SINIF BİLİNCİ

KÜRESELLEŞME DOSYASI

Haluk Gerger **Küreselleşme: Emperyalizmin En Yüksek Aşaması** ★ *Sungur Savran* **Küreselleşme Efsanesi** ★ *Kemal Ülker* **Bir Globalistin Sinsi Düşünceleri** ★ *Ersen Olgaç* **Bitmemiş Tarih** ★ *Evren Asena* **İslamcılık Karşısında Sol**

16

DEVRİMCİ MARKSİST TEORİK/POLİTİK DERGİ

KASIM 96

SINIF BİLİNCİ 16

Devrimci Marksist Teorik / Politik Dergi
KASIM 1996

İÇİNDEKİLER

	Bu sayı	3
	Sınıf Belleği	7
Haluk Gerger	**Küreselleşme: Emperyalizmin En Yüksek Aşaması**	23
Sungur Savran	**Küreselleşme Efsanesi**	37
Kemal Ülker	**Bir Globalistin Sinsi Düşünceleri**	80
Ersen Olgaç	**Bitmemiş Tarih**	89
Evren Asena	**İslamcılık Karşısında Sol**	131

Ama işçiler kendi nihai zaferlerine en büyük katkıyı kendileri yapmak zorundadırlar: kendi sınıf çıkarlarını öğrenmekle, kendi bağımsız politik tavırlarını hiç gecikmeksizin benimsemekle, demokratik küçük burjuvazinin ikiyüzlü cümlelerine kanmaktan kaçınarak proletaryanın bağımsız olarak örgütlenmiş partisinin gerekliliğinden bir an bile kuşku duymamakla. Savaş naraları şu olmalıdır:
Sürekli Devrim!

Karl Marx
(Mart 1850)

SINIF BİLİNCİ

SAYI: 16 KASIM 1996

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Sungur SAVRAN

Yönetim Yeri: Kardelen Yayınevi, İstiklal Cad., Sofyalı Sok., No: 32 Kat 5, Daire 6 Tünel / Taksim / İstanbul
Tel: (0212) 244 20 51

Avrupa Temsilcisi: Ersen OLGAÇ
Tel: 0 46 8 32 88 72

Dizgi ve Ofset Hazırlık: Mavi Kare Ajans
Tel: (0212) 266 55 70

Baskı: Colorland

Yurtdışı Fiyatı: 5 DM, £2, US$3, 15 FF, SEK 20, SFR 4

Yılda 3 sayı çıkar

Banka Hesap No: İş Bankası, Cihangir Şubesi D151059.

Fiyatı: 200.000.- TL KDV Dahil

Bu sayı

Sınıf Bilinci iki yılı aşkın bir süre yayınına ara verdikten sonra elinizdeki sayıyla birlikte yeniden okuyucusuna kavuşuyor. Dergi geçmişte de belirli gecikmeler yaşamıştı, ama her defasında birkaç aylık sürelerle sınırlıydı bu. Son dönemdeki iki yıllık ara bu yüzden açıklanmaya muhtaç. Aynen geçmişteki daha sınırlı aralar gibi, bu sonuncusu da **Sınıf Bilinci**'nin politik - teorik bir dergi olması dolayısıyla Türkiye sosyalist solunun politik hayatıyla yakından ilgili. Sosyalist solun geniş bir alanında yaşanmakta olan yeniden - yapılanma süreci, bilindiği gibi 1994 yazında Birleşik Sosyalist Parti'nin, 1995 sonunda ise Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin kurulmasıyla sonuçlandı. Bu gelişmeler karşısında, **Sınıf Bilinci** yayın kurulu üyelerinin bir bölümü, teorik faaliyet ve yayın alanında da farklı türden bir çalışma yapmanın gerekliliğine inandıkları için dergi çalışmalarından ayrılmaya karar verdiler. **Sınıf Bilinci**'nin yeni dönemde yayın sorumluluğunu üstlenen devrimci Marksistler de, aynen ayrılanlar gibi, bugün politik faaliyetlerini Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin bağrında yürütüyorlar. Ama aynı zamanda, devrimci Marksizmin dünyaya ve içinde yaşadığımız coğrafyaya ilişkin fikirlerini, hem parti içindeki sosyalistlere, hem de genel olarak işçilerin ve ezilenlerin saflarında yer alan insanlara bütünsel bir teorik ve programatik perspektif üzerinden taşımanın vazgeçilmez bir görev olduğuna inanıyorlar. Kısacası, amaç bir, yöntem farklı. Zaten arkadaşlarımızın dergiye dışarıdan katkılarının da süreceğine inanıyoruz.

İşte iki yıllık ara dönemin öyküsü bu. **Sınıf Bilinci,** yitirilen zamanın bilincinde, önümüzdeki dönemde yoğun bir çalışmayla ve düzenli bir tempoyla devrimci Marksizmin yaratıcı sesini bu coğrafyanın toplumsal mücadelelerine katmak için çaba gösterecek. Devrimlerin ve sosyalizm inşa deneyimlerinin uğramış olduğu bütün geçici yenilgilere rağmen devrimci Marksizmin 150 yıla yaklaşan tarihinde en temel teorik ve programatik görüşlerinde çarpıcı biçimde doğrulandığına inanıyor. Zamanın sınavın-

dan geçmiş bütün tez ve önermelerin yeni gelişmeleri kapsayacak biçimde güncelleştirilmesi yoluyla devrimci Marksizmin 21. yüzyıl sosyalist pratiğine de ışık tutacağına güvenimiz tam. Bu yüzden fikirlerimizde ısrarlıyız. Ama başka akımlardan ve anlayışlardan gelen Marksistlerle diyaloga da gene bu yüzden bütünüyle açığız. **Sınıf Bilinci**'nin sayfaları bugün de, gelecekte de, bizimle aynı tarihsel ve pragramatik zemini bütünüyle paylaşmayan Marksistlere açıktır, açık olacaktır. Çünkü amaç bir tarikatın bütün dünyaya karşı haklılığını kanıtlamak değil, burada ve her yerde devrimci işçi hareketine dünyayı ve ezilen insanlığı kurtaracak bir teoriyi ve programı geliştirmek ve yaymaktır.

Teori ve porgramı geliştirmek, burjuva düşünsel dünyasını kavrayan her yeni entelektüel modanın peşinde sürüklenmek demek değildir. Bugün, içinde yaşamakta olduğumuz büyük istikrarsızlık ve altüst oluş döneminde, bu tür moda kavramların bir enflasyonu yaşanıyor. Post-modernizmden "sanayi-ötesi topluma", sayısız yeni kavram günümüzün dünyasını teorileştirmek üzere akademik ve günlük tartışmanın gündeminde ön sırayı almış durumda. **Sınıf Bilinci,** bu sayıdan başlamak üzere, sosyalist solu da derinden etkileyen bu kavramlar etrafında Marksist yöntem temelinde bir tartışmaya girişiyor. Burjuvazinin "herşey değişti" önermesinden hareketle sınıf politikasının, hatta tarihin bittiği sonuçlarına ulaştığını biliyoruz. Marksist teorinin günümüzdeki yakıcı görevlerinden biri, neyin "yeni"olduğunu, neyinse geçmişle süreklilik gösterdiğini, moda demagojilerin mistik kabuğunu soyarak ortaya koymak. İşte bu sayının ana temasını oluşturan "küreselleşme" tartışması, burjuva ideolojisinin yarattığı bu "yenilenme" mistifikasyonunun merkezinde yer alıyor.

Başka kökenlerden gelen Marksistlerle diyalog demiştik. Değerli dostumuz Haluk Gerger'in bu sayıda yayınlanan yazısı bu tür verimli diyalogun mükemmel bir örneğini oluşturuyor. Gerger, ilginç bir paradokstan yola çıkıyor: emperyalizmin klasik teorisyenleri arasında en doğurgan yapıtı vermiş olan Lenin daha 1916'da, "finans kapitalin kesin zaferi"nden söz ederken, Amerikalı Marksist iktisatçı Paul Sweezy 1994'de yeniden "finans kapitalin nihai utkusu"nu ilan ediyordu. Gerger'in tahlili paradoksu açıklıyor: Lenin'in **Emperyalizm** çalışmasında yaptığı tahlil asıl bugün doğrulanmaktadır, "küreselleşme" olarak anılan dönem emperyalizmin gerçekten **olgunlaştığı** tarihsel evredir. Bu önerme, "küreselleşme" olarak anılan gelişmeyi sağda ve solda "emperyalizmin sonu" olarak sunan bakışaçısına büyük bir darbedir. Gerger'in yazısı, emperyalizmin bu olgunlaşma sürecinin ideolojik ve politik sonuçlarına özlü ama zengin biçimde tarayarak kapitalizmin hiyerarşik ve baskıcı karakterinin ortadan kalkmak bir yana daha da saldırgan biçimlere büründüğünü gözler önüne seriyor.

"Küreselleşme" düşüncesinin izini 1992'den bu yana süren ve bu okulu çeşitli yönlerden eleştirmiş olan Sungur Savran, bu kez işin temeline, dünya kapitalizminin ekonomik biçimlenmesindeki gelişmelerin teorileştirilmesi sorununa yöneliyor. Savran'ın vurguladığı temel nokta, ister te-

orik, ister popüler bir içerikle tanımlansın, "küreselleşme" kavramının gerçek dünyadaki gelişmelere hiçbir biçimde denk düşmediği. Çünkü yazara göre "küreselleşme" ulusal devlet ve ekonomilerin tarih sahnesinden silinmesi anlamına geliyor. Oysa gerçek dünyada böyle bir gelişme yok; tersine, emperyalizm olgunlaştıkça hem emperyalist ülkeler, hem de ezen ve ezilen uluslar arasındaki çelişkiler de derinleşiyor. Bu yüzden Savran, solun "küreselleşme" terimini sözlüğünden çıkarmasını, dünyanın gerçekten yaşadığı (ama hiç de yeni olmayan) bütünleşme sürecini "uluslararasılaşma" olarak anmasını öneriyor. Savran, çok geniş bir kabul gören "küreselleşme" efsanesini çürütmeyi hedeflediği için uzun yazısı iki bölüm halinde yayınlanacak. "Küreselleşme" kavramına milliyetçi tepkilerin eleştirildiği ve tartışmanın dolaysız politik sonuçlarının çıkarıldığı ikinci bölüm **Sınıf Bilinci**'nin 17. sayısında yer alacak.

"Küreselleşme" bir efsanedir ama bir düşünce akımı ve bir ideoloji olarak globalizm somut ve elle tutulur bir gerçeklik. Uluslararası sermayenin dünya çapında denetimsiz ve dizginsiz hareketini sağlamak için "küreselleşme" kavramını ve ulusların sonunu yayan bir ideolojidir globalizm. **Sınıf Bilinci**'nde yayınlanmakta olan ilk yazısında, Kemal Ülker, ilginç bir biçim denemesi temelinde, bu okulun bir ideologunu konuşturuyor. Gerger ve Savran'ın ekonomik ve politik temelleriyle inceledikleri yeni dönemin, özellikleri bağlamında Ülker emperyalist kapitalizmin karşısında yer alan politik ve toplumsal akımları sahneye çıkarıyor. Globalistimiz milliyetçi, köktendinci ve yeşil hareketleri gözden geçirdikten sonra uysal bir sol hareketin uluslararası burjuvazinin çıkarları için gerekli olduğu sonucuna varacaktır. Buradan işçi sınıfı ve ezilenler için nasıl bir sol gerektiğini çıkarsamak zor olmasa gerek!

İçinde bulunduğumuz 1996 yılı, Sovyetler Birliği'nde Stalin önderliğindeki bürokrasinin Ekim Devrimi'nin hayatta olan bütün önderlerine karşı açtığı savaşın ilk merhalesini oluşturan 1936 Moskova Duruşmaları'nın 60. yılı. Ersen Olgaç, bu sayıdaki yazısıyla bu soruna yeniden el atıyor. **Sınıf Bilinci**'nin 1988 Ekim ayında yayınlanmış olan 2. sayısında, Nail Satlıgan, o dönemde "Moskova Duruşmaları Sanıkları Temize Çıkarılsın" talebiyle dünyada ve Türkiye'de yürütülmekte olan kampanya vesilesiyle bu konuyu ele almıştı. Olgaç'ın bu sayımızdaki yazısı konuyu bir kez daha derinlemesine deşiyor. Yazar sorunu sadece Moskova Duruşmaları ile sınırlı biçimde incelemekle yetinmiyor. Aynı zamanda, bürokrasinin 1936'dan itibaren başlattığı bu büyük taaruzun, duruşmalar sonucunda kurşuna dizilen önderler dışında, partiden ve Kızıl Ordu'dan sayısız kadroya, Sovyetler Birliği'nde yaşamakta olan yabancı komünistlere, başta Trotskiy olmak üzere ülke dışında faaliyet gösteren Sovyet komünistlerine, en önemli örneği iç savaş İspanyası olmak üzere başka ülkelerin devrimcilerine de uzandığını ortaya koyuyor. Olgaç olguları ayrıntısıyla sergilediği gibi, bütün bu "temizliğin" ardında yatan sosyo-politik olguya, özel sosyo-ekonomik çıkarları olan bürokrasinin

adım adım yükselişine de değiniyor. Stalinizmin özürcülerinin ileri sürdüğü gibi, sorun "Stalin çok insan öldürdü" türünden hümanist bir eleştiri ile sınırlı değildir; burada tarihin belki de en büyük komünist avıdır sözkonusu olan. Bu yüzden de bütün dünyanın gerçek komünistleri, gerçek bütünüyle öğrenilene dek bu sorunun üzerinde durmaya devam edeceklerdir. Olgaç'ın anlamlı başlığının söylediği gibi bu henüz "bitmeyen tarih"tir çünkü.

Bu sayının son yazısında, Evren Asena Refahyol iktidarı ile birlikte iyice güncelleşen politik İslam karşısında solda beliren iki çizgiyi Marksist bir açıdan değerlendiriyor ve eleştiriyor. Türkiye solunun geleneksel çizgisine hakim olan Kemalist aydınlanmacı bakışaçısının yalınkat din eleştirisi karşısında, daha incelikli bir tahlile sahip olsa bile "yorumsamacı" olarak nitelendirdiği yaklaşımın da, yükseliş anını yaşamakta olan politik İslam'a soldan bir destek sağlamak gibi bir tehlikeyi içerdiğine işaret ediyor.

Sınıf Bilinci, bu yeni yayın dönemine girerken bir de yeni bölüm ihdas ediyor. "Sınıf Belleği" olarak adlandıracağımız bu bölüm, sorunları daha ayrıntılı ve teorik bir temelde ele alan yazılardan farklı olarak dünyada ve bu coğrafyada yaşanan olaylara güncelliğin içinden, doğrudan politik bir yorum getirmeyi hedefliyor. Bundan sonraki sayılarımızda "Sınıf Belleği" bölümü, iki sayı arasında yaşanmış önemli olayların taranmasını hedefleyecek. Bu sayımız ise uzun bir aralıktan sonra yayınlamıyor olduğu için, "Sınıf Belleği" 1996 başından bu yana yaşanan gelişmelerin bazı yönlerine değiniyor.

Artık daha düzenli buluşmak dileğiyle, yeniden merhaba diyoruz.

Sosyalizm Broşür Dizisi: 5

ÖZELLEŞTİRMEYE KARŞI SINIF MÜCADELESİ

– KİT'lerde İşçi Denetimi!
– SSK'da İşçi Yönetimi!
– Savaşa Değil, Eğitime, Sağlığa Kaynak!
– Vergiyi Patronlardan Alalım!

SINIF BELLEĞİ

1 MAYIS 1996: Katliam ve Örgütsüzlük!

"Eğer herşey olduğu gibi görünseydi, bilim gereksiz olurdu." Diyalektiğin bu altın kuralı, 1 Mayıs 1996 olaylarından sonra Türkiye'de yaşayan bütün insanlar için en önemli öğüt niteliğini taşıyor. Saatler süren görüntüler eşliğinde, televizyonların yaptığı şey tek bir noktaya indirgenebilir: yalan söyleyerek polisin suçunun üstünü örtmek! Cam şangırtısından, yangın dumanından, silah sesinden, aşağılık yalancıların tekdüze konuşmasından ortalık toz duman olduğunda, göz gözü görmez hale geldiğinde, su kadar, hava kadar gerekli olan, yalın olmaktır. Öyleyse yalın biçimde ifade edelim. Büyük burjuva medyasının mesajı şuydu: "illegal örgütler saldırdı, yaktı, yıktı; bunun sonucu olarak üç kişi öldü."

Tam tersine. Kadıköy'deki cam kırma, otomobil yakma, polis dövme olayları, üç kişinin ölümünün nedeni değil sonucudur. Gene yalın olalım: otopsi raporlarında ortaya çıkan gerçek, ölümlerin kafada ya da göğüste birer kurşun yarasına bağlı olması, her türlü kuşkudan öte kanıtlamıştır ki, bu insanlara öldürmek için ateş edilmiştir. Üstelik ölüm olaylarından ikisi, yakma yıkma eylemlerinden çok önce, henüz miting başlamadan gerçekleşmiştir. Hiçbir şey şu gerçeklerin üstünü örtemez: Türkiye'deki zalim eli sopalı rejim, kitleye bir kez daha saldırmıştır, polis gaddarlığının yeni bir örneği sergilenmiştir. 1 Mayıs olaylarının temel boyutunun, hakim veçhesinin, baskın yönünün, hangi deyimi kullanırsanız kullanın, en önemli olanın bu olduğunu ve bu meselenin dükkan yakma yıkma olaylarından bağımsız ele alınması gerektiğini ortaya koymayan herhangi bir tahlil ve açıklama, rejimin vahşetinin ve polisin gaddarlığının işbirlikçisi haline gelmeye mahkumdur.

Burjuva basınının demokrasi diye bir derdi olduğunu düşünmek için geçmişte de saf olmak gerekiyordu. Bu olayları bahane ederek kitlelerin demokratik haklarına ve ekonomik durumlarına karşı yeni bir taarruz başlatan dönemin ANAYOL hükümetinden de başka birşey beklemek tuhaf olurdu. Ama ya işçi sınıfı adına konuşanlara ne demeli? Türk-İş genel başkanı Bayram Meral'in açıklamasında polise eleştiri ne demek, şu tüyler ürpertici satırlar bile yer alıyordu: "TÜRK-İŞ, güvenlik güçlerimize yönelik saldırıları protesto ederken, güvenlik güçlerimiz içindeki bazı kişilerin de daha sakin davranmasını ve tahriklere kapılmamasını istemektedir." Ya cinayetler? Anlaşılan Bayram Meral'e göre öldürmek polisin hakkı! Türk-İş içinde Meral'in amansız düşmanı olan Şemsi Denizer daha da harika şeyler söylüyordu. Tam da basın "baskı, baskı" diye tempo tutar, hükümet

de yeni saldırı önlemleri planlarken, Denizer mazoşistçe "1 Mayıs günü İstanbul'da ihtilal provası yapanlara karşı köklü tedbirlere ihtiyaç olduğunu" buyuruyordu!

Türk-İş bürokrasinin niteliği malum. Ama eskiden sınıf mücadeleci sendikacılığın çatısı olan (en azından bu iddiayı dilinden düşürmeyen) DİSK'in bugün ne tür sendikacılarca yönetildiğini tekrar ve tekrar görmek insana acı veriyor. Rıdvan Budak, 1 Mayıs gecesi iki televizyon kanalında konuşma şansını elde etti ve polisin üç kişiyi öldürdüğüne ilişkin tek kelime etmedi! Tek kelime! Varsa yoksa "emekle, üretmekle, üretkenlikle" en ufak bir ilişkisi olmayanların sorumsuzlukları. Budak işçileri bu "sorumsuzlara" karşı savunuyormuş. 1 Mayıs günü öldürülen üç insanımızın biri seramik işçisi, biri tersane işçisi, biri de kamu çalışanı. Yani üç tane proleter! Budak işçileri savunuyordu ancak öldürülmelerini kınamıyordu! Neden miting sırasında iki işçinin ölümünü kitleye duyurmaktan ve polisi kınamaktan ölümüne kaçındı Budak ve tertip heyeti?

Geçmişte de defalarca söyledik, yine uyaralım: sendika yönetimleri böyle davranmaya devam ettikçe, gelecekte polis gaddarlığı doğrudan doğruya işçi sınıfı eylemlerini vuracaktır. Polisin sadece radikal sol örgütlere saldırdığını söylemek budalalıktır. 15 Ekim'de Ankara girişinde işçileri ve otobüslerin coplayan aynı polis değil miydi? Daha Mart başında öğretmenleri coplayan aynı polis değil miydi? İşçi hareketi, sendikal önderliğinin aymazlığına rağmen, Gazi'nin ve Göktepe cinayetinin olduğu gibi 1 Mayıs cinayetlerinin de takipçisi olmak zorundadır. 1 Mayıs Türkiye sınıf mücadelelerinde yeni bir olgu değildir, mücadele sürüyor, sadece koşulları daha zor olacak.

Bu zor koşulları sınıf mücadelesi yöntemleriyle göğüslemek gerektiği 1 Mayıs olaylarında bir daha kanıtlandı. Sendika bürokratları, kürsülerin cebir yoluyla ele geçirilmesiyle değil, mücadele içinde işçilerin gönülleri kazanılarak devrilmeli. Polis baskısına, emekçilerin ve ezilenlerin önemli bir bölümü dahil büyük kitleleri burjuvazinin propagandasına tutsak hale getirecek yöntemlerle değil, proleter kitle çizgisiyle cevap verilmeli. Mücadeleye yeni kazanılan unsurlar gözü dönmüş bir intikam duygusuyla değil, sınıfsal tepkisini denetim altında tutmaya, darbeyi uygun anda indirmeye hazır devrimci militanların disiplin anlayışıyla eğitilmeli. Zaten sınıf mücadelesinin test edilmiş kitle yöntemlerini reddedenlerin nasıl olayların gerisinde kaldığı, kendi genç militanlarının ve sempatizanlarının kör öfkesinin nasıl tutsağı haline geldiği, 1 Mayıs'ta kıran, yıkan, döven kitleyi durdurmak isteyen "ileri" unsurların zavallı konumlarında cisimleşiyordu! Radikal örgütlere esas eleştiri de bu olmalı: 1 Mayıs'ta polisin cinayetlerine karşı verilen tepki, devrimci ya da komünist bir eylem değil, kitlenin kendiliğinden, içgüdüsel biçimde hıncını ortaya dökmesiydi. İşte örgütsüzlüğün öteki yüzü!

* * *

Ölüm Oruçları: Kurban İstiyorlar. Hem de Çok!

1980'li yıllar boyunca "Kürt" sözcüğünü kullanmak suçtu. Kürt sözcüğünün kamusal düzeydeki sözlük karşılığı "etnik" terimiydi. "Etnik terör hareketi", o zamanlar televizyon yayınında tekele sahip olan TRT'de 1984'ten sonra sık sık kullanılan bir ifadeydi. Yani Kürt sorununun adı bile yoktu. Sonra 1980'li yılların sonuna doğru, o zamanki Genelkurmay başkanının basına verdiği izin üzerine, ilk kez Mehmet Ali Birand gazetedeki köşesinde "Kürt Sorunu" başlıklı bir yazı yazmıştı. Böylece sözcük kamusal dilin bir parçası haline geldi. Sonrası daha iyi biliniyor: çiçeği burnunda Demirel/İnönü koalisyonu "Kürt realitesini" tanıdı... ve ardından bu realiteyi Newroz günü kurşunladı. Tarih nasıl gelişiyor! Bir "Kürt" sözcüğünün özgürleşmesi için bile ne kadar çok ölü gerekiyormuş!

Taze Adalet Bakanı Şevket Kazan, 9 Temmuz'da bir genelge yayınladı. Genelgenin yapısını özetlemek kolay. "Madde 1. Ağar genelgeleri iptal edilmiştir. Madde 2. İptal edilen genelgelerin hükümleri teker teker yeniden yürürlüğe konulmuştur." Bu göz boyama operasyonunu Kazan'ın "rest"i izledi: Eskişehir tabutluğu konusunda vermek zorunda kaldığı tavizin ötesinde hiçbir şey yapmayacağını ilan etti. "Kürt" sözcüğünü özgürleştirmek için binlerce canın yanması beklenmişti. Sıra Şevket Kazan'daydı. O da siyasi tutukluların haklarını teslim etmek için genç kurbanlar istiyordu. Muhtemelen Sivas'taki canlı insan yakma ayininde öldürülen 37 insanın canilerini savunurken aldığı tatmin Kazan'ı yeni kurbanlar istemeye itiyordu.

İşçi hareketi içinde rejimin yamacından ayrılmayan unsurlar her adımda olduğu gibi ölüm orucu eylemleri sırasında da büyük bir engel olarak ortaya çıktılar. 1 Mayıs akşamı televizyonda polisin üç devrimciyi katletmesini kınamayı aklına bile getiremeyecek kadar geri bir tavır alanlar, şimdi de Adalet Bakanı'nı ziyaret ettikten sonra basınla konuşurken, bakan üzerinde baskı yapacaklarına hakları için ölüm orucuna yatmış insanlara "kendi bedenlerine eziyet etmeme" çağrısında bulunabildiler! Bu "çağrı" karşısında yedi yıl önceki Erdal İnönü'yü hatırlamamak mümkün mü? Devletin oğlu, bu "mümtaz demokratik şahsiyet" de, 1989 açlık grevleri sırasında, insanın kendi bedenine eziyet etmesi anlamına gelen açlık grevinin "insan haklarına aykırı" olduğunu söyleme zekiliğini ve cüretini gösterebilmişti. Demek düzenin içinden işler böyle görünüyor!

Devletin "Çözüm" önerisi!

Kimileri hala Şevket Kazan'ın basın toplantılarından bir "yumuşama ışığı" ararken ve ölümlerin eşiğine gelinmişken Kazan'ın "çözüm" önerisi netlik kazandı: Bu "çözüm", müdahaleydi, yani baskındı, zorla beslemeydi. Yani katliamdı. Şevket Kazan kendi ağzıyla ve altını çizerek söyledi:

Sadece Bayrampaşa'ya yapılacak bir baskın bile 40-50 ölüm ile sonuçlanabilir." Dolayısıyla devletin "çözümü" tek kelime ile özetlenebilecek kadar açıktı: katliam!

Müdahale formülü sadece Şevket Kazan'ın sorumluluğunda yerleşmedi gündeme. Önce Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna, kendi iradesiyle, adı üstünde, "ölüm orucu"na yatmış insanların ölme sürecinin doğal ve kaçınılmaz bir aşaması olan şuur kaybına girdiklerinde iradelerinin belirsizleştiği gibi, aklın bütün sınırlarını zorlayan bir gerekçeyle gündeme getirdi bu formülü. Ardından, devletin cisimleşmiş hali gibi dolaşmayı, politik çizgi olarak benimsemiş olan Bülent Ecevit, "intihar" teorisini attı ortaya: devlet köprüden atlayarak intihar edeni, kendi iradesine rağmen kurtarıyormuş da falan, filan... Ecevit'in aklı demek yıllarla bu kadar küçüldü: "ölüm orucu"nun, intihardan farklı olarak, önüne tek hedef koymadığını, ölümün karşısına onurlu bir yaşamı diktiğini göremiyordu bile! "Müdahale"nin ölüme değil, onurlu bir yaşama müdahale olduğunu anlayamıyordu bile!

Sonra "eski tutuklu", eski Uluslararası Af Örgütü sorumlusu pek Mümtaz Soysal'ı, atv ve Show TV'de spikerlere ezberletilmiş tıpatıp sorulara cevap verirken izledik. "Zorla besleme" aslında zorla besleme değilmiş. Eski solcu herhalde devlete "diyalektik" bir katkı yapıyordu! Buna Meclis'teki öteki muhalefet partilerinin, ANAP ve CHP'nin de müdahale talebini ileri sürdükleri gerçeğini eklediğimizde, karşımızda birleşik bir cephenin oluşmuş olduğunu gördük: Katliam Cephesi!

Sorular

12 devrimciyi kirli politikaya kurban verdikten sonra, devrimcilerin azmi, toplumsal muhalefetin tepkisi, uluslararası baskılar, burjuva basınının bütün bunların ağırlığı altında ezilerek iş işten geçtikten sonra da olsa sorunu üstlenmesi ve bazı aydınların sağduyusu sonucunda, Şevket Kazan ve Refahyol yenildi! Sadece yenilmekle kalmadı, herkesin gözü önünde rezil oldu! Bir bakan düşünün, bir hafta içinde bütün söyledikleri yanlış, bütün iddiaları kof çıksın:

• Kazan ölüm orucunun amacının örgütlerin cezaevlerine hakim olması olduğunu söyledi durdu. Ama sonunda bütün talepleri kabul etti. Gebze'nin İstanbul il sınırları dışında olması bile bu gerçeği değiştirmiyordu, çünkü yakın dönemde Kartal cezaevinin yapımının sona ermesiyle tutukluların oraya nakledileceği vaadi de verildi. Ayrıca Kazan Ümraniye, Bayrampaşa ve Buca'ya hiçbir yeni giriş olmayacağını kesin bir dille ifade etti. "Mübarek Kandil" gerekçesiyle Ümraniye'ye sevkleri kabul etti. Bu müthiş bir yenilgiydi. Direnişçiler savunma haklarını aslanın ağzından koparmışlar, ama bu arada 12 ölümlük bir bedel ödemişlerdi. Bu durumda Kazan cezaevlerini belli bir süre için bile olsa örgütlere mi terketmiş ol-

du?

• Kazan, eski adalet bakanları Moğultay ve Oktay'ı hükümlü ve tutuklularla cezaevlerine sevkedilecek tutuklu sayıları üzerinde "anlaşma" yapmakla suçlamıştı ve bu politikacılar için Meclis soruşturması isteyeceğini belirtmişti. Bunu söylediğinin ertesi günün 20 tutuklunun Ümraniye'ye sevkini kabul ederek kendisi bir "anlaşma" yaptı. (Aynı gün Kanal D'de "anlaşma" kelimesini bizzat kendisi kullandı). Öyleyse, "sayılar üzerinde anlaşma yaptığı için" kendi hakkında da Meclis soruşturması istemesi gerekmiyor muydu?

• Kazan, "anlaşma"dan on gün önce direnişçilerin yiyecek yığınağı yaptığını iddia etmiş ve aslında kimsenin ölmeyeceğini söylemişti. O günden bu yana yaşananlar karşısında hiç yüzü kızarmadı mı?

• Kazan, yenilgisini gözlerden saklamak için, anlaşma sağlandıktan sonra, "son olarak Gebze'yi de önerdik" dedi. Ne gün önerdi? 7 can öldükten sonra! Peki, bir hafta öne Cuma günü, henüz kimse ölmemişken ne demişti? "Benim bundan sonra yapacağım hiçbir şey yok!" diyerek rest çekmişti! O restin aslında bir blöf olduğu ortaya çıktığında koltuğunu işgal etmeye nasıl devam edebildi? Gencecik insanların hayatının kav olarak kullanıldığı bir poker oyunu kabul edilebilir mi?

Tarih Sizi Yargılayacak!

Ancak şundan şüphe duymuyoruz: Tarih onları yargılayacak! Evet, Şevket Kazan, siz bu cinayetlerin sorumlusunuz. Bu coğrafyanın insan olan bütün kişilerinin vicdanında şimdiden mahkum oldunuz. Siz istifa etmediniz ama tarih sizi mutlaka yargılayacaktır. Bu yargının sadece tarih kitaplarının sayfalarında değil, emekçilerin ve ezilenlerin iktidarında gerçek mahkemelerde olması için elimizden geleni ardımıza koymayacağız. O zaman Sıvas'ta yanan 37 canın katillerini savunduğunuz kadar kolay savunamayacaksınız kendinizi!

Ama sizi de Bülent Ecevit, tarih sizi de mutlaka yargılayacaktır. Ülkü Ocakları'na başkanlık etmiş, İslami faşist Muhsin Yazıcıoğlu'nun bile "haklı talepler"e değinmek zorunda kaldığı bir olayda, dört duvar arasında kalmış insanlara karşı askeri operasyonları kışkırtırken, bir an bile o insanların demokratik haklarından söz etmezken, ölüm orucu direnişçilerinin kahramanlığını intiharla karşılaştırma gülünçlüğüne başvururken, politik olarak intihar eden sizdiniz aslında.

Ve siz de Mümtaz Soysal, geçmişten sol kamuoyu nezdinde kalan prestijinizi ve özelleştirmeye karşı mücadelenin size kazandırdığı krediyi, bir katliam cephesine sözde solun desteğini getirdiğiniz için, gerçek sol kamuoyu gecikmiş olduğu halde, sizi bugün içinden kovmasa bile, tarih sizi baskıcı ve zalim bir devletin temsilcisi ve sözcüsü olarak mutlaka yargılayacaktır.

Ve sizi Mehmetçik yazar Oktay Ekşi, kendi iddianıza göre "dangalağın bol olduğu" bu ülkede, yılların bir yazarı olarak "bari Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü'ne de bir örgüt mensubu otursun dediğinizde, devlet yetkilisi ile talep ileri süren mağduru birbirinden ayırmadığınız için, zam isteyen memura "bari gel Maliye Bakanlığını da sana verelim" ya da sesini yükselten kayıp yakınlarına "bari Emniyet Müdürü de siz olun" demek hiçbir "dangalağın" aklına gelmediği halde, katliamı savunmak için bu dahiyane espiriyi bulduğunuz için tarih sizi de yargılayacaktır.

Ve hepinizi, Çiller'inden, Yılmaz'ından, Baykal'ına, bu olay karşısında susan, tek bir devlet otoritesine tabi olduğunu kanıtlayan, siyasi parti değil katiller ordusu olduğunu ifşa eden herkesi tarih yargılayacaktır.

Ama tarih, insanlık onurları ve demokratik hakları uğruna ölen 12 genç insanı, bir gün mutlaka emekçilerin ve ezilenlerin özgürleşmesinin kahramanları olarak layık oldukları yere yerleştirecektir.

Katliam cephesinin saygı değer üyeleri; o günleri sadece bizim değil, sizin de görmeniz en büyük dileğimizdir!

* * *

Barışın dehlizleri

Devletin çelik çekirdeği ile dış cephesi birbirine karışıyor. Mafya içindeki bir iç savaşta saflardan birinde, "13 leşi" olduğunu söyleyen bir faşist "maffioso" ile başbakan yardımcısının koruması kolkola yer alıyor. Uğur Çakıcı'nın "Semra Ablası"ndan Çiller ailesine, Söylemez çetesi ile Mehmet Ağar'ın deşilemeyen ilişkisinden Yüksekova'daki "üniformalı çete"ye herşey, devletin çelik çekirdeğinin kabında duramadığını, dışarıya taştığını, legal iktidarın doruklarına doğru tırmandığını gösteriyor. Neden? Çünkü parlamenter iktidar artık kendi ayakları üzerinde duramayacak kadar zayıflamış bir ihtiyar gibidir. Yukarıdan MGK elini tutuyor, aşağıdan çelik çekirdek koltuk değneği rolü oynuyor. Burjuvazinin Batıcı-İslamcı iç savaşı, ekonomik kriz ve sınıf mücadeleleri, yayılmacı dış politikanın çelişkileri, ama en çok savaş, en çok kirli savaş, parlamenter biçimlerin paravan işlevini ortadan kaldırıyor. Çelik çekirdek bütün çirkin yüzüyle, cinayetleriyle, kanlı hesaplaşmalarıyla, kaçakçılığıyla, kara parasıyla gün yüzüne çıkıyor.

İşte savaş manzaraları! Bu kirli savaşa çözüm bulmaksızın bu manzaralara son vermek mümkün değildir. Barış bu toplum için, bu coğrafyada yaşayan halklar için sadece "artık gençler ölmesin!" anlamını taşımıyor. Aynı zamanda pislikleri temizleme, yıkanma, arınma demek barış. Bugün bu coğrafyada barışı en iyi anlatacak imge berrak bir sudur.

Gerçekten öyle mi? Bu sorunun cevabı ancak başka bir sorunun cevabı verilince ortaya çıkabilir: nasıl bir barış? Ya da: Barış, devletin çelik çe-

kirdeğini ne yapacak? Kontrgerillasıyla, özel timiyle, istihbaratıyla devletin çelik çekirdeği, barış programının neresinde yer alıyor? İşte "nasıl bir barış" sorusunun anahtarı, bu coğrafyanın geleceğinin anahtarı burada yatıyor.

Bu soruyu sormayan, barış sağlansa bile büyük düş kırıklıkları yaşamaya kendini mahkum ediyor demektir. 30 yıllık bir deneyim, suikastler, cinayetler, devlet terörü, istikrarsızlaştırma operasyonları ve darbelerden örülü bir deneyim, devlet içinde yuvalanmış illegal güçler, yani çelik çekirdek ortadan kaldırılmadıkça, bu coğrafyaya ne kalıcı bir barışın, ne de özgürlüğün yerleşemeyeceğini kanıtlıyor. Her türlü yasal güvenceyi yaratan bir barış bile yasa tanımaz bu güçler karşısında savunmasız kalacaktır. Yeni politik ortamda belirleyici rol oynayabilecek partilerin ve önderlerin hiçbir güvencesi olmayacaktır. Ve tabii Kürtlerin hak ve özgürlüklerinin bu amansız düşmanları silahsızlandırılmadıkça, "adil barış" tam bir hayal olarak kalacaktır.

Bütün bunlar toplumsal muhalefete ve gerçek sola barış mücadelesinin yöntemi ve programı konusunda berrak ve net olma yükümlülüğünü getiriyor. Yöntem konusunda belirleyici nokta ittifaklar politikasıdır. Gerek Türkiye solunda, gerekse Kürt hareketinde bu konuda son yıllarda ciddi bir yanılsama gelişiyor: savaşın ekonomik, diplomatik ve moral yükü altında ezilen burjuvazinin saflarından gelen sinyaller, solda zaman zaman "barış cephesinin genişlemesi" gibi yorumlanıyor. Akıllı bir politika elbette bu sinyallerin anlamını kavrayacak, hakim sınıflar içinde oluşan en küçük çatlakları barış davasını güçlendirmek için kullanacak, savaş cephesini zayıflatmak ve zamanla yalıtmak için uygun taktikler güdecektir. Ama savaşa ve Kürt sorununa yaklaşım açısından, kalıcı bir barış programının gerektirdiği iki temel unsuru, ne zamanında Turgut Özal ya da Cem Boyner, ne de en liberali de dahil olmak üzere İkinci Cumhuriyetçi ve sivil toplumcu aydınlar, herhangi bir an kucaklamıştır: Kürtlerin bütün haklarının tanınması ve devletin çelik çekirdeğinin tasfiyesi. Onlar burjuvazinin sınıf hakimiyetinin güvencesi olarak gördükleri bir yapıyı riske atmaktan kaçınırlar. Hele çelik çekirdek ile parlamenter cephenin böylesine içiçe geçtiği bir dönemde hiçbir cerrahi operasyona razı olamazlar. Onların programları barış değildir, Kürtlerin mücadelesinin kurnaz yöntemlerle tasfiye edilmesidir.

Barış cephesinin ana dinamikleri bugüne kadar süregiden mücadelede ortaya çıkmıştır. Sendika bürokrasinin cenderesinden kurtarılmış bir işçi sınıfı, kamu çalışanları, kent yoksulları, kadınlar, öğrenciler ve Kemalist önyargılarından kurtulmuş bir Alevi hareketi, Kürtlerle birlikte barış ve özgürlük cephesinin temel güçleridir. Bu tabloya barış yanlısı olduğu ileri sürülen burjuva güçleri eklemek isteyenlerin bir an durup düşünmeleri gerekiyor: burjuva güçleri dahil ettiğiniz bir cephede, özelleştirme, SSK, nemalar, sendikasızlaştırma, taşeronlaştırma ve sayısız sorunda burjuvazinin güçleriyle karşı karşıya olan işçi sınıfını ve kamu çalışanlarını nasıl tu-

tacaksınız? Hayır, burjuvazinin güçleri barış cephesinin unsurları olamaz, ancak tarafsızlaştırılacak güçler olarak görülebilir. Başka bir ifadeyle, barış cephesi, ancak bir emek, barış ve özgürlük cephesi olarak inşa edilebilir.

İttifaklar sorunu çözüldüğü zaman bile geriye barış programı sorunu kalıyor. Barış cephesi, Kürtlerin haklarının sözünün bile edilmediği, çelik çekirdeğin hedef haline getirilmediği bir programdan titizlikle kaçınmalıdır. Bu açıdan güncelleşmiş sloganlar arasında en tehlikelisi, tek başına ileri sürülen bir "genel af" talebidir. Bu talep, barış yanlılarının amaçladığından çok farklı bir şeyi de içeriyor: hukuksal doğası gereği, genel af belirli bir tarihe kadar işlenmiş bütün suçların kovuşturulması olanağını ortadan kaldırdığı için, bu talep kabul edildiği takdirde, çelik çekirdeğin işlediği suçların soruşturulması da olanaksız hale gelecektir. Gazi'nin, Sivas'ın, 1 Mayıs'ın, kayıpların, yargısız infazların, işkencenin hesabı sorulamayacaktır. Yani "genel af" talebi, bu şiarı savunanların hiç istemediği bir sonuca, çelik çekirdeğin bir yasal kalkana kavuşmasına yol açacaktır. Dolayısıyla af talebi, mutlaka savaş suçlarının ve devlet içinde odaklanmış suç örgütlerinin yargılanması talebiyle birlikte ileri sürülmelidir. Elbette genel af örneklerden sadece biridir. Daha genel olarak, barış programı mutlaka özgürleşmenin ihtiyaçlarıyla birlikte ele alınmak zorundadır.

HADEP'e Özgürlük!

Her barış diyen aynı şeyi söylemiyor. Amaç farklı, yöntem farklı, ittifaklar farklı olabiliyor. Söylenenlerin bir bölümü barışı hedefler gibi görünse de aslında sadece çelişkilerin üstünü örtmeye ve savaşın mali yükünü ortadan kaldırmaya yönelik. Bir bölümü ise iyi niyetle barışı düşlese bile, barışın bir düş olarak kalmasına yol açacak kadar çürük temellere dayanıyor. Öyleyse barış bahsinde sapla samanı birbirinden ayırmak gerekiyor.

Dikkatimizi bu coğrafyada yaşanmakta olan savaşa ve Kürt sorununa odaklaştırdığımızda, savaş yanlısı, militarist, Türk şovenisti görüşleri bir yana bırakırsak, gözümüze ilk çarpan, eski bir hastalık oluyor: Lenin'in kullandığı deyimle sözde sol bir komünizmin çocukluk hastalığı. Solda birçok kümelenme barışı sözde sol bir perspektifle, hatta Marksizm adına bütünüyle reddederken, bazıları da barışın ancak proleter temelde olabileceğini ileri sürerek, bilinçli ya da bilinçsiz, sosyalist devrimi barışın önkoşulu haline getiriyorlar. Uluslararası planda, Ekim devriminden İspanya, Çin ve Vietnam savaşlarına kadar bu tür bir soyut solculuk hep varolagelmiştir. Savaşta ve mücadelede her türlü geçici soluklanmayı reddeden bir ruh durumunun ürünü gibi görünen bu bakış açısının esas özü başka yerdedir: indirgemecilik. Bu yaklaşımda olanların gözüne, tarih sadece iki sınıf arasında, herşeyden yalıtılmış biçimde sürdürülen bir mücadele gibi görünür. Ne ara katmanların, ne ulusal sorunların, ne başka toplumsal çe-

lişkilerin göz önüne alınması gerekmez. Bu yöntem tabii sınıf mücadelesinde yenilginin anahtarıdır: toplumu yakıp kavuran sorunlar karşısında "bu bir işçi sınıfı davası değildir" düz mantığını uygulayan bir önderlik, proletaryanın bütün toplumun yönetici sınıfı haline gelmesini, yani iktidar mücadelesini kazanmasını hiçbir zaman sağlayamaz. Her toplumsal çelişki proleter politikasının konusudur. Proleter devrimci bir önderlik ancak verili koşullarda yakıcı sorunlar konusunda toplumun önünü açabildiği ölçüde kitleleri kazanır, sınıf mücadelesini başarıya ulaştırır.

Tarih çelişkilerle örülü. "Solculuk" adına, "devrimci uzlaşmazlık" adına Kürt sorununda barış şiarını reddedenler, yöntemlerinin Kürt sorunu karşısında sosyalist hareket içinde en uzlaşmacı tavrı alanlarla ortak olduğunun hiç farkında değiller! Ortaklık hareket noktasındadır: bu yaklaşım için de sosyalistlerin ya da solcuların amacı salt sınıfsaldır. Oysa bugünkü savaşın her iki tarafı da milliyetçi bir yaklaşım temelinde politika yapmaktadır. Bütün politik hayatın bu sorun çevresinde odaklaşması sınıf mücadelesini saptırır. Bu yaklaşımın sahipleri, bakış açılarına yol açan gerçek saikler ne olursa olsun bu gerekçeyi kullanarak kendilerini süregiden mücadelenin dışında, hatta üzerinde görürler. Onların gözünden bakıldığında mücadele bir kedi köpek kavgası gibi anlamsızdır. Dolayısıyla kendilerini bir "Üçüncü Cephe" inşa etmekle yükümlü görürler. Barışı savunurlar, ama bu barışın içeriğinin, yani savaşın başlamasına yol açmış olan Kürt sorununun çözümünün ne olduğu belli değildir. Çünkü haklı ile haksız arasında bir ayırım yapma konusunda bütün olanakları ve kıstasları kendi elleriyle bir kenara itmişlerdir. "Üçüncü Cephe"ye görev olarak kala kala bütün toplumsal ve politik gerilimleri yumuşatmak kalmıştır.

İşte bu Üçüncü Cephe yaklaşımı, kendini Kürtlerin hak arama mücadelesinin bütün ifade araçlarından uzak tutar. Ama burada çok basit bir soruya cevap verme olanağı ortadan kalkar: kiminle barış? Barış tanımı gereği iki taraf arasında olur. Oysa Türkiye Cumhuriyeti devletini yöneten güçler, bırakın savaşan tarafla barışa yanaşmayı, Kürtlerin sesi olmayı başarmış bir yasal harekete ikinci kez saldırmayı, onu da zindana tıkmayı önüne koymuştur. HADEP hareketi bölgede Kürt halkının çoğunluğunun sesi olduğunu 1991 ve 1995 seçimlerinde kanıtlamıştır. Bugün, bayrak krizinden ve yöneticilerinin tutuklanmasından sonra bile, kamuoyu yoklamaları HADEP'e en az % 5 destek olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla, bugün barış isteyen herkesin birinci görevi şu şiarı yükseltmektir: "HADEP'e Özgürlük!"

Ezilen ile ezen arasında tarafsız kalınamayacağını kanıtlamak için uzun teorik argümanlara gerek yok. Barış davasının günümüzde HADEP'in savunulması ile içiçe geçmesi, ilericilerin, emekçilerin, ezilenlerin saflarında yer alan bütün güçlerin neden ezilenin yanında olması gerektiğini en yetkin teorik sergilemeden daha iyi gösteriyor. Kürtlerin özgürlükleri savunulmadan barış savunulamaz.

Körfez Savaşı...

4 Eylül Çarşamba günü Ecevit Körfez'deki duruma ilişkin demecinde, müthiş bir uzak görüşlülükle şöyle diyordu: "Allah esirgesin, yeni bir savaş çıkabilir." Ecevit bu sözleri söylediğinde, ABD güney Irak'a 47 füze göndermiş, birkaç kişinin ölümüne, birçoğunun yaralanmasına yol açmıştı bile. Ecevit'in demeci televizyonlarda yayınlanırken, Bağdat ABD bombalarıyla sarsılmaktaydı. Yeni bir savaş yaşanmaktaydı yani! Savaşın kara ordularının göğüs göğüse çarpışması olarak düşünüldüğü günler çoktan geçti!

Tabii, "yeni bir savaş çıkabilir" sözü bir başka açıdan da gülünçtü. Bu bölgede, 1991 Körfez Savaşı'ndan bu yana savaş hiç bitmedi ki şimdi yenisi çıksın. Türkiye'de süregiden savaş, Türk ordusunun defalarca tekrarladığı sınır ötesi operasyonlar, 1992'de KDP'nin PKK'ya saldırısıyla birinci Kürt iç savaşı, "bırakuji" olarak anılan ve bu kez KDP ile YNK'yı karşı karşıya getiren ikinci Kürt iç savaşı, İran'ın sınırı geçerek İran KDP'ye yaptığı saldırı, nihayet Saddam'ın Barzani'nin davetiyle Erbil'e taarruzu - savaşın bitmesi ne demek, bölge bir dizi savaşın birbirine dolandığı bir "sürekli savaş" durumunda yaşıyor yıllardır. 1991 Körfez Savaşı'nda, savaş yıllarca devam edecek diyenlere burun kıvıranlar, şimdi o dönemdeki vurdumduymazlıklarını bir daha gözden geçirmek zorundalar! "Yeni bir savaş" ifadesi tek bir bakımdan anlamlıdır yeni olan sadece savaşın yeniden emperyalist bir boyut kazanmasıdır, o kadar.

1991 Körfez Savaşı'nın Ortadoğu'ya sürekli bir altüst oluş getireceği öngörüsüne karşı çıkanlar, her zaman açıkça dile getirmeseler de, bir varsayımdan hareket ediyorlardı: ABD, her istediğini yapacak kadar güçlüdür, kontrol altına alamayacağı şey yoktur! 1996 Eylül'ünde, Saddam'ın Erbil'e saldırısına ilişkin yorumlara bakılınca yine aynı varsayımın işbaşında olduğu görülüyordu: kimi Clinton'un seçim şovundan bahsetti; kimi ABD'nin, Talabani'yi destekleyen İran'a karşı Saddam'la anlaştığını söyledi; kimi petrol satışının başlamasını engellemek için Saddam'ı tuzağa düşürdüğünü. Bütün bu senaryoların ortak yanı şuydu: herşeyi harekete geçirenin ancak ABD olabileceği. Bu bakışaçısına göre "düşmez kalkmaz bir emperyalizm var"!

Oysa, şu ya da bu nedenle, ister nesnel koşulların sonucu, ister ABD politikasının hatalarının, Irak ordusunun Erbil'e taarruzuyla ABD'nin Ortadoğu politikası önemli bir sarsıntı geçirdi. ABD'nin Ortadoğu politikası önemli bir sarsıntı geçirdi. ABD'nin Körfez Savaşı ile ulaşmaya çalıştığı hedeflerden bir bölümü, bu olayla birlikte büyük bir darbe yedi. En somut düzeyde, Körfez Savaşı Saddam'ı devirmek, bu olmazsa kıskıvrak bağlamak amacını gütmüştü. Beş yıl boyunca başarılı gözüken bu politika, 31 Ağustos günü çöktü. Bir Fransız generalinin dediği gibi, Saddam Batı'nın yasaklarına meydan okudu ve yine de ayakta kaldı.

Ama, bundan önemlisi ABD'nin Güney konusundaki planının en azından şimdilik iflas etmesi. Ortadoğu'da Sovyet gücünün kendi kendini tasfiyesi sonrasında yeni bir denge kurmak isteyen ABD, Körfez Savaşı'nda bu amaçla Irak'ı bölmek için Güney'in önderliklerini kendi vesayeti altında bir ittifaka sokuyordu. ABD'nin bütün planı, Barzani ve Talabani'nin "fifty-fifty" bir paylaşım üzerinden kendisine biat etmesine dayanıyordu. ABD / Barzani / Talabani arasındaki bu ittifak, ABD'nin İran'a ve Irak'a karşı yürüttüğü "çifte kuşatma" politikasının temel varsayımıydı. Bir de bugünkü duruma bakın: Barzani Saddam'la, Talabani ise İran'la ittifaka girmiş durumda! Üçlü ittifakın yerinde yeller esiyor! ABD kuşkusuz askeri olarak güçlüdür, ama kısa dönemde Güney'de politik bir zemini yitirmiştir. Elbette, yeni taktikler arayacak, yeni bir çıkış bulmaya çalışacaktır. Ama durum o kadar vahimdir ki, ABD diplomasisinin doruklarıyla temas halindeki International Herald Tribune şöyle yazabilmektedir: "Washington, Kürt politikasından artık öylesine düş kırıklığına uğramış olabilir ki, orada istikrarın bedeli olarak daha güçlü bir Irak nüfuzuna hoşgörüyle yaklaşmaya hazır olabilir."

Nihayet, ABD Körfez savaşı ile bütün dünyayı ve en başta öteki emperyalist güçleri kendi arkasında hizaya sokmayı hedeflemiş ve bunda başarı kazanmıştı. Bugün sadece veto hakkını kullanmayarak Körfez savaşı'nda ABD'ye destek olan Sovyet (Rus) ve Çin yöneticileri ya da o dönemde ABD'yi desteklemiş olan Arap ülkeleri değil, ABD'yle birlikte Irak Arap halkının kanını döken emperyalist Fransa da ABD'nin Irak'a saldırısına karşı çıkıyor! İngiltere kayıtsız şartsız destek sunan tek önemli ülke, ama uluslararası politikada ABD'nin sınırı son elli yıldır hep Manş'tan geçti!

ABD'nin Irak'a saldırısı tam bir korsanlık gösterisiydi. Amerikan basınının Irak, Libya ve benzeri ülkeler için kullandığı deyimle ABD tam anlamıya bir "kabadayı devlet" olduğunu yeniden kanıtladı. Bu kez savaşın hiçbir hukuki kılığı da yoktu. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü ne veciz ifade etmişti: "İran ve Irak, Kuzey Irak'tan uzak dursun." Irak, Kuzey Irak'tan uzak dursun diyen bu emperyalistler aynı zamanda "Irak'ın toprak bütünlüğünü savundukları" konusunda yeminler ediyorlar! Üstelik ABD yalan da söyledi: Bağdat'ı bombalamadığını ileri sürdü, oysa Türkiyeli basın mensupları bile Bağdat'ın bombalandığını belgelediler.

Güney'deki politik durumun çivisi çıkmıştır; emperyalistler, bölgenin gerici devletleri, KDP, YNK birbirine girmiştir. Üstelik, bu kargaşa Yalçın Doğan'ın ifadesiyle hepsini birden rahatsız edecek bir sonucu doğuruyor: "Kuzey Irak yavaş yavaş PKK'nın egemenliğine giriyor." Mümtaz Soysal da Şükrü Elekdağ da farklı yollardan aynı sonuca ulaşıyorlar.

Emekçi ve ezilen halkların çıkarı, tozun dumana karıştığı bu dönemde, herşeyden önce, tutarlı bir anti-emperyalizmi gerektiriyor. Kürtlerin geleceğini daha dün ABD'ye biat etmekte görenlerin hüsranı ortadadır. "ABD Ortadoğu'dan dışarı!" bütün ilerici, demokrat ve devrimcilerin birinci şi-

arı olmalıdır. Ortadoğu devletlerinin Güney üzerindeki oyunları da bölge halklarına savaş, kan ve gözyaşından başka birşey getirmez. Sorunun bir tek çıkar yolu vardır: bölge yabancı askerden arındırılmalıdır.

Ya Türkiye? Bu yeni fırtınadan bizim coğrafyamız nasıl etkilenecek?

Ortadoğu'yla savaşa doğru

1979 İran devrimiyle Ortadoğu'da, İsrail dışındaki en önemli müttefikini yitiren ABD, Ecevit'ten Özal'a yöneticilerinin ısrarlı taleplerinin de katkısıyla, Türkiye'yi Ortadoğu'da en önemli müttefiklerinden biri olarak bellemiştir! Bu ittifakın ileri bir ifadesi, Özal'ın 1991 Körfez savaşı'nda "İkinci Cephe"yi açma çabasıydı.

Türkiye yıllardır Güney'in yarı - feodal önderlikleriyle ittifak kurmaya çalışıyor, Körfez Savaşı sonrası konjonktürde politikasını bunun üzerine yerleştiriyordu. Kırmızı pasaportlara garkettiği Kürt önderlikler şimdi nerede? Duruma bakın: Kürtlerin sınırları içinde yaşadığı dört devletin üçünün birer Kürt müttefiki var. Ya Türkiye'nin?

İşte bu durumdan dolayıdır ki, bütün burjuva politik güçlerinin üzerinde anlaştığı tek nokta, Genelkurmay'ın güç politikasına destek vermek. "Geçici Tehlikeli Bölge" adıyla Irak sınırları içinde bir tampon bölge kurmak, yani yabancı bir ülkenin topraklarının bir bölümünü işgal etmek. Kimi bunu 1995 Nevrozundaki sınırötesi operasyon sırasında bu fikri ileri süren Ecevit'in önerisi sanmaya devam etsin; kısa bir süre önce Cumhuriyet gazetesinin görüştüğü "askeri bir yetkili" bu tedbirin, en az iki yıldır gündemde olduğunu, koşulların şimdi oluştuğunu söylüyor. Zaten Ecevit'in politikası genelkurmayın politikalarının propagandasını yapmaktan ibaret değil mi?

Bu önlemin "geçici" olduğu iddiasının ciddiye alınır bir yanı yoktur. Girişilen operasyon Türkiye'nin Golanı'dır. İsrail de 1967 savaşı ertesinde sınırlarını korumanın güçlüğünü gerekçe göstererek Suriye'ye ait Golan tepelerinde bir "tampon bölge" kurmuştu. Gelecek yıl Golan'ın işgalinin otuzuncu yılı dolacak, İsrail hala orada! Bir de Kıbrıs'ı hatırlayın: Türk ordusu 22 yıldır Kıbrıs'ın kuzeyinde!

Ama sorun sadece "tampon bölge"nin süreklileşmesi değil. Bu operasyonun gerekçesi "Kuzey Irak'ta iktidar boşluğu" ise, boşluk Türk ordusunu giderek daha fazla içine çekecektir. Düşünün, Türkiye boşluğa el atınca ya İran da kendi sınırı boyunca "tampon bölge" kurmaya niyetlenirse ne olacak? İran böyle bir adım atmasa bile, burjuvazinin bütün sözcüleri PKK'nın sadece Güney'den gelmediğini tekrarlayıp duruyorlar. Hemen hemen hepsi, İran ve Suriye'yi cezalandırmaktan dem vuruyorlar. Güneri Civaoğlu Suriye'nin suyunu kesiyor, İran'a (aynen ABD'nin Irak'a yaptığı gibi) uçuş yasağı getiriyor, her iki ülkeye de (daha TSK'nın elinde bile

olmayan) hayali füzeler gönderiyor. Civaoğlu devlete saygılıdır, bu konularda kendi kişisel fikirlerini uluorta söyleyecek kadar toy değildir. Ama diyelim bütün bunlar olmadı. PKK ile çatışmaya girdikçe, TSK'nın adım adım Güney'e daha derinlemesine girerek bütün Kürtlerle savaşmak zorunda kalacağı açık değil midir?

ABD 1970 yılında Vietnam savaşını kazanabilmek için son bir can havliyle savaşı Kamboçya ve Laos'a doğru genişletmişti. ABD emperyalizminin büyük eleştirmeni Naom Chomsky bunun üzerine bir kitap yazdı: "At War with Asia" Yani "Asya ile Savaşta". Bugün atılan adım, Türkiye'yi önlenemez biçimde Ortadoğu'yla savaşmaya itme potansiyelini taşıyor. Öyleyse, militarizme, yayılmacılığa ve bugün yaşanan savaşın devletler arası bir savaşa dönüşmesine karşı olan herkes, sınır ötesinde bir "tampon bölge" formülüyle işgal politikasına ikirciksiz biçimde karşı çıkmalıdır!

Bölgenin Körfez Savaşı sonrasında içine sokulduğu düzenleme çöküyor. Yeni konjonktür, emek, barış ve özgürlük güçleri için büyük olanaklar doğurabilir, ama aynı zamanda büyük tehlikelere gebedir. Bugün uyanık olmak, emperyalizme ve bölgesel gericiliğe karşı tutarlı bir politika izlemek her zamankinden daha büyük önem taşıyor.

Diyarbakır'dan Gazze'ye

Bazan bir hafta onyıllara bedeldir. Yıllar, hatta onyıllar boyu gizli kalan, üzeri örtülmeye çalışılan çelişkiler, şaşırtıcı biçimde eşzamanlı biçimde, birbirine kenetlenerek, kenetlendikleri için de daha da patlayıcı bir nitelik kazanarak bütün örtüleri, cilaları yırtar, gün yüzüne fışkırıverirler.

1991 Mart ayı böyle bir dönem olmuştu. Körfez savaşının hemen ertesiydi. Türkiye'de belirli Kürt kentlerinde büyük kitleler ayağa kalkmış, sokağa çıkmış, seslerini yükseltiyor, tarihin o güne kadar bastırdığı kimliklerini ve haklarını talep ediyorlardı. Aynı günlerde, 20'li yıllarda emperyalizmin çizdiği sınırların öte yanında Güneyli kitleler de ayağa kalkmış, bölgeye isyan bayrağını çekmişti. Tarihte böyle bir eşzamanlılık ender görülür: O günler Kürt sorununa yıllar boyu olduğundan çok daha berrak bir ışık tutuyordu.

Bir de geçtiğimiz Eylül ayının son haftasına bakın. Salı günü Diyarbakır Cezaevi'nde devletin elinin içinde yaşamakta olan insanlara, önceden hazırlandığı yolunda sayısız karine bulunan bir plan temelinde, demir kalaslarla saldırılıyor: Kan içinde bedenler, parçalanmış kafalar, 10 ölü, bir çok ağır yaralı. Hunharlığın sınırı da yok, ağır yaralı insanlar, (1989 Eskişehir sevki unutulmuşcasına) saatlerce sürecek bir yolculukla Antep'e gönderiliyor.

Çarşamba ve Perşembe, bu kez başka topraklarda, Salı'yı aratmayacak biçimde geliyor. Barışçıl bir protesto eylemine ateş açan İsrail polisi önce

Kudüs'te 4 kişiyi, ardından Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ne yayılan olaylarda toplam 45 Filistinliyi katlediyor. Sonunda ölü sayısı 150 dolayına yükseliyor. Zulmün eli bir gün içinde Ortadoğu'nun kuzeyindeki Diyarbakır'dan, Asya'yı, Afrika'ya bağlayan Gazze'ye uzanıyor. Müttefikler ezilenleri katlediyor. Bütün bu olan bitenden sonra, artık soru sormak mümkün mü? Siyonist İsrail ile Türkiye'deki baskıcı rejimin Ortadoğu'da neden kaderlerini birleştirdiklerini hala anlamayan var mı?

Ama Ortadoğu'da Eylül ayı sonuna geldiğimizde kol gezen, mezalim değildi sadece. Eylül ayı Ortadoğu'da son beş yıldır sürmekte olan konjonktürü altüst etti. Şimdi bir ara bilanço çıkarmanın zamanıdır.

Bu bilançoyu çıkarırken hemen sormak gerekiyor: Nerede ABD hayranları, dostları? Körfez Savaşı'ndan beri ABD'nin gölgesine sığınmaya yönelenler nerede? ABD'ye mutlak güç atfedenler nerede? Neden susuyorlar, konuşmanın tam vaktidir.

Susuyorlar, çünkü ABD'nin yediği yumruklardan başı dönmüş durumda. Ortadoğu'da her çözümün mutlaka ABD'ye biat etmek zorunda olduğunu düşünüyorlardı, ama şimdi ABD'nin korumaya çalıştığı düzen her yerinden çatırdıyor. Körfez Savaşı'ndan sadece 5 yıl sonra, ABD'nin o savaşla ulaştığı düşünülen bütün hedeflerde başarısızlığa düştüğü günleri yaşıyoruz.

ABD 1979 İran devrimiyle yediği büyük darbeye karşı, Ortadoğu'da İran'ı yalıtacak yeni bir güçler dengesi kurmaya çalıştı. Bugün İran Avrupa emperyalizmiyle yakın ilişkiler geliştirmiş durumda: D'Amato yasasını onaylayan Clinton, İran'a ambargo planları hayal ediyordu. Avrupa Birliği, ABD'nin bu planına verdiği sert tepkiyle, İran'ı yalıtma hevesinin şimdilik suya düştüğünü kanıtladı.

ABD, İsrail'in politikasıyla uyum içinde, Saddam'ı devirmeyi ve Irak'ı bölmeyi hedefliyordu. Türkiye'de de kimilerinin demokrasi adına destek verdiği ambargo, Irak'ta çocukların ölmesine, narkozsuz ameliyatlar yapılmasına kadar bir dizi vahim sonuç yarattı. Ama Irak'ın halkları böyle acı çekerken, Saddam hala başta, başta olmakla kalmıyor, adım adım güçleniyor. Amerika ile müttefikleri sayesinde bu cani diktatör bugün Arap halkının gözüne anti-emperyalist bir kahraman gibi görünüyor!

ABD, 1987'den 1991'e kadar devam eden Filistin toprakları üzerinde görülmüş en büyük devrimci dalgayı, yani İntifada'yı söndürmek istemişti. Dolayısıyla, ezilen Filistinlileri ırkçı İsrail'in "bantustan"ı, Arafat'ı da Gazze belediye başkanı haline getirecek gerici bir barışı hazırladı. İsrail bir "apartheid" rejimidir. Daha son günlerde, üzerinde sadece Yahudilerin yolculuk yapabileceği bir karayolunu hizmete açan bir devletten söz ediyoruz! İşte şimdi ABD'nin barış planının nereye ulaştığını görüyoruz. Filistin'de kurulmuş polis gücü bile İsrail ordusuna karşı çarpışmak zorunda kalıyor.

ABD, nihayet, 1990 yılından itibaren kitleselleşen Kürt devrimci yükselişini eritmeyi palnlamıştı. Güney'de kurulan ön devlet yapısı, bir yan-

dan Irak'ı bölecekti ama bir yandan da Kürt sorununun anti-emperyalist, devrimci bir çözümünün önüne geçecekti. Aradan geçen beş yıl, feodal karakter taşıyan Güney önderliklerinin bu yükün altından kalkamayacaklarını kanıtladı. Şimdi duruma bakın, ABD'nin kurduğu Kürt ittifakı bir iç savaşa dönüştü, bütün müttefikler başkalarının müttefiki haline geliyor, en kötüsü de engellenmek istenen Kürt devrimci hareketi, herkesin gözü önünde, tarihte ilk kez Güney'de ana politik güçlerden biri haline geldi!

Herşey ortada: Emperyalizm Ortadoğu'da sendeliyor. O kadarla da kalmadı, ABD Körfez Savaşı'ndaki müttefiklerinin hemen hemen hepsini yitirdi. Filistin'deki katliamdan sonra olan ise karikatür gibi, son olaylar dolayısıyla İsrail'i kınayan ABD kendi kampını terketmiş oldu. Artık ABD'yi ABD bile desteklemiyor!

Rusya'yı anlamak

1989-91 dönemini yaşayanların kolayca hatırlayabileceği gibi, bir-iki ülke dışında, Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nde "komünist partisi" olarak anılan partiler büyük bir krize girmişlerdi. Şimdi bu partilerin hepsinin, büyük krizden sadece beş yıl sonra, bütün bu ülkelerde neredeyse şaşmaz biçimde işleyen bir toplumsal yasanın dakikliğiyle toparlanma eğilimine girmesi, hatta bazılarının yeniden iktidara gelmesi, bir gerçeği tartışmasızca ortaya koyuyor: büyük halk kitleleri, eski rejim konusundaki bütün kaygılarına rağmen, kapitalizmin restorasyonunun yarattığı, sefalet, işsizlik, evsizlik, suçluluğun yayılması, mafyalaşma olguları karşısında gözlerini yeniden kamusal olarak düzenlenmiş güvenceli bir sosyo-ekonomik yapıya çeviriyorlar.

Bu ortak yönelişin içinde yine de Rusya'daki gelişmeyi ötekilerden ayıran önemli bir farklılık mevcut. Doğu Avrupa'daki eski "komünist" partiler, eski rejimin çöküşüne paralel olarak kendileri de büyük bir değişim yaşadılar; sadece program ve ideolojilerini değil, (bir-iki istisna dışında) adlarını bile "sosyal demokrat" ya da "sosyalist"e çevirdiler. Oysa Rusya Federasyonu Komünist Partisi, sadece adıyla değil, sembolleriyle, propagandasıyla ve en önemlisi programıyla (önemsiz sayılamayacak bazı değişikliklere rağmen) açıkça eski rejimi savunuyor; özelleştirmeye karşı kamu mülkiyetini, piyasaya karşı planlamayı, kapitalist restorasyona karşı çalışma hakkını ve bütün sosyal güvenceleri geri getirmeyi vaad ediyor. (Başkanlık seçimlerinin hemen öncesinde ise Parti kısa ekonomik programını kamuoyuna duyurdu. Program yerli üreticilere daha çok devlet desteği vaad ediyordu. Devlet desteğinin araçları olarak ithalata yüksek gümrük tarifleri uygulanacağından, devletin sağlayacağı sübvansiyonlardan ve enerji fiyatlarının sabitleneceğinden söz ediliyordu. Böylelikle yurtiçi üretimin canlandırılıp,

güçlendirileceği vurgulanıyordu. Özetle Zügonov'un ekonomik programı en iyimser ifade ile sol Keynezyen bir yaklaşıma sahipti). Yani on milyonlarca Rus, 1989-91 döneminin tersine bir eğilimi ortaya koyuyor "Biz kamu mülkiyetini de istiyoruz, planlamayı da!"

Bu açıdan bakıldığında, Rusya işçi sınıfının bir önderlik sorunu yaşadığını da saptamak gerekiyor. Komünist Partisi savunduğu Rus milliyetçiliğiyle, hem iktidara geldiği takdirde bir halklar mozayiği olan Rusya Federasyonu'nda yaşayan öteki halkların geleceği konusunda doğru bir tutum takınmayacağının işaretlerini veriyor, hem de Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardındaki asıl neden olan ve enternasyonalizmin inkarı anlamını taşıyan milli komünizme hala angaje olduğunu gösteriyor. Bunun temelinde, partinin işçi ve emekçi kitlelerden ne kadar destek alırsa alsın, esas yaslandığı katmanın eski Sovyet bürokrasisi olması yatıyor: Sovyet devriminin çözülüşünün başlıca sorumlusu olan bürokrasinin bazı kanatları (iç pazara yönelik üretim sanayi kuruluşlarının yöneticileri, askeri bürokrasi, kapitalist restorasyondan pay alamayan orta katmanlar, taşra bürokrasisi vb.) çıkarlarını hala eski rejimde görüyorlar. Ama bürokrasinin cenderesinden kurtulamayan bir komünist hareketin ne Rusya'da, ne de başka yerde kalıcı bir başarı sağlaması mümkün değildir.

Bunu söylemek başka şeydir, Yeltsin ile komünistlerin arasında emperyalizmin ya da sınıf mücadelelerinin geleceği açısından fark olmadığını söylemek başka. Komünist Partisi bürokrasinin partisi olabilir, ama büyük kitlelerin işçi devletinin kazanımlarına duyduğu özlemin dalgası üzerinde yükseliyor. Bu yalın gerçek Rusya'daki başkanlık seçimlerinin en önemli sonucudur. Çünkü Rusya proletaryasının, bürokrasiden ve "milli komünizm"den kopan gerçek bir devrimci ve enternasyonalist partisinin oluşturulmasının da mümkün hale geldiğinin kanıtıdır.

Yeltsin 9 Mayıs'da seçimlere bir hafta kala, kampanyasında dikkat çekici bir yenilik yapmış ve Sovyet döneminin sembol ve seremonilerini kullanmaya başlamıştı. 9 Mayıs'ta, İkinci Dünya Savaşı'nda elde edilen zaferin resmi yıldönümü kutlamaları sırasında Kızıl Meydanda üzerinde orak-çekiç yerine sarı yıldız bulunan kızıl bayrak dalgalandırıldı ve Yeltsin Lenin'in muzolesinin üzerinde yer alan mermer platformdan (tıpkı eski günlerde olduğu gibi) halka hitaben bir konuşma yaptı. Yeltsin'in konuşmasını bir askeri geçit töreni izledi. Yeltsin tören sırasında yaptığı konuşmada yeni kızıl bayrağın "kuşaklar arasında yaşayan bir sembol olduğunu" vurgulamaya özel bir önem gösterdi.

Küreselleşme: emperyalizmin en yüksek aşaması

HALUK GERGER

1917'de, emperyalizm üzerine yazdığı ufuk açıcı yapıtında Lenin, "finans kapitalin kesin zaferi"ni ilan etmişti.[1] Onlarca yıl sonra, 1994'de ise Paul Sweezy, finans kapitalin dünya çapındaki yükselişini irdelerken, bu gücün nihai utkusunun tam olarak gerçekleşmesini 1980'lerle 1990'lara kadar uzatıyordu.[2] "Finans kapitalin zaferi" ile her ikisi de, içkin yıkıcılıkla çürümüş bir asalaklığa yol açan, üretimden büyük ölçüde kopuk bir birikim tarzının uluslararası egemenliğini kastediyorlardı. Bu birikim tarzında, sermayenin kendi içinde ve arasındaki ilişkilerde, stratejik tercihler, kapitalist ekonominin hiyerarşik yapısı ve karar alma sürecindeki merkezi konumu sayesinde mali oligarşi tarafından yapılır.

Finans kapitalin egemenliğinin ilk ve son aşamaları arasında (Lenin'in "kesin zafer"i ile Sweezy'nin "nihai utku"su arasında) sermayenin uluslararasılaşmasının ve uluslararası işbölümünün değişen kalıpları, dünya ölçeğinde değişen güç ilişkileri, farklı yoğunlaşma, merkezileşme ve birikim süreçleri, teknolojik sıçramalar, her türden silahlı çatışmalar, farklı dünya düzenleri vs., yani emperyalizmin bugüne kadar ki tarihi yatar. Bu sürecin ilk evresinde, finans kapital sanayi sermayesine, sanayi üretimine bağımlı bir düzlemde olmakla birlikte, üstünlük kuruyordu. Yirminci yüzyıl boyunca ise daha yüksek bir aşamaya doğru yol alıyor ve insani gereksinim-

1 Imperialism. The Highest Stage of Capitalism: A Popular Outline, **Selected Works,** Moskova, Progress Publishers, 1977, s.259.

2 "The Triumph of Finance Capital", **Monthly Review,** c.46, No.2, Haz. 1994, s.1-11.

lere yönelik üretimden kopukluğu öyle bir noktaya geliyordu ki, bugün, "kaçınılmaz olarak, yalnızca kendi genişlemesine uyarlanmış spekülatif sermayeye dönüştü."[3] Sweezy'nin yazdığı gibi "yüzyıl önce olanlar bu sonuç için sahneyi hazırlamış... ancak yetersiz kalmıştı" [4]

Finans kapitalin kesin zaferinin ilk evresinde, yani emperyalizmin ilk aşamasında, (sermaye ve üretimde) aşırı kapasitenin yarattığı sorunları hafifletmenin araçları esas olarak dünya çapında pazar genişlemesine ve sınai faaliyetin üretim olanaklarına dayanıyordu. Dolayısıyla, mali ve sınai sermayelerin kaynaşması çerçevesinde, birikim sorununu yumuşatma açısından temel rol sanayi sermayesine düşmeye devam ediyordu.

İlk olarak, aşırı üretim, düşük talep ve kısıtlı pazarlar arasındaki çelişkiyi çözmek için yeni pazarlara girilmesi gerekiyordu. Bu, Lenin'in sözleriyle, "dünya sermaye ve üretim yoğunlaşmasında yeni, öncekilerle karşılaştırılamayacak kadar daha yüksek bir aşamaydı."[5] Açılan kapılara doğru kıyasıya bir mücadele başladı ve bunu dünyanın emperyalist bölüşümü yeniden bölüşümü izledi.

İkinci olarak, sermaye ihracı gereksinmesi arttıkça, yurtdışında gerek kamu borçları gerekse özel borçlar yoluyla ya da sanayi girişimlerine doğrudan sermaye katılımıyla gerçekleştirilen karlı yatırımlar, kapitalizmin gelişmesine, üretici güçlerin ilerlemesine, meta üretimi ile değişimin dünya ölçeğinde artmasına yol açtı. Diğer bir ifadeyle krizden çıkışın yolu daha çok üretim, sınai kalkınmayı hızlandırmak için daha fazla yatırım ve dolayısıyla da sanayi sermayesinde odaklaşmanın devam etmesi sonucunu doğurdu. Sermaye hareketleri de, esas olarak, ödünç verilebilir sermayeden çok üretici sermaye biçiminde oluştu. Bu evre süresince ve bunu izleyen uzun bir zaman boyunca, başat kapitalist çıkarlar asıl olarak hala üretken sermayeye bağlı kaldı ve böylece, mali sermaye uluslararası devinimini buna, yani sanayi sermayesinin gereksinimlerini karşılamaya uyarladı.

Dünya kapitalist sistemi, daha sonralarıysa, tüm çelişkileri ve içkin çatışmalarıyla emperyalist rekabetin, silahlanma yarışının, dünya savaşlarının, ilk Sosyalist Devrim'in, Büyük Buhranın, faşizmin, tekelci devlet kapitalizminin, Keynesci New Deal'in, vs. mayınlı tarlasından geçerek 1940'ların ortalarında güvenli sulara ulaştı.

İkinci Dünya Savaşını izleyen çeyrek yüzyıl dünya kapitalist pazarında son derecede elverişli koşullara tanık oldu. Herşeyden önce, bir dizi etmen yeni dinamizme katkıda bulundu. Savaş sonrası yeniden inşa, askeri çıkışlı bilimsel-teknolojik ilerlemeler, bölgesel savaşlar, uluslararası çatışmalar, ortaya çıkmakta olan tekelci devlet kapitalizminin yoğun ekonomik müdahaleler ve askeri harcamalar yapmasına yardımcı oldu. Dayanıklı tü-

---

3 **Ibid.**, s.2.
4 **Ibid.**, s.4-5
5 **Op. cit.** s.216

ketim malları teknolojisindeki yeni gelişmeler, yönlendirilen tüketim kalıplarındaki değişimler ve maddi üretim güçlerindeki büyüme, pazarı çok büyük ölçüde genişletti ve küresel ekonomide yeni yatırım olanakları yarattı. Transnasyonalizasyon, iletişim ve taşımacılıktaki gelişmelerle birlikte, sermayenin yayılmasını ve birikimini büyük ölçüde kolaylaştırdı.

İnsan ihtiyaçları için mal ve hizmet üreten reel ekonomideki canlanma ile üretken sermayenin sağladığı kazançlar oligopolistlerin dev kârlarını daha da arttırdı. Biriktirilen sermaye yatırım kapasitelerinin üzerindeydi. Birikim tarzının kendisi yeni yatırımların gereksindiği talebi çökertiyordu. Tekelci birikim aracılığıyla ortaya çıkan aşırı-sermaye ve dünya pazarının fazla kapasitenin ürünlerini emmekteki yetersizliği, birlikte, sanayi kapitalizminin bu daimi probleminin bir kez daha kriz boyutlarına ulaşması yönünde sahneyi düzenliyordu. Böylelikle dünya 1970'lerin başında yeni bir durgunluk dönemine girdi.

Sermayenin uluslararasılaşması ve bunun sanayi üretimiyle bağları açısından bakıldığında, dünya ekonomik bunalımının ve onu izleyen 1974-75'deki derin durgunluğun, Batılı bankalara yatırılmış büyük miktarlardaki petro-dolarlarla birlikte o dönemde birbirlerini karşılıklı dışlar gibi görünmeyen iki farklı eğilimi uyardığı ileri sürülebilir. Bir yanda, sermayenin uluslararasılaşması biçimlerinde bir değişiklik sözkonusuydu. İlk olarak, petrol gelirleri bankalarda yığılmaya başlayınca, Üçüncü Dünya'ya verilen özel banka borçları büyük ölçüde arttı ve bunların bir kısmı doğal olarak sanayi projelerini finanse etmekte kullanıldı. Doğrudan yabancı yatırımların yanısıra "[aynı zamanda] sermayenin öteki biçimlerinin uluslararasılaşmasında portföy yatırımları gibi özel ve kamu ihracat kredileri, banka kredileri ve periferideki üretim ile yeniden üretimi güçlendirmeyi amaçlayan anahtar teslimi projeler biçimindeki sermaye malları ihracatı türünden önemli gelişmeler oldu."[6] Bu gelişmelerin Üçüncü Dünya'nın sanayileşme sorununu çözememiş olması konu dışıdır; üretken sermaye, yeni yatırım fırsatları aracılığıyla dünya pazarında hala yeterli genişlikte mahreçlere sahipti ve dolayısıyla 1970'lerin durgunluk yıllarında bile birikim sürecinde hala başat konumdaydı.

Yumuşama süreci de 1970'lerin durgunluk ve kriz yıllarında sanayi sermayesine yeni bir ivme sağladı. 1970-1974 arasında Batı'dan yapılan ithalatın tüm ithalattaki payı Polonya'da %97, Sovyetler Birliği'nde %36, Doğu Almanya'da %28 ve Macaristan'da %20 oranında arttı.[7] Ortak girişimlerde ve Batı kredilerinin akışında teknoloji transferi ve sermaye mallarının ihracıyla birlikte dramatik artışlar oldu.[8] Nixon'ın Pekin'i ziyare-

6 Henrik Secher Marcussen ve Jens Erik Torp, **The Internationalization of Capital: The Prospects for the Thirld World,** Londra, Zed Books, 1985, s. 10.

7 T. M. Podolski, "Evolution of East-West Technology Transfer Channels", **East-West Technological Cooperation [NATO Colloquium 1976],** NATO Directorate of Economic Affairs, Brüksel, 1976, s. 122.

8 Bazı Batılı ülkelerden Sovyetler Birliği'ne yapılan sermaye malları ihracatındaki artış için bkz. Marshall Goldman "US Policies on Technology Sales to the USRR", **Ibid.**, s. 110.

tinden sonra Çin pazarı da Batı'nın sermaye mallarıyla ürünlerine açıldı. Bu da reel ekonominin genişlemesine yardımcı olarak üretken sermaye için bir başka canlanma ve göreli dinamizm kaynağı oldu.

Öte yandan, zamanında hemen farkedilmeyen ve önemli de görülmeyen ama alttan alta yürüyen bir gelişme daha vardı. Durgunluk, Üçüncü Dünya'nın devasa miktarlara ulaşan fazla sermayeyi emmekte yetersiz kalan sınırlı kapasitesi ve aşırı üretim sorunu ile buna göre yetersiz tüketim, hep birlikte, sermaye fazlasında bir "sızıntı" yarattı. Gittikçe artan miktarlar, temelde spekülatif finans sektörünün rant dünyasına geçmek üzere, kâr getirmeyen üretken ekonomik faaliyeti terketmeye başlatı. Portföy yatırımlarında dünya çapında bir artış ve katışıksız mali işlemlerin toplam hacminde bir genişleme ortaya çıktı.

Bu süreç 1980'lerde kapitalizmin krizinin derinleşmesiyle birlikte hız kazandı. 1980'deki ikinci krizden hemen sonra kapitalist metropollerde uluslararası sermayenin yeni saldırısı başladı. Ronald Reagan ve Margaret Thatcher monetarist karşı devrimin saldırgan siyasetine önderlik ettiler ve onun simgeleri oldular. Sonuç emek için yıkıcıydı. 1980'lerde gerçek ücretler ve maaşlar büyük düşüşler gösterdi. Büyük şirketlerin kâr payları büyük ölçüde artarken genel yoksulluk, hatta açlık ve evsizlik korkunç boyutlara ulaştı. Onmilyonlarca insan gereksiz hale geldi ve bunlara öyle de davranıldı. Yeni bir deregülasyon dalgasıyla müdahaleci devlet ve örgütlü emeğin kısıtlamalarından kurtulan büyük sermaye yeni bir küresel saldırıya geçince, Üçüncü Dünya'daki yeryüzünün lanetlilerinden önce, ilk kurbanlar metropollerdeki nüfus oldu. Amerika'ya ilişkin olarak Noam Chomsky şu benzetmeyi yapmakta: "ekonominin küreselleşmesinin karşılığı, ülkede Üçüncü Dünya'ya ait özelliklerin kök salması olmuştur."[9] Muazzam ticaret açıkları, dış borçlanma, yüksek faiz oranları ve sanayinin yer değiştirmesi ve işçi sınıfının parçalanması yoluyla maliyetin düşürülmesi sonucu elde edilen birkaç yıllık yanıltıcı canlanmadan sonra ABD, daha da zayıflamış talep, kısılmış sosyal harcamalar ve aşınmış bir ulusal üretim temeliyle birlikte dünyanın en borçlu ülkesi haline geldi. Amerika'da yoksul insan sayısı 1979'da 2.522.000'ken 1986'da 3.425.000'e çıktı; bu arada, düşük gelirliler için kiralık ucuz ev sayısı aynı dönemde neredeyse yarım milyon azaldı. Ve 1986'da Reagan Yönetimi düşük gelirlilere konut yapımı için 1981'dekinden 17 milyar dolar daha az harcama yapmaktaydı. Çocuklu muhtaç aileler için yapılan harcamalardaki azalma, Federal eğitim harcamalarındaki muazzam gerileme kadar dramatikti. Öte yandan, askeri harcamalar hızla artarken büyük şirket kârlarından alınan verginin oranı da 1960'daki %46'dan 1986'da %21'e düşüyordu.[10]

Elbette uzun dönemde bu türden gelişmeler de büyümeyi kısarak, iç

9 **Year 501: The Conquest Continues,** Londra, Verso, 1993, s. 275.

10 İstatistiki bilgiler şu kaynaktan derlenmiştir: Steve Brouwer, **Sharing the Pie: A Disturbing Picture of the US Economy in the 1980's**, Carlisle, Pennsylvania, Big Picture Books, 1988.

piyasayı daraltarak ve böylelikle daha ileri bir durgunluğu davet ederek bir fasit daire meydana getirir. Uluslararası sermayenin monetarist saldırısı doğal olarak, tüm dünyayı etkisi altında aldı. Ronald Reagan'ın şu küstah sözleri herşeye karşın bir gerçeği de dile getiriyordu. "Biz bir ulusu değiştirmek istemiştik, oysa, bir dünyayı değiştirdik."[11]

Güney'de ise, küreselleşmeyi "Yapısal Uyum Programının Küreselleşmesi"[12] önceledi. Dünya Bankası ve IMF'nin dayattığı yapısal uyum programları sonucunda, çoğu Üçüncü Dünya ülkesi zaten çok sınırlı olan döviz gelirlerinin büyük bölümünü borç ödemelerine ayırmak zorunda kaldı. Bu aktarım öylesine boyutlara ulaştı ki, Dünya Bankası'nın eski başkanı şöyle demekteydi. "İspanyol Fetihcilerin Latin Amerika'yı yağmalamalarından beri dünya bugün gördüğümüz yönde bir akışı görmedi."[13] "Para sızdırmanın bu en son biçimi ile birlikte, Üçüncü Dünya ihraç ürünlerine ödenen fiyatlardaki büyük ve sürekli düşüşler ve bu ürünlerin sanayileşmiş ülkelerdeki pazarlarındaki daralmalar sonucunda, hemen hemen tüm Üçüncü Dünya ülkelerinin zaten düşük olan gelir düzeyleri 1982'den bu yana ciddi biçimde geriledi."[14] Üçüncü Dünya'nın dünya gelirindeki payı 1978'deki %5.6'dan 1984'de %4.5'e inerken, zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki gelir oranı 1960'daki 20:1'den 1980'de 46:1'e, 1989'da 60:1'e fırladı.[15]

Sonunda, yapısal uyum Üçüncü Dünya'yı çökertti. Devlet müdahalesi, sosyal güvenlik, kamu harcamaları, planlama, fiyat denetimleri ve sanayileşme atılımının yıkıntılarından özelleştirme, devalüasyon, sermayesizleşme, yığınsal işsizlik, yoksulluk, açlık, derin toplumsal eşitsizliklerin meşrulaştırılması, siyasal istikrarsızlık ve hatta Somalileşmenin kendisi yükseliverdi.

Yoksul ülkelerin marjinalleştirilmesi küresel bir **apartheid** yarattı. Yeni uluslararası kast sistemi kendi paryalarını yarattı: "Şayet Tanrı (Afrika'yı) size verip ekonomik diktatörü yapacak olsaydı, yapılacak en akıllı iş onu Tanrı'ya geri vermek olurdu."[16]

Ne var ki, "parametreleri denetimsiz piyasa ile uluslarüstü bankalar ve büyük şirketler tarafından tanımlanan bir dünya ekonomik yönetim düze-

---

11 Lou Cannon, **President Reagan: The Role of a Lifetime,** New York, Simon and Schuster, 1991'den nakleden Welden Bello, **Dark Victory: The United States Structural Adjustment and Global Poverty,** Londra, Pluto Press, 1994, s. 105.

12 Terim Bello'ya ait, **Ibid.,** s. 28.

13 Morris Miller, **Debt and the Environment: Converging Crises,** New York, The United Nations, 1991'den nakleden, **Ibid.,** s. 68.

14 Teresa Hayter, **The Creation of World Poverty,** (2. Baskı), Londra, Pluto Press., 1992, s. 8.

15. Bkz. Frans J. Schuurman, "Introduction: Development Theory in the 1990's", Frans J. Schuurman (Der.), **Beyond the Impasse: New Directions in Development Theory,** Londra, Zed Books, 1993, s. 10.

16 Lester Throw, **Head to Head: the Coming Economic Battle among apan, Europe, and America,** New York, Warner Books, 1993, s. 216.

ni"[17] egemenliği ele geçirince, ortaya çıkan yoksullaşma da dünya pazarını daraltacak, yatırım olanaklarını sınırlayacak[18], büyümeyi kesintiye uğratacak ve küresel durgunluğu ağırlaştıracaktı.

Her nekadar Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Doğu Avrupa'daki gelişmeler, şimdiye değin korunmuş olan kapıları sonuna kadar Batı sermayesine açtıysa da, bu yeni olanak da üretken sermayenin faaliyet alanına, metropollerde ve dünyanın çoğu yerinde yitirdiği zemini telafi etmesine yetecek bir artış ekleyemiyordu.

Bu koşullar altında, ulusal engellerin yıkıldığı, müdahaleden arındırılmış dünya kapitalist pazarındaki küresel mali piyasalar ağı, kar ve genişleme arayışındaki atıl sermaye fazlasını iştahla kendine çekmeye başladı. Spekülasyon, uluslararası tefeci bankerler, kupon kesiciler, tüm dünyada at koşturan kara para sistemde hükümran oldu. "Günlük dış işlemler şimdi, Uluslararası Para Fonu'na üye tüm ülkelerin tüm altın ve döviz rezervlerine eşit olan bir trilyon dolar gibi astronomik bir düzeye ulaşmış durumda."[19] Artık, dünyadaki her devlet ve hükümet mali piyasaların kapris ve şantajlarına açıktır. Hemen hemen her hükümet, toplumdan aldığı destek ne olursa olsun, eğer kaprislerine yeterince kulak vermezse mali piyasanın gazabına boyun eğmek durumundadır. Örneğin, bir özel finans danışmanlık şirketi bir ülkenin kredi notunu önemsiz bir (+) ya da (-) ölçüsünde düşürdüğünde bu, hükümetlerin devrildiği, ekonominin rayından çıktığı, kredi olanaklarının durduğu, ticaretin yavaşladığı, paranın değerinin düştüğü, yurtiçi mali piyasaların çöktüğü, iflasların ve işten çıkarmaların ortaya çıktığı, ekonomik, toplumsal ve siyasal bir bunalımın patlamasına pekala yol açabilir. Küreselleşmenin dünyasında daha ağır ve daha tuhaf senaryolar bile bol miktarda mevcuttur.

1917'de Lenin, kapitalizmde, bugün artan bir geçerlilik kazanmış bulunan, bir eğilimi saptamıştı: "Kapitalizmin küçük tefeci sermayesiyle başlayan gelişmesi, dev boyutlara ulaşmış tefeci sermayeyle tamamlanıyor."[20] Lenin'in işaret ettiği yağmacı birikim tarzı, yıllar sonra, bugün gözlemlediğimiz türden bir neo-merkantilizm temelinde olgunlaşıyor. Bir ekonomi politikası ve faaliyet türü olarak merkantalizm "üretime karşı değişim sürecini, kullanım değerine karşı değişim değerini, tüketilebilir ürünlere karşı biriktirilmiş parayı ve kapitalist gelişme açısından ulusal kaynaklara karşı uluslararası kaynakları... abartılı biçimde öne çıkarmış-

---

17 Howard Wachtel, **The Money Mandarins,** M. E. Sharpe, 1990'dan nakleden Chomsky, **op., cit.,** s. 95.

18 Yapıldığı kadarıyla da yeni yatırımların önemli bölümü aşırı zenginler için lüks tüketim malları imalatına yönelmektedir. 1990'larda Üçüncü Dünya'daki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında imalatın payı %50'ye düştü. Bkz. R. Miller, "Determinants of US Manufacturing Investment Abroad", **Finance and Development,** Mart 1993, s. 16-19.

19 Daniel Singer., "Europe's Crises", **Monthly Review,** c. 46, No. 3, Temmuz - Ağustos 1994, s. 92.

20 Op. Cit., s. 20.

tır..."[21] Bugünün küreselleşme dünyasına bakıldığında, "üreticilerin üretim araçlarından yoksun bırakıldıkları bir sürece ve ayrıca sermayenin para biçimi altında birikimi sürecine ve öteki ülkelerin soyulması ve ticari olarak sömürülmesi sürecine"[22] dayanan ilk birikimi anımsatan bir sermaye birikimi tarzına sahip bir "şirket merkantilizmi"nin[23], işleyişini görmek pekala mümkündür. Kapitalizmin "pembe şafağı"ndan toplumsal üretimin özelleştirme yoluyla gaspedildiği, kurumsallaşmış eşitsiz değişim yoluyla dünya çapında bir yağmanın sürdüğü ve finansal talan yoluyla yeryüzünün üretim altyapısının erozyona uğradığı günümüz dünyasına ulaşmış bulunuyoruz.

Küreselleşmiş spekülasyon, tefecilik, durgunlaşan üretim, dehşet verici yoksullukların ortasında çok büyük zenginliklerin özel kişilerce mülkedinilmesi ve milyarlarca insanın finansal olarak boğulması, hakimiyet, çelişkiler, çatışmalar ve şiddet günümüzde asalaklığı ve çürümüşlüğü ile emperyalizmin gelişmesinin, yaygın biçimde küreselleşme olarak anılan özel bir evresine işaret ediyor. Emperyalizmin ilk evresinde meta üretimi zemin yitirse de hala ekonomik yaşamın temelini oluşturmaktaydı. Bugün mali spekülasyon ve manipülasyon hükmünü yürütüyor. Sanayi kapitalizminden finansal kapitalizme geçiş tüm iç çelişkileriyle birlikte artık tamamlanmıştır.

Sosyal formasyonların geçici olma özellikleri iç çelişkilerinin devinimiminde saklıdır. Emperyalist kapitalizm şimdi dünya pazarında kendi çelişkileriyle, onları yumuşatacak hiçbir dış etmen olmaksızın, tek başına duruyor. Bugün herkesin tüm temel insani gereksinimlerinin karşılanabileceği muazzam olanakların varlığı ile rantiye azınlığın kendi genişlemesine yönelik yıkıcı itkisi yüzünden yüzmilyonlarca insanın yaşamın en temel gereklerinden yoksun bırakılışı arasındaki karşıtlık kapitalist üretim tarzında nasıl "bolluğun ızdırap ve yoksulluğun kaynağı haline geldiğini"[24] açıkça gösteriyor.

"İktisadi koşullar yolunda gittiği ve istikrarlı olduğu sürece mali sermaye akımları üretici yatırımları destekler ve hatta teşvik eder. Ancak ekonomi durgunluğa girdiğinde ve istikrarsızlaştığında yatırımcılar uzun dönemli beklentilerin artan biçimde bulanıklaşması dolayısıyla sermayelerini üretken yatırımlardan çekerler ve kısa dönemli mali yatırımlara yönlendirirler. Yatırım iklimi artan bir biçimde spekülatif hale gelir. Son onbeş yıl bu dinamiği resmeder gibi görünmektedir. Fabrika ve makina-teçhizata yapılan sabit sermaye yatırımlarının getirisi düştükçe ve küresel iktisadi koşullar oynaklaştıkça şirketler ve bankalar kağıda yatırım yapma-

---

21 Tamas Szentes, **The Transformation of the World Economy: New Directions and New Interests,** The United Nations University Publications, Londra, Zed Books, 1988, s. 11.
22 **Ibid.,** s. 9.
23 Peter Philps, **Challenge,** Jan - Feb. 1992'den Chomsky, **Year 501... Op. cit.,** s. 95.
24 Fourier'den aktaran Engels, "Socialism, Utopian and Scientific" Marx ve Engels, **Selected Works,** Moscow Progress Publishers, 1986, s. 420.

ya yönelir oldular. Üretken yatırımları canlandırmak bir yana, bu mali akımlar en doğru biçimde, sabit yatırımların azalan cazibesinin ve bunlara yönelik beklentilerdeki artan belirsizliğin bir belirtisi olarak anlaşılabilirler."[25] Bugün, uluslararası mali işlemlerin hacmi dünya fiziksel meta ticaretini uzak arayla geride bırakmış ve gelişmiş ekonomilerde fiziksel meta üretiminden çok "gayri maddi kalemler" gerçek zenginlik kaynağı haline gelmiş durumda.[26] Barnet ve Cavanagh'ın 1994'de işaret ettikleri gibi, "Küresel Mali Ağ, döviz işlemlerinden, küresel tahvillerden, Mastercardlardan, euroyenden, swap işlemlerinden, rufflardan ve parayı yeniden paketleyip, yeniden satmak için oluşturulmuş çok daha gösterişli yeni spekülatif araçlardan oluşan ve sürekli değişen bir labirenttir. Bu ağ geçmiş yılların sıkıcı gri bankalarından çok bir kumarhane zincirine benzemektedir. Günde yirmidört saat boyunca trilyonlarca dolar dünyanın döviz piyasalarına çıkmakta... (ve) bu başdöndürücü tutar içinde mal ve hizmet ticaretine ilişkin olan kısım yüzde 10'dan daha fazla bir paya sahip değil."[27]

Bu gelişmelerin anlamı ve sonuçları devasa boyutlara sahip. Dünya gayrı safi hasılası toplamı içinde sanayinin payı düşerken hizmet sektörünün payı her yerde hızla artıyor.[28] İşsizlik bütün dünyayı sarmış durumda[29]; toplumsal zenginlik içinde emekçi sınıfların payı evrensel ölçekte gerilemiş durumda. Sistemin üretkenliği arttıramayışı ("üretkenlik paradoksu" olarak adlandırılıyor) kar gerçekleşmesi üzerinde oluşturduğu yeni basınçla sermayeyi daha ileri düzeyde saldırganlığa yöneltiyor.

Üretici potansiyelin toplumun bütün beşeri ve maddi kaynaklarının tam kullanımını sağlamakta ve nüfusun çoğunluğunun ihtiyaçlarını karşılamakta başarısız olması, üretici güçlerdeki büyümenin, eğer bir büyüme söz konusuysa, sistemin yaşayabilirliğine tam olarak katkı sağlayamadığı anlamına geliyor doğal olarak. Üretici güçlerdeki büyüme, üretici güçleri sermayeye dönüştürme sorununu çözemez hale geldikçe, azalan getirinin sistematik ağırlığı altında, kendine ayakbağı haline gelir. Üretici güçlerin gelişmesi ve teknolojik yenilikler üretim sürecine ve yatırım faaliyetlerine organik olarak bağlıdır ve toplumsal anlamını buradan alır. Mali Birikimin Temel Yasası şudur: üretimden ve yatırımdan ayrılmanın sonucu olarak mali piyasalar, sistemde varolan potansiyelin ve üretici güçlerin toplumsal

---

25 David M. Gordon, "The Global Economy: New Edifice or Crumbling Foundations?", **New Left review,** No. 68, Mart - Nisan 1988, s. 59.

26 Bkz. Charles Goldfinger'ın **Wall Street Journal**'daki yazısı, 24 - 25 Şubat, 1995.

27 Richard Burnet ve John Cavanagh, **Global Dreams: Imperial Corporations and the New World Order,** New York, Simon ve Schuster, 1994, s. 17.

28 1970'li yılların başında hizmet sektörü toplam doğrudan dış yatırım stokunun dörtte biri düzeyindeyken, bu pay 1980'li yılların sonunda iki katına yükselerek %50'ye ulaşmıştır. Bkz. Matthel Horsman ve Andrew Marshall, After the Nation-State: Citizens, Tribalism and the New World Disorder, Londra, Harper Collins, 1994, s. xii ve 51.

29 Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) tahminlerine göre, "dünyanın 2,5 milyar kişilik işgücünün %30'u ya işsizdir, ya eksik istihdam edilmektedir." Dave Broad, "Globalization versus Labor", **Monthly Review,** C. 47, No. 7, Aralık 1995, s. 24.

yarar sağlayan gelişiminin temeli olan rekabetin önüne bir engel olarak geçer. Bu anlamda "üretici güçlerin gelişmesi"nin özü, bir toplumsal formasyona yaşamsal dinamizm sağlama rolünü kaybettiği için boşaltılmış olur. Böylelikle küreselleşmenin yeni toplumsal düzeni, dünya hegemonyası için saldırıya geçtiği en parlak döneminde "bilimsel-teknolojik devrim" konusunda teklemektedir.

***

Yeni uluslararası ekonomik düzen egemenliği ele geçirince ondan kaynaklanan değerler ve ideoloji de üstünlüklerini pekiştirdiler. Sovyetler Birliği'nin yıkılışı gibi siyasal gelişmeler, bilgisayar, bilgi ve iletişim devrimleri gibi bilimsel teknolojik ilerlemeler, çevre sorunlarına ilişkin gittikçe artan uluslararası bilinç ve insan haklarına hasredilen ilgi gibi sosyal-kültürel tavırlardaki değişimler, tümü birden, manipüle edilmiş ve çarpıtılmış bir biçimde, tekellerin para gücü ve propaganda makinası tarafından bu hegemonyacı saldırıyı güçlendirmek için kullanıldı. Zihinler "çağımızın yükselen değerleri"nin önce edilgin kabulüne ve zamanla da etkin yüceltilmesine uyarlanmalıydı. Karşı duran ne varsa püskürtülmeli ve bilinçlerle yüreklerin sosyal-psikolojik köleleştirilmesi yoluyla bütün bir toplumun paranın gücü ve şiddet karşısındaki umarsızlığı sağlama alınmalıydı. Dünya magazinleştikçe, toplumlar, devletler ve hükümetler yalnızca ekonomik denetim mekanizmalarını yitirmek tehlikesiyle karşı karşıya kalmadılar; aynı zamanda, işgalci mali dogmaların ideolojik nüfuzu ve kültürel yozluğu karşısında çaresiz bırakıldılar.

Toplumsal dayanışma ve katılımı yücelten değerler bu yeni kültürce şiddetle yadsındı. Sosyal insani ve kolektif irade, para kazanma hırsıyla yanıp tutuşan birey tarafından yenilgiye uğratıldı. Geleceği yitiren milyonlar her yerde, paraya tapan bir dinin finansal gururlarının inançlı müridleri haline geldiler.

Mali oligarşilerin denetimindeki dev şirketler çağdaş devleti gölgede bırakmakta ve en baskıcı devletin bile içinde işlediği yasal çerçeveyi kendisinin tek yasası ile, kâr etme tutkusuyla, değiştirmektedir. Aynı zamanda, en totaliter devlete bile yaşam ve anlam kazandıran yurttaşların yerini de hissedarlar almaktadır. Yasal denetime ve politik hesap vermeye dayanan devlet politikaları ile spekülatif mali piyasaların istikrarsız, kaprisli ve denetimsizlik gerektiren yapıları arasındaki kaçınılmaz sürtüşme, sonunda kamu etkinliği aleyhine çözüldü. Bunun sonucunda, temel hakları ellerinden alınmış milyonlarca çalışan insan, hatta koskoca toplumlar topyekun bir dışlanmaya mahkum edildiler. "Kamusal alan daraldı... Çağdaş devletlerin herbirinin yönlendirme kapasitesi, denetimi dışındaki dışsal koşullara giderek daha fazla bağımlı hale geldi. İçeriği sembolizm karşısında daha fazla zemin yitiren siyaset, bu temelde, esas olarak dev şirketlerin kontrolündeki uluslararası görsel medya aracılığıyla yürütüldü. Siyaset içeriğinden boşaltıldığı zaman, siyasal insan yerini tamamen çıkarcı, rekabetçi ekonomik insana bıraktığında, demokrasinin ve insan haklarının içerikle-

ri de boşaltılmış olur. Bunlar tam da kendilerinin olumsuzlanmasını meşrulaştırmak için kullanılan bir ideolojinin parçası haline gelirler."[30]

***

Küreselleşmenin siyasal karşılığı Yeni Dünya Düzenidir. Doğal olarak, küresel kapitalist birikim ve yeniden üretim sürecindeki yeni aşama uluslararası sistemi, bizzat sistemin birimlerini ve aralarındaki ilişkileri de büyük ölçüde değiştirmiştir.

Yeni Dünya Düzeni; bir düzen kurma süreci olarak, ideolojik bir saldırıyla başlamıştır. Bu propaganda savaşının öncülüğünü üstlenen merkezler yalnızca Kuzey amerika ve Batı Avrupa'da değildiler; Sovyet Bilimler Akademisi ve dünyanın birçok yerindeki Sovyet yanlısı komünist partilerin önde gelenleri de, yeni bir dünya düzeni düşüncesinin övgüsünü yapan uluslararası kakafoniye şevkle katıldılar - yeni bir dünya düzeni, yani yeni bir evrensel refah, özgürlük ve barış çağı başlamak üzereydi.

Dünya çapındaki ideolojik saldırı, yoğun sömürüyü, baskı ve totalitarizmi gizlemeye yönelik olarak, demokratikleşmenin manipülasyonu ile başladı. Demokratikleşme organik bir biçimde "özel mülkiyetin mutlak üstünlüğünün ideolojik rehabilitasyonunu, toplumsal eşitsizliklerin ve her türden devletçilik karşıtlığının meşrulaştırılmasını vs. amaçlayan, "piyasa güçleri'nin özgürleştirilmesi yönündeki bir tür genel saldırı[ya bağlı kılınıyordu.]"[31]

Bu saldırıya, Üçüncü Dünya'nın bir şeytan, bu bölgelerin siyasal akımlarının çoğunun da ağır suçlu gibi gösterilmesiyle birlikte sömürgeci / emperyalist ideolojinin rehabilitasyonu ve ahlaken meşrulaştırılması eşlik etti.[32]

Yeni burjuva enternasyonalizmi küreselleşme, siyasal ve ideolojik / kültürel bir akımın ötesinde bir şeydir; dişleri yeniden üretim-birikim süreçlerinin ağına sıkıca geçmiş ve gerçekten işlevsel hale gelmiştir.

Yeni Dünya Düzeni, böylece, dünyanın her yanındaki yönetici sınıfları birbirine bağlayan bir ortak çıkar yaratmıştır. Bu ortak çıkar yanılsaması, bu "aynı gemide bulunma" anlayışı, ister yanlış bilinç ya da aldanma, ister satın alma ya da zor yoluyla insana acı veren bir hızla bütün dünyayı ve hemen her toplumda geniş çoğunlukları etkisi altına aldı. Sistemi oluşturan unsurlar, dünya görüşündeki bu ortak payda etrafında bir araya getirilerek yeni bir uluslararası düzenin kurulmasına girişildi.[33]

---

30 A. Belden Fields ve Wolf - Dieter Narr, "Human Rights as a Holistic Concept", **Human Rights Quarterly,** c. 14, No. 1, Şubat 1992, s. 19.

31 Samir Amin, "The Issue of Democracy in the Cantemporary Third World", Barry Gills, Joel Rocamora ve Richard Wilson (Der.), **Low-Intensity Democracy: Political Power in the New World Order,** Londra, Pluto Press, 1993, s. 59.

32 Bkz. Frank Furedi, **The New Ideology of Imperialsm: Renewing the Moral Imperative;** Londra, Pluto Press, 1994, s. 98 - 119 ve passım.

33 Ortak Çıkarın (normlar ve kurumlarla birlikte) düzen kurma süreçlerindeki rolü için bkz. Hadley Bull, **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics,** New York, Columbia University Press., 1977.

Böylece uluslararası sermayenin bencil çıkarları, kapitalist dünya görüşünün kibri, hırsı ve açgözlülüğü, emperyalist şiddetin muhteris küstahlığı, Yeni Dünya Düzeni'nin ticarileşmiş ana hatlarının içinde tanımlandığı çağdaş çerçeveyi yarattı.

Yeni Dünya Düzeni'nin ideolojik özü, bir Amerikalı diplomatça öne sürülen "tarihin sonu"[34] düşüncesinde bütünüyle bulunabilir. Fukuyama'ya göre, insanlık, liberal kapitalizmin kesin utkusuna tanıklık etmektedir. Bütün rakip toplumsal projeleri yenilgiye uğratan liberal kapitalizm nihai zafere ulaşmıştır. Tarih, son kertede, her biri kendi sosyo-ekonomik örgütlenme modelini öneren rekabet içindeki ideolojiler arasında bir mücadele olduğuna göre, bunlardan birinin kesin zaferiyle tarih de sona ermiş olmalıdır. Dolayısıyla, insanlık uluslararası sermayenin ebedi (ve, tanım gereği, devinimsiz ve umutsuz) hükümranlığı çağına girmiştir. Buradaki entelektüel terör ve bütünüyle totaliter eğilim aşikardır. Yeni Dünya Düzeni'nin gerisinde yatan düşünce, belki de Homo Spaiens'ın ortaya çıkışıyla başlamış olan daha iyi bir dünya arayışını sona erdirmek iddiasındadır. Bir anlamda, "tarihin sonu" düşüncesi, yüce tasarılarının söylemi "bin yıllık..." klişelerle başlayan geçmişteki ideolojileri ve akımları anımsatmaktadır. Bu, insanlığa ebedi bir kölelik dayatmaktan başka birşey değildir.

Dolayısıyla, monolitik Yeni Dünya Düzeni ideolojisi, yalnızca doğası gereği totaliter olmakla kalmayıp, aynı zamanda, pratikte de kaçınılmaz olarak militaristtir. "Tarihin sonu"nda, herhangi bir dinsel, ulusal ya da sınıfsal seçeneği ya da liberal kapitalizmin vaadlerine herhangi bir karşı çıkışı basit bir demokratik tercih olarak görmemek, bunları ebedi düzenin temellerine konmuş saatli bombalar olarak değerlendirmek doğaldır. Öyleyse, kurumsal ya da pratikteki herhangi bir muhalefet ya da seçenek, akıldışı, doğa dışı ve neye mal olursa olsun her yolla yok edilmesi gereken yaşamsal bir tehdit olarak görülür. Dolayısıyla, Yeni Dünya Düzeni'nin değerler sisteminde içsel bir militarizm eğilimi mevcuttur.

Ancak, bu, Yeni Dünya Düzeni'nde mevcut sınır tanımaz militarizmin tek kaynağı değildir. Sistem uluslararası sermayenin değerlerini yansıtır; birimlerin davranışını belirleyen normları ve aralarındaki ilişkileri düzenleyen kuralları da güçlü azınlıkça oluşturulur. Yeni Dünya Düzeni'nin temel normu, yeni bir hakka, yani Amerika'nın liderliğindeki emperyalist bloka tanınan, yeryüzünün herhangi bir yerine, gerekirse askeri olarak da, müdahalede bulunma hakkına ilişkindir.

Yeni Dünya Düzeni ilahlarının yerleştirmek istedikleri bu yeni "müdahale hukuku" sistemin temelini oluşturur. Halen, bu sürecin başındayız; yeni düzen, ancak bu norm uluslararası hukukun yerleşik bir kuralı haline geldiği zaman tam anlamıyla kurulmuş olacaktır. Uluslararası hukuk, te-

---

34 Bkz. Francis Fukuyama "The End of History?", **The National Interest.**, No. 16, Summer, 1989, s. 3 - 18; **The End of History and the Last Man,** Londra, Hamish Hamilton, 1992.

melde gelenek ve teamüllere dayanır. Uluslararası ilişkilerde teamül sonucu ortaya çıkan ve rutin olarak kabul gören davranışlar ve ilişki kalıpları, zamanla, uluslararası hukukun yerleşik kurallarına dönüşürler. Diğer bir ifadeyle, kendisi bir politik kategori olarak devletler hukuku, uluslararası pratikten doğar ve dolayısıyla, yinelenen ve benimsenen pratiklerin içinde yer aldığı sistemin kendisinin bir ürünüdür.

Bugün, Körfez'den Somali'ye askeri müdahaleler, yeni bir müdahale kuralı yaratmaya ve bunu hukukun bünyesine eklemeye yönelik bu sinsi süreci şimdiden harekete geçirmiştir. Tabii, uluslararası hukukun, uluslararası sözleşmeler ve anlaşmalar gibi öteki kaynakları da bu süreci pekiştirmeye katkıda bulunmaktadır. Pek tabii, Batı Dünyası'ndaki hukuk ulemasının "doktrin"i de hiç şaşmadan hizmete sunuluyor!

Yeni Dünya Düzeni'nde yalnızca egemen eşitlik ve içişlere karışmama ilkesi ayaklar altına alınmamış, devlet egemenliğinin kendisi sorgulanır olmuştur. Küreselleşme çerçevesinde, çoğu devletin egemenliği kapitalizm için, uluslararası dolaşımda mutlak serbestlik talep eden spekülatif sermayenin özgür akışını engelleyen bir yük haline gelmiştir. Bir başka ifadeyle, Sermaye yasaların üstüne çıkmak, kendisi egemen olmak istiyor. Bu yüzden, egemenliğin yadsınması Yeni Dünya Düzeni'nin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır ve uluslararası sermayenin egemen temsilcileri, yani ABD ve emperyalist müttefiklerince yürürlüğe konmak durumundadır. Bunun ne denli militarizm ve şiddet içerdiği apaçık ortadadır.

Demek ki, Yeni Dünya Düzeni'nde askeri müdahale hakkı yasallaştırılmakta, "uluslararası sömürgecilik"in sözde-yasal temeli atılmaktadır.

Süreç, sistemin kurumsal temelinin yaratılması yoluyla da desteklenmektedir. Şimdilik, BM gibi eski kurumların fiili yozlaştırılması gündemdedir. Egemen eşitliğe ve içişlerine karışmama ilkesine dayanan temel hükümleri değişmedikçe, öyle görünüyor ki, Örgüt oldubittiler yaratılarak kullanılacaktır. Daha şimdiden, emperyalist politikaları meşrulaştırma forumu olarak iş görmekte ve, daha da önemlisi, emperyalist askeri maceralara yasal bahaneler, örgütsel altyapı, halkla ilişkiler yalanları ve lojistik destek sağlamak üzere yozlaştırılmış bulunmaktadır.

ABD'nin, dünyayı uluslararası sermayenin çıkarlarına sınırsız biçimde daha güvenli ve daha uygun biçimde yeniden oluşturma sürecinde özel bir yeri vardır. Bir anlamda, finans kapital dünyayı kendi suretine benzer biçimde yeniden yaratmaktadır. ABD özel konumu itibariyle, sistemin temel özelliklerini, değerlerini, önceliklerini ve gündemini geniş ölçüde belirlemektedir.[35] Bu anlamda, Amerika'nın uluslararası ilişkilerin militarizasyonundaki yerleşik çıkarları da Yeni Dünya Düzeni'ndeki militarist eğilimi etkilemekte ve güçlendirmektedir. 1960'ların sonlarından son zamanlara

35 Ne var ki, bu ABD'nin emperyal Yeni Dünya Düzeni'nin gerektirdiği tam istikrarı sisteme sağlayamadığı gerçeğini gözardı ettirmemelidir. Bu çok önemli nokta için bkz. Arthur MacEwan, "Globalization and Stagnation", **Monthly Review,** c. 45, No. 11, Nisan 1994, s. 8 - 9.

kadar Batı Bloku'ndaki Amerikan hegemonyasının, her ikisi de ortak bir düşmanın, yani Sovyetler Birliği'nin varlığını gerektiren iki ayağı vardı. Birincisi, mevcut koşullar altında çetenin liderini, büyük ölçüde (nükleer yeteneğe dayanan) askeri güç belirliyordu. İkincisi, Sovyet faktörü hegemonyacı güç etrafında blok-içi disiplini ayakta tutuyordu. Böylelikle, hegemonyanın öteki ön koşullarında geride kalsa bile, ABD liderliğini sürdürebiliyordu. Bu, hegemonyanın getirdiği ekonomik, siyasal ve psikolojik meyveleri toplayabilmesi (ayrıca uzun dönemde yükleri sırtlanması) demekti. Bu anlamda, ABD eski düzende bir hegemonya rantiyesiydi.

Ortak düşman ortadan kalkıp askeri gücün belirleyiciliği azalınca ABD ciddi bir sorunla karşılaştı. Liderliği tanımlayan kritik sektörlerde geride kalan bir hegemonyacı güç olarak ABD, yalnızca, hegemonyanın belirleyicileri arasında askeri gücün konumunu yükseltecek yeni bir düşmana gereksinme duymakla kalmıyordu; aynı zamanda, daha da saldırganlaşıyordu. Uluslararası ilişkilerin militarizasyonu ABD hegemonyasının sürmesi için zorunlu hale gelmişti. Körfez'deki kriz, zenginler dünyasının hâlâ tehditlere maruz kaldığını ve onun adına gerektiği an ve yerde kritik askeri güç yığabilecek tek ülkenin ABD olduğunu dosta düşmana kanıtlamak isteyen Amerikan Yönetimi için bulunmaz bir fırsat oldu.[36]

Yeni Dünya Düzeni'nin temel parametrelerini belirledikten sonra ABD, artık, en üst norm yaratıcı, yaptırım oluşturucu, hakem ve uygulayıcı olarak davranmaktadır. Uluslararası tefecilerin normları dünyanın yasası haline geliyor ve ABD küresel "süper şerif" oluyor. Savcı odur; suçluyor. Yargıç odur; mahkum ediyor. Polis odur; yaptırımları uyguluyor. Cellat odur; infaz ediyor. Cenaze levazımatçısı odur; onun yıktığını şirketleri hallediyor.

Değişim araçlarıyla şiddet araçlarının bu lanetli ittifakının Yeni Düzen'i, gene de kendini idame ettirecek güçten yoksundur; içsel karşıtlıkları, had safhaya ulaşmış çatışkıları ve şiddetli gerilimleri başa çıkılması zor düzeylerdedir. Yeni Düzen, küreselleşmenin siyasal ve stratejik düzlemlerdeki tüm çelişkilerini açığa çıkarmaktadır. Yeni Dünya Düzeni'nin derin çelişkileri karşılıklı etkileşen üç düzeyde ortaya çıkar:

• Emperyalistler kendi aralarındaki güç dengelerinin gerçek ya da algılanan değişimleri uyarınca dünya zenginliklerinin yeniden bölüşümü için hasmane bir rekabet çağına giriyorlar.

• Ezenlerle ezilenler arasındaki çelişkiler derinleşmiştir. Yeni Dünya Düzeni'nin dayattığı korkunç sefalet koşulları altında acı çeken ezilenlerin, değişimin fitilini ateşlemek için şiddete karşılık vereceklerini beklemek de doğaldır.

• Yazgılarının emperyalizm tarafından zapturapt altına alınışını tam bir

36 Üç iç ekonomik faktör daha bu militarizasyon itkisini körüklemektedir: a) Silah satışlarındaki Amerikan liderliği daha da kârlı hale gelmektedir; b) askeri sanayideki yatırımların kâr oranı öteki sektörlerinkinden daha yüksek olmayı sürdürmektedir; c) Amerikan ekonomisi askeri sanayideki yüksek vasıflı işgücünü sivil sektörlerde değerlendirememektedir.

çaresizlik içinde izlemek zorunda bırakılan tuzağa düşürülmüş yeryüzü lanetlilerinin kendi içlerinde ve aralarında şiddet, artan sefalet ve sömürüyle doğru orantılı olarak belli aralıklarla açığa çıkmaktadır.

Bu yıkıcı düzensizlik tarafından tutsak alınmış ve onun yangınının cehenneminde kapana kısılmış olan insanlık, çatışma - kriz - kaos kısır döngüsüne giriyor.

Ancak barbarlığa doğru bu kör sürüklenişin bir alternatifi var. Dünyanın paryaları efendilerinin istedikleri ölçüde birbirlerinden yalıtılmış değillerdir. Çilelerinin çığlığı ve öfkeli isyanlarının yansımaları, etkileri her yerde hissedilecek sarsıntılar yayacaktır. İnsanlık, modern yağmacılığa teslim olmayacak, daha iyi bir yaşam arayışını asla terketmeyecektir. Öyleyse şu gözleme inançla katılabiliriz: "Bu Yeni Düzen tarihe son vermeyecektir. Uyumlu ve dingin bir ütopya olmayacaktır. Aslında, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Piyasa'nın zafer kazanmasıyla çatışma daha da öne çıkmıştır... Çünkü, Berlin Duvarı bir zamanlar Doğu ile Batı'yı nasıl böldüyse, eşitsizlik de Yeni Dünya Düzeni'ni aynı kesinlikle parçalayacaktır."[37]

37 Jacques Attali, **Millenium: Winners and Losers in the Coming World Order,** New York Times Books, 1991'den nakleden Bello, op. cit., s. 1.

Küreselleşme mi, uluslararasılaşma mı? (1)

SUNGUR SAVRAN

Yapı Kredi Yayınları'nın (YKY) Türkiye'nin kültür hayatına yaptığı "katkılar" arasında bugüne kadar en çok dikkat çekeni, Nasrettin Hoca'nın fıkralarını derleyen bir kitabı yasaklaması oldu. Başka alanlarda olduğu gibi kültür alanında da, devletin baskıyı, "özel sektör"ün ise özgürlüğü temsil ettiğini düşünenler için bu olayda önemli bir ders olduğu kuşkusuz. Finans kapitalin kültür hayatına el atmasının ucube sonuçlarından birini daha önce Akbank'ın kurmuş olduğu Ak Sanat'ın büyük ressam Kenan Evren'in resimlerini sergilemesiyle görmüştük; YKY'nin Nasrettin Hoca olayı, mizah kalitesi bakımından Ak Sanat'ın katkılarıyla karşılaştırılabilir bir ikinci doruk oluşturdu. Ne var ki, tekelci sermayenin himayesindeki kültür kurumlarının katkıları **sansür** ile sınırlı değil. Başta medya olmak üzere sermayeye bağlı her kuruluş gibi **beyin yıkama** da var avadanlıklarında. Örnek mi? YKY geçen yıl bir çeviri derleme yayınlamış. Başlığı, **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma.** Küreselleşmenin bu denli önemli bir tartışma konusu olduğu bir dönemde bu yayınevinin de "küresel kalkınma" üzerine bir kitap yayınlamasında elbette yadırganacak bir yan yok. Ne de olsa, sözkonusu yayınevi Türkiye burjuvazisinin ekonomik kalelerinden biri tarafından finanse ediliyor; küreselleşme ise bu yazıda bir kez daha gösterileceği gibi, uluslararası burjuvazinin en yeni ideolojik silahı. Sorun başka yerde. Kitabın İngilizce başlığı, **Market Forces and World Development.** Yani, doğru bir çeviriyle "Piyasa Güçleri ve Dünya Çapında Kalkınma" YKY, son derecede anlamlı bir ideolojik çarpıtma operasyonuyla "dünya çapında"yı "küresel" yapıvermiş. İşte size mükemmel bir entellektüel dürüstlük örneği!

Dünya çapında burjuvazinin sözcüleri, "küreselleşme" (ya da Batı dillerinden kaynaklanan sözcükle "globalleşme") sözcüğünü dillerinden düşürmüyorlar. Televizyonda, yazılı basında, konferanslarda, politik demeçlerde her yerde, **ad nauseum** bir küreselleşmedir gidiyor. Sorun, günlük politikanın ve ideolojinin alanındaki bayağı kullanımla sınırlı değil. Sosyal bilimlerin bütün alanlarında küreselleşme 80'li yılların sonlarından bu yana tartışmaların ekseni haline gelmiş durumda. Bir akademik yazarın ifadesiyle, "nasıl postmodernizm 80'li yılların temel kavramı idiyse, küreselleşme de 90'lı yılların temel kavramı, insan toplumunun üçüncü binyıla geçişini anlamak için anahtar rolü oynayacak bir fikir olabilir."[1] İşin daha da ironik olan yanı, kavrama solun da rağbet ediyor olması, hatta bunun da ötesinde, teorik alanda, soldan gelen düşünürlerin küreselleşme akımının başını çekiyor olması.

Küreselleşme dünya sisteminde yepyeni bir dönemin açılışını kavramlaştıran anahtar bir terim olarak kullanılıyor. İster sağdan, ister soldan, sayısız teorisyen yeni bir çağın açılışını haber veren çalışmalar yapıyor. Kimi için kapitalizm eskisinden çok farklı yepyeni bir aşamaya girmiştir; kimi için kapitalizm artık geride kalmaktadır, yepyeni bir toplum doğmaktadır. Bu tartışmada tek anahtar kavram "küreselleşme" değil elbette. Sayısız rakibi var bu kavramın: "post-Fordizm", "postmodernizm", "bilgi toplumu", "sanayi-sonrası toplum", "üçüncü dalga", "kapitalizm ötesi toplum", "örgütlü kapitalizmin sonu" ...liste, orijinalite meraklısı yeni teorisyenlerin katkısıyla zaman içinde daha da uzayacağa benziyor.

Bu kadar çok sayıda kavramın, zaman zaman birlikte, zaman zaman birbirinin yerine kullanılması, teorik tabloyu elbette içinden kolay çıkılamayacak hale getiriyor. Ama sorunu daha da çapraşık kılan etken, sağdan ve soldan gelen, kimi yapısalcı-işlevselci geleneğin teorik araçlarıyla, kimi Marksizmin kavramlarıyla çalışan düşünürlerin bu kavramlarda cisimleşen teorik açıklamalarda ortaklaşması. Bu durum aslında sosyalist harekette son dönemde ortaya çıkmış olan büyük ideolojik ve programatik çözülmenin teorik bir ifadesinden başka birşey değil. Zaten bu kavramlar etrafında örülen teorik çerçeveler zaman zaman dolaysız biçimde yepyeni politik yönelişlere yol gösteriyor. Örnek vermek gerekirse, Büyük Britanya Komünist Partisi'nin yarı-teorik yayın organı olan **Marxism Today**'in 80'li yılların Thatcher İngilteresi'ni anlamak için geliştirdiği teorik çerçeve, aynı zamanda bu partinin sağ politikalarının gerekçesi olarak kullanılmıştır. İngiltere'nin, burjuvazinin yeni-liberal taarruzu başlattığı ilk ülke olmasının sağladığı "avantaj" ile, kapitalizmin yepyeni bir çağa girdiğini erkenden "keşfeden" **Marxism Today** yazarları "yeni zamanlar" kavramı etrafında solun klasik Marksist politikalardan bütünüyle kopmasını savun-

1 Malcolm Waters, **Globalization,** Routledge, Londra, 1995, s. 1.

muşlardır.[2] Bunda o kadar ileri gitmişlerdir ki, "yeni dönem" anlayışına bütünüyle katılan, kendisi anti-Marksist partili bir teorisyen tarafından "Muhafazakarların ekonomik bir mucize yarattıkları mitini kısmen kabul etmek"le ya da "Muhafazakar ekonomik başarıyı neredeyse kutlama noktasına gelmek"le suçlanmışlardır.[3] Hatırlatmak gerekir mi, "Muhafazakarlar" diye sözü edilen Margaret Thatcher'dan başkası değildir!

Türkiye'nin sol aydınları, Batı solunda gelişen modaları izlemekte her zaman çok tutarlı olmuştur. 60'lı yılların varoluşçuluğunda, 70'li yılların Althusserciliğinde, 80'li yılların, Gramsci'nin bir tür okunuşundan beslenen sivil toplumculuğunda ifadesini bulan bu gelenek, 90'lı yıllarda postmodernizm ve küreselleşme kavramlarıyla canlılığını sürdürüyor. Ne var ki, açık sözlülük Türkiye solunun erdemlerinden biri olmadığı için, yepyeni bir çağ açıldığını, kapitalizmin ya da emperyalizmin aşıldığını düşünen bütün solcular bunu rahatlıkla dile getiremiyor, bir düşünsel gerilla harekatıyla şurada ya da burada belirli fikir kırıntılarını ortaya atıyor, sonra bu kırıntıları tutarlı bir bütün içinde savunmaktan kaçınıyorlar. Kimi Özal'ı yeni çağı doğru değerlendirdiği için "önemsiyor", kimi özelleştirmeye karşı çıkmanın Kemalist devletçilik ya da Üçüncü Dünyacılık olduğunu söylüyor, ama pek azı bütün bunları teorik bir bütünsellikle savunuyor. Bu pek az sayıda teorisyenin içinde Çağlar Keyder'e bu açıdan şükran borçluyuz, çünkü Batı'da birçok sol teorisyenin savunduğu görüşleri bu topraklarda açık sözlü biçimde savunarak, Marksistlerin küreselleşme teorisyenleriyle somut iddialar üzerinden tartışmasını olanaklı hale getiriyor.[4]

Aşağıda temel fikirleriyle tartışacağımız Keyder'in politik konumu berraktır: ona göre emperyalizm artık yoktur. Kapitalizmin tarihinde "küreselleşme" olarak anılabilecek yeni bir evrenin açılmış olduğunu ileri süren biri için bu iddia, nedenlerini aşağıda göreceğimiz gibi, gayet olağandır. Keyder ayrıca açıldığını ileri sürdüğü yeni çağı tanımamakta ısrar eden Marksistleri, yenilikleri görmemekle, eski döneme uygun teorik çerçevelere tutsak olmakla eleştiriyor. "Globalleşme sözüne özel bir antipati" duyanları, dünyaya "hala ulusal devletlerin önemli olduğu aşama geçerliymiş gibi" bakanları "arkaik marksistler" olarak niteliyor.[5] Bunlar iddialı laflar. Aşağıda, tam tersinin doğru olduğunu, asıl küreselleşme teorisyenlerinin kavramsal çerçevesinin geçmişin hayaletlerinden kurtulamadığını göreceğiz.

Bu yazının amacı küreselleşme konusunda sol içinde yaygınlaşan bu

2 "O halde bu geçiş bir çağ sorunudur - feodalizmden kapitalizme klasik geçiş anlamında değil de örneğin ondokuzuncu yılın son dönemlerinde kapitalizm içinde 'girişimcilik'ten ileri ve örgütlü bir aşamaya geçişte olduğu gibi, köklü ve uzun erimli." Stuart Hall / Martin Jacques (der.), **Yeni Zamanlar,** Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995 içinde, derleyenlerin "Giriş" bölümünde, s. 17.

3 Paul Hirst, "Henry'den Sonra", a.g.y., s. 253.

4 Bk. Çağlar Keyder, **Ulusal Kalkınmacılığın İflası,** Metis Yayınları, İstanbul, 1993.

5 "Yeni bir Paylaşım Gerekiyor", Güneş Ünsal'la görüşme, **Demokrasi,** 30 Haziran 1996, s.6.

tür görüşleri çürütmek. Ana fikri baştan belirtmekte yarar var. **Kapitalizmin tarihinde yeni bir çağ açılmamıştır.** Hala kapitalizmin en yüksek aşaması olan emperyalizm çağında yaşıyoruz. Daha da ötede: **küreselleşme adıyla anılabilecek bir olgu yoktur.** "Küreselleşme" kapitalizmin dünya çapında yarattığı ekonomik, politik, kültürel vb. alanlardaki bütünleşmenin yeni bir sıçraması karşısında geliştirilmiş ideolojik bir kavramdır. Kavramın kapitalizmin dünyayı bütünleştirmesi sürecine ilişkin özgül, ayırıcı yanı, aşağıda ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi, ulusal devletin tarihsel olarak gününü doldurduğu tezidir. Küreselleşme kavramı bu tez olmaksızın hiçbir anlam taşımaz. Bu tez yanlıştır. Dolayısıyla, bugün yaşanan süreç, kapitalizmin yeni bir aşamasını temsil etmek bir yana, küreselleşme kavramıyla anılamaz bile. Yaşanmakta olan, emperyalizm çağının başından beri Marksist teorinin teşhis ettiği bir sürecin bir sıçramasıdır: bu süreç **sermayenin uluslararasılaşmasıdır.** Dolayısıyla sol, ideolojik, içi boş, bayağı "küreselleşme" kavramını sözlüğünden bir an evvel silmeli, bunun yerine "uluslararasılaşma" kavramını yerleştirmelidir. Gerçek hayatta karşılığı olan, yalnızca ideolojik bir kurgu olarak varolan "küreselleşme" değil, bu sözde "yeni aşama" teorisiyle düşünce hayatını, solu, işçi-emekçi kitleleri ve emperyalizme tabi halkları ideolojik bir boyunduruğa sokmaya çalışan bir düşünce akımıdır: **globalizm.**[6] Globalizm, olmayan bir süreci olmuş gibi göstererek emperyalizmin ve sermayenin önündeki engelleri aşmaya çalışan bir hakim sınıf ideolojisidir.[7] "Küreselleşme" ya da "globalleşme" olarak anılabilecek bir nesnel sürecin yaşanmakta olduğu iddiası ise bu ideolojinin temel kozudur. Yani burada teori alanında bir sınıf mücadelesi sözkonusudur.[8]

"Küreselleşme" teorisine reddiyenin önemi, bu teorinin kapitalizme ve emperyalizme karşı mücadeleyi olanaksız hale getirmesinden, solda ve emekçi sınıflar saflarında bir kaderciliği ve teslimiyetçiliği yaygınlaştırmasından kaynaklanır. Burada kilit düşünce **küreselleşmenin kaçınıl-**

6 Bir düşünce okulu olarak globalizmi daha önce iki ayrı yazımda etraflı biçimde eleştirmiştim. Bk. Sungur Savran "Globalizm, Milliyetçilik, Enternasyonalizm", **Onbirinci Tez,** 12, 1992 ve "Bankalar ve Bayraklar: Uluslararasılaşma Çağında Milliyetçilik", **Sınıf Bilinci,** 12, Mart 1993. Elinizdeki yazının amacı, bu eleştiriyi derinleştirmekle sınırlı değil. Daha önemli amaç, globalizmin solda yarattığı çok yönlü tahribatı, politik sonuçlarıyla birlikte ortaya sermek.

7 Benzer bir fikri Frances Fox Piven, sosyalizmin yaşadığı sarsıntıyı tahlil ederken ileri sürüyor: "Bu çıkmaz nereden kaynaklanıyor? Hem aydınların, hem de işçilerin hemen dudaklarının ucuna geliveren açıklamayı hepimiz biliyoruz. İçindeki yaşadığımız tarihsel anın kilit etkeninin ulusal ekonomilerin küreselleşmesi olduğu söyleniyor; her ülkenin kendi içinde ortaya çıkan "post-Fordist" yeniden yapılanmayla birlikte, bu gelişmenin işçi sınıfının refahı açısından, özellikle de işçi sınıfının gücü açısından korkunç sonuçları olduğu düşünülüyor (...) doğru ya da yanlış, **bu açıklamanın kendisi sözde yalnızca betimlediği kurumsal gerçekliklerin yaratılmasına katkıda bulunan bir politik güç haline gelmiştir."** "Is It Global Economics or Neo Laissez-Faire?", **New Left Review,** 213, Eylül / Ekim 1995, s. 108. Vurgu benim.)

8 Bu fikirlere paralel görüşleri Nail Satlıgan 1996 İktisatçılar Haftası'ndaki konuşmasında dile getiriyor. Bk., **İktisat Dergisi,** 358, Ağustos 1996, s. 22 - 25.

mazlığı tezidir. Dünya Bankası'nın, tam da "bütünleşen bir dünyada işçiler" konusuna hasrettiği son yıllık raporunda söylendiği gibi, "küreselleşme kaçınılmazdır."[9] Çağlar Keyder de aynı fikirde, sol açısından politik sonuçlarını da çıkarıyor: "Bu sistemin dışında kalacağız" gibi bir safsataya katılmak bence çok yenilgici bir davranış olur. **Bu sistemin dışında hiç bir şey yok.** Bu sistemin dışında kalıp da oradan alternatif yaratmak diye bir şey bence kesinlikle sosyalist politika ile ilişkisi olmayan, ludayt bir marjinalite peşinde koşmaktır ve nostaljik bir tutum olur."[10] "Bu sistemin dışında hiç bir şey yok". Herşey belirlenmiş, sistemle mücadele etmek gereksiz, anlamsız, boş bir çabadır. Kaçınılmazlık tezi ile politik teslimiyetçiliğin arasındaki ilişki pek ender olarak bu kadar açık sözlü biçimde ifade edilmiştir.[11] Bu iddia ile aşağıda ayrıntılı biçimde hesaplaşacağız. Bu aşamada önemli olan, küreselleşme teorisinin işçi-emekçi hareketini kapitalizme ve emperyalizme teslimiyete davet ettiğini saptamaktır. Dolayısıyla tartışma, teorik öneminin yanısıra, doğrudan politik bir içeriğe sahiptir.[12]

Kaçınılmazlık tezi bizi küreselleşme teorilerinin temel metodolojik sorununa getiriyor. Küreselleşme teorileri, aralarında ne fark olursa olsun, bir metodolojik sorunu hep birlikte paylaşırlar: bütünleşmiş dünya kapitalist sisteminin bağrında varolan çelişkilerden soyutlamak. Bu teorilerde, verilmiş bir bütün olarak dünya kapitalist sistemi, işlevselci bir uyum süreci anlayışı içinde, bir aşamadan diğerine evrim içinde gösterilir. İster teknolojideki gelişmeler, ister ekonomi politikalarındaki değişim olsun, dünya sisteminin yeni bir aşamaya evrilmesini kaçınılmaz kılar. Burada kelimenin dar anlamıyla bir "evrim" süreci betimlenir. Madem yeni koşullar öyle gerektiriyordur, kapitalizm mutlaka küreselleşecektir! Elbette, bütün küreselleşme teorisyenleri, bazı geçiş güçlüklerinden, bazı doğum sancılarından söz ederler. Ama bunlar ortaya konan sistemik bütünün yapısal iç çelişkileri değildir. Sistemin doğasından kaynaklanmazlar. Bir bakıma eskinin yeniye direnişidir sadece sözkonusu olan. Kısacası, globalizm,

---

9 **Workers in an Integrating World,** World Development Report 1995, Oxford University Press, Oxford, 1995, s. 54

10 **Demokrasi,** a.g.m. Vurgu benim. Ludayt (ya da İngilizcedeki yazılışıyla Luddite) 19. yüzyılda işsizlikle karşı karşıya kaldıklarında tepkilerini sermayeye karşı mücadele ederek değil, işsizliğin dolaysız nedeni olarak görünen makinaları kırarak gösteren işçi hareketine verilen addır. Keyder, Marx ve Engels'in bu hareketi bilinçsizliğinden dolayı eleştirmesinden yararlanarak kendi kaçınılmazlık fikrini geçerli göstermeye çabalıyor. Oysa, Marx ve Engels burada kapitalizmin kaçınılmazlığından söz etmiyorlar, tersine işçileri kapitalizmle mücadeleye davet ediyorlar. Tarihin gelişme yönü (Makinalaşma) onlar için kapitalizme karşı mücadele etmemenin bir gerekçesi değil. Keyder ise kapitalizmin bugünkü gelişmesini kaçınılmaz göstererek bu gelişmeye karşı mücadeleyi "nostaljik" buluyor.

11 Küreselleşme teorisinin toplumsal mücadeleler açısından bir teslimiyetçiliğe yol açtığı düşüncesi, teorinin başka eleştirmenlerince de dile getirilmiştir. Bk. örneğin Davir M. Gordon, "The Global Economy: New Edifice or Crumbling Foundations?", **New Left Review,** 168, Mart / Nisan 1988, s. 64

12 Küreselleşme üzerindeki tartışmanın politik sonuçları teslimiyetçilikle sınırlı değil. Bu yazının son bölümünde politik sonuçlar meselesini ayrıntısıyla tartışacağız.

"küreselleşmiş" kapitalizmi **kendi doğasından kaynaklanan, içkin, özsel** çelişkilerinden arındırır.[13]

Aşağıda somut olarak görüleceği gibi, bu yazının yöntemi, sözkonusu yaklaşımın tam karşıtıdır: bütün inceleme nesneleri gibi, kapitalizmin günümüzde yaşadığı süreci de özgül çelişkileriyle, yani diyalektik bir bütün olarak ele almak. Bu çelişkilerin bir bölümü, emperyalist çağın başlangıcından (kabaca 19. yüzyılın son çeyreğinden) itibaren kapitalizmin gelişmesine damgasını vuran yapısal çelişkilerdir. Bir bölümü ise yenidir: üretici güçlerdeki önemli değişim ve uluslararasılaşmanın ve dünya ekonomisinin bütünleşmesinin son dönemde yapmış olduğu atılım, elbette yeni bir takım ilişkilere ve çelişkilere yol açmıştır. Yani "dinozor"lara çatmaktan keyif alan yenilikçilerin sandığının aksine, Marksist bir tahlil de son dönemde ortaya çıkan yeni gelişmeleri hesaba katacaktır elbette. Ama bu gelişmeler kapitalizmin tarihinde emperyalizm sonrası yeni bir aşamadan (hele hele burjuva teorisyenlerinin yaptığı gibi "kapitalizm ötesi" bir toplumdan) söz etmeyi haklı kılabilecek nitelikte değildir. Çünkü günümüzde ortaya çıkan yeni ilişkiler ve çelişkiler, emperyalizmin ilişki ve çelişkilerinin olgunlaşmış halidir. Başka biçimde söylenirse, emperyalizmin yapısal çelişkileri asıl bugün kendilerini en gelişkin biçimde ortaya koymaktadır.[14] Dolayısıyla, emperyalizmin ve onun temelini oluşturan kapitalizmin hareket yasaları hala geçerlidir. Kısacası, bu yazı kapitalizmin günümüzdeki gelişme eğilimlerinin tahliline çelişkiyi yeniden sokma yönünde bir çabadır.

Bu uzun giriş bölümüne son verirken, üç noktaya değinmek gerekiyor. Birincisi, kapitalizmin yepyeni bir aşamaya geçmekte olduğu görüşünün öteki ifadelerine, özel olarak da post-Fordizm teorisine bu yazıda değinmeyeceğimi belirteyim. Fox Piven'ın (bk. dipnot 7) da belirttiği gibi, post-Fordizm son dönemin açıklanması bakımından küreselleşme ile birlikte en önemli anahtar kavramdır. Bu konu kendi başına uzun bir yazıyı hak edecek kadar önemli ve karmaşık bir konudur. Post-Fordizm konusu bir başka yazıda ayrıntısıyla tartışılacaktır. İkincisi, küreselleşme teorisi bir ekonomik teoriden ibaret değildir. Devlet teorisine, uluslararası ilişkiler teorisine, barışa, demokrasiye, "küresel bir sivil toplum"un oluşumuna, NGO'lara, kültürel hayata ilişkin çeşitli önerme ve tezler içerir. Ama ciddiye alınabilir bütün küreselleşme teorilerinin temeli ekonomiktir. Bu yazıda, biz dünya ekonomisinin yapısı ve ulus devlet üzerine geliştirilen tezlerden başka hiçbir alana giremeyeceğiz. Bunun nedeni, öteki alanların önemsiz olması değil. Tersine, gerek teorik açıdan, gerek politik bakımdan, öteki alanlar da günümüzün tartışmalarını deşifre etmek açısından

---

13 Şebnem Oğuz, AB'ni incelediği bir yazısında, buradakine benzer bir eleştirel metodla bunu başlangıç noktası olarak alıyor. Bkz., "Globalleşme, Avrupa bütünleşmesi ve sendikalar", **Toplum ve Bilim,** 65, Bahar 1996, s. 62-63.

14 Haluk Gerger'in **Sınıf Bilinci**'nin bu sayısında yayınlanmakta olan yazısının en büyük erdemlerinden biri, bu noktayı açıklıkla dile getirmesidir.

büyük bir önem taşıyor. Tek gerekçemiz yer sorunu. Günümüzde entelektüel dünya üzerinde güçlü bir etkiye sahip olan küreselleşme teorisinin ekonomik ve politik temellerinin çürütülmesi, ayrıntılı bir tahlil gerektiriyor. Bu yazının olağan bir makalenin boyutlarını zorlayacak olması da bununla ilgili.

Bu da bizi son noktaya getiriyor. Tam da bu nedenden dolayı, elinizdeki yazı bir dergi sayısına sığmayacak kadar uzun. Bu sayıda yayınlanmakta olan bu ilk bölümü, gelecek sayıda bir ikinci bölüm izleyecek.

1. Dünya ekonomisinin bütünleşmesi

Elinizdeki yazı globalizm konusunda daha önce yayınlanmış olan iki çalışmanın bir devamı niteliğinde olduğundan orada ileri sürülen fikirleri yeniden ele almıyor.[15] Ama bu aşamada o yazılarda ileri sürülen temel bir fikre kısaca geri dönmek gerekiyor. "Bir burjuva ideolojisi olarak globalizmi güçlü kılan temel etken, bu ideolojik söylemde yer alan unsurların bazılarının (bütün ideolojilerde olduğu gibi) çağımızın maddi gerçekliğinin bazı yönlerine çarpık bir biçimde tekabül ediyor olmasıdır."[16] Globalizmin üzerine bastığı ve sömürdüğü maddi zemin, dünya ekonomisinin, politikasının, kültürel hayatının vb. son dönemde yaşadığı yoğun bütünleşme sürecidir. Yani globalizmle girişilen bu polemikte, **tartışılan nokta kapitalizmin dünyayı bütünleştirip bütünleştirmediği değildir. Tartışılan nokta bütünleşmenin biçimleridir.**

Burada bir parantez açarak, dünyanın bütünleşmesinin hiç de yeni birşey olmadığını, kapitalizmin şafağından bu yana dünya pazarının adım adım bütünleştiğini, emperyalizm çağına girişle birlikte, dünya pazarı temelinde (yani esas olarak uluslararası ticarete dayanan) bir birleşmenin ötesinde dünya ekonomisinin her tür mekanizması (ticaretin yanısıra para sermaye, üretim sermayesi ve işgücü akımları) temelinde bir bütünleşme düzeyine yükseldiğini hatırlatmak gerekiyor. Son dönemde yaşanan süreç, bu bütünleşmenin hızlanmasından ve tarihte görülmemiş bir düzeye ulaşmasından ibarettir. Bir yeni çağ peygamberliğinin sarhoşluğu içinde globalistlerin bir bölümünün "herşey değişti, böyle bir bütünleşme hiç görülmemişti" türünden hezeyanlarına karşı, emperyalizmin ilk döneminin de bir büyük bütünleşme atılımına tanık olduğunu hatırlatmak, değişim sarhoşluğuna karşı önemli bir panzehir görevi görebilir.

Örnek olarak (uluslar arasında ticaret olarak tanımlanmış) dünya ticaretinin toplam dünya üretimi içindeki payını alacak olursak, bu pay 1800'de % 3 iken 1913'de % 33'e erişmişti.[17] Yani I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önceki son yılda, toplam dünya üretiminin üçte biri

15 Bk. dipnot 6'da sözü edilen kaynaklar.

16 "Globalizm, Milliyetçilik, Enternasyonalizm", a.g.m., s. 75. Ayrıca bk. "Bankalar ve Bayraklar", a.g.m., s. 11.

17 Malcolm Waters, a.g.y., s. 67.

uluslararası alanda dolaşıma giriyordu. Ne var ki, bu gelişme eğilimi, kapitalist dünya ekonomisinin 1930'lu yıllardaki Büyük Depresyon döneminde yaşadığı bölünme dolayısıyla müthiş bir gerileme yaşayacaktı. Dünya ticareti, II. Dünya Savaşı'nın ertesinde yaşanan uzun genişleme dönemi boyunca son derecede hızlı artmasına rağmen, dönemin neredeyse sonuna ulaşıldığında, 1970'de, toplam dünya üretimi içindeki payı ancak % 25'e yükselmişti; yani hâlâ 1913'deki düzeyinin altındaydı! Başka bir biçimde söylendiğinde, uluslararası mal akımları açısından, dünya ekonomisi 1913'de 1970'de olduğundan daha bütünleşikti! Bugün, bazı kaynaklara göre, dünya ticaretinin toplam dünya üretimi içindeki payı % 45'e ulaşmış, yani nihayet 1913 düzeyini aşmıştır.[18] Elbette, bütünleşme meta akımlarıyla sınırlı değildir. Son yarım yüzyıldır yaşanan, esas gelişme, aşağıda ayrıntısıyla ele alacağımız gibi, dolaşım alanının ötesinde **üretimin uluslararasılaşması**dır. Yine de dünya ticareti hakkında bu hatırlatmalar, günümüzde yaygın biçimde yaşanan "değişim sarhoşluğu"na karşı bir uyarıdır.[19]

Ama sadece bir uyarı. Çünkü dünya ekonomisinin son dönemde artan bir hızda bütünleştiği bir gerçektir. Gerek doğrudan yabancı sermaye yatırımları (yani üretim sermayesi akımları), gerek finans (yani para sermaye akımları), gerek uluslararası ticaret (yani meta dolaşımı), gerekse (daha düşük ölçekte olsa bile) özel bir meta olarak emekgücünün dolaşımına ilişkin bütün göstergeler bu yöne işaret ediyor. Bu konuda sayılarla okuyucuyu sıkmak yerine bütünleşme sürecini veri alarak bu sürecin son dönemde hızlanmasının maddi temellerini araştıralım.[20]

Nesnel temeller (1): üretici güçlerdeki gelişme

Dünya kapitalizminin bütünleşme sürecinin son dönemde hızlanmasının temelinde çeşitli etkenler yatar. Bu etkenleri birkaç kategoride ele almak

---

18 Örneğin Dünya Bankası, **Workers in an Integrating World,** a.g.y., s. 51. Dünya Bankası'nın verdiği bu oran toplam dünya üretimi ve dünya ticaret hacmi konusunda genellikle verilen sayılar gözönüne alındığında aşırı derecede yüksek görünüyor. Ama elimizde başka bir oran olmadığı için bu veriyi doğru kabul ediyoruz.

19 Bütünleşmenin kendisinin çok daha radikal biçimlerde sorgulandığı çalışmalar da mevcuttur. Bu yönde en önemli katkıyı, çok zengin bir malzemeyi tarayarak, küreselleşme teorisinin uzun dönem eğilimleriyle çevrimsel hareketleri, dünya ekonomisinde durgunluğun etkileriyle yeni bir küresel düzenin ilk sinyallerini birbirine karıştırdığını ileri süren David Gordon yapmıştır: bk. "The Global Economy...", a.g.m., dipnot 11'de verilen kaynak. Gordon'un çalışmasının sorunu, 1988'de yayınlanan yazısının 80'li yılların ortalarına kadar uzanan verilerle sınırlı olmasıdır.

20 Dünya ekonomisinde yaşanan bütünleşmenin göstergeleri için bk. Dünya Bankası, a.g.y., s. 51-53 ve 62; M. Waters, **Globalism,** a.g.y., s. 77-79; Stephen Gill, "Globalisation, Market Civilisation and Disciplinary Neoliberalism", **Millenium,** Özel Sayı: The Globalisation of Liberalism?, cilt 24 (3), Kış 1995, s. 404-406; John Gerard Ruggie, "At Home Abroad, Abroad at Home: INternational Liberalisation and Domestic Stability in the New World Economy", aynı yerde, s. 518.

mümkündür. Bunlardan ilki, son dönemde **üretici güçlerde yaşanan gelişme**dir. Bunun da iki veçhesi var. Bir yandan, son yarım yüzyılda yaşanan gelişmeler (jet uçakları, süpersonik uçaklar, konteynerler, TIR'lar, bilgisayar, dijital ve mobil telefon, uydu, mültimedya, kablo vb.) ulaştırma ve iletişim maliyetlerini inanılmaz derecede düşürmüştür. Sabit fiyatlar üzerinden hesaplandığında, 1920'en 1990'a ortalama maliyetler deniz taşımacışığında yaklaşık % 70, hava taşımacılığında yaklaşık % 80, uydu kullanımında yaklaşık % 90, uluslararası telefon kullanımında ise % 99 düşmüştür. (İnanılması güç bir düşüş: yani New York-Londra arası bir telefon konuşmasının maliyeti bugün 1920'deki maliyetinin sabit fiyatlarla % 1'idir!)[21] Öte yandan, bilgisayarlı sistemlerin uygulamaya konulması, üretim sürecinin planlama ve tasarım aşamasından nihai montaj aşamasına kadar farklı alt bölümlere bölünerek uzak mesafelerden eşgüdümle yürütülebilmesini olanaklı kılarak, aynı ürünün üretiminin farklı aşamalarının yeryüzünün çok farklı noktalarında sürdürülebilmesini ekonomik olarak anlamlı hale getirmiştir.

Ne var ki, üretici güçler alanında yaşanan değişimin dünya ekonomisinin bütünleşmesine otomatik bir etki yarattığı ya da bu bütünleşmeyi kaçınılmaz kıldığı yolundaki tekno-determinist yaklaşımdan titizlikle uzak durmak gerekir. Ne ilki, ne de ikincisi doğrudur. Bugün bütünleşme bütün hızıyla sürüyorsa, bu, sosyo-ekonomik ve politik nitelikte başka dinamiklerin ürünüdür; teknolojik değişikliğin buradaki rolü bu dinamiklerin kendilerini hızla ortaya koyabilmesini olanaklı kılmaktan öteye geçmez. Öte yandan, teknolojinin ulaştığı düzey derhal ve dolayımsız biçimde ekonomik bütünleşmeyi zorunlu kılmaz: aynı teknolojik temeller üzerinde, en azından kısa ve orta vadede çok daha bölünmüş ya da bölümlenmiş bir dünya ekonomisinin varolması mümkündür. Bu ikinci noktaya aşağıda kaçınılmazlık tezini incelerken döneceğiz.

Nesnel temeller (2): Mega kapital

Kapitalist ekonominin dünya çapında bütünleşmesinin hızlanmasını belirleyen esas etken **üretim sermayesinin uluslararasılaşması**dır. Burada sözünü ettiğimiz, yaygın olarak çokuluslu şirketler (ÇUŞ) adıyla anılan modern finans kapital birimlerinin faaliyetlerini artık dünya çapında planlamakta ve yürütmekte oluşudur.[22] Biçimsel olarak ÇUŞ şöyle tanımlanabilir: "Doğrudan dış yatırım yapan ve birden fazla ülkede mal ya da hizmet üretimi örgütleyen işletme".[23] II. Dünya Savaşı'ndan bu yana hızla ge-

21 Dünya Bankası, a.g.y., 51, Şekil 7.1.

22 "Çokuluslu şirket" teriminin sözkonusu sermaye birimlerinin ulusal aidiyeti konusunda yaygın yanılsamaları beslemesi dolayısıyla doğru olmadığı kanısındayım. Bu konu aşağıda, 2. bölümde tartışılacağından, şimdilik, bütün sakıncalarına rağmen, yaygın olarak kullanılan bu terimi kullanmaya devam edeceğim.

23 John Dunning'den aktaran M. Waters, a.g.y., 76.

lişmekte olan ÇUŞ'lar son dönemde büyük bir atılım yapmışlardır. 1970'li yıllarda sayıları 7.000 dolayındayken, 1992'de bu sayı 37.000'e ulaşmıştır. Bu şirketlerin yavru şirket sayısı ise 170.000 dolayındadır. Toplam dış yatırım stoku 1980'deki 440 milyarlık düzeyden, 1985'de 700 milyar dolara, 1990'da ise inanılmaz bir hızla 2 trilyon dolara yükselmiştir. Yani 1985-90 arası büyüme hızı yılda % 28'dir! Toplam stokun üçte biri en büyük 100 şirkete aittir. Her birinin yıllık cirosu 1 milyar doları aşan 600 ÇUŞ, dünya sınai ve tarımsal katma değerinin % 20'sinden fazlasını üretmektedir. Bütün ÇUŞ'ların toplam cirosu ise 5,5 trilyon dolar ile dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD'nin GSYİH'sına denk bir değere ulaşmıştır. Uluslararası işçi sınıfının % 5'ini (72 milyon işçi) ÇUŞ istihdam eder.[24] Dünya ekonomisine böylesine yoğun biçimde hakim olan bu sermaye türüne, ulaştığı dev ölçek dolayısıyla **mega kapital** adını vermek doğru olacaktır.

Bu konuda saptanması gereken ilk nokta, ÇUŞ'ların bu baş döndürücü gelişmesinin, Lenin ve Buharin'in emperyalizm teorisinin belirli yönlerinin çarpıcı biçimde doğrulanması anlamına geldiğidir. Bilindiği gibi, Lenin'in emperyalizm teorisinin beş temel boyutundan ikisi, tekellerin hakimiyeti ve sermaye ihracı olarak özetlenir.[25] ÇUŞ'lar, ne kadar gelişkin ve büyük olursa olsun tek bir ülkenin sınırları içine sığmayacak derecede büyümüş olan ve üretimi ve dolaşımı **sistematik olarak** dünya çapında planlayan ve örgütleyen tekellerdir. Esasen tekellerin, içinde doğdukları anavatanlarına sığmayacakları, dünya çapında faaliyet göstermeye yönelik bir dinamik taşıdıkları, Lenin'in sözünü ettiği öteki özellikle, yani sermaye ihracıyla birlikte ortaya çıkar. Yani teorik olarak ÇUŞ'lar, emperyalizm çağının, Marksist teori tarafından erkenden teşhis edilmiş doğasına en uygun sermaye biçiminin **olgunlaşmış** ifadesinden başka birşey değildir. Tarihsel olarak da ÇUŞ'un kökenleri emperyalizm çağının başına kadar geri gider.[26]

Bu konuda son bir noktaya değinelim: Lenin 19. yüzyıl kapitalizminin ayırıcı özelliğinin meta ihracı olduğunu, emperyalizme damga vuran özelliğin ise sermaye ihracı olduğunu söylüyordu.[27] Bu saptama günümüzde iki kez doğrulanmıştır. Birincisi, basit ve nicel bir anlamda, sermaye ihracına dayanan toplam üretim dünya ticaretini adım adım geride bırakmıştır.

---

24 Bu sayılar (ve bir alttaki paragrafta aktarılanlar) şu kaynaklardan alınmıştır: Dünya Bankası, a.g.y., s. 62; Cem Somel, "Üretimde Küreselleşme ve Kalkınma", T.B, 69, Bahar 1996, s. 85; S. Gill, a.g.m., s. 405-406; J.G. Ruggie, a.g.m., s. 518; M. Waters, a.g.y., s. 77-79.

25 V. İ. Lenin, **Emperyalizm. Kapitalizmin En Yüksek Aşaması,** cev. Cemal Süreya, Sol Yayınları, Ankara, 1969.

26 Örnekler ve sayılar için bk. Lenin, a.g.y., s. 77-79. Batı Avrupa'da merkantilist dönemin (17. ve 18. yüzyıllar) büyük ticaret kumpanyaları da faaliyetlerini dünya çapında yürütmekle birlikte, bunlar sadece meta dolaşımı alanında faaliyet gösterdikleri için ÇUŞ'ların atası olarak kabul edilmeleri yanlış olur; olsa olsa ikisi arasında bir uzak akrabalıktan söz edilebilir.

27 A.g.y., s. 77.

ÇUŞ'ların üretim artış hızı 60'lı yıllarda dünya ticaretinin artış hızını geçmiş, 80'li yıllarda ise toplam ÇUŞ üretimi toplam dünya ticaretinin hacmini aşmıştır.[28] Günümüzde ÇUŞ'ların toplam ciroları (5,5 trilyon dolar) dünya ticaretinden daha yüksektir. ABD ÇUŞ'larının ülke dışında düzenledikleri imalat faaliyetlerinden elde ettikleri gelir, ihracat gelirlerinin iki katına ulaşmıştır.[29] İkincisi, sermaye ihracı meta ihracını nicel olarak geride bırakmakla kalmamış, daha karmaşık ve diyalektik bir anlamda, dünya ticaretini adım adım içselleştirmiş, ona hakim olmuş, boyunduruğuna almıştır. Bugün uluslalarası meta ticaretinin yaklaşık % 75'i ÇUŞ'lar tarafından yapılmaktadır.[30] Daha da önemlisi, dünya ticaretinin üçte biri, yani yaklaşık 1,5 trilyon dolar değerinde uluslararası meta akımı, ÇUŞ'ların kendi bağrında gerçekleşmektedir.[31] Bunun önemini iyi kavramak gerekir: bir şirketin çeşitli işletmeleri arasında akan metalar, aslında gerçek bir anlamda ticarete konu olarak kabul edilemezler. Çünkü şirketin, yani sermaye biriminin içindeki alt bölümler birbirlerine piyasa ilişkileriyle değil hiyerarşik ve planlanmış bir işbölümü dolayımıyla bağlanır. Şirket içi akımların biçimsel olarak ticarete konu olması, fiyatlandırılması vb. bu malların gerçekten piyasaya çıkan birer meta gibi ele alınmasını haklı gösteremez. Nitekim, bu sözde ticaretin "döviz kuru gibi ticaret politikalarına çok daha duyarsız" olduğu saptaması da bu söylenenleri doğrular.[32] Kısacası, tekellerin hakimiyeti ve sermaye ihracı konularında "küreselleşme" adıyla anılan dönemin olguları, Leninist emperyalizm teorisinin çarpıcı bir doğrulanmasını ifade ediyor.[33] Bunun önemine aşağıda tekrar döneceğiz.

---

28 Ruggie, a.g.m., s. 518.

29 İlk sayı Dunning'den (aktaran Waters, a.g.y., s. 77), ötekiler ise Ruggie'den, a.g.m., s.518.

30 Dunning'den aktaran Waters, a.g.y., s. 77.

31 Dünya Bankası, a.g.y., s. 62; Gill, a.g.m., s. 406. Cem Somel, bu oranın ABD ithalatı içinde % 41'e ulaştığına dikkat çekiyor. Bu ve başka sayılar için bk. a.g.m., s. 83-84.

32 Ruggie, a.g.m., s. 520.

33 Aslında bu gelişmeler, Lenin'in emperyalizm teorisinin çok daha derin bir anlamda doğrulandığını gösterir. Lenin'in emperyalizm teorisinin en derin anlamı, kapitalizmin bu aşamasında sermayenin yoğunlaşmasının ve uluslararasılaşmasının üretici güçleri muazzam ölçüde toplumsallaştırarak sosyalist planlamaya hazır hale getirmesidir. Günümüzde, ÇUŞ'un üretim ölçeğinin yanısıra uluslararası ticareti de firma içi bir alışverişler dizisine indirgemesi **piyasanın sönümlenmesi**nden ve **planlamanın** kapitalizmin sınırları içinde ve sermayenin tahakkümü altında olabildiğince **genişlemesi**nden başka bir şeye işaret etmez. Ruggie'nin şu cümlelerinin başka hiçbir anlamı yoktur: "Kısacası (...) ekonomik alışverişlerin uluslararası örgütlenmesinin birincil biçimi uluslararası piyasalara dayanmaktan küresel idari hiyerarşilere doğru kaymıştır." Ya da: "Bugün, uluslararası işbölümü önemli ölçüde firma düzeyinde içselleşmiş hale gelmektedir." (A.g.m., s. 519). Öyleyse, farklı ulusal birimler burada aynı **teknik** işbölümünün parçaları haline gelmekte, piyasanın dolayımından kurtulmuş, **ex ante,** bilinçli olarak düzenlenmiş bir emek dağıtımına, yani planlamaya uygun bir duruma yönelmektedir. Kısacası, planlama sadece daha mümkün hale gelmemektedir. Üretimin uluslararasılaşması dolayısıyla tarihte ilk kez **uluslararası planlamanın maddi temelleri** oluşmaktadır.

Nesnel temeller (3): yeni-liberal strateji

Yukarıda da belirtildiği gibi, emperyalizm döneminin başından itibaren ortaya çıkan sermaye ihracı, II. Dünya Savaşı'nı izleyen uzun genişleme dönemi boyunca serpilerek adım adım dünya ekonomisinin merkezine yerleşmiştir. Bilindiği gibi, uzun genişleme dönemi, Büyük Depresyon döneminde aşırı derecede parçalanmış olan dünya ekonomisini yeniden bütünleştirmeye yönelik bazı tedbirler üzerinde yükselmişti. Parasal alanda 1944 Bretton Woods anlaşmasının oluşturduğu kurumsal yapı (dolar standardı, IMF vb.), ticaret alanında GATT ve liberalizasyonu hedefleyen çeşitli "raund"lar (Kennedy, Uruguay vb.), sermaye ihracının serbestleştirilmesi yönünde IMF ve Dünya Bankası'nın basıncı, savaştan çıkışta dünya sanayi üretiminin yarısından fazlasını gerçekleştiren ABD'nin muazzam gücüyle birleşince, dünya ekonomisinin bütünleşmesi yönünde önemli bir atılım mümkün hale geliyordu. Bu da uzun genişleme döneminde dünya kapitalizminin yaşadığı canlı sermaye birikiminin temel direklerinden birini oluşturuyordu.[34]

Buna rağmen, 1945-75 döneminde kapitalist dünya ekonomisi, yine de bir ölçüde ulusal ekonomiler arasında bölümlenmiş durumdaydı. Azgelişmiş ülkeler başta olmak üzere, ulusal ekonomiler farklı ölçülerde koruma duvarlarıyla çevrilmişti; yabancı sermaye akımları ise belirli kısıtlamalarla ve kambiyo kontrolleriyle karşı karşıyaydı. Bunun ardında çeşitli sosyo-ekonomik ve politik dinamikler yatıyordu. Emperyalist ülkeler, Büyük Depresyon'un deneyimi ışığında Keynesçi talep yönetimi politikaları benimsemişlerdi; bu da ulusal ekonominin dış dünya ile ilişkilerinin belirli ölçülerde denetim altında tutulmasını gerekli kılıyordu. Daha önemlisi, korumacılığın hem meta, hem de sermaye akımlarında daha yüksek olduğu azgelişmiş ülkelerdeki dinamiklerdi. II. Dünya Savaşı öncesinde bağımsızlığını elde etmiş olan ülkelerden bazıları (örneğin Brezilya, Şili, Meksika, Türkiye, Mısır vb.) Büyük Depresyon döneminde sanayi kapitalizmine doğru önemli bir hamle yapmışlardı; savaş sonrasında yeni sanayi burjuvazisinin çıkarları bu "bebek sanayii" korumayı gerektiriyordu. Bağımsızlığına savaş sonrasındaki sömürge devrimi dalgası içinde kavuşan ülkelerde ise, devrimin yarattığı anti-emperyalist atmosfer, bağımsızlığa bir ekonomik temel kazandırma kaygıları, bağımsızlık hareketine önderlik eden burjuva ya da küçük burjuva güçlerin çıkarları yoğun bir korumacılığı gündeme getiriyordu. (Bu yaklaşımın tipik örnekleri Hindistan ve Cezayir'di. "Arap sosyalizmi" ve "Afrika sosyalizmi" olarak bilinen akımlar da aynı eğilimin daha geniş bir ifadesiydi.) Her iki kategori ülke de emperyalizmin rakibi Sovyetler Birliği'nin varlığının yarattığı güç den-

34 Bu konuyu başka yerde daha ayrıntılı olarak ele almıştım. Bk. "Bunalım, Sermayenin Yeniden - Yapılanması, Yeni - Liberalizm", Nail Satlıgan / Sungur Savran (der.), **Dünya Kapitalizminin Bunalımı,** Alan Yayıncılık, İstanbul, 1988, özellikle s. 28- 29 ve 53.

gesinden de, Sovyet ekonomik modelinden de yararlanıyordu.

İşte bütün bu dinamiklerin sonucunda kapitalist dünya ekonomisi, 1945-75 arasında süren uzun genişleme döneminde ulusal engellerle kesikli ya da bölümlenmiş bir yapı olarak biçimleniyodu. Bu durum, aynı dönemde bu yapının hücrelerinde yükselen mega kapitalin çıkarlarının önünde bir engel oluşturuyordu. Mega kapital, doğası gereği faaliyetlerini bütün dünya çapında örgütler. Ürünlerini uluslararası pazarlarda satacak, hammaddelerini en elverişli koşulları bulduğu yerden tedarik edecek, kredisini en düşük maliyetle elde edebileceği yerden alacak, yeni üretim birimlerini sermaye/emek ilişkisi, pazar, vergilendirme, altyapı, istikrar vb. açılardan en uygun yerde kurmak isteyecek, artan ölçüde farklı bölgelerde ve ülkelerde ürettiği parçaların montajını farklı mekanlarda gerçekleştirecektir. Kârın ve sermaye birikiminin azamileştirilmesi hedefi, meta, para ve üretim sermayesi akımlarının önündeki engelleri mega kapital için taşınamaz bir yük haline getirir. Bu engellerin yıkılması, korumacılığın sona ermesi, kambiyo kontrollerinin kalkması, doğrudan yatırımların önündeki kısıtlamaların asgariye indirilmesi, mega kapital için, faaliyetlerinin uluslararasılaşması ölçüsünde hep daha büyük bir ihtiyaç haline gelir. Mega kapital önce varolan yapının hücrelerinde kendine uygun çözümler arar. 60'lı yıllarda dev ölçekte Batı Avrupa'ya akan ABD yatırım sermayesi ve bu sermaye akımının ihtiyaçlarından doğan ve her tür devlet müdahalesinden bağımsız gelişen Eurodolar piyasası, 70'li yıllarda petrodolarların yeniden çevrimi yoluyla emperyalist ülkelerde daralan kredi talebinin yerine azgelişmiş ülkelerin ikame edilmesi[35], mega kapitalin eski yapının verili çerçevesi içinde bulduğu kısmi çözümlerdir. Ama nihai çözüm, dünya ekonomisi içindeki bütün engellerin kalktığı, meta, para ve üretim sermayesi akımlarının serbestleştiği, yani herşeyin düzlendiği bir durum yaratmaktır. Bunun anahtarı yeni-liberalizmdir. Bugün bir devlet politikası olarak dünyada hüküm süren yeni-liberalizm, dünyanın bütünleşmesinin temel nedenlerinden biridir. Öyleyse, 1979'da Thatcher'la başlayan, 1981'de Reagan'la süren ve sonra adım adım bütün dünyaya yayılan **yeni-liberal strateji bir yanıyla mega kapitalin ihtiyaçlarını karşılayan bir ekonomi politikaları bütünüdür.**[36]

Ekonomi politikası diyen derhal **devlet** demiş olur. Globalizmin teorisyenleri ise, dünya ekonomisinin "küreselleşme" adını taktıkları bütünleşme sürecini açıklarken, devlete ve ekonomi politikalarına genellikle değinmezler. Üzerinde durdukları temel etkenler, başta ulaşım ve iletişim alanlarında olmak üzere teknolojideki büyük değişim ve "özel sektördeki

35 Bu konu ile ilgili olarak bk. Neşecan Balkan, **Kapitalizm ve Borç Krizi,** Bağlam Yay., İstanbul, 1994.

36 Bu politika emperyalist ülkelerden önce bazı azgelişmiş, bağımlı ülkelerde uygulanmaya başlamıştır. En belirgin örnek Pinochet diktatörlüğü altındaki Şili'nin 1973 sonrası gelişimidir. Türkiye'nin de 24 Ocak 1980 kararlarıyla çok erken bir aşamada (Thatcher'dan hemen sonra, Reagan'dan önce!) bu yola girdiği hatırlanmalı.

kurumsal dönüşümler"dir.[37] Böylece, birincisi, teknolojideki değişim ve mega kapitalin gelişmesi ile yeni-liberalizm arasındaki bağ otomatik hale gelir. Oysa, yeni-liberal stratejinin benimsenip benimsenmemesi bir toplumsal ve uluslararası mücadele konusudur. Uluslararası planda yeni-liberalizmi dayatan uygulamalar IMF koşullarından başlar, yeni Dünya Ticaret Örgütü'nden geçer, Avrupa Birliği ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) gibi oluşumlara kadar uzanır.[38] Her bir ülke içinde ise yeni-liberalizm tam bir sınıf mücadelesi konusudur: bu mücadelenin yöntemleri, Amerika ve Avrupa'da işçi örgütlerinin zayıflatılması ve ideolojik/politik kuşatmadan, Türkiye gibi ülkelerde 12 Eylül tipi rejimlerin vahşi yöntemlerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. İkincisi, mega kapitalin gelişmesi ile yeni-liberalizm arasında kurulan bu otomatik bağ sayesinde, dünyanın yeni koşullarında yeni-liberalizmin benimsenmesi kaçınılmaz hale getirilir. Daha da ötede, **genel olarak** bütünleşme kavramı ile birleşmenin **özel bir tarzı,** yani yeni-liberal yöntemlerle, engellenmemiş piyasalar aracılığıyla birleşme, **özdeş kılınır.**

Oysa bugün dünyada somut biçimde yaşanan bütünleşme hem genel olarak yeni-liberal stratejiyi insanlığa kabul ettiren ve uygulayan devlet politikalarının bir ürünüdür, hem de gelişme tarzı açısından yeni-liberalizmin damgasını taşır. Bu noktaların önemi aşağıda globalizmin tezleri tartışılırken daha açık olarak belirecektir.

Nesnel temeller (4): kapitalizmin uzun krizi

Dünya ekonomisinin bütünleşmesinin sadece teknolojik gelişmelerin bir ürünü olmadığını, esas belirleyenin mega kapitalin çıkarları ve ihtiyaçları olduğunu gördük. Böylece, bugün yaşanmakta olan biçimiyle bütünleşmenin hiç de teknik bir nitelik taşımadığını, sınıf çıkarlarıyla yüklü olduğunu ortaya koymuş olduk. Üçüncü bir düzeyde, mega kapitalin çıkarlarının dünya ekonomisine hakim kılınmasının kendiliğinden bir süreç olmadığını, devlet politikalarının dolayımından geçtiğini, burjuvazinin adım adım bütün dünyaya yayılan bir süreçte yeni-liberalizmi aktif biçimde uygulamaya soktuğunu gördük. Ama tartışmayı bu noktada bıraktığımız takdirde, yeni-liberalizmin dolayımıyla hızlandırılan kapitalist bütünleşmenin yalnızca mega kapitalin, yani emperyalist ülkelerin tekelci sermayesinin, yani ÇUŞ'ların çıkarlarına hizmet ettiği düşünülebilir. Oysa, özellikle milliyetçi bir perspektife sahip olanların sandığının aksine[39], gerçek bu basit

37 Bu son ifade Ruggie'den alındı (bk. a.g.m., s. 517-18). Başka yazarlar ÇUŞ'tan özel birimlere kadar çeşitli terimler kullanırlar. Bk. örneğin David Held, "Ulus-Devletin Çöküşü", **Yeni Zamanlar,** a.g.y., s. 192. Andrew Hurrell ve Ngaire Woods, eleştirel bir makalede, liberallerin küreselleşmenin esas olarak teknoloji ve özel birimlerin kararlarıyla geliştiği iddiasında olduklarını belirtirler. ("Globalisation and Inequality', **Millenium,** a.g.y., s. 448, 451.)

38 Bk. Hurrell/Woods, a.g.m., s. 461-62 ve Gill, a.g.m., s. 412.

39 Yazının ikinci bölümünde bu yaklaşımın etraflı bir eleştirisi yer alacak.

tablodan çok farklıdır. Yeni-liberal strateji ve kapitalist bütünleşme sadece emperyalist sermayenin değil, aynı zamanda emperyalizme bağımlı, azgelişmiş ülkelerin burjuvazisinin de çıkarlarına hizmet eder, onlar tarafından (bazı kısmi sürtüşme momentlerinin dışında) hararetle desteklenir. Yani yeni-liberal ekonomi politikaları, kaba bir sol retoriğin azgelişmiş ülkenin bütün sınıflarını birleştirerek ileri sürdüğü gibi IMF tarafından bütün topluma dayatılmaz; yerli burjuvazi genellikle burada IMF'nin zaten müttefikidir, talepleri aynı doğrultudadır. Uluslararası zorlayıcı bir kurum olarak IMF'nin esas işlevi, yerli burjuvazinin uygulamak isteyip de uygulayamadığı yeni-liberal politikaları siyasal iktidarın bir seçişi olmaktan çıkararak bunlara nesnel bir zorunluluk halesi kazandırmak ve uygulanan yeni-liberal politikaların sorumluluğunu siyasi iktidarın sırtından alarak işçi ve emekçi kitlelerin erişemeyeceği ve hesap soramayacağı bir uzak merciye devretmektir. Başka türlü söylendiğinde, yeni-liberalizm ve bütünleşme tarzı, sadece emperyalizmin değil, bağımlı, azgelişmiş ülkelerdeki müttefiklerinin de tercihi ve politikasıdır.

Bunu kavrayabilmek için dünya kapitalizminin 1974-75'den bu yana depresif eğilimli bir uzun dalganın ürünü olan bir genel krizden geçmekte olduğunu hatırlamak gerekiyor.[40] Kâr oranının eğilimli düşüşünün güncelleşmesinin ürünü olan bu krizden kendi lehine bir çıkış için uluslararası burjuvazi, 70'li yılların sonundan itibaren sınıf ilişkilerini yeniden düzenlemeyi ve sermayeyi genel olarak yeniden-yapılandırmayı hedefleyen bir takım tedbirleri adım adım uygulamaya girişti.[41] Burada sermayenin yeniden-yapılanmasının sermaye/emek ilişkisiyle dolaysız ve dolaylı biçimde bağlantılı boyutlarını kısaca saymakla yetinebiliriz. **Dolaysız** anlamda sermayenin emeğe taarruzunu cisimleştiren yönelişler, işgücü piyasasında işçi sınıfını atomize ederek gücünü kırmayı ve ücretler genel düzeyini düşürmeye yönelik tedbirlerle ("sosyal devlet"in tasfiyesi, sendikaların belinin kırılması, "esnek işgücü piyasaları", işsizlik yoluyla terbiye, düşük ücret bölgelerinin ve ülkelerinin işçilerini yüksek ücretlilere karşı kullanma vb.), emek sürecinde ve iş yönetiminde sömürüyü arttırmak amacıyla uygulanan yeni tekniklerden (toplam kalite kontrolü ve kalite çemberleri, işçi sınıfını çekirdek ve çeper bölüklere bölme, esnek üretim teknikleri vb.) oluşur. Her iki dizi tedbir de, devletin ve sendikal mücadelenin sermayenin serbestçe at oynatmasına karşı oluşturduğu kısıtlamaların kaldırılması anlamına gelir.

Sermayenin yeniden-yapılanmasının sermaye/emek mücadelesiyle **dolaylı** bir bağıntı taşıyan boyutları ise sermayenin sektörel (eski sektörlerin daralması ya da tasfiyesi, yeni sektörlerin yükselişi), teknolojik (rasyona-

---

40 Bk. Ernest Mandel, "Kapitalizmin Tarihinde 'Uzun Dalgalar'", **Dünya Kapitalizminin Bunalımı,** a.g.y. içinde ve **Uluslararası Ekonomide İkinci Kriz,** Koral Yayınları, İstanbul, tarihsiz.

41 Bu konunun ayrıntılı bir tahlili için bk. Sungur Savran, "Bunalım, Sermayenin Yeniden Yapılanması, Yeni - Liberalizm", a.g.m., s. 48-56.

lizasyon, otomasyon, genel amaçlı esnek makina sistemlerinin uygulamaya konulması vb.) ve mekansal (ülkeler ve ülke içi bölgeler arasında üretimin yeniden yerleşmesi, buna bağlı olarak uluslararası işbölümünün yeniden biçimlenmesi) alanlarda yeniden-yapılanmasını içerir. Bu tedbirler de genel olarak sermayenin değersizleşmesini sağlamak için zayıf üretim birimlerinin kendi kaderine terkedilmesi, sendikaların teknolojik rasyonalizasyona engel olamayacağı bir güçler dengesinin yaratılması, uluslararası ticaret, para ve sermaye akımlarının serbestleştirilmesi, piyasanın uluslararası alanda hükmünü icra etmesinin önünde bir engel olarak yükselen kamu girişimlerinin (KİT'ler) özelleştirme yoluyla tasfiyesi gibi, devlet müdahalesinden ve sendikaların gücünden kurtulmayı gerçek bir ihtiyaç haline getirir.

Öyleyse, **yeni-liberalizm kriz içindeki sermayenin yeniden-yapılanmasının ve işçi sınıfına karşı taarruzunun ihtiyaçlarına cevap veren bir stratejidir.** Bu niteliğiyle de bütün dünyanın burjuvazisinin işçi sınıfı ve öteki emekçi kitleler karşısındaki ortak çıkarını dile getirir. Yeni-liberalizm (ve onun dümen suyunda yürüyen uluslararası bütünleşme) bütün ülkelerin işçilerini ve emekçilerini bölerek, parçalayarak, giderek atomize ederek teslim almaya yönelik bir stratejidir.

Nesnel temeller (5): sosyalizmin krizi

Buraya kadar, son dönemde kapitalist dünya ekonomisinin bütünleşmesinin, yeni-liberalizmin dolayımından geçtiğini gördük. Geriye, mega kapitalin çıkarlarının ve daha genel olarak kriz içinde uluslarası burjuvazinin ihtiyaçlarının ürünü olarak biçimlenen yeni-liberalizmin neden 1980'li yılların başından bu yana uluslararası planda **üstünlüğü ele geçirdiğini** anlamak kalıyor. Ne yeni-liberalizm, ne de bütünleşmenin gerçekleşme tarzı, sınıf çıkarlarından bağımsız olmadığına göre, uluslararası burjuvazinin yeni-liberal programını bütün dünyanın işçilerine ve emekçilerine kabul ettirebilmesi, bütünleşmenin önkoşulu olarak görülmelidir. Başka bir biçimde söylenirse, sınıf güç dengelerinin farklı bir billurlaşması, bugün dünya çapında bambaşka bir gelişme kalıbı yaratabilirdi.

Sınıf güçlerinin 1980'li yılların başından bu yana geçirdiği evrim, kriz dönemlerinde işçi sınıfını zayıflatan bazı nesnel etkenlerin (işsizlik, sendikaların zayıflaması, uluslararası rekabetin basıncı vb.) ötesinde, temel olarak politik ve ideolojik alanlarda belirlenmiştir. Burada da belirleyici faktör, elbette sosyalizmin somut deneyimlerinin tarihsel gelişimi ve ulaştığı noktadır. Uzun bir bürokratik yozlaşma döneminin ardından, Avrupa'daki bütün işçi devletlerinin içeriden bir patlamayla 1989-91 döneminde tümüyle çözülmesi, Asyadakilerin ise işçi devleti kabuğunun altında içten içe çürümesi, bir yandan, kamu mülkiyeti ve merkezi planlamaya, daha genel olarak da ekonominin bilinçli olarak düzenlenmesi fikrine büyük bir ideolojik darbe vurarak yeni-liberalizmin halimiyetini perçinledi. Öte yan-

dan, dünya çapında örgütlü resmi komünist hareketin, bürokratik yozlaşma döneminde reformist ve milliyetçi bir hareket haline gelmesi, işçi devletlerinin çözülüş sürecinde ise sosyal demokrasiye, hatta liberalizme teslim olması, kapitalist ülkelerde ortada burjuvazinin yeni-liberal taarruzuna karşı politik bir direnişi örgütleyecek herhangi bir **kitlesel** önderliğin kalmaması sonucunu doğuruyordu. Dünya çapında işçi sınıfının desteğini alan öteki akımın, yani sosyal demokrasinin altındaki toprak, krizle birlikte gerek Keynesçiliğin, gerekse "sosyal" devletin karşılaştığı tasfiye sonucunda bütünüyle kaymış, sosyal demokrasi uluslararası planda liberalizmden zor ayrılabilen bir politik akım görünümünü kazanmıştı.

İşte yeni-liberal taarruz karşısında işçi sınıfının ve emekçi kitlelerin elini kolunu bağlayan bu politik önderlik sorunudur. Bu politik konjonktür değişirse, daha doğrusu değiştiğinde, kapitalist dünyanın bütünleşme süreci bambaşka bir mecraya girebilir. Günümüz dünya konjoktürünü sınıf güç dengelerinden, özel olarak da politik dengelerden bağımsız olarak ele almak, insanı ister istemez kapitalizmin zaferinin kaçınılmazlığı sonucuna ulaştıracaktır. Oysa yeni-liberalizmin zaferi kaçınılmaz değildir. Bunun kanıtı burjuvazinin yeni-liberal taarruzunun onbeş yıllık aralıksız saldırısına rağmen hala belirleyici bir zafer kazanamamış, hiçbir ülkede amacına bütünüyle ulaşamamış olmasıdır. Yarın sınıf mücadelesinin eğrisinde bir değişiklik olduğu zaman yeni-liberalizm bugünkü sınırlı üstünlüğünü bile yitirecektir.

2. "Küreselleşme" tartışmasının terimleri

Biçimsel bir anlamda düşünüldüğünde, hiçbir kelime insanlığın ona verdiği anlam dışında kendiliğinden içkin bir anlam taşımaz elbette. Ama kelimelere anlamını insanlık verir, tekil insanlar değil. Bunun anlamı, kelimelerin kullanıldığı tarihsel / kültürel / ideolojik bağlamda belirli bir içerik yüklendiği, sözlük anlamının yanısıra önemli yan anlamlar (konotasyonlar) kazandığı, dolayısıyla masum ve tarafsız olmadığıdır. "Küreselleşme" üzerine yapılan tartışmalarda bunun mutlaka göz önüne alınması gerekiyor.

Bu bağlamda, "küreselleşme" üzerine Türkiye'de yapılan iki yanlıştan kaçınmak gerekiyor. Bunlardan biri, "küreselleşme" teriminin kullananın istediği içeriği yükleyebileceği basit bir sözcük olduğu yolunda bir tutumdur. Bu tutumun tipik bir örneğini Fikret Başkaya veriyor: "Ve herkes kavramdan canının istediğini anlama eğiliminde..(kavram) kullananın istediği anlamı taşır."[42] Buradaki yanlış ikilidir. Birincisi, popüler, günlük kullanımda belki bir Mehmet Barlas ya da bir Cengiz Çandar kelimeye rastgele anlamlar yüklüyor olabilir, ama 1990'lı yıllarda bütün sosyal bilim dal-

42 F. Başkaya, "Kapitalist Gelişmenin Bir Alt-Evresi Olarak Küreselleşme", **Marksist Eleştiri,** 1, Kış 1996, s. 116.

larında temel kavram haline gelmiş olan bu kavram o alanda çok belirgin bir anlam ve bir dizi yan anlam taşıyor. İkinci yanlış buradan türüyor: tam da bu yüzden küreselleşme sözcüğü rastgele kullanılamaz, kullanılmamalıdır. Küreselleşme diyen muhatabının kafasında derhal bir dizi teorik, ideolojik, politik anlam ve yan anlamı canlandırmayı göze almış demektir.

İkinci tür bir yanlış, masal ya da efsane türünden bir küreselleşme ile gerçek küreselleşmeyi, "küresel lafazanlık" ile ciddi bilimsel teoriyi birbirinden ayıran yaklaşımdır. Bu yaklaşımı benimseyen bazı sosyal bilimciler, lafazanlığı azgelişmiş ülkelere, ciddi teoriyi de "ileri" ülkelere atfedebilmektedirler.[43] Bu yaklaşım da ilkiyle aynı nedenlerle yanlıştır. Küreselleşmenin özgül bir anlamı vardır. İster ciddi teori, ister lafazanlık, küreselleşme kavramı gerçek savunucularınca bu özgül belirlenimler çerçevesinde kullanılmıştır. Dolayısıyla kavramı bu özelliklerden soyutlayarak kullanmak semantik problemlerle tartışmayı güçleştirmekten başka bir işe yaramaz. Ayrıca lafazanlığın azgelişmiş ülkelere özgü olduğu da doğru değildir. ABD'de "globalization" sözcüğü üzerinde kelime oyunuyla türetilmiş bir terim bile vardır: "globlabla", yani "glo-balavra"!

Küreselleşmeyi tanımlayan bazı öğeler, bu kelimeyi bilimsel bir kavram haline getirmiş, bilimsel kavramın olmazsa olmaz içeriği olarak tescil edilmiştir. Kısacası, teşbih yerindeyse, küreselleşmenin ihtira beratı (patent hakkı) satılmıştır: artık kimse kavramın içini kendi istediği gibi doldurmamalıdır.

Kavramın özgül içeriğini tanımlamaya, ters yönden başlayalım: önce bu özgül içeriğin ne olmadığını ortaya koyalım. "Küreselleşme" kavramı farklı alanlarda bizatihi dünyanın bütünleşmesini anlatmak için **kullanılmamalıdır.** Bütünleşme, küreselleşmenin berisinde yer alan bir kavramdır. Diyalektiğin terimleriyle konuşacak olursak, bütünleşme içeriktir (tözdür), küreselleşme biçim. Küreselleşme teorisi bu içeriğin mutlaka bu biçimi alması gerektiğini savunan, içerik ile biçimi ayrılmaz biçimde birbirine bağlayan, hatta özdeşleştiren bir teoridir. Bu yüzden teorinin ileri sürdüğü biçimin doğruluğuna inanmayan ama arı anlamında bütünleşmeyi vurgulamak isteyen biri küreselleşme kavramına başvurmamalıdır. Bir örnek olarak Haluk Geray'ın yaklaşımını ele alalım: "Küreselleşme kavramı, iletişimin küresel düzeyde ve hızlı akışı, ulusal pazarların dış ticarette serbestleşmesi, sermayenin serbest dolaşımı gibi olguları anlatmak için kullanılırsa, hiç de yanlış bir kavram değildir (...) Küreselleşme masalı, bu egemen kullanım biçimiyle, gelişmekte olan ülkelerin kendilerini uluslararası hiyerarşinin tepesindekilere teslim edip, onların önerdiği piyasa çıkışlı uygulamaları yaparlarsa, küreselleşmiş bir dünyada refah, özgürlük, eşitlik ve demokrasinin kendiliğinden, otomatik olarak geleceği masalın-

43 Bu ikili ayırımın örnekleri için bk. Haluk Geray, "İletişim, Bilgi Toplumu ve Küreselleşme", **Emperyalizmin Yeni Masalı...,** a.g.y. içinde, s. 32; Sencer Ayata, "Toplumbilim Açısından Küreselleşme", aynı yerde, s. 52; Alpaslan Işıklı, "Sosyal Politika Açısından Küreselleşme", aynı yerde, s. 62.

dan ibarettir."[44] Gerçek küreselleşme, masal küreselleşme. Bu ayırım ve bu ikili kullanım yanlıştır. Çünkü Geray'ın ilk saydığı "doğru" kavram küreselleşmenin özgül içeriğinden bağımsız bir bütünleşme olgusudur. Bu olguya küreselleşme adını verebilmek için ek özgül belirlenimler gerekir.[45]

Bu özgül belirlenimler arasında küreselleşme teorisi açısından vazgeçilmez, olmazsa olmaz unsur, ulus devlete ilişkin tezdir. Bu tez çok kısa bir biçimde ifade edilebilir. Ulus devletin tarihsel işlevi sona ermiştir, artık hiçbir önemi yoktur, yakında ortadan kalkacaktır. Burada okuyucuyu sıkmak pahasına uzun bir alıntılar katalogu vermek, küreselleşmeyi her tür içerikle doldurmaya yatkın olanları bu tutumun yanlış olduğuna ikna etmek için gerekli. "Nigel Harris ulus-devletin yaşam süresini doldurduğunu iddia etmektedir."[46] "Ulus devlet, sınırsız bir dünyada, insan faaliyetini düzenleme ve ekonomik davranışı yönetme açısından doğaya aykırı, hatta disfonksiyonel bir birim haline gelmiştir. Hiçbir hakiki, paylaşılan ekonomik çıkar ortaklığını temsil etmez; hiçbir anlamlı ekonomik faaliyet akımını tanımlamaz."[47] "Ne ulusal ürün ya da teknoloji olacak, ne ulusal şirketler, ne ulusal sanayiler. Ne de ulusal ekonomiler..."[48] "...(büyük ölçüde hayali olan) Vestfalya tipi devletin kurumlarının ve pratiklerinin kendisi aşınıyor ve yeniden düzenleniyor."[49] "Şimdilerde ise dünya kapitalizmi ulusal kapitalizmlerin toplamı olmaktan çıkıyor, gerçekten bütün dünyada birden karar veren (...) şirketlerin oluşturduğu bir sisteme dönüşüyor (...) ulus-devletlerin bu denli yoğun bir kriz içinde olmalarının nedeni de bu."[50]

Sanıyorum bu kadarı yeter. Küreselleşme kavramı, ulus devletin sonu fikrinden bağımsız olarak tanımlanamaz. Bir bakıma bu fikir küreselleşme teorisinin yüreğidir. Bu, basit ya da ikincil bir konu ya da bir raslantı değil, işin esasıdır. Çünkü küreselleşme teorisinin amacı ulus devletin bir işe yaramayacağını, küreselleşme fırtınasının herkesi önüne katıp götüreceğini ortaya koymaktır; politik vargısı da ulus devletin küreselleşme diye anılan sürece hiçbir müdahalede bulunmamasını savunmaktır. Dolayısıyla, küreselleşme tartışmasının ilk ve belirleyici adımı ulus devletin tarihsel işlevinin gerçekten sona erip ermediğinin, ulusal birimlerin dünya ekonomisinde bir rolü olup olmadığının açıklığa kavuşturulmasıdır. Aşağıda küreselleşme teorisinin bu konuda ileri sürdüğü her tezin yanlış olduğunu

---

44 Geray, aynı yerde.

45 Küreselleşme terimini kullanmakla birlikte, küreselleşme teorisine bu yazıda yöneltilen eleştirilere benzer eleştiriler yapan yazarlar da vardır. Örneğin bk. Somel, a.g.m., s. 103.

46 Renee Prendergast/Frances Stewart (der.), **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995 içinde derleyicilerin "Sunuş"u, s. 13.

47 Kenichi Ohmae, "The Rise of the Region State", **Foreign Affairs,** cilt 72 (2), 1993, s. 78'den aktaran Gill, a.g.m., s. 453.

48 Robert Reich, **The Work of Nations**'dan aktaran Gill, a.g.m., s.452.

49 Bonnie D. Lipschutz, kitap eleştirisi, **Millenium,** a.g.y., s. 601. "Vestfalya tipi devlet" kavramı, Avrupa'da ulus devletlerin billurlaşmasını sağladığı genellikle kabul gören Vestfalya antlaşmasından (1648) türeyen bir kavramdır.

50 Keyder, **Ulusal Kalkınmacılığın İflası,** a.g.y., 19.

ortaya koyacağız.[51]

Küreselleşme tartışmasının ikinci önemli konusu, kapitalizmin tarihinde "küreselleşme" adı verilebilecek yeni bir aşamaya geçilip geçilmediğidir. Bu konuda literatürde inanılmaz bir kafa karışıklığı hüküm sürmektedir. Aynı düşünürler küreselleşmenin bir "masal" ya da "efsane" olduğunu söyledikten sonra, küreselleşmeyi yeni bir tarihsel aşama olarak niteleyebilmektedirler. Bu sorun da aslında doğrudan doğruya ulus devlet sorunu ile bağlantılıdır.

Nihayet küreselleşme tartışmasının püf noktalarından biri de kaçınılmazlık tezidir. Bu tezi de aşağıda ayrıntılı biçimde ele alacak, bu bağlamda aynı zamanda küreselleşme tartışmasında oldukça çapraşık bir sorun oluşturan bölgesel bütünleşmelerin ve bunların üzerinde yükselen devlet ya da ön-devlet yapılarının karakteri ve tarihsel anlamı üzerinde duracağız.

3. Ulus devletin sonu mu?

Ulus devletin sonu tezinin küreselleşme teorisinin yüreğini oluşturduğunu gördük. Şimdi öncelikle bu tezin küreselleşme teorisyenleri tarafından nasıl gerekçelendirildiğine bakarak ileri sürdükleri argümanların doğruluk derecesini sınayalım.

Ulus devletin önemini neden yitirdiğini globalizmin teorisyenlerinden öğrenmek isteyenlerin işi gerçekten zordur. Globalist literatürde bu konuda tam bir kafa karışıklığı hüküm sürer. Aynen küreselleşmeyi çağdaş dünyanın bütün kapılarını açacak bir maymuncuk gibi kullanan politikacılar ya da medya gibi, küreselleşme teorisyenleri de, muhtemelen herşeyin aşikâr olduğu duygusuyla, ulus devletin aşıldığını neredeyse varsayarlar. Ortaya attıkları argümanlar, kullandıkları kavramlar hem iyi tanımlanmamıştır, bulanıktır, hem de her an birbirine karışır. Sonunda ortaya insanın yolunu kaybedeceği bir dehliz çıkar.

Örnek olarak Marksist kökenli iki teorisyenin, Çağlar Keyder'in ve İngiliz Nigel Harris'in argümanlarını alalım. Keyder (kendisi gibi düşünmeyenleri "arkaik" ilan etme dışında) hiçbir konuda söylediklerinden emin değildir, söylediklerini kanıtlama zahmetine de girmez. Geçmişte kalan dünya sistemini tanımlarken, "**görünüm olarak** ulusal kapitalizmlerin eklemlenmesiyle ortaya çıktığını" belirtir. Bugünkü durumu betimlerken ise şunları söyler: "şimdiye kadar az veya çok ulus-devletler ile beraber gelişmiş bir ekonomik sistem, şimdi kendine yeni çerçeve arıyormuş gibi bir **görünüm var.**" Keyder anlaşılan görünüm ile gerçek arasında karar verememiştir. Buna rağmen, gayet iddialı biçimde kapitalizmin "artık uluslararası değil, küresel" olduğunu iddia eder. Ardından bunu kanıtlayabilmek

51 Aslında sorunun ulus devlet olarak ifade edilmesinin yanlış olduğunu, daha doğru bir formülasyonun dünya sisteminin parçalanmış bir devlet sistemine sahip olmasının gününün dolup dolmadığı sorusunun sorulması olduğunu aşağıda göreceğiz.

için yapabildiği tek şey...üstüste sorular sormaktır! Bu aşamada verebildiği tek kanıt, "bütün dünyada birden karar veren, **her ülkeyi** potansiyel üretim alanı ve pazar olarak gören, kendi hareketliliğine engel tanımayan şirketler"dir.[52]

Görüldüğü gibi Keyder "ülke"lerden söz etmektedir, ama bu ülkelerin varlığının sermayenin uluslararası hareketine etki yapıp yapmadığına bakmaksızın ulus devletin sonunu ilan eder. **Demokrasi**'de yayınlanan görüşmesinde ise aynı konuda yine bulanıklık stratejisini benimser: "...globalleşme demek zaten kapitalist sistemin ulusal devletlerin koyduğu kısıtlar artık yok**muş gibi** davranması demektir."[53] "-muş gibi"! Keyder anlaşılan yine kararsızlığa düşmüştür!

Nigel Harris'e gelince, Sovyetler Birliği'ndeki sosyo-ekonomik sistemi devlet kapitalizmi ilan eden Cliff okulunun bu mensubu, ulus devletin bitişini ilan etmek için, bir çifte karışıklığa başvurur. Bir yandan, ulusal ekonomi kavramı ile iç pazara dönük ("ithal ikameci") sermaye birikimini özdeşleştirmekle kalmaz (bunun yanlış olduğunu aşağıda göreceğiz), iç pazara dönük sermaye birikimini de kapalı ekonomi, kendine yeterlilik ya da otarşi ile karıştırır. Harris'in ulusal ekonomisi, "yabancı sermayeye ve teknolojiye marjinal bağımlılığı olan, prensipte dünya ekonomisinin mikrokozmosu olan bir yapıdır."[54] Emperyalizme bağımlı, azgelişmiş ülkeler için düşünüldüğünde, "ithal ikameci sanayileşme" olarak anılan iç pazara dönük sermaye birikimi hiçbir biçimde bu özellikleri taşımaz. Bu içe dönük birikim tarzının, geçmişte "montaj sanayii" olarak adlandırılması bile "ulusal ekonomi"nin ne denli dışa bağımlı olduğunu kanıtlamak için yeter de artar bile. Emperyalist ülkelere gelince, sorun burada daha da vahim bir durum alır çünkü Keynesçi uzun genişleme döneminde bile emperyalist ekonomiler (özellikle Batı Avrupa ülkeleri) sermaye ve meta akımları dolayımıyla dünya ekonomisiyle önemli bir bütünleşmeyi zaten yaşıyorlardı.

Harris'in yarattığı bu karışıklığın ardında elbette, "devlet kapitalizmi" teorisinin indirgemeciliği yatar. Harris, azgelişmiş ülkelerdeki ithal ikameci büyüme stratejileri ile onun ifadesiyle "hatalı biçimde 'Keynesçilik' (ve Elbe nehrinin doğusunda 'sosyalizm') adı verilen sistem" olarak adlandırdığı yapıları özdeşleştirir[55] ve hepsine "merkantilizm" adını takar. Böylece Stalin'in Sovyetler Birliği'nin, emperyalist Avrupa ülkelerinin, Türkiye, Brezilya, Meksika gibi azgelişmiş ülkelerin dünya ekonomisiyle bağıntısı özdeşleşmiş olur. Bütün özgül farklılıkların kalktığı bu dünyada, Keynesçi dönemde yoğun uluslararası ilişkiler içinde olan emperyalist ekonomiler ile Stalin'in kendine yeterlilik modelinin birbirine indirgenmesi şaşırtıcı değildir!

---

52 **Ulusal Kalkınmacılık,** a.g.y., s. 19. Bütün vurgular benim.

53 A.g.m. Vurgu benim.

54 Nigel Harris, "Milliyetçilik ve Ekonomik Gelişme", Renee Prendergast/Frances Stewart (der), **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma,** YKY, İstanbul, 1995, s.25.

55 Aynı yerde, s. 31.

Bütün bu teorik kargaşanın elbette bir hikmeti var. Bir kez ulusal ekonomiyi otarşi ya da kendine yeterlilik ile özdeşleştirirseniz, günümüzde ulusal ekonominin (ve dolayısıyla ulus devletin) bittiğini söylemenizden kolay birşey yoktur. Harris bunu kanıtlamak istiyor idiyse, kolay bir zafer kazanmıştır! Ama kendi hayalinde yarattığı adacığı fethederken, ardında koskoca sorun kıtaları bırakarak. Neden ulusal ekonomi otarşi ile sınırlı olsun? Neden ulusal kalkınma iç pazara dönük olsun? Neden ulus devlet kendini ulusal ekonomiye müdahale ile sınırlasın? Umuyorum ki, okuyucu yavaş yavaş küreselleşme teorisyenlerinin bütün kavramları (otarşi, ulusal ekonomi, ulusal sermaye, ulusal ekonomi politikası, hatta dünya ekonomisi vb.) ya hiç tanımlamadan, ya da bütünüyle birbirine indirgeyerek kullandığını görmeye başlamıştır.

Keyder ile Harris'in bu çelişkilerini globalizmin birçok teorisyeninde bulmak mümkün. Hatta denebilir ki, globalizm literatürünün yapısal bir özelliği ile karşı karşıyayız.[56] Keyder ile Harris'i örnek olarak almamızın nedeni, her iki yazarın da Marksist kökenden gelmeleri. Burada parantez içinde bir noktaya daha değinmeden geçmek yanlış olur. Hem Keyder, hem Harris, 80'li yılların sonunda ya da 90'lı yılların başında ulusal ekonominin ve ulus devletin sonunu ilan ederken bunu büyük bir teorik keşif gibi sunuyorlar. Oysa burjuva iktisat teorisi açısından bu iddia artık çok çiğnenmiş bir sakız gibi bayatlamış bir görüştür. ÇUŞ'ların tarih sahnesine çıkışıyla birlikte, burjuva iktisatçıları bu tezi her fırsatta tekrarlar olmuşlardır. Örneğin ünlü neoklasik iktisatçı Charles Kindleberger daha 1969 yılında şöyle yazıyordu: "Bir ekonomik birim olarak ulus-devlet hemen hemen bitmiştir."[57] ÇUŞ'ların ilk teorisyenlerinden olan Raymond Vernon'un ünlü kitabının başlığı ise **Sovereignty at Bay** idi: yani "Kıstırılmış Egemenlik". Solun bir bölümünün 1990'lı yıllarda bu keşiften bu kadar heyecanlanmasını, dünyanın değil solun değişmesine vermekten başka çaremiz yok!

Biz artık globalizmin dehlizlerinden gün ışığına çıkarak, bu karmakarışık literatürde, ulus devletin sonu tezinin ne tür dayanaklarla desteklendiğini analitik bir biçimde ele alalım. Bütün bu kargaşadan arındırıldığında, globalizmin ulus devletin sonu tezini **dört temel argüman**a dayandırdığını keşfetmek mümkün: ulusal ekonominin çözülüşü; ÇUŞ'ların gelişmesi dolayısıyla sermayenin ulusal karakterini yitirmesi; meta, para ve sermaye akımlarının sınır tanımaz uluslararasılaşması karşısında ulusal ekonomi politikasının geçersizleşmesi; ekonomik blokların (AB, NAFTA

56 Ulus devletin ekonomik öneminin ortadan kalktığına ilişkin benim görebildiğim literatürde tek bir istisnadan söz edilebilir. Burada da solda milliyetçiliği yadsımak amacıyla ulusal ekonominin artık bir efsane haline gelmiş olduğunu savunan bir Marksist ile karşı karşıyayız: bk. Hugo Radice, "The National Economy: a Keynesian Myth?", **Capital and Class,** 22, Bahar 1984. Ama Radice bile, bütün kavramsal titizliğine rağmen, ulusal ekonomi, ulusal ekonomi politikası ve ulusal sermayeyi birbirine karıştırır.

57 Aktaran Radice, a.g.m., s. 138.

vb.) yükselişi sonucunda ulus devletin ortadan kalkması. Şimdi bu dayanakları teker teker inceleyelim.

Ulusal ekonomiler çözüldü mü?

Globalizmin ulusal ekonominin çözüldüğü yolundaki iddiası, yukarıda Harris'in çelişkilerinin sergilenmesi sırasında gördüğümüz gibi, ulusal ekonomi kavramının, korumacılığa dayalı, içe dönük, kendi iç bütünlüğü olan bir ekonomi olarak tanımlanmasından kaynaklanır.[58] Bu tür bir yapı gelişmiş ya da azgelişmiş bütün ülkelerde yavaş yavaş ortadan kalktığına göre artık ulusal ekonomi tarihe karışmaktadır.

Ne var ki, burada tartışmanın kısa devreye getirilmesinin tipik bir örneği ile karşı karşıyayız. Tanımlandığı dar anlamı içinde ulusal ekonominin tarih sahnesini terketmekte olduğunun doğruluğunu bir kez kabul ettikten sonra, yine de bu önerme ile **ulus devletin varlığının ekonomik hiçbir etkisi olmadığı** tezi arasında bir uçurum olduğunu görüyoruz. Çünkü iki önerme özdeş değildir: biri içe dönük bir ekonominin artık varolamayacağını söylüyor; öteki ulus devletin dünya ekonomisinin işleyişi üzerinde hiçbir etkisinin olamayacağını. Bu sorun ancak ulusal ekonomiyi yeniden tanımlayarak (ya da yeni bir kavram icat ederek) aşılabilir.

Ulusal ekonomi, burada içe dönüklük anlamında kullanılmayacaktır. Ulusal ekonomi, bir devletin hakimiyetindeki mekânı, dünya ekonomisi içinde özgülleştiren faktörlerin belirlediği bir bütün anlamında tanımlanacaktır. Bu kavrama isterseniz başka ad verin. Önemli olan, birden fazla devletin olduğu bir dünyada, her devletin, **devlet olmanın doğasından kaynaklanan** bazı özelliklerinin dünya ekonomisinin türdeşliğini ortadan kaldırma yönünde bir etki yarattığı gerçeğidir. **Ulusal ekonomi, ulus devletin ekonomik alandaki özgül etkilerinin bütünüdür.**

İlk bakışta, meta, para ve sermaye akımlarının bu denli yoğunlaştığı bir dünyada ulus devletin, globalizmin iddia ettiği gibi hiçbir özgül etkisi kalmadığı düşünülebilir. Ama devletin doğasından kaynaklanan bazı önemli etkenler, ulusal ekonomiyi dünya ekonomisinin geri kalan bölümlerine göre özgül kılar. Bu etkenler o kadar çeşitlidir ki (ve birazdan göreceğimiz gibi, bugüne kadar ekonomi dışı etkenler gibi görünen etkenler yeni dönemde öyle bir ekonomik önem kazanmaktadır ki) hepsini birden sınıflandırmak ancak başlı başına bir çalışmanın konusu olabilir. Ben burada, tüketici olmaya çalışmadan, şimdilik en önemli görünen etkenlere değineceğim:

---

58 Harris dışında başka bir örnek, İngiliz ulusal ekonomisini tartışırken Radice'nin söyledikleri: " İngiliz ulusal sınai ekonomisinin üretken yapısı bugün **çözülmüş** durumdadır. Üretim ve mübadelenin örgütlenmesi artık ulus devlet ile olan bağlara ayrıcalık tanımadığından, müşteri-tedarikçi bağlantıları artık ulusal sınai ekonomiyi bütünleştirici bir işlev görmemektedir." (A.g.m. s. 135, vurgu aslında.) Radice'nin söylediği açık: İngiltere uluslararası işbölümüne girdiğine, sektörler arası iç bütünlüğünü yitirdiğine göre ulusal ekonomi çözülmüştür.

• **Ulusal para:** Her devletin doğası gereği bir ulusal parası ve bu paranın varlığından doğan bir ödemeler dengesi mekanizması vardır. Ulusal para sisteminin varlığı, ulusal ekonominin dünya ekonomisiyle bağlarına belirli özgüllükler getirir. Bu özgüllükler, bir fiyat olarak ifadesini **döviz kuru**nda bulur.

• **Maliye sistemi:** Her devletin gelirleri ve harcamalarının ifadesi olan bir kamu bütçesi, buna bağlı olarak bir vergilendirme sistemi, gelir ve harcamaları düzenleyen bir Hazinesi ve kamu maliyesi sistemi ile parasal sistem arasında bir köprü görevi gören bir Merkez Bankası vardır. Kamu maliyesi sistemi, (son dönemde hızla uluslararasılaşmış olan) özel finans akımlarının yanısıra, bir fiyat olarak **faiz oranını** belirleyen temel etkenlerden biridir.

• **Sınıf ilişkileri rejimi:** Devlet bir sınıf hakimiyeti sistemidir. Dolayısıyla, her devletin, kuruluş dinamikleri, tarihsel gelişmesi, dünya sistemi içindeki konumu, sınıfların örgütlenme biçimleri vb. birçok etkenin nihai ürünü olarak belirlenen bir sınıf hakimiyet tarzı vardır. Bu hakimiyet tarzı, siyasal sistemden çalışma yasalarına, sendikal yapıdan "sosyal devlet"e birçok etkenin oluşturduğu bir bütündür. Bu bütün, devletin doğası gereği, devletten devlete büyük farklılık gösterir. Sınıf hakimiyet tarzının ekonomik alanda toplam etkisinin göstergesi olarak **ücretler genel düzeyi** işlev görebilir.

• **Genel ekonomik yapı:** Yukarıda sayılan temel etkenlerin yanısıra, oluşumuna devletin katkıda bulunduğu genel ekonomik yapı da (kamu sektörü, yatırım politikası, Araştırma-Geliştirme politikası, ulaşım ve iletişim altyapısı vb.) ulusal ekonomileri birbirinden ayırmakta önemli bir rol oynar.

Bütün bu etkenler, dünya ekonomisi ne denli bütünleşmiş olursa olsun, bir devlet tarafından yönetilen, sınırları belli bir ekonomik mekânın, bir ulusal ekonomi niteliğiyle, dünya ekonomisinin geri kalan bölümüne göre önemli derecede bir özgüllük taşımasına yol açar. Günümüz dünya ekonomisinin en belirgin, en çarpıcı çelişkileri bu özgüllük kavranmaksızın anlaşılamaz. Bir örnek verelim.

"Sıcak para" olarak bilinen kısa dönemli sermaye hareketlerinin azgelişmiş ülkelerde (Meksika, Türkiye, Arjantin vb.) yol açtığı krizleri açıklamak için globalizm yalnızca finans akımlarının çarpıcı biçimde bütünleşmiş ("küreselleşmiş") olduğu gerçeğinden hareket eder. Oysa "sıcak para" dünyayı hep aynı kılıkta dolaşmaz, yüzündeki maskeyi sürekli değiştirir, kâh Meksika pezosu, kâh Endonezya rupiası, kâh Türk lirası kılığına girer. "Sıcak para" krizleri de buradan doğar: örneğin Türkiye'nin ulusal parasının, maliye sisteminin, sınıf ilişkileri rejiminin ve genel ekonomik yapısının en önemli belirleyenler olarak katıldığı bir süreçte, Türk Lirası bir süre boyunca "sıcak para"ya kendine çok yakıştırdığı bir kılık olarak görünür. Ama Türkiye'nin ulusal ekonomisinin dünya ekonomisi içindeki özgül konumu, bu ekonominin bir süre sonra verili döviz kuru/fa-

iz oranı ilişkisini taşıyamayacağı bir durum yaratır. Rüzgar dönünce TL kılığı "sıcak para"nın bedenini sıkmaya başlar. Bu kılığı üzerinden atarak başka ulusal paraların suretine bürünmeyi tercih eder. Sonuç, 1994'de olduğu gibi, krizdir. Burada Türkiye Cumhuriyeti devletinin varlığından, doğasından kaynaklanan özgül etkenlerin belirleyiciliğindeki ulusal ekonomi ile dünya ekonomisi arasındaki **bağıntının çelişkisi krizin nedeni** olarak ortaya çıkıyor.[59]

Dikkat edilmesi gereken bir nokta, burada aktif ekonomi politikası izlenip izlenmemesi konusunun tahlile hiçbir şekilde sokulmadığıdır. Yani devlet belirli bir dizi ekonomi politikası uygulasa da uygulamasa da, Türkiye'nin ulusal ekonomisi, salt devletin doğasından türeyen bazı etkenler dolayısıyla bir gerçekliktir. Globalizm teorisyenleri ise, ulusal ekonomi kavramıyla ekonomi politikalarının etkililiği sorununu sürekli olarak birbirine karıştırırlar. Ayırımın önemini gözden kaçırmamak gerekiyor: burada ortaya konulan tabloya göre, günümüzün bütünleşmiş dünya ekonomisinde, ulusal devletler etkili bir ekonomi politikası uygulayamasalar, yani ulusal ekonomiyi hedefledikleri yönde denetleyemeseler **bile,** bir ulusal ekonomi mevcuttur.[60]

Ulusal ekonominin varlığını sürdürdüğünü ve içinde bir parçası olarak yer aldığı dünya ekonomisiyle çelişik bir ilişki içinde olduğunu böylece saptamış oluyoruz. Globalizmin teorisyenleri bu durum karşısında şu tür bir yaklaşıma başvurabilirler: söylenenler **şimdilik** doğru olabilir, ama tarihsel eğilim ulusal ekonomilerin bu özgüllüklerinin ortadan kalkması yönündedir; dolayısıyla kendi yaklaşımları, bugünü olmasa bile geleceğin eğilimlerini daha iyi yakalamaktadır. Bu tür bir iddiaya, özellikle politik açıdan önem taşıyan ilk yanıt, geleceğin eğilimlerinin kuşkusuz önemli olduğu, ama bugün ne yapılması gerektiği konusunda verilecek kararların aynı zamanda bugünün somut yapısının tahlilini gerektirdiğidir. 2050 yılının yapısını varsayarak bugün politika yapamazsınız. Globalizm bitmemiş bir süreci bitmiş gibi göstererek yanlış kılavuzluk yapmaktadır.

Üstelik geleceğin eğilimi de bu değildir. Bu da bizi ikinci noktaya getiriyor. Dikkat edilirse, yukarıda ulusal ekonomiyi tanımlamak için kullanılan bütün kıstaslar, devletin devlet olmaktan kaynaklanan ayrılmaz özellikleridir. Bu yüzden, bütün bu işlevleri (para, maliye, sınıf ilişkileri rejimi vb.) üstlenmiş bir dünya devleti ortaya çıkmadan eğilimin nasıl ulusal

---

59 Türkiye Cumhuriyeti devletinin tek bir ulusun devleti olmak anlamında bir "ulus devlet" olup olmaması, Türk halkının mı, yoksa çeşitli halkların mı bu devletin egemenlik alanında yaşadığı sorusu, yukarıdaki tahlil açısından bir nebze önem taşımıyor. İster tek ulusun devleti olsun, ister olmasın, TC devletinin, başka devletlerin karşısında bağımsız bir devlet olarak yer alması bu sonuçların doğması için yeterlidir. Bu noktanın önemine aşağıda döneceğiz.

60 Nigel Harris, en güçlü devlet olan ABD'nin bile "ulusal ekonomisini" yönetemeyeceğini söylerken (a.g.m., s.32-33), kurduğu cümlenin bile "ulusal ekonomi bitmiştir" teziyle çeliştiğini göremiyor. Ne de olsa sağduyuyla bile keşfedilebilir ki, birşeyin yönetilemeyeceğini söylemek bile o şeyin varlığına işaret eder. Olmayan şeyi yönetmek zaten gerekmez ki!

ekonomilerin özgüllüklerinin ortadan kalkması yönünde olduğunu anlamak mümkün değildir.[61]

Ne var ki, en önemlisi bu da değildir. Globalizmin ileri sürdüğünün aksine, **dünya ekonomisinin bütünleşmesi ulusal ekonominin önemini ortadan kaldırmak ya da azaltmak bir yana arttırır.**

Ulusal ekonominin artan önemini üç temel alanda, doğrudan sermaye yatırımları, uluslararası ticaret ve finans alanlarında izleyelim. Bunlar arasında, en basiti doğrudan sermaye yatırımlarına ilişkindir, çünkü dünya ekonomisinin yeni dönemine ilişkin bütün tartışmalarda, hatta günlük sohbetlerde işin bu yanına hep değinilir. Ama ulusal ekonominin artan önemine ilişkin sonuçları çıkarılmadan. Herkesin her dakika tekrarladığı gibi, ÇUŞ'lar sermaye birikim sürecini dünya ölçeğinde planlar, yatırım kararlarını verirken farklı ülkeler arasındaki tercihlerini, bu ülkelerin çeşitli alanlarda (ücret düzeyi, sendikal yasalar, altyapı, istikrar, pazarlara yakınlık vb.) sunduğu olanak ve güçlüklere bağlı olarak yaparlar. Soruna folklorik yaklaşım, ÇUŞ'ların bu tercih olanaklarından doğan gücünü vurgular. Ulaşılmak istenen sonuç, artık ulusal çapta sermayeye karşı mücadelenin hiçbir etkisi olmayacağıdır. Bu iddianın doğruluk derecesini aşağıda tartışacağız. Ama ister popüler, ister teorik tartışmada olsun, madalyonun ters yüzüne kimse değinmez. ÇUŞ'ların yatırım kararlarını farklı ülkelerin sundukları koşullar üzerinden vermeleri, bu ülkelerin ulusal ekonomileri arasındaki farkların uluslararası sermaye akımları açısından belirleyici bir önem taşıdıklarından başka ne anlama gelir? Birer ekonomik ajan olarak **ÇUŞ'ların kararlarının nesnel temeli ulusal ekonomiler arasındaki farklılıklardır.** Dünya kapitalizminin çelişik yapısı karşımıza yeniden bir çelişki çıkarıyor: sermaye akımları uluslararasılaştıkça, ulusal ekonomilerin özgül karakterinin önemi artıyor!

Sorunun uluslararası ticaret ile ilişkili yanı daha az bilinir ve tartışılır.[62] Uluslararası ticaretin son dönemde artan liberalizasyonu (yani "küreselleşme" olarak anılan sürecin ticaret alanındaki ifadesi) sınır kapısı engellerini önemsiz düzeylere indirmiş olduğundan, her ülkenin iç yapısından kaynaklanan etkenlerin uluslararası ticaretteki belirleyiciliği son dönemde daha çıplak biçimde ortaya çıkmıştır. Gümrük duvarlarının önemini yitirmesinden sonra, uluslararası rekabette esas belirleyici hale gelen ulusal ekonomilerin iç ekonomik yapısıdır. Üstelik bu "iç ekonomik yapı" bizim yukarıda ulusal ekonomiyi tanımlarken kullandığımız kıstaslardan çok da-

---

61 Bugün uygulanmaya başlanan bazı kısmi önlemler, ulusal ekonomi ile dünya ekonomisinin bağıntısını ancak yüzeysel biçimde değiştirebilir. Örneğin Arjantin'de uygulanan ve ulusal para arzını ülkenin dolar kazancına bağlayan "para kurulu" politikası, ulusal ekonominin özgüllüklerinden kurtulmak için ileriye doğru bir atılım olsa bile, ulusal parayı ortadan kaldırmaz, yalnızca döviz kuru (ve para arzı) konusunda özgül bir politikadır. Konjonktürün değişmesi ile dolar/ulusal para ilişkisinin değiştirilmesinin bir **olanak** olarak varolması bile ulusal paranın varlığının önemini sürdürdüğünün kanıtıdır.

62 Bu konuda ileri süreceğim argümanlar, sorunu teorik bakımdan mükemmel bir açıklıkla inceleyen Ruggie'den ("At Home Abroad...", a.g.m.) alınmıştır.

ha geniş bir etkenler yelpazesini kapsar. Her ülkeye özgü rekabet politikasından (tekel karşıtı önlemler, devlet alımları vb.) araştırma geliştirmede devletin rolüne (sübvansiyonlar vb.), dış yatırım karşısında farklı tutumlardan sınai örgütlenme tarzının tarihsel ve kültürel köklerine kadar birçok etken burada işin içine girer. Son yıllarda çalışma hayatının düzenlenmesi (işçi hakları) ve doğanın korunması konularının bazı emperyalist ülkelerce, azgelişmiş ülkelerden yapılan sınai ürün ithalatının artışına karşı tartışma masasına getirilmesi, ulusal ekonomiler arasındaki farklılıkların uluslararası ticaret alanında taşıdığı büyük önemin kamuoyunun gözü önüne serilen boyutu olmuştur. Kısacası, burada da aynı sonuca varıyoruz: kapitalist dünya ekonomisinde bütünleşmenin hızlanması, ulusal ekonomilerin önemini azaltmamış, tersine arttırmıştır.

Ulusal ekonomik yapının uluslararası ticarette kazandığı bu önem bize aynı zamanda son dönemde dünya kapitalist sisteminin bağrında belirginleşen bir çelişkinin de anahtarını verir. 1990'lı yıllar, ABD ile Avrupa, ama daha da büyük ölçüde ABD ile Japonya arasında, ikili ticaret konusunda ticaret boykotu tehditlerine kadar varan sürtüşmelere sahne olmuştur. Bu sürtüşmelerde konu gümrük korumacılığı değil, emperyalist ülkelerin ulusal ekonomik yapılarından kaynaklanan "haksız rekabet" iddialarıdır. "Haksız rekabet" iddialarının çözümü, görece nesnel ve nicel kıstaslara bağlı olarak ele alınabilecek gümrük korumacılığına göre çok daha zordur. Kime göre "haksız"? Çözüm hangi ülkenin standartlarına göre uygulanacak? Uyuşmazlık durumunda yetkili mahkeme neresi? Dolayısıyla, günümüzün ticaret anlaşmazlıklarından doğan sürtüşmelerin çözülmesi geçmişten çok daha sorunlu olduğundan, devletler sistemindeki gerilim çok daha kalıcı ve patlayıcı bir nitelik taşır. Burada, emperyalizm çağının başında (19. yüzyıl sonu - 20.yüzyıl başı) ortaya çıkan bir çelişkinin, günümüzde özgün bir ifade kazandığını görüyoruz. Uluslararası ticari rekabet, o dönemde korumacı politikaların benimsenmesine yol açıyordu. Bugün ise korumacılık büyük ölçüde aşılmış olduğundan, aynı rekabet devletlerin birbirlerinin "iç işleri"ne karışmasına yol açıyor. Özü aynı kalan çelişki, biçimi itibarıyla çok daha patlayıcı bir karakter kazanmıştır.

Nihayet, finans alanında da ulusal ekonominin özgül niteliği, bütünleşen ekonomi üzerinde eskisine göre daha büyük bir etki yapar. Almanya'nın Merkez Bankası Bundesbank'ın faiz oranlarını yüksek tutması, geçmişte öteki Avrupa ülkeleri üzerinde olsa olsa sınırlı bir etki yaratabilirdi. Ama kambiyo kontrollerinin büyük ölçüde kalktığı, para ve sermaye akımlarının serbestleştiği günümüz Avrupa Birliği koşullarında, Bundesbank'ın son döneme kadar ısrarla sürdürdüğü sıkı para politikası, Avrupa Birliği üyelerinin para politikasını neredeyse dolaysız biçimde belirleyerek bütün Avrupa'nın bir kemer sıkma politikası izlemesine yol açmıştır. Bu alanda da ironik bir sonuca ulaşıyoruz: para ve sermaye akımlarının serbestleştiği ve hızlandığı bir dünyada ulusal ekonominin özellikleri (faiz oranı) bütünleşmiş ekonominin gidişatı üzerinde çok daha büyük bir etki yaratıyor.

Sözü uzatmaya gerek yok. Bu tartışma, dünya ekonomisinin son dönemde yaptığı bütünleşme atılımının globalizmin iddia ettiği gibi, ulusal ekonominin çözülmesine yol açmak bir yana, ulusal ekonominin özgüllüğünün, dünya ekonomisinin hareket yasaları bakımından daha da önemli hale gelmekte olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçla birlikte, ulusal devletin sonu tezinin ilk dayanağı devrilmiş olur.

Mega kapital ve ulusal devlet

Globalizm teorisyenleri bütün dikkatlerini ulusal ekonomi üzerinde toplayarak, kendi içine kapalı bir ulusal ekonominin yeni dünya koşullarında varolamayacağını kanıtlamaya yoğunlaştırdıkları için, bir bakıma dünyaya hala Keynesçi kategoriler temelinde bakmakta, Keynesçi bakışaçısını yalnızca tersyüz etmektedirler. Başka biçimde söylenirse, Keynesçilik belirli ekonomi politikası araçlarıyla devletin ulusal ekonomiyi denetim altına alabileceğini ileri sürmüştür; globalizm bu denetimin ortadan kalktığı sonucuna varınca "ulusal" kategorisinin artık hiçbir anlam ifade etmediğini savunur. Devletin bütün ilişkisi iç pazar temelinde tanımlanmış "ulusal ekonomi" ile sınırlanınca bu kaçınılmaz bir sonuçtur. Buna metodoloji açısından "tersyüz edilmiş Keynesçilik" adını verebiliriz.

Globalizmin mega kapitalle ilk teorik yüzleşmesi işte bu noktada başlar: madem ÇUŞ'lar yatırımlarını artan ölçüde ulusal ekonomi dışında yapmaktadır, o zaman ulusal olan hiçbir şey kalmamıştır. Örneğin Harris, iş makinaları ve traktörler alanında büyük ABD şirketlerinden John Deere'in Japonya'da, Japon şirketi Komatsu'nun ABD'de üretim yaptığını saptayınca şu sonuca ulaşır: "Aslında ekonomik olarak neyin yabancı, neyin ulusal olduğunu tanımlamak gittikçe zorlaşmaktadır." Robert Reich daha da incelikli örneklere başvurur. "Who is US?" ("Biz Kimiz?")[63] başlıklı ünlü makalesinde şu örnekleri verir: ABD'de üretim yapan Japon kökenli daktilo şirketi Brother (adı da İngilizce!), Singapur ve Endonezya'da üretim yapan ABD kökenli Smith Corona aleyhinde Amerikan mahkemelerinde haksız rekabet (damping) davası açar! Amerikan otomobil şirketi Chrysler ise bir dönemde Japon Mitsubishi aleyhinde aynı tür bir dava açar ama Mitsubishi'nin imal ettiği dava konusu araçlardan birinin Chrysler için üretildiği ortaya çıkar! Reich tabii buradan ulusal olan hiçbir şey kalmadığı sonucuna ulaşacaktır.

Mega kapital doğası gereği dünya çapında plan yaptığı ve sermaye birikimini dünya ölçeğinde sağladığı için, bağrından çıktığı ülkenin ulusal ekonomisinin durumu onu ilgilendiren temel konu değildir. Elde edeceği artı-değeri büyütme arayışı içinde, sermaye birikimini en yüksek kârı elde

63 Burada Reich bir kelime oyununa başvuruyor: "us" kelimesi İngilizcede "biz" anlamına geliyor, ama büyük harflerle yazıldığında ABD'nin adının kısaltılmış hali oluyor. Yani, makalenin başlığı "Biz Kimiz?" sorusunun yanısıra "ABD Kim?" anlamını taşıyor.

edebileceğini hesapladığı ülkelerde yaptığı yatırımlar aracılığıyla düzenler; bu süreçte, içinden çıktığı ülkenin ulusal ekonomisinin iktisadi dengeler bakımından darbeler yemesine katkıda bulunması mümkündür. Bu çelişik durumla karşılaştıklarında globalizmin teorisyenleri hemen iki sonuca ulaşırlar. Birincisi, mega kapitalin ulusu yoktur. Çokuluslu şirket adı bile doğru değildir. Bu şirketlere **transnasyonal (ulusötesi) şirket** adı verilmelidir. İkincisi, karşılıklı sermaye akımları sonucunda ortada "ulusal" diye anılacak bir ekonomi kalmadığına göre, ulusal devletin de bir işlevi kalmamıştır.

Globalizmin vardığı bu sonuçlar bütünüyle yanlıştır. Yanlışın kaynağı da globalizmin, yukarıda sözü edilen, "tersyüz edilmiş Keynesçiliği"dir. Bu teorik çerçevede ulusal devlet yalnızca ulusal ekonomi ile ilişkilendirilir. Bir bakıma, devlet **iç pazarın bekçisi**dir sanki. İç pazar tutarlılığını yitirince, ÇUŞ açısından önemi azalınca, yabancıların yatırımları dolayısıyla ulusallık karakteri ortadan kalkınca, devlete de bekçilik yapacak birşey kalmaz. Vatan haini birileri ("ulusötesi" şirketler) "malı" götürmüştür, devlete de gidip sessizce mezarına girmek kalır!

Ne tuhaftır ki, gerçek dünyada ne şirketler "vatan aşkı"ndan kolay kolay vazgeçerler, ne de devletler sessiz sakin emekliye ayrılırlar. Alman devleti kamu alımlarında Alman şirketlerini kayırır; Fransız devleti, uçak yapımcısı Matra'nın ABD'nin av alanı Tayvan'a girmesi için elinden geleni ardına koymaz; Matra peşinde olduğu siparişi Amerikan uçak yapımcısı McDonnell Douglas'a rağmen elde edince ABD'nin Tayvan'la ilişkileri gerginleşir; İngiliz devleti İngiliz ÇUŞ'larının ticari çıkarlarını geliştirebilmek için özel bir kamu kuruluşuna oluk oluk para akıtır (Overseas Development Agency); ABD Allende Şilisi'nde çıkarları sarsılan ITT'ye yardım için CIA aracılığıyla örtülü operasyonlar düzenler; TC hükümetlerinin yetkilileri Türkiye sermayesi ihracat yapabilsin diye Brezilya senin, Çin benim dünyayı arşınlarlar vb. vb. Neden böyle olur? İç pazarın bekçisi neden "ulusal ekonomi"yi soyanlara böylesine sadık kalır, desteğini esirgemez?

Çünkü tersyüz edilmiş Keynesçiliğin kategorileri devletin gerçek dünyadaki ilişkilerine ışık tutmak bir yana, bunları bir esrar perdesinin arkasında gizler. Bu teorik çerçevede sadece devlet ve ulusal ekonomi vardır. Sermaye kategorisi ortadan kalkmıştır. Bir kez sermaye kapitalist toplumun hakim gücü olarak tabloya sokulduğunda herşey berraklaşır.[64] Devlet ne iç pazarın bekçisidir, ne ulusal ekonominin koruyucusu. Devlet sermayenin kendi egemenlik alanında kök salmış ulusal fraksiyonunun sınıf hakimiyet aracıdır. Bu niteliğiyle de ulusal sermayenin çıkarı neredeyse devlet de oradadır. Geçmişte eğer ulusal sermayenin çıkarları, ulusal ekono-

64 Devlet ile sermaye arasındaki bu özsel bağ bir kez unutuldu mu, sol liberal bir yazarın şu acıklı formülü ile karşılaşmak hiç de şaşırtıcı değildir: "Çokuluslu̇ların 'ulusal bağlılıkları' duygusal olmaktan çok araçsaldır." Maddeci perspektif yitirilince, ulusallığın temelinin salt "duygusal" olabilmesi ihtimali demek ki teorinin alanına girebiliyor. Bk. Held, a.g.m., s. 191.

minin canlı bir birikim alanı olarak ayakta tutulmasını ön plana alıyor idiyse, devlet elbette sermayenin hakimiyet aracı olarak ulusal ekonominin üzerine titreyecekti. Ama bir kez ulusal sermaye emperyalizm çağında dünyaya açılınca, bu açılış ÇUŞ'larla birlikte bütün dünyanın sermaye birikiminin vazgeçilmez alanı haline gelmesiyle sonuçlanınca, devletin de önceliği ulusal ekonomi olmaktan çıkar. Elbette önceliğin sona ermesi devletin ulusal ekonomiye **kayıtsızlaştığı anlamına gelmez.** Ulusal ekonomi devletin stratejik amacı olmaktan çıkar, bir bütünün unsurlarından biri haline gelir. Ulusal ekonomi devletin bütünsel stratejik faaliyetinde artık yalnızca **sermayenin genel çıkarları açısından önem taşıdığı ölçüde** bir ilgi konusu olur.

Elbette önemlidir de ulusal ekonomi: ulusal sermayenin dünya çapındaki faaliyeti açısından bir temel üs, bir sıçrama tahtası niteliği taşıdığı için; ulusal sermayenin çokuluslu hale gelmemiş burjuva ve küçük burjuva katmanlarla kurduğu ittifaklar ağının sürekliliği için; ulusal ekonomiden sorumlu olan ulusal devletin sağlığı ve sağlamlığı (ekonomik istikrardan askeri güce kadar) ulusal sermaye için hayati bir önem taşıdığı için; ulusal ekonominin istikrarsızlığı, işsizlik, yoksulluk, genel memnuniyetsizlik gibi dolayımlar aracılığıyla ulusal sermayenin kendi ülkesinin işçi ve emekçi sınıfları üzerindeki hegemonyasını sarsabileceği, en sonunda düzene karşı ayaklanmaları kışkırtabileceği için vb. vb. Ama devletin önde gelen görevi artık ulusal ekonomiyi korumak değildir.

Devletle sermaye arasındaki bu ilişkiyi kavramak kolay olabilir, ama argümandaki bir nokta, bu kadar yıllık "küreselleşme" bombardımanından sonra okuyucunun kafasını bir ölçüde karıştırmış olabilir. Deminden beri ÇUŞ'lardan ulusal sermaye olarak söz ediyoruz. Adı üstünde "çokuluslu" bir şirket, daha da ileri gidilirse "ulusötesi" bir şirket, nasıl olur da "ulusal sermaye" sıfatıyla nitelenebilir? Burada son dönemde kapitalist dünya ekonomisi hakkında geliştirilmiş olan en yaygın ve köklü efsaneyle çarpışmak zorundayız. Bu yaygın efsaneye inat vurgulamak gerekiyor: ÇUŞ'lar sermaye kontrolü bakımından bütünüyle ulusal şirketlerdir.[65] IBM, Software, Texas Instruments, Hewlett Packard, General Motors, Ford, Chrysler Amerikan şirketleridir; Citicorp ve Chase Manhattan Amerikan bankaları. Mercedes Benz, Volkswagen, Siemens, BASF, Metalgesellschaft Alman şirketleridir, Toyota, Mitsubishi, Honda, NEC, Sony Japon şirketleri. Kimse bu şirketlerin ulusal aidiyetini yadsıyacak tek bir kanıt gösteremez, zaten kimse göstermeyi denememiştir bile. Sermayenin uluslararası merkezileşmesinin, farklı uluslardan sermayelerin içiçe geçmesi biçimini alması, sadece farklı ulusların zaten bir birleşme sürecini (sancılı biçimde de olsa) yaşamakta olduğu Avrupa'da dikkate değer bir

65 Aynı noktaya 1996 İktisatçılar Haftası'nda yaptığı konuşmada Nail Satlıgan da değiniyor. Bk. **İktisat Dergisi,** 358, Ağustos 1996, s. 25. Satlıgan'ın da işaret ettiği gibi, bu önermeni sadece Royal Dutch Shell, Unilever, Asia Brown Boveri gibi birkaç istisnası vardır.

düzeye ulaşmıştır (Airbus, askeri malzeme yapımı vb.)[66] Bunun dışında sermaye temel olarak hâlâ ulusal bir karakter taşır.

Globalizm literatürü, başka birçok konuda olduğu gibi, ÇUŞ'ların ulusal karakter taşımadığı yargısında da kanıtını susmakla sağlamaya çalışmıştır. Peki nasıl olmuştur da bu "tekuluslu şirketler"in ulusal bir karakter taşıdığı yadsınmıştır? Bunun cevabı yine tersyüz edilmiş Keynesçiliğin çarpık teorik dünyasında yatıyor. Devlet ulusallığın temsilcisidir; eğer devletin tek görevini ve amacını iç pazarın bekçiliği olarak tanımlarsanız, iç pazar lehinde çalışmayan, faaliyetleriyle iç pazara zarar bile verebilen bir ekonomik birimi "ulusal" olarak tanımlamanız mümkün değildir. Örneğin, "Yeni Zamanlar" teorisyenlerinden David Held, ÇUŞ'ların ulusal karakter taşımadığını kanıtlamak için, içinden çıktıkları ülkelerin, "üretim, pazarlama ve dağıtım" faaliyetleri açısından "şirket stratejilerinde ancak az bir önem taşıyabil(eceğini)" ileri sürer. Burada, emperyalizm çağında uluslararası rekabetin sadece sermayeler açısından değil, devletler açısından da dünya çapında olduğunu göz ardı eden, ulusal karakteri faaliyetin hangi coğrafyada yoğunlaştığı sorunuyla karıştıran, kısacası iç pazarı ulusallığın tek kıstası olarak alan tipik bir yanlışla karşı karşıyayız.[67]

ÇUŞ'ların ulusal karakteri saptanınca ulusötesi (transnasyonal) teriminin ne denli gizemlileştirici olduğu ortaya çıkar. ÇUŞ'ların sadece faaliyetleri "çokuluslu"dur, ya da ulusun "ötesi"ne geçmiştir. Oysa "ulusötesi" terimi, aynen "küreselleşme" kavramı gibi, bu şirketlerin bağrında ve onlar aracılığıyla ekonomik hayatta ulus olgusunun ilga edildiğini ima eder. Bundan dolayı, "ulusötesi şirket" ya da "transnasyonal şirket" terimlerini kullanmaktan kaçınmak daha doğru olacaktır. Aslına bakılırsa yerleşikliğinin dışında "çokuluslu şirket" terimi bile sorunludur. Bu şirketlerin doğasını en sadık biçimde ifade edecek terim "faaliyeti uluslararasılaşmış şirket" (FUŞ) gibi birşey olabilir.

Böylece, globalizmin dayanak göstermeksizin ileri sürdüğü iddianın tersine, mega kapitalin sermayenin ulusal karakterini ortadan kaldırmadığını görmüş oluyoruz. Bununla birlikte, ulus devletin sonu tezinin bir başka gerekçesi de ortadan kalkıyor.

"Aciz devlet" tezi

Yeni dönemde ekonomik hayat konusunda en çok yaygınlaşmış popüler fikir, ulusal devletlerin dünya ekonomisinin bütünleşmesi karşısında anlamlı hiçbir ekonomi politikası izleyemeyecekleridir. Elbette bu inancın

66 Sermayenin uluslararası merkezileşmesini, geçici anlaşmalar niteliği taşıyan, kartel-benzeri stratejik ittifaklardan ayırmak gerekir. Son dönemde yaygınlaşan bu tür ittifakların görüldüğü sektörler arasında havayolları, telekomünikasyon, ticari uçak yapımı, yarı-iletkenler, yazılım vb.'nin sözünü etmek mümkündür. Bk. Ruggie, a.g.m., s. 521-22 ve Waters, a.g.y., s. 78-79.

67 Held, a.g.m., s.191.

teorik kökeni globalizmin iddialarında yatıyor. Biz bu unsuru incelemeye geçmeden önce, bir noktayı hatırlatalım. Yukarıda gördüğümüz gibi, ulusal ekonominin varlığını sürdürüyor olması, devletin herhangi bir ekonomi politikası sürdürmesinden bağımsız bir meseledir. Devlet bizatihi varlığı dolayısıyla bir ulusal ekonomi alanını tanımlamak zorundadır. Ekonomi politikası alanında eli kolu bağlı dursa bile. Ekonomi politikasının imkansızlığı iddiası ise devletin ekonomik hayata aktif olarak yön vermesi olanağı ile ilgilidir. Globalizmin bu iddiasını **devletin aczi** tezi olarak adlandırabiliriz.

Kapitalizmin yeni bütünleşme atılımı ile ona eşlik eden ve gelişme biçimini belirleyen yeni-liberal dalga bağlamında ekonomi politikaları üzerine teorik bir tartışma çok boyutlu olmak zorundadır. Biz bu yazının konusu açısından sorunu kesin çizgilerle sınırlayarak ele almak zorundayız. Burada bizim için önemli olan, şu basit soruya cevap bulmaktır: bugün bir ulusal devlet, izlediği ekonomi politikaları ile sermaye birikiminin seyrini ve ulusal ekonominin gelişme yönünü **kayda değer biçimde** etkileyebilir mi? Globalizmin bu soruya cevabı "hayır" biçimindedir. Örneğin Nigel Harris, dünya ekonomisinin bütünleşmesinden ve mega kapitalin yükselmesinden hareketle, şu sonuca varıyor: "...dolayısıyla pozitif ulusal ekonomik politikanın ne olabileceğini" belirlemek bile zordur.[68] Bu soruya bizim cevabımız ise aksi yönde, "evet" olacaktır.

Bir örnekle başlayalım. Bu örnek "küreselleşme" tezinin en olgun ifadesini bulduğu, dolayısıyla en güçlü olduğu alandan, sermaye akımları alanından alınıyor. Bilindiği gibi, 80'li yıllardan itibaren, önce emperyalist ülkelerde, ardından azgelişmiş ülkelerde ve bürokratik işçi devletleri alanında, kambiyo kontrolleri ve sermaye hareketlerinin karşısındaki engeller hızlı biçimde gevşetildi ya da kaldırıldı. Bunun sonuçları iyi biliniyor: günümüzde sadece döviz piyasalarında günde 1 trilyon doları aşkın para işlem görüyor, bütün mali piyasalara çıkan günlük paranın ise 3 trilyon dolara yaklaştığı tahmin ediliyor. Dünya ticaretinin 1994 değerinin 4 trilyon dolar olduğu düşünülürse, bu miktarların ürkütücü boyutlarını kavramak mümkün olur. Günlük döviz piyasası işlemlerinin miktarı, bütün emperyalist ülkelerin Merkez Bankalarının toplam döviz rezervinin miktarına erişmiştir.[69] Bu dev spekülatif sermayenin dünya kapitalizmi için ne denli büyük bir tehlike arzettiği konusuna aşağıda döneceğiz. Ama burada konumuz dünya kapitalizminin **bir bütün olarak** devlet politikalarınca denetim altına alınıp alınamayacağı değil. Burada tartıştığımız şey, **tek bir devlet açısından** ulusal ekonomi politikasının bu koşullarda herhangi bir etkisi olup olamayacağı.

---

68 A.g.m., s. 35. Dikkat edilirse bu cümle Keynesçi bir ekonomi politikasının yeni koşullarda sürdürülemeyeceğini söylemiyor. Böyle bir iddia üzerinde çok daha fazla tartışmaya değer olurdu. Bu cümle artık herhangi bir "pozitif" ekonomi politikasının belirlenemeyeceğini söylüyor.

69 Gill, a.g.m., s. 406.

Soruna bu sınırlar içinde yaklaştığımızda, mali piyasaların uluslararasılaşmasının dünyanın bütün devletlerini para politikası açısından felç etmek bir yana daha aktif kıldığını görüyoruz. Emperyalist ülkeler açısından bakıldığında, IMF istatistikleri son 30 yıldır bütün ülkelerin faiz politikasında geçmişe göre, çok daha büyük bir aktivizm gösterdiğini ortaya koyuyor.[70] Bu bir raslantı değildir. Euro-dolar piyasasının yükselmeye geçişi, bunu önce sabit kurdan dalgalanmaya geçişin, sonra da mali liberalizasyon dalgasının izlemesi, her bir ülkenin döviz kurunu geçmişe göre kısa dönemli uluslararası sermaye akımlarına karşı çok daha duyarlı hale getirmiştir. Finans kapital çağında, döviz kurlarını belirleyen temel etken artık yalnızca her bir ekonominin, ifadesini uluslararası ticaret alanındaki rekabet gücünde bulan göreli üretkenlik derecesi değil, aynı zamanda para sermaye akımlarıdır. Para sermaye akımlarının hızla uluslararasılaşması, bütün ulusal ekonomilerin dünya pazarıyla ilişkisinin anahtar değişkenlerinden biri olan döviz kurlarını etkilediğinden, her devlet giderek artan bir ölçüde aktif önlemlere başvurmak zorundadır. Dikkat edilirse burada amaç iç pazarı korumaktan çok (elbette o da bir dereceye kadar önemlidir) ulusal ekonominin dış dünyayla ilişkilerini düzenlemektir. Kısacası, bir kez devletin doğasından türeyen değişkenlerin (döviz kuru, faiz oranı, ücret düzeyi vb.) varlığı gerçekliğin bir parçası olarak kavrandığında, ulusal ekonomi politikasının sadece mümkün değil, aynı zamanda gerekli olduğunu anlamak mümkün hale gelir.

Emperyalist alandan, Türkiyeli okuyucunun günlük deneyimi dolayısıyla çok daha yakından tanıdığı emperyalizme bağımlı, azgelişmiş ülkeler alanına geçersek, durumun hiç de farklı olmadığını görürüz. Mali akımların uluslararasılaşması, yukarıda da değindiğimiz gibi, azgelişmiş ülkeleri en çok "sıcak para" adıyla bilinen kısa dönemli sermaye hareketleri dolayısıyla ilgilendirir. Bu hareketler her azgelişmiş ülkenin karşı karşıya kaldığı bir olgudur. Ama her ülke bu genel konjonktür karşısında **farklı** ekonomi politikaları izler. Kimi, Türkiye ve 1994 öncesi Meksika gibi ulusal parasının değerini, ekonominin rekabet gücüne göre düşük tutarak "sıcak para"yı ulusal para cinsinden yüksek faiz vaadiyle cezbetmeye çalışır. Kimi, Arjantin gibi, kendi ulusal parasının değerini dolara bağlar. Kimi de Şili örneğinde olduğu gibi, "gerçekçi" döviz kuru politikası izler. Bu farklı politikaların sonuçları da farklıdır. Demek ki, ulusal devletler, emperyalizme bağımlı olanlar bile, dünya ekonomisinin verili durumu karşısında, (yanlış ya da doğru) kendi seçtikleri hedefler doğrultusunda aktif bir ekonomi politikası izleyerek, sermaye birikiminin ve ulusal ekonominin seyri üzerinde etkide bulunabiliyorlar![71]

---

70 Gordon, a.g.m., s.55n.

71 Bu önermeye, Meksika ve Türkiye'nin 1994'de, Arjantin'in 1995'de yaşadığı krizlerden hareketle, "ama devletler uzun dönemde mutlaka piyasanın yasalarına uymak zorunda kalırlar" türünden bir itiraz yapılamaz. Yapılamaz çünkü uzun erimde piyasanın yasaları kapitalizmin **bütün dönemlerinde** belirleyici olmuştur. Bu tür bir itiraza sarılacak olanlar, Keynes-

Aslında, bütün tersine iddialarına rağmen, globalizmin taraftarları da, hem teorik çalışmalarında, hem de günlük politikalarında, ulusal ekonomi politikalarının etkisinin ortadan kalkmamış olduğunu teslim ederler, ama bunun teorik argümanlarının bütünlüğü içinde nasıl bir çelişki oluşturduğunu farketmezler. Nasıl teslim etmesinler ki? Dünya ekonomisinin yeni dönemi konusunda popüler düzeyde en çok tartışılan konulardan biri, ÇUŞ'ların kendilerine çeşitli bakımlardan en iyi koşullar sunan ülkelere yatırım yapacağı yolundaki saptamadır. Eğer tekil ulusal devletin yüzyüze kaldığı durum buysa ve eğer o devleti yönetenler yabancı sermayenin kendilerinin benimsediği hedeflerle tutarlı olduğu kanısındaysalar, ne yapmaları gerektiği apaçıktır: ÇUŞ'ları cezbedecek **aktif ekonomi politikaları** izlemek! Dünya Bankası bunu şöyle ifade eder: "...iyi makroekonomik ve yapısal politikalar sermayeyi cezbetmek ve ülke içinde tutabilmek ve daha yüksek ücretlerle yeni iş alanları yaratmak için gerekli olan üretkenliği yakalamak açısından kilit önem taşır."[72] Çağlar Keyder'in de devlete verdiği görev, "büyük şirketleri cezbedecek koşulları hazırlama(k)".[73] Bu, yeni dünya koşullarında ulusal devletin ve ekonomi politikasının rolünün sona ermediğinin itirafından başka nedir?

Bu örneklerin gösterdiği gibi, ulusal devletler yeni bütünleşme döneminde olayları eli kolu bağlı seyreden aciz varlıklar haline gelmekten çok uzaktırlar. Devletlerin elinde ekonomik hayatın gelişimine yön vermek için hala çok güçlü araçlar mevcuttur.

Herşeyden önce, başta emperyalist ülkeler olmak üzere kamu ekonomisinin, özellikle de devlet harcamalarının GSYİH içindeki payı zaten son derecede yüksektir: İsveç'te % 68, Almanya'da % 49 olan bu oran, ABD gibi devlet müdahalesinin geleneksel olarak en düşük olduğu bir ülkede bile günümüzde % 33'dür. Üstelik bu oran azalmak bir yana artmaktadır: OECD ülkelerinin ortalaması alındığında, devlet harcamalarının GSYİH içindeki payı 1980 yılında % 36 iken, 1995'e gelindiğinde % 40'a yükselmiştir.[74]

İkincisi, ulusal devletlerin ekonomi politikaları eskiden de dış dünyadan bütünüyle bağımsız değildi. İzlenen Keynesçi para ve maliye politikaları, hem dış ödemeler dengesinin, hem de döviz kuru/faiz ilişkisinin yaptırım gücü ile karşı karşıyaydı. Bugün elbette kısa dönemli uluslararası sermaye akımları, özellikle para politikası konusunda uluslararası piyasa-

---

çiliği ve ithal ikameci politikaları, devletin sermaye birikiminin yasalarından bağımsızlaşması olarak gördüklerini itiraf etmiş olurlar. Oysa Keynes'in kavrayışı daha derindi. Ünlü sözünü hatırlayın: "Uzun dönemde hepimiz ölmüş olacağız."

72 Dünya Bankası, a.g.y., s. 5.

73 Keyder, a.g.y., s. 21.

74 **The Economist,** 7 Ekim 1995, s. 13. **The Economist**'in sözkonusu sayısındaki "The Myth of the Powerless State" dosyası, bu bölümdeki argümanlar için önemli bir esin kaynağı oldu. Devlet harcamalarının yeni-liberalizmin bütün çabasına rağmen kısılamamasını Tülay Arın çeşitli yerlerde vurgulamıştır. Bir örnek için bk. **Petrol-İş Yıllığı '92,** İstanbul, 1993.

ların yaptırım gücünü her devlet üzerinde daha sert biçimde hissettirmektedir. Ne var ki, yukarıda örneklendiği gibi, uluslararasılaşma bu alanda da ironik biçimde devletleri daha pasif hale getirmek bir yana daha aktif kılmıştır. Öte yandan, yine ironik biçimde, kısa dönemli uluslararası sermaye akımları maliye politikalarında bir disiplini değil ciddi bir gevşemeyi getirmiştir. Bu akımların olanaklı kıldığı kamu borçlanmasının Belçika'dan Türkiye'ye, İtalya'dan Rusya'ya her devlet tarafından nasıl sömürüldüğünü günlük yaşamımızdan bile biliyoruz.

Nihayet, tekil devletlerin ÇUŞ'ların oynak yatırım politikası karşısında çaresiz durumda olduğuna ilişkin yaygın popüler görüşler, gerçekten varolan bir eğilimin inanılmaz ölçüde abartılmasına dayanır. Elbette, yukarıdan beri işaret ettiğimiz gibi, ÇUŞ'lar ücret, vergi, altyapı, istikrar, piyasalara yakınlık vb. koşullar bakımından kendilerine en kârlı ortamı sağlayacak ülkelere yatırım yaparlar. Elbette bu koşullar değiştiğinde yatırımlarını bir ülkeden ötekine aktarma türünden bir kozları vardır. Ama, birincisi, koşullar değiştiğinde ÇUŞ'un çıkıp gitmesi o kadar kolay değildir: bir kez yatırım yapıldığında, doğrudan yatırımın doğası gereği, sermaye para sermayeden üretim sermayesine dönüşür, yani üretim kapasitesi olarak cisimleşir ve böylece akışkanlığı azalır. Ekonomi literatüründe "çıkış maliyeti" ("exit cost") olarak bilinen maliyet, bir kez yatırım yapıldıktan sonra üretimini bir ülkeden diğerine aktarmak isteyen sermayenin ödemesi gereken bedeldir. Bu maliyet, tekstil gibi organik bileşimin düşük olduğu sektörlerde düşük olabilir, ama telekomünikasyon gibi sektörlerde oldukça yüksektir. İkincisi, bu sınırlar çerçevesinde de olsa ÇUŞ'ların elbette bir manevra kabiliyeti vardır, ama bu kabiliyet ulusal devletin ekonomi politikasını mutlak olarak etkileyebilecek bir faktör değildir. Ufkumuzu azgelişmiş ülkeler ile sınırlayacak olursak, bu ülkelerin tamamı ele alındığında, sadece doğrudan yatırımlar değil portfolyo yatırımları (yani para sermaye akımları) da dahil tutulsa bile, yabancı sermaye akımlarının bu ülkelerin yatırım kapasitesi içindeki oranı % 11'i aşmaz. Ama bu rakam aslında bir ortalamadır; bu ortalama, en yoksul ülkelere verilen resmi borçlar dolayısıyla aşırı şişkindir: en yoksul ülkelerde % 20 olan oran, Türkiye gibi, ÇUŞ'ların asıl ilgi duyduğu, yarı-sanayileşmiş ülkeler sözkonusu olduğunda % 5'e düşer. Bunun bir bölümünün de (1994 rakamlarına göre % 40'ının da) para sermaye akımları olduğu düşünülürse, ÇUŞ yatırımlarının emperyalizme bağımlı, yarı-sanayileşmiş ülkelerin yatırım kapasitesi içinde yaklaşık % 3'lük bir paya sahip olduğu ortaya çıkar.[75] Bu oranın bir ulusal devletin ekonomi politikası kapasitesini mutlak biçimde ortadan kaldırmak açısından son derecede yetersiz olduğu ortada değil midir?

Ne var ki, bütün bu teorik argümanların ötesinde, "aciz devlet" tezinin yanlışlığı gerçek hayatın gelişmeleri tarafından çok daha çarpıcı biçimde her gün yeniden ve yeniden kanıtlanmaktadır. Pratik, her alanda olduğu gi-

75 Bu paragraftaki sayılar Dünya Bankası'nındır. Bk. a.g.y., s. 61.

bi, burada da son sözü söyler. Şimdi pratiğin sözünü dinlemek için gözümüzü globalizmin en sevdiği temalardan birine çevirelim.

"Ulusal kalkınmacılığın" ikinci baharı

"Küreselleşme" literatürünün genel olarak ulusal devletin miyadını doldurduğu yolunda ileri sürdüğü tezin yanısıra, özel olarak emperyalizme bağımlı, azgelişmiş ülkeler açısından ileri sürdüğü bir özgül tez vardır: "ulusal kalkınmacılık" iflas etmiştir.[76] Bununla kastedilen, 1930'lu yıllarda belirli azgelişmiş ülkelerde ilk deneyleri yaşanan, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise hemen hemen bütün azgelişmiş dünyaya yayılan, genellikle "ithal ikameci sanayileşme" adıyla anılan, iç pazarın korunmasına dayalı sınai sermaye birikiminin artık geçerli bir strateji olamayacağıdır. Tez bu biçimde ifade edildiğinde önemli bir gerçeğe, aşırı derecede mutlaklaştırılmış biçimler altında olsa bile, işaret ediyor. Bu teşhis, globalizm yandaşlarına özgü değildir, üzerinde yıllardır durulmakta olan bir noktadır.[77]

Ne var ki, globalizm yandaşlarının iddiası bu genel tez ile sınırlı değildir. "Ulusal kalkınmacılığın iflası" tezinin özgül yanı, azgelişmiş ülke devletinin "küreselleşmiş" kapitalizm çağında aktif, müdahaleci bir politika aracılığıyla ulusal çapta sermaye birikimine, gerekirse uluslararası piyasanın isterlerine direnerek, değer yasasına aykırı önlemlere başvurarak, **yön vermesinin** ne mümkün, ne de doğru olduğudur. Başka biçimde ifade edildiğinde, "ulusal kalkınmacılığın iflası" tezi, azgelişmiş ülke devletlerinin önündeki tek yolun yeni-liberalizmi benimsemek olduğunu ileri sürer. Açık olması için başka biçimde de ifade edelim: bu tezin taraftarları sadece iç pazara dayalı sermaye birkiminin gününü doldurduğunu, her ülkenin mutlaka dünya pazarına açılması gerektiğini söylemekle yetinmezler. Aynı zamanda dünya pazarına açılmanın devlet denetiminde değil, liberal tarzda gerçekleştirilmesi gerektiğini de ileri sürerler. Yani sadece bütünleşme değil, aynı zamanda yeni-liberalizm. Burada globalizmin politik özünü yeniden keşfediyoruz.

Teorik bir argüman olarak, "ulusal kalkınmacılığın iflası" tezinin iç pazara dayalı sermaye birikiminin gününü doldurmasından hareketle devlet kontrolünün de yok olmaya mahkum olduğu sonucuna ulaşmasının metodolojik temeli, yine yukarıda "tersyüz edilmiş Keynesçilik" olarak andığımız yaklaşıma dayanır. Devlet baştan "iç pazarın bekçisi" olarak tanımlandığından, iç pazarın günü dolunca devlet de tarihsel önemini yitirir. Emperyalist ülkelerle ilgili olarak sorunun mega kapitalin ulusal aidiyeti

---

76 Bu tez Keyder'in kitabının başlığında ifade edilir, ama Harris'in de temel ilgi odağıdır.
77 Türkiye bağlamından hareketle bu noktaya biz de erkenden ve defalarca değinmiştik. Bir örnek olarak bk. Sungur Savran, **Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri,** Kardelen Yayınları, İstanbul, 1992, s. 99-100.

ve ulusal devletle ilişkisi etrafında odaklaştığını biliyoruz. Azgelişmiş ülkeler açısından ise, sorun "ulusal kalkınmacı" ideolojinin tarihsel temellerinin teşhisi ile bağlantılıdır.

Tarihin idealist bir yorumuna göre, "ulusal kalkınmacılığın" temelinde "devletçi elitler" ya da "bürokrasi" olarak anılan bir toplumsal katmanın (ya da bazı versiyonlarda bir politik kadronun) milliyetçi ideolojisi yatar. (Sanayi burjuvazisinin çıkarlarına ender olarak değinildiği olur, ama o zaman da bütünüyle ikincil bir etken olarak.)[78] Bu elitler bir ulusal devlet yaratabilmek için ekonomiye de eğildiklerinden "ulusal kalkınmacı" bir politika benimserler. Ne var ki tarihsel gelişme, küreselleşme ile birlikte ulusal devletin altını oyduğundan, "ulusal kalkınmacılık" da ulusal devletle birlikte tarihin sayfalarına karışmaya mahkum olur. Görüldüğü gibi, burada sermaye ile devletin bağı koparılmakta, devletin stratejisi bir takım "elitler"in öznel tercihine bağlanmakta, böylece yeni dönemde sermayenin ihtiyaçlarının devlet politikaları üzerindeki etkisinin kavranması olanaksız hale gelmektedir. İçe dönük sermaye birikimini, maddeci terimlerle değil de "kalkınmacılık" gibi öznel bir seçişin ürünü olan politik/ideolojik yönelişlerle kavramaya çalışmak, teoriyi bir aşamada kaçınılmaz olarak başarısızlığa sürükleyecektir.

Ulusal devletin sınıf temelinin doğru bir kavranışı ise, yeni dönemde "ulusal kalkınmacılığın" kaderi hakkında çok daha doğru sonuçlara ulaşmayı olanaklı kılar. **Ulusal kalkınmacılık, azgelişmiş ülke burjuvazisinin, uluslararası sermayenin ulusal bir fraksiyonu niteliğiyle, verili dünya koşulları karşısında kendi özgül çıkarlarını geliştirmek için ulusal devleti aktif olarak harekete geçirmesinin ideolojik bir kılıkta ifade edilmiş stratejisidir.** Tanımlayıcı öğesi, üretimin iç pazarla ya da dünya pazarıyla ilişkisi değil, sermayenin devletle kurduğu ilişki tarzı ve devletin bunun sonucunda benimsediği ekonomi politikasının aktif karakteridir. Gerek dünya ekonomisinin farklı gelişme aşamalarının ve konjonktürlerinin, gerekse azgelişmiş ülke sermayesinin gelişme aşamasının çizdiği somut çerçeveye bağlı olarak, bu aktif ekonomi politikasının somut yönelişi farklılaşabilir. İç pazara dönük sermaye birikimi, azgelişmiş ülke burjuvazisinin ticaret ve tarım üzerinde yükselen bir sermaye birikiminden sınai sermaye birikimine geçiş aşamasına uygun bir yöneliştir. Ama dünya ve ülke koşulları değiştiğinde aynı devlet dünya pazarına yönelik olarak da sermaye birikimini aktif ve müdahaleci politikalarla yönlendirmeye dayalı bir strateji benimseyebilir.

Globalizmin yandaşlarında bu ihtimal dışlandığı halde, gerçek hayatın ağırlığı kendini teoride bir çelişki biçiminde ortaya koyar. Nigel Harris, "ulusal kalkınmacılık" yerine kullandığı "ulusal ekonomik gelişme" kav-

78 Çağlar Keyder bütün argümanını "devletçi elitler"in milliyetçi ideolojisi üzerine yerleştirir, ama bu teorinin öteki savunucularından farklı olarak sanayi burjuvazisine laf arasında bir kez değinir. Bk. a.g.y., s.33.

ramını daha baştan iç pazara dönük sermaye birikimi ile özdeş biçimde tanımlar. Harris'e göre devlet ekonomik gelişmede son derecede aktif rol oynar, hatta ekonomik gelişme ulusal devletin gelişiminin bir sonucudur. Bu teorik saptamadan sonra yazar bu süreci tarihsel gelişimi içinde inceler. İngiltere'den Sovyetler Birliği'ne çeşitli örnekler incelendikten sonra sıra Doğu Asya'ya gelir. Harris gayet dalgın biçimde "ulusal ekonomik gelişme" örneklerini saymaya devam eder: Japonya, Güney Kore, Tayvan. Üstelik, bu son iki örneğe değinirken, bunların öteki ülkelerden farklı olarak "ihraç imalat ürünlerine" yaslandığını da, bunun kendi teorisi için ne anlam ifade ettiğini hiç düşünmeden kaleminden kaçırır.[79] Güney Kore'nin, Tayvan'ın ve (gelişmesinin bir aşamasından itibaren) Japonya'nın iç pazara dönük olmak bir yana, "ihracata dayalı kalkınma"nın klasik örnekleri olduğunu çocuklar bile bilir. Böylece, Harris "ulusal ekonomik gelişme"yi teorik olarak iç pazara dönük gelişme olarak tanımlamış, ama pratikte tam tersini göstermiş olmaktadır!

Yanlış, örneklerde değil teorik tanımdadır. İster "ulusal kalkınmacılık" olarak anılsın, ister "ulusal ekonomik gelişme" olarak, burada tartışılan devletin sermaye birikimine aktif olarak yön vermesidir: bu yön iç pazar da olabilir, dünya pazarı da. Bu açıdan, yani devletin sermaye birikim sürecine aktif olarak müdahalesi açısından bakıldığında Japonya, Güney Kore ve Tayvan gerçekten de "ulusal kalkınmacılığın" en belirgin örnekleridir.[80]

Bir kez bu saptandığında, "ulusal kalkınmacılığın iflası" tezinin kendisi bütünüyle iflas eder. Bugün dünya ekonomisinde bir büyüme kutbu olarak çok özgül bir yeri olan Doğu Asya'nın bütün deneyimi, devletin günümüz koşullarında da ulusal ekonominin gelişiminde (yani sermaye birikiminin seyrinde) yaşamsal bir rol üstlenebileceğinin çıplak kanıtıdır. Öyleyse, **"ulusal kalkınmacılığın iflası" tezi, yeni-liberal önyargıların, IMF/Dünya Bankası perspektifinin teoriye sızmasından başka hiçbir şey ifade etmez.** Doğu Asya deneyimi bir noktayı çarpıcı biçimde ortaya koyar: kapitalizm koşullarında bile dünya ile bütünleşmenin tek yolu liberalizm değildir; bilinçli seçişlere dayalı, denetimli bir bütünleşme de mümkündür. Burada globalizmin, bütünleşme sürecinin teorisi kılığına bürünerek yeni-liberalizmi savunan bir ideoloji olduğu bütün çıplaklığıyla yeniden ortaya çıkıyor.

Doğu Asya deneyimi bu açıdan yeni-liberalizmin Aşil topuğunu oluşturuyor. "Küreselleşme" ideolojisi bütünleşmenin mutlaka liberal tarzda

---

79 A.g.m., s. 29. Ya Harris ya da daha büyük olasılıkla çevirmeni, burada dalgınlıkla "ithal imalat ürünleri" yazmıştır. Doğrusunun "ihraç imalat ürünleri" olması gerektiği her türlü tartışmanın ötesindedir.

80 Perry Anderson, Japonya'yı "klasik anlamda son büyük ulusal ekonomi" olarak anıyor. Aktaran Gordon, a.g.m., s.30. Gordon kendisi Japon deneyimini şöyle özetliyor: "Japonya'nın hikayesi, ana hatlarıyla, modernizasyon ve uluslararası piyasalarda göreli avantaj arayışı içinde, büyük şirketlerle devlet arasında korporatist bir işbirliğinin öyküsüdür." (s.60)

gerçekleşmesi gerektiğini vaz eder. Oysa Doğu Asya deneyimi tam tersi yöne, dünya ekonomisiyle bütünleşmede kapitalist devletin aktif bir rol oynamasına işaret eder. İşte bu çelişki, Dünya Bankası'nın 1993'de Doğu Asya deneyimine ilişkin olarak hazırladığı rapor etrafında tam bir fırtınanın patlak vermesine yol açmıştır.[81] ABD ile Japonya rapor üzerinde fikir anlaşmazlığına düşmüş ve birbirlerine girmişlerdir. Mücadeleden ABD üstün çıkmış, rapor, Doğu Asya ekonomik gelişmesinin tahlilinin yeni-liberal perspektifi yaralamasına izin vermeyecek biçimde kaleme alınmıştır. Tabii konunun bağımsız uzmanları bu entellektüel sahtekarlığı sergilemekte gecikmemişlerdir.[82] Bütün bunların gösterdiği tek bir şey var: gerçek dünya globalizmin cenderesine sığmıyor.

Bu konuyu terketmeden önce ideolojik bakımdan son derecede anlamlı bir noktaya değinmeden geçmeyelim. Çağlar Keyder geçmiş modelin iflas ettiğini söylüyor. Kitabının başlığı bile "Ulusal Kalkınmacılığın İflası" Şu soruyu sormakta fayda var: neden "iflas" da "son" değil? Öyle ya, bir dönem boyunca işe yaramış bir yaklaşımın geçerliliği koşullar değişince ortadan kalkıyorsa, o yaklaşımın iflas ettiği değil, gününü ya da ömrünü doldurduğu, sonunun geldiği falan söylenir. "İflas", yaklaşımın koşullar değiştiğinde işe yaramaması anlamına gelmez; koşullar aynı kaldığı halde işe yaramazsa kullanılabilecek bir kavramdır. Madem Çağlar Keyder'in kendisinin belirttiği gibi, dünya son döneme kadar "ulusal kapitalizmlerin eklemlenmesiyle" tanımlanıyordu[83], o zaman azgelişmiş ülkelerin devletlerinin de, burjuva nitelikleri dolayısıyla enternasyonalist bir sosyalizmi benimseyemeyeceklerine göre, "ulusal kalkınmacılığı" uygulamalarından daha doğal birşey olamazdı. Bugün koşulların değişmesiyle bu yaklaşım geçersiz hale gelmiş olsa bile bu gerçek değişmez. O halde neden iflas? Neden bu hiddet? Korkarım sorunun cevabı, iflası ilan edenlerin liberal önyargılarında yatıyor. "Devletçi" diye anılan çözümleri bütün zamanlar için mahkum etme dürtüsünün bilinçli ya da bilinçsiz bir ifadesi. 24 Ocak kararları gündeme geldiğinde sol liberaller bu yeni yönelişe destek vermek için geçmişi karalama yarışına girmişlerdi. Bunların bazıları, Türkiye ekonomisinin en hızlı büyümeyi yaşadığı dönemlerden biri olan 30'lu yılları derin bir durgunluk dönemi olarak nitelemekten bile kaçınmıyorlardı. Amaç yeni-liberal çözümlerin dışındaki herşeyi mahkum etmekti. Marksistler açısından ise ne "devletçi" burjuva, ne liberal burjuva çözümler karşısında böylesine körce bir yaklaşım gerekli değildir. Çünkü çözüm,

81 Dünya Bankası, **The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy,** Oxford University Press, Oxford, 1993.

82 Albert Fishlow vd., **Miracle or Design? Lessons from the East Asian Experience,** Washington D.C., 1994. Son dönemde bütün bu tartışmayı politik boyutları ekseninde yeniden ayrıntılı olarak ele alan bir kaynak için bk. Robert Wade, "Japan, the World Bank and the Art of Paradigm Maintenance: The East Asian Miracle in Political Perspective", **New Left Review,** 217, Mayıs/Haziran 1996.

83 A.g.y., s. 19. Bu formülasyonun doğruluk derecesini **Sınıf Bilinci**'nin gelecek sayısında, bu yazının sonuç bölümünde göreceğiz.

ne birinde, ne ötekindedir. Bunlar burjuvazinin belirlenmiş tarihsel koşullarda benimsediği sermaye birikimi stratejileridir. Bu nitelikleriyle ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Elinizdeki yazının ikinci bölümünde, globalizmin karşısında burjuva milliyetçiliği temelinde çözüm arayan yaklaşımları ayrıca ele aldığımızda, bu değerlendirme tamamlanmış olacaktır. Ama şimdiden söylemekte yarar var: yeni-liberalizm ve globalizme karşı Güney Kore'yi model olarak almak isteyenler, soruna işçi sınıfının değil burjuvazinin gözünden bakanlardır.

Blokların anlamı

Buraya kadar söylediklerimiz, globalizmin ulusal devletin sonu tezinin hiçbir dayanağı olmadığını göstermiş olmalı. Geriye son bir dayanak kalıyor: dünya çapında oluşmakta olan blokların, en başta da Avrupa Birliği'nin, geleceğin devlet biçimi olduğu, tarihsel işlevi artık sona ermiş olan ulusal devletin yerini bölge devletlerinin almakta olduğu yolundaki görüş. Bu noktayı ele almak bize aynı zamanda şu ana kadar sorunlaştırmadan kullandığımız "ulusal devlet" kavramının içeriğini teorik olarak kesinleştirme olanağını verecek.

Konuya girerken, "küreselleşme" etrafında yürüyen tartışmanın tuhaf bir yönüne işaret etmek gerekiyor: günümüz dünyasının özelliklerinin sergilenmesinde, genellikle benimsenen yöntem, önce "küreselleşme"nin sözünü etmek, ardından "bloklaşma" (AB, NAFTA, Pasifik bölgesi vb.) eğilimlerini ortaya koymak. Tuhaf olan şu ki, **bütün bölünmelerin ortadan kalkmakta olduğunu** vaz eden küreselleşme kavramı ile **dünya ekonomisinin bloklar arasında bölünmekte olduğunu** gösteren bloklaşma eğilimi arasında herhangi bir ilişki ya da çelişki olup olmadığı araştırılmıyor. İki eğilim bir solukta dile getiriliyor...ve sonra konuşmacı ya da yazar herşeyi kapsamış olmanın iç huzuruyla sergilemesine devam ediyor.

Bu, masum olan davranış kalıbı. Globalizm yandaşları ise başka bir yaklaşımı benimsiyorlar. Onlara göre ekonomik bloklar doğrudan doğruya küreselleşmenin ifadesi ve göstergesi.[84] Elbette burada onur köşesi, bütünleşme sürecinde ötekilere göre çok daha ileri bir aşamaya ulaşmış olan Avrupa Birliği'ne veriliyor. AB globalizmin tapınağıdır. "Küreselleşme"nin ete kemiğe bürünmesinin örneği olarak sunuluyor. Blokların küreselleşmenin somut gelişme biçimi olduğu görüşü zaman zaman Marksist saflarda da taraftar bulabiliyor.[85]

Sorun, başta Avrupa Birliği olmak üzere ekonomik blokların kapitalist

84 Harris, küreselleşme sürecinin "daha tamamlanmamış" olmasına bağlı olarak blokları "yarı-enternasyonal" bir gelişme olarak tanımlar. A.g.m., s. 33.

85 Bk. Coşkun Adalı, "Reel kapitalizm", **Marksist Eleştiri,** 1, Kış 1996, s. 77. Adalı "altsistemleşme" olarak kavramlaştırdığı bloklaşmayı, küreselleşmenin bir "modalitesi (meydana geliş biçimi)" olarak niteler (s. 74n).

bütünleşme sürecinin bir ifadesi olarak görülmesi değildir.[86] Gerçekten de, örneğin Avrupa Birliği, gelişmesi ulusal sınırların dışına taşmış olan üretici güçlerin ulaştığı düzeyde, parçalanmış Avrupa'nın devletlerinin sermaye birikiminin ihtiyaçları bakımından geri bir biçim oluşturması, bunun Avrupa'nın ABD ve Japonya karşısında rekabet gücünü sarsması dolayısıyla ortaya çıkmış bir bütünleşme projesidir. Sorun bütünleşmenin altının çizilmesi değil, bunun tek yanlı olarak sunulması, blokların çelişik doğasının görmezlikten gelinmesi, yani bir kez daha **teorik tahlilin gerçekliğin çelişik niteliğinden soyutlanarak yapılması**dır.[87]

Bunu anlayabilmek için, Avrupa Birliği'nin demin de işaret ettiğim gibi çok erken bir aşamada büyük bir politik/ekonomik bir birim olarak tarih sahnesine çıkmış olan ABD ile rekabet içinde geliştiğini hatırlamak yeter. Yani, AB uluslararası sermayenin bölümlenmişliğini aşmak amacıyla değil, belirli ulusal fraksiyonların, **bu bölümlenmişliği veri alan bir çerçevede** daha büyük bir güce sahip olmasını sağlamak amacıyla inşa edilmektedir. Bu yüzden de, bir yönüyle bütünleşmeyi temsil ederken, bir yönüyle de bölünmeyi, rekabeti, parçalanma dinamiklerini temsil eder. Yani ulusal devletin hem aşılmasını, hem de korunmasını ifade eder. Mega kapitalin doğasına daha uygun bir biçim olarak, bu devlet tipine "mega devlet" adını verebiliriz.

Avrupa Birliği'nin önündeki bütün engelleri aşarak uluslarüstü yeni tip bir devlet kurabildiğini varsayalım. (Bugünkü haliyle Avrupa'ya olsa olsa bir **ön-devlet** ya da **proto-devlet** denebilir. Çünkü sınıf hakimiyetini sürdürme araçları -en başta da silahlı güçler ve polis- hâlâ tekil Avrupa devletlerinin tekelindedir.) Yine varsayalım ki, NAFTA ve Pasifik Ekonomik Bölgesi de, bu şimdilik çok uzak bir olasılık da olsa, birer devlet haline geldiler. Bu, sözcüğün klasik anlamında ulusal devletin aşılması anlamına gelebilir belki. Ama uluslararası sermayenin devletler halinde bölünmüşlüğünü ortadan kaldırmaz. Oysa "küreselleşme" teorisindeki ulus devletin sonu tezinin meramı, ille tek bir ulusa ait olan devletin işlevlerinin aşındığı ve ortadan kalktığı değildir. "Küreselleşme" teorisi, bütünleşmiş dünya ekonomisinde sermayenin yasalarının hiçbir politik engele çarpmadan işlediği fikri üzerine kuruludur. Dolayısıyla, bu tartışma açısından ne AB, ne de öteki bloklar ulusal devletin ortadan kalktığı anlamına gelmez.[88] Ulu-

86 Öte yandan, dünya kapitalizminin 1930'lu yıllarda da bloklara bölünmüş olduğu (İngiliz Commonwealth'i, Fransa'nın çevresinde oluşan "altın bloku", zaten kıtasal bir devlet olan ABD, Japonya'nın Pasifik bölgesinde silah zoruyla oluşturduğu nüfuz alanı vb.) gerçeği hatırlanırsa, blokların da sanıldığı kadar büyük bir yenilik olmadığı anlaşılır.

87 Elbette sorunun çelişik doğasına işaret edenler de var. Bir örnek olarak bk. Tülay Arın, "Dünya Düzeni: Emperyalizm Nereye?", **Onbirinci Tez,** 12, 1992, s. 63 vd.

88 Hatırlamakta yarar var ki, geleneksel olarak ulus devlet diye anılan devletlerin de pek azı tek bir ulusu tek bir devlet çatısı altında birleştirir. Ne Fransa, ne İngiltere, ne Almanya, ne de tabii ki Türkiye, kelimenin bu dar anlamında birer ulus devlettir. Sorun basit anlamda terminolojiktir. Elbette Avrupa Birliği bir özel anlamda farklıdır: tarihte ilk kez bir devlet uzun bir tarihe sahip farklı ulus devletlerin üzerinde uluslarüstü bir devlet olarak yükselmektedir. Bütün bu sorunları daha önce ayrıntılı olarak ele almıştırm. Bk. "Bankalar ve Bayraklar", a.g.m., s. 13-16.

sal devlet bütünüyle ortadan kalksa ve yarın bütün dünyada yerini kıtasal devletlere bıraksa, bu yeni devletler dünya burjuvazisinin ulusal fraksiyonlara bölünmüşlüğü durumunu muhafaza ettiği sürece globalizmin anladığı anlamda ulusal devletin sonundan söz edilemez. Dünya yüzünde "çok sayıda devlet" olarak kavramlaştırılabilecek bir politik yapı olduğu sürece, küreselleşme teorisinin temel tezi gerçekleşemez.[89]

Bu sonuçla birlikte, globalizmin ulusal devletin sonu tezinin bütün dayanaklarının yıkıldığını görüyoruz. "Küreselleşme" teorisinin yüreğini oluşturan bu tezin çürütülmesiyle birlikte, teoriden geriye hiçbir şey kalmaz. Kalmaz çünkü bu tez "küreselleşme" denen şeyin özgül farklılığını oluşturur. Kapitalizmin dünya çapında bütünleşmesini betimlemek ya da teorileştirmek için kimsenin küreselleşme teorisine ihtiyacı yoktur! O zaman açıkça söyleyelim: bugün yaşadığımız süreçte, ulusal devletlerin varlığı dünya sisteminin önemli bir belirleyeni olduğuna göre, yaşadığımız bütünleşme süreci **küreselleşme değil uluslararasılaşma** olarak anılmalıdır.

"Çok sayıda devlet" kapitalizmde aşılabilir mi?

Tarihte hiçbir şey kalıcı değildir. Nasıl geçmişte en kudretli imparatorluklar nihayetinde bir çöküş süreci yaşadıysa, bugün varolan devletler de er ya da geç bir gün mutlaka çökecektir. Bu çöküşün sonucu, varolan ve "ulusal" olarak anılan devletlerin, uluslarüstü yeni bir devlette birleşmesi yoluyla olabilir ya da yeni yeni devletlere bölünmesi biçimini alabilir. Henüz çöküşe çok zaman varken bile varolan devletlerin egemenliklerini uygulama kapasitelerinde ciddi bir aşınma da olabilir. Ama dünya çapında kapitalizm yıkılmadıkça olamayacak bir tek şey vardır: çok sayıda devletin ortadan kalkması. Yani somut terimlerle söylersek, ulus devletlerin ve gelecekte doğabilecek mega devletlerin toplu halde ortadan kalkması.

Bunun nedeni basittir: ulus devletin sonunu ilan eden bütün fütürologların ve peygamberlerin unuttuğu basit bir gerçek, devletin sınıf doğası, kapitalizmin devleti geride bırakan bir bütünleşme yaşayamayacağını ortaya koyar. Bugün ulus devletin rakipleri olarak sunulan politik ve toplumsal güçlerden (mikro-milliyetçilik, "küresel sivil toplum", yani NGO'lar, uluslararası kuruluşlar, bölgesel bloklaşmalar) sınıf hakimiyetinin gerektiğinde silahla savunulması işlevini üstlenmedikleri ölçüde, ulus devletin (ya da mega devletin) tarih sahnesinden çekilmesi olanaksızdır.

Elbette bir kez ulus devlet sınıf hakimiyetinin koruyucusu olarak ortaya çıktığında, uluslararası sermayenin ulusal fraksiyonlara bölünmüşlüğü de maddi temelini bulur. Elinde bunca güç toplamış, silahlı gücün meşru

89 "Çok sayıda devlet" terimini, Marx'ın sermayeyi tahlil ederken farklı soyutlama düzeylerini birbirinden ayırmak için kullandığı "genel olarak sermaye/çok sayıda sermaye" kavram çiftinden esinlenerek kullanıyorum.

olarak sadece kendisi tarafından kullanılabileceğini topluma kabul ettirmiş devletlerin uluslararası sermayenin fraksiyonları tarafından uluslararası rekabette kullanılmaması düşünülemez. Bütünleşme arttıkça dünya ekonomisindeki rekabet daha da kızıştığı için, ulusal devletin ulusal sermaye için önemi azalmaz, tersine artar. Böylece çok sayıda devlet, kapitalizmin ayrılmaz bir özelliği haline gelir.[90]

Bunu bir tek alternatifi vardır: bir dünya devleti. Globalizmin taraftarları son dönemde bu tür bir devletin insanlığın gündemine girmiş olduğu türünden hayaller bile görmeye başladılar. Örneğin "Yeni Zamanlar" teorisyeni David Held, düşüncelerin ve ekonomik akımların önlenemez hale gelmesine, ÇUŞ'ların gücüne, egemenliğin AB gibi daha geniş birimlere, NATO gibi çokyanlı ittifaklara, BM gibi uluslararası örgütlere devredilmesine dayanarak uluslarüstü dünya devletinin gelişeceğini öngörür.[91] Nigel Harris ise önce bir "ütopya" olarak nitelediği, ama daha sonra dağınık biçimde "günümüzde de mevcut" olduğunu ileri sürdüğü bir dünya devletinden söz eder.[92]

Harris'in başka hayalleri de vardır: bizim açımızdan en önemlisi, silahsızlanma eğilimini ciddiye almasıdır. Öyle görünüyor ki, Harris, Held ve diğerleri, emperyalist devletlerin barış içinde bir araya gelerek hepsinin ortak çıkarını temsil edecek ve ortak işlerini yürütecek bir dünya devletini oluşturmasının mümkün olduğunu düşünüyorlar. Ülkeler arası eşitsiz gelişimin ve kapitalist rekabetin yasalarının emperyalist ülkeler arasında çelişkiler yaratması, bu çelişkilerin sermayenin uluslararasılaşmasının derecesi arttıkça daha da yoğunlaşması belli ki onlar için önem taşımıyor. Sonuna ulaştığımız yüzyılın iki kez emperyalistlerarası paylaşım savaşlarıyla sarsılması, ilkinde 10, ikincisinde 60 milyon insanın hayatını yitirmiş olması belli ki onlara emperyalizmin doğası konusunda hiçbir şey öğretmemiş. Bugün, özellikle Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden sonra emperyalist bloklar arasındaki rekabetin her geçen gün daha fazla keskinleştiğini belli ki görmüyorlar.

Hayır, emperyalistler barış içinde bir dünya devletini kuramazlar. Bir dünya devleti tek bir biçimde kurulabilir: tek bir emperyalist devletin ezici bir güç kazanarak ötekileri kendi kuracağı devlete zorla katmasıyla. Varolan güç dengelerinde, böyle bir olasılığın öngörülebilir gelecekte mümkün olmadığı açık. Hem bütün dünyanın sömürgeleşmiş olduğu böyle bir durum barbarlıktan başka ne olurdu ki? İşte bu yüzden, insanlığı ulus devletin cenderesinden de, barbarlıktan da kurtaracak tek çözüm, uluslararası proleter devrimidir, dünya sosyalist devrimidir.

(Birinci bölümün sonu)

---

90 Marx ulusal devletlerin kapitalizm koşullarında aşılamayacağı yolundaki kanısını şöyle özetliyor: "Her ülkede tikel çıkarları olan burjuvazi ulusallığı aşamaz." Aktaran Michael Löwy, "Marksistler ve Ulusal Sorun", **Birikim,** eski dizi, 23, Ocak 1977, dn. 1.

91 Aktaran Waters, a.g.y., s. 97.

92 A.g.m., s. 36.

Bir globalistle "dobra dobra":

Kurgusal ama gerçekçi bir röportaj

KEMAL ÜLKER

Aşağıda çağdaş bir "think tank"le, yani globalist akımın yandaşlarından bir burjuva ideologu ile, seçkin burjuva basınının önde gelen muhabirlerinden birinin, 1995'in ortalarında "yapmış" olduğu kurgusal bir röportaj yer alıyor. Kurgusal ancak son derece gerçekçi bir röportaj.

Röportajın ana temasını "post-komünist dönemde solda doğmuş olan politik boşluk nasıl doldurulmalı" sorusundan yola çıkılarak yapılan bir tartışma oluşturuyor. Globalist ideologumuz söz konusu boşluğun ne türden bir "sol" tarafından doldurulması gerektiğini ele alırken aslında bize "ne yapmamamız" gerektiği konusunda önemli ipuçları veriyor. Elbette **Sınıf Bilinci** okurlarına bu röportajın kıssadan hissesini anlatmaya gerek yok. Ancak röportaja geçmeden okuyucuya kimi açıklamalar yapmam gerektiği inancındayım.

Sanırım bu açıklama faslında öncelikle "neden kurgusal bir söyleşi" sorusuna cevap vermekte fayda var. Cevabım oldukça basit: Kimi zaman işleri ters yüz etmek, bazı gözden kaçan noktaların çok daha kolay farkedilmesini sağlayabiliyor diye düşünüyorum. Şüphesiz bu avantajının yanı sıra, karşı tarafın ağzından bir metin yazmanın kimi sınırları ve dikkat edilmesi gereken özel riskleri de var. Bu yöntemi kullandığınızda vereceğiniz mesajı belirginleştirmek adına karşıtlarınıza Marksist kavram ve kategorileri kullandırmak gibi bir şansa sahip olamayacağınızı dolayısıyla söyleyebileceklerinizin (daha doğrusu söyletebileceklerinizin) bir sınırın ötesine geçemeyeceğini baştan kabullenmeniz gerekiyor. Zaten işin risk

boyutu da bu sınırlılıkla içsel olarak bağlantılı. Örneğin, deyim yerindeyse, karşıtlarımızın ipliğini pazara çıkaralım derken onlara asla söylemeyecekleri şeyleri söyletip kendimizi gülünç duruma düşürebiliriz.

Bu kurgusal röportajı yazarken sözünü ettiğim sınırı zorlamadığımı ve böylelikle gülünç duruma düşme riskinden kaçınabildiğimi sanıyorum. Yine de bu röportajdaki burjuva ideologunun biraz fazla açık sözlü olduğunu kabul etmek zorundayım. Örneğin globalizmin yumuşak karnı olan milliyetçiliğin salt azgelişmiş dünyaya ait bir kalıntı olduğunu söyleyip durumu idare etmeye yönelmemesi hatta bunun ötesine geçerek bir hiper milliyetçilik ve ırkçılık tehlikesinin globalizmi çok ciddi biçimde tehdit ettiğini vurgulaması haklı olarak bir burjuva ideologu için gereğinden fazla samimi bulunabilir. Ama bu kadarcığı da kaçınılmazdı doğrusu. Çünkü aksi halde böyle bir röportajı kurgulamak yerine, benzer temaların ele alındığı kimi yazı ve röportajları Türkçeye çevirmek yeterli olurdu.

* * *

- Bugün Yeni Dünya Düzeni çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan tabloda eksik kalan bir parçadan, Marx'ın giderken ardında bıraktığı ve henüz nasıl doldurulacağı tam olarak belli olmayan politik boşluktan söz edeceğiz. Ancak bunu yapmadan önce bir vefa borcunu ödememiz ve Ronald Reagan'ın bu boşluğun doğuşundaki rolünden söz etmemiz gerekli diye düşünüyorum. Eminim ki Ronald Reagan'ın Başkanlığının ilk yıllarında yaptığı bir konuşma sırasında, dünya kamuoyunun gözünün içine baka baka "şeytan'ın imparatorluğu'nu yıkmaktan ve Marksizmi yıkıp, tarihin karanlıklarına atmaktan" söz etmiş olduğunu hatırlıyorsunuzdur.

- Elbette! Reagan gerçekten de dirayetli bir Başkandı ve sözünü ettiğiniz çıkışı Marksizmin işinin bittiğine, sonun başlangıcında olduğuna dair tarihsel bir açıklamaydı. Reagan'ın sadece bu kararlı sözlerini değil aynı zamanda konuşmasının sonunda kürsüyü hızlı, hırslı ve kararlı adımlarla terkedip yerine oturuşunu da hatırlıyorum. Gerçekten de etkileyiciydi. O gün söylediklerini bu kadar kısa sürede gerçekleştirebilmiş olması ise etkileyiciliğin ötesinde bir sıfatı hak ediyor. Özgür dünya kendisine çok ama çok şey borçludur.

- Evet, sonunda Marx'tan kurtulduk. Ancak Marx giderken arkasında bir boşluk bırakmadı mı? Ve eğer böyle bir boşluk varsa bu sizce nasıl doldurulmalı?

- Kesinlikle haklısınız. Bugün tartışmamız gereken hususlar bunlardır. Eğer "think-tank" faaliyetinde bu yöne ağırlık verilmezse "tam kazandık, kabus bitti" derken hiç de hazır olmadığımız problemlerle, kimi tatsız sürprizlerle karşı karşıya kalabiliriz.

Dediğiniz gibi Marx'tan kurtulduk çok şükür. Ancak "büyük ihtiyar" giderken arkasında tam da işaret ettiğiniz gibi bir boşluk bıraktı. Hemen enfekte olmaya, mikrop kapmaya açık bir delik ya da yara gibi düşünebiliriz bunu.

Ancak sanırım bu boşluğun nasıl doldurulması gerektiğini konuşmadan önce böyle bir boşluğun neden oluştuğunu, Marx'ın gidişinin bile neden bu kadar tehlikeli olabildiğini ele almak lazım. İşinize karıştığımı düşünmenizi istemem şüphesiz...

- Haklısınız. Sizin önerdiğiniz sıralamayı izleyelim ve soruları sormak benim işim olduğuna göre, izninizle soruyu kısaca "formüle" edeyim: Neden?

- Gerçekten de çok hoş formüle ettiniz. Umarım okuyucular nezdinde şike yapan, danışıklı dövüşen iki adam görüntüsü vermiyoruzdur.

Her neyse. İsa bundan yaklaşık 1995 yıl önce şöyle söylemişti: "Her zaman yoksullar olacaktır." İsa'nın insanlığın bilge bir gözlemcisi olduğu açık. 19. yüzyılın bilimsel iyimserleri gelişmelerin İsa'yı haksız çıkaracağını düşünüyorlardı. Gerçekten de bazı ülkelerde fakirliğin azaltılması mümkün olabildi. Ancak şöyle uzaktan bakıldığında 20. yüzyılın sonunda pek çok insan için görünen tablo şudur: yeni zenginlik yarattığı kadar yeni bebekler üreten bir gezegen. Sonuç bence açıktır; İsa haklı çıkmıştır. İşte komünizmin ölümünün ardından ortaya çıkan boşluğun doldurulması bu nedenle acil ve önemli bir meseledir.

- Oysa komünistler fakirliğe karşı ne yapılacağından "bilimsel" olarak eminlerdi...

- Öyleydiler ve tamamiyle yanıldılar. Sadece onların yarattığı Doğu Avrupa ile onlardan bucak bucak kaçan Batı Avrupa'yı karşılaştırmak bunun anlaşılması için yeterli olacaktır. Bu karşılaştırmanın sonucunda o 19. yüzyıl yalanının büyüklüğünü görmek mümkün oluyor. Adına onca vahşetin sahnelendiği büyük bir yalandı bu.

- Ne var ki geçtiğimiz yüzyılın hemen hemen tamamında Marksizm-Leninizm olarak adlandırılan görüş dünyanın yarısının siyasi hayatını zehirlemeyi başardı.

- Sadece Avrupa kıtasında değil, 1945'den sonra bağımsızlığını kazanan pek çok üçüncü dünya ülkesindeki genç hükümetleri de yanlış yönlendirdi Marksizm. Hatta işin ucu gelişmiş Batı'ya da uzanıyordu. Biliyorsunuz daha düne kadar bu ülkelerde komünizmin tek parti siyasetini reddeden pek çok demokratik solcu politikacı, Marx ve Lenin'in bizlere bir ekonominin nasıl işletilebileceğini söylediği iddiasındaydılar. Kısacası sözünü ettiğiniz zehirlenmenin boyutları dünyanın yarısını aşıyordu.

- Peki ya bugüne ve geleceğe baktığımızda ne görüyoruz?

- Haklısınız, bu noktada düne ilişkin tartışmayı kesip bugünün ve yakın geleceğin değerlendirmesine gelsek iyi olacak. Evet, artık Marx ve Lenin'den kurtulmuş durumdayız. Onlar bütün yalancı peygamberlerin gittiği yere gittiler. Fakirleri nasıl kurtaracağını bildiğini öne süren bu lanetli doktrin çöktü ancak "fakirler hala duruyor" Üstelik sayıları güney yarım kürede sürekli olarak artıyor. Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'dan gelen ciddi olumsuz sinyalleri de göz ardı etmek mümkün değil. Şanssızlar için birşeyler yapmak ise hala solun ana görevlerinden bir tanesi. Eski tahak-

kümcü, gürültücü sol gitti. Öyleyse hep birlikte içeriye görevini üstlenmesi için yeni ve daha iyi bir solu davet etmeliyiz.

- Söylediklerinize tek bir nokta dışında katılmamak mümkün değil. Neden "yeni ve daha iyi" bir sola siyaset sahnesine çıkması için davetiye çıkaralım? Gelişmeleri kendi doğal akışına bıraksak daha yerinde bir tavır almış olmaz mıyız?

- Bakın bu nokta üzerinde özellikle ısrar etmek gerekiyor. Gelişmeleri kendi doğal akışına bırakırsak kesinlikle yanlış bir tavır almış oluruz. Hatta biraz daha ileri gitmek ve bu daveti yaparken yeni ve daha iyi soldan elini olabildiğince çabuk tutmasını da istememiz gerekiyor. Post-komünist siyaset sahnesindeki boşluğun çok sayıda talibi, hak iddia edeni var. Bunlar birbirinden çirkin alternatifler. Durumun müdahaleye ihtiyaç göstermesi de, bu müdahalenin aciliyeti de bu çirkin alternatiflerin söz konusu boşluğun sunduğu fırsatı, gayet bilinçli bir şekilde değerlendirerek aradan sıyırılmak ve öne fırlamak istiyor olmalarından kaynaklanıyor.

- Bu durumda sözünü ettiğiniz çirkin alternatiflerin neler olduğu üzerinde durmamız gerekiyor.

Bunlardan ilki milliyetçiliktir. Daha doğrusu milliyetçilik ve bütün sevimsiz, alt türleri. Örneğin bu alt türler içinde şimdilerde göze en çok çarpanı Afro-Asya kaynaklı yeni ulus milliyetçiliğidir. Biliyorsunuz bu milliyetçilik türü titrek, zayıf, oturmamış ulusal kimlik fikrini komşularına karşı düşmanca, saldırganca davranarak sağlamlaştırmak çabası içinde ve ne yazık ki bu bölgenin çeşitli noktalarında akan kanı durmak hala mümkün olmadı.

Yeniden canlandırılan, hortlatılan bir başka milliyetçilik türü var ki bu asıl olarak Doğu Avrupa türü olarak adlandırılabilir. Bu milliyetçiliği hapisten çıkar çıkmaz, dışarıda kaldırıma adımını atar atmaz birbirleriyle sert ve sinirli bir kavgaya tutuşan mahkumlara benzetiyorum. Eski komünist hapishaneden çıkanların itişip kakışmaları da sürüyor ve sinirlerin daha uzun süre yatışmayacağı anlaşılıyor.

Elbette bir de bizlerin çok yakından bildiği, Batı Avrupa'da güçlenmekte olan eski ulus milliyetçiliği var. Bunlar da uzun süre sonra dünyanın kendilerine yeniden hakkettikleri saygıyı göstermeye başladığını söyleyip duruyorlar.

Milliyetçiliğin bütün bu alt türleri gün geçtikçe daha ateşli hale geliyorlar. Eğer 1997'de içinde bulunduğumuz yılda görülen resesyondan çıkma eğilimi devam etmezse korkarım milliyetçiliğin ateşini düşürmek pek mümkün olamayacaktır. Resesyondan çıkılamadığı sürece yabancı fabrikalardan yapılan ithalat daha büyük tepki görmeye başlıyor. Bunlar "ithalatı daha fazla insanımızı işinden çıkartmak pahasına sürdürüyorsunuz" diyorlar. İçe kapanma eğilimi böylelikle ve çok tehlikeli bir biçimde güç kazanıyor. Resesyonlar aynı zamanda daha iyi bir yaşam arayışıyla ülkelerini değiştirmeye çalışan insanların oluşturduğu kuyruğun sürekli olarak uzamasına ve onları içeriye almak istemeyenlerin daha öfkeli bir hal alma-

larına yol açıyorlar. Resesyondan çıkılamaması malların serbest dolaşımı ve insanların görece serbest dolaşımı -biliyorsunuz insanların serbest dolaşımının tam ve sınırsız olmasından söz etmek günümüz koşullarında hiç de gerçekçi değil- konusunda hep daha fazla sürtüşme yaşanmasına yol açıyor.

- Çizdiğiniz bu tabloda Avrupa Birliği nasıl bir yere sahip?

Yukarıda çizmeye çalıştığım tablonun tamamlanması açısından sorunuz gerçekten de çok önemli. Ama sadece Avrupa Birliği'nden söz etmek yeterli olmayacaktır. Meseleye daha geniş bir açıdan bakmak ve tabloyu böylelikle tamamlamak daha doğru olacak. 1990'lar sanırım dünyanın iki ya da üç bölgesinde yeni bir fenomene tanık oluyor: eski moda milliyetçiliğin mutasyon geçirerek bölgesel hiper milliyetçiliğe dönüşmesi süreci. Bazı Japonların son zamanlarda Doğu Asya'nın kültürel olarak Avro-Amerika'dan farklı olduğunu sık sık telaffuz etmeleri ve daha önemlisi bu farklılık saptamasını yapmakla kalmayıp Japonya'nın iktisadi olarak homojenleşmiş bir dünyanın parçası olmaması gerektiği sonucuna varmaları dikkat çekicidir. Bazı Avrupalılar ise zaten bir süredir açıkça ayrı bir Avrupa devletinin oluşturulmasına yönelik isteklerini, Avrupa'nın kültürel olarak Amerika'dan farklı olduğu açıklamasına dayandırıyor ve dolayısıyla Avrupa'nın kendisini Amerika'dan tamamen bağımsız bir şekilde düzenlemesi gerektiğini savunuyorlar. Bazı Amerikalılar ise bunlara, "eğer Avrupa ve Japonya Amerika'dan faklıysa bu fark onların Amerikan Düşüncesine sahip olmamalarından doğmamaktadır" şeklinde cevap veriyorlar.

- Bu hiper milliyetçilik ne derece tehlikeli?

- Hiper milliyetçilik gerçekten de ciddiye alınması gereken ve yaşamsal problemler yaratabilecek bir tehlike olarak karşımızda duruyor. Hiper milliyetçilik herşeyden önce soğuk savaşı kazanmış olan Avro-Amerikan-Japon koalisyonunu parçalayabilir. Bu parçalanma, zaten ciddi sancılarla hayata gelmiş olan yeni dünya düzeninin kalıcılaşmasını çok güçleştirir. Hiper milliyetçilik Avrupalı'ların Müslümanları, kara derilileri kabul etmede gösterdiği huysuzluğun ve Japonların kendilerinden teknolojik olarak geri olan batılılara burun kıvırmasının bir süre sonra hiç de istenmeyecek bir biçimde ırkçılık benzeri bir akıma dönüşmesine yol açabilir.

- Gerçekten de hafife alınamayacak tehlikeler bunlar. Bunların dışında yükselişi şimdilik durmuş gibi gözüken ancak pek çok ülkede belirli bir güce erişmiş bulunan yeşiller, yani ekolojist hareket var. Sanırım bu konuşmanın başından itibaren sözünü ettiğimiz, tanımlamaya çalıştığımız boşluktan yer kapma şansına sahip olanlar arasında onlar da var.

- Elbette, yeşiller az önce sözünü ettiğim çirkin alternatifler arasında yer alıyorlar. Biliyorum bazıları bu sınıflandırmaya biraz içerleyecekler ve yeşillerin o çirkin alternatiflerden biri olmadığını, tam tersine milliyetçiliğin veya hiper milliyetçiliğin yükselmesini önleme yeteneğine sahip, fazi-

letli yeni bir global ideoloji olarak görülmesi gerektiğini söyleyecekler. Benim bu iddiaya cevabım kısa ve net olacak; yeşiller muhtemelen hiç bir zaman böyle bir ideoloji oluşturamayacaklar. Nedeni basit: çevreci hareket böyle bir ideoloji oluşturmak için gerekli olan özelliklere sahip değildir. Onların bütün bir dünya ile ilgilendiklerini, ilgi alanlarını bir tek ya da bir grup ülke ile sınırlandırmadıkları doğrudur. Sadece iyi olanı korumak gibi bir amaçlarının olduğunu, kötü olduğunu düşündüklerini tahrip etmek gibi bir eğilimlerinin olmadığını ve bunun onları komünizm ya da faşizm gibi ideolojilerden köklü bir biçimde ayırdığını da gayet iyi biliyorum. Fakat çevreciler zaman içinde kendilerini çok ciddi bir entellektüel karmaşanın içine attılar ve bu karmaşayı içinde debelendikçe daha da arttırdılar. İşte bu entellektüel karmaşadır çevrecileri yarının tartışmalarında yanlış tarafta yer almaya itecek olan.

Herşeyden önce iktisadi büyümeye karşı çok şüpheci bir tavır alıyorlar. Böyle bir tavır alıyorlar çünkü iktisadi büyümenin dünyanın doğal kaynaklarının çok daha çabuk tükenmesine yol açacağına inanıyorlar. Bu da onların bir çoğunun daha fazla iktisadi büyüme anlamına geldiği için, serbest ticaretin karşısında yer almalarına yol açıyor. Çevreci hareket önümüzde yüzyılda dünya nüfusunun ikiye katlanacağı ve bunun kaynakları çok daha hızlı bir şekilde yiyip bitireceği düşüncesine tamamen konsantre olmuş durumda. Onlar için üzerinde yaşanan fiziksel toprak, üzerinde yaşayan insanlardan daha önemli hale geldi ne yazık ki. Sonuçta zengin Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'daki çevreciler -buraları aynı zamanda onların en etkin oldukları yerler- korumacılığın yandaşları ve göç karşıtları haline geliyorlar. Sonuçta çevreciler isteyerek olmasa bile, gerçekte milliyetçilerin müttefiki halindeler.

- Yükselen islami hareket Yeni Dünya Düzeni açısından bir tehlike oluşturmuyor mu? Batı dünyası Yeni Dünya Düzeni çerçevesinde kendisini sürekli olarak tehidit eden İslam'la birlikte yaşayabilecek mi dersiniz?

- Fundamentalizmin islami türünün ne kadar karanlık ve gayrı insani sonuçlar doğurduğu herkesin malumu. O nedenle bunlardan bir kez daha uzun uzadıya söz etmeye gerek yok. Burada önemli olan islami fundamentalizmin Batı dünyası için değil asıl olarak kendi dinlerini up-to-date edilmiş bir yaşam tarzıyla birleştirmek isteyen Müslümanlar için tehlikeli olduğunu görmektir.

- Ancak bildiğiniz gibi fundamentalistler batılı değerleri çürüme, maddecilik ve ahlaksızlıkla özdeşleştiriyorlar ve kendi toplumlarının yabancı değerlerle zehirlendiğine inanıyorlar. Üstelik homojen bir hareket olmamasına karşın islami hareketi finanse eden, militanlarına eğitim kampları vb. olanaklar sağlayan ülkeler var...

- Bütün bunları göz ardı ediyor değilim. Ben Batının bir cihattan korkmasına gerek olmadığını söylüyorum sadece. Bakın, islami hareketin yükselişinde örneğin komünizm gibi demokrasiyle rekabet eden global bir

ideoloji bulamazsınız. Bu nedenle ona karşı bu türden bir karşı atağa geçmeye gerek yoktur. Üstelik islami hareket hala bu türden bir tehdit unsuru olamayacak kadar dezorganizedir. Bence islami fundamentalizmin yükselişi büyük ölçüde kötü ve dikkatsiz yöneticilerin eseridir. İslami dünyanın yöneticileri son onbeş - yirmi yıllık dönem içinde politik sistemlerini biraz açmayı göze alabilselerdi islami muhalifleri bugünkü cazibelerine kesinlikle ulaşamazlardı.

- Böylelikle tabloyu tamamlamış oluyorsunuz. Şimdi buraya kadar çizdiğiniz panoramayı göz önünde tutarak şunu sormak istiyorum; Yeni ve daha iyi solun referans çerçevesi nasıl olmalı? Böyle bir sol nasıl bir temel üzerinde kendini inşa etmeli?

Eğer yeni ve ciddi bir siyasi hareket post-komünist boşluğu doldurmak istiyorsa işe herşeyden önce komünizmin çöküşüne yol açan gerçekleri anlamakla başlamalıdır. Şu akıldan çıkartılmamalıdır: iktisadi yaşamı düzenlemek için serbest piyasadan başka bir alternatif yoktur. Serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşması beraberinde tedricen çok partili demokrasinin yaygınlaşmasını getirmelidir çünkü serbest iktisadi seçim yapabilen insanlar zamanla serbest politik tercih yapabilmek isteyeceklerdir. Kısacası insanoğlunun yaşamı artık bireysel kararlara dayandırılabilir ve bilimsel kesinlik adına tepeden verilen emirlerle bunu ikame etmek mümkün değildir.

Yanlış anlaşılmasın burada yapmak istediğim sadece bir zamanlar aslında komünistlerin kibirli bir şekilde öne sürmüş oldukları iddiaları kibirli bir şekilde reddetmek değildir. Bu yaşadığımız son altı yılın bize verdiği dersin bir özetidir. Elbette ki bu dersin özümsenmesi zaman alacaktır. Bazı politikacılar bundan sonra da işsizlikte bir miktar artışı göze almak yerine ekonominin önemli bir bölümünü devlet kontrolü altında tutmayı tercih edeceklerdir. Kısacası bu konuda biraz karamsarım. Yani dünyanın hiçbir zaman tamamiyle diktatörlerden arınmış bir yer olmayacağını düşünüyorum. En azından çok uzun bir süre için. Ama insanlar 1989-91 dönemecini gördüler. Buradan geriye dönüş olmayacağı açıktır.

- Buraya kadar söylediklerinizle önemli bir noktaya ulaşmış olduk. Ancak henüz yeni ve iyi solun, sol olmasını sağlayacak özellikleri tanımlamadık. Biraz da bunun üzerinde duralım isterseniz.

- Bu konuda benim detaylı bir değerlendirme yapmam mümkün değil kabul edersiniz ki. Ne var ki çerçevenin ne olması gerektiği konusunda birşeyler söyleyebilirim. Bunu söylemek için solcu olmak gerekmiyor şüphesiz.

Burada solun doğal ortamından söz etmek gerekecek. Solun yeni politikası belirlenirken solcular pre-komünist atalarını hatırlamalılar, onlara bu bağlamda yeniden eğilmeliler. Şöyle açıklamaya çalışayım. İnsanoğlu yeryüzündeki yaşamın örgütlenmesi konusunda kafa yormaya başladığından itibaren hep iki yanlı bir yaklaşım içinde oldu. Bunlardan biri güç kullanmaya yönelik yaklaşımdır. Dünyaya değişimi ve gelişmeyi getiren et-

men de budur. Evet belki bu yaklaşım zaman zaman kaçınılmaz olarak dar kafalılıklara, açgözlülüğe sebep olmuştur ancak her zaman gerekli de olmuştur çünkü insanoğlunun ateşi keşfetmesi ya da baltayı bileylemesi başka türlü mümkün olamazdı. Diğer yaklaşım ise bir anlamda ilkinin eleştirisidir ve çeşitli sonuçların elde edilmesini sağlamıştır. Bu türden eleştirilerle yola çıkılarak değişme ve ilerlemenin herkese eşit fayda sağlamadığı görülmüş ve bu eşitsizliğin yol açtığı kimi parçalanmışlıkların giderilmesine ya da en azından azaltılmasına yönelinmiştir. Bu yan, kollektif sorumluluğa ve merhametten doğan bir görev duygusuna vurgu yapmaktadır.

Bu argümanın zayıf noktası şudur ki merhamet tek başına bırakıldığında çoğunluk oylarının toplanabilmesi için yeterli olmayacaktır. Yani hep bir destek güce ihtiyaç vardır, saf haliyle politik olarak işlevsizdir. Kimileri için bu destek güç dindir: Tanrı insanlara birbirlerine kendilerine nasıl davranılmasını istiyorlarsa öyle davranmalarını söyler. Diğerleri içinse bu, dinin yardımı olmadan da daha çok ve daha çok insanın diğerkam şeyler için zaman ve para harcayabilecek kadar zenginleşeceği ve güvenceye kavuşacağı umududur. İşte sosyalistler bir zamanlar ve çok yanlış bir şekilde bunu devletin yapmasını istiyorlardı.

Ben bu çok bilinen ikilinin dışında bir üçüncü ve günümüz atmosferine daha uygun türden destek güçten söz edeceğim ve sol için tutulması gereken halkanın da bizzat bu olduğunu söyleyeceğim. Geleceğin akıllı sol kanat liderleri kendi siyasetlerine destek olması için bireysel çıkar temasından faydalanabilenler, bu bağlantıyı kurabilecek yaratıcılığa sahip olanlar olacaktır. Örneğin fakirlerin kurtarılması ve korunması anlamlıdır çünkü ancak bu yolla dünya daha güvenli bir yer haline gelebilir. Bütün çocukların eğitilmesi anlamlıdır çünkü onlar bu yolla daha zengin bir insan soyunun yaratılmasını sağlayabilirler. Eğer siz bugün, 1995'de merhamet adına hareket ederseniz, torunlarınız 1995'de çok daha iyi koşullara sahip olacaklar.

İşte yeni ve iyi sol için merkeze alınması gereken yaklaşım özet olarak budur. Böyle bir sola çok ama çok ihtiyacımız var. Komünizmin çöküşü dünyayı tek ayak üzerinde bıraktı. İleriye doğru adım atmamız diğer ayak yerine başarılı bir operasyonla takılmadığı sürece mümkün olmayacaktır.

- Bu durumda Yeni Dünya Düzeni'nin geleceği yeni ve iyi solun göstereceği performansa bağlı oluyor galiba.

- Evet, bunu söylemek mümkün. Marx'ın apar topar giderken arkasında bıraktığı boşluk ya da konuşmamızın başında yaptığım benzetme ile bu yara, yeni ve daha iyi sol tarafından doldurulup, kapatılamazsa, Yeni Dünya Düzeninin Aşil topuğu haline gelebilir. Belki okuyucularınız Aşil topuğu tanımlamasını biraz fazla abartılı ya da dramatik bulabilirler; ne var ki, en iyimser ifade ile, "yara"nın, ölümcül olmasa bile, bir türlü iyileşmeyen "cılk yara" haline gelmesi tehlikesiyle yüz yüze olduğumuzdan kuşku duymuyorum.

Bakın bu konuşmayı 1991 yılında yapıyor olsaydık büyük ölçüde benzer bir röportaj ortaya çıkardı. Ancak kimi detayların dışında sanırım 1991 ile 1995 röportajları arasında şöyle köklü bir farklılık olurdu: üç yıl öncesinde post-komünist dönemde yeni ve daha iyi bir solun ortaya çıkmasından, sosyal demokrasinin solundaki bölgede ana akım haline gelmesinden çok daha iyimser bir şekilde bahsederdik. Ne var ki o günden bugüne, yeni ve daha iyi bir sol yerine, az önce sözünü ettiğim çirkin alternatifler gittikçe daha fazla ağırlık kazanmaya başladı. Bir Balkan Savaşı'nın eşiğinde duruyoruz ve Birleşmiş Milletler Sistemi'nin ve Yeni Dünya Düzeni'nin çöktüğüne dair yorumlar çok daha yaygın ve yüksek sesle telaffuz edilir oldu. Bütün bunlar ele aldığımız konunun önemini açıkça ortaya koyuyor sanırım.

- Yeni ve daha iyi solun rotasının ne olması gerektiğini özetlediniz: Sınıfsallığı değil bireyselliği merkeze almak... Ama bir de hala sınıfsallığı önplanda tutan bir uç sol var. Bunlar için ne söyleyeceksiniz.

- Onlara söyleyebilecek bir şeyim yok doğrusu. Küçücük dergilerinde abartılı iç tartışmalarına devam etsinler. Elbette buradan bizim ağırlık kazanmasını istediğimiz sola yaklaşanlar da çıkabilir ancak bunun dışında sözünü ettiğiniz solun hesaba dahil edilmesinden yana değilim. Onların geleceği olduğuna, dolayısıyla onlarla ilgili olarak kafa yormanın bir anlamı olduğuna inanmıyorum.

Eski moda solun son döküntülerini bir kenara bırakırsak, yeni ve daha iyi solun dayanması gereken ve oldukça sol bir tınısı olan bir kavram üzerinde durmak istiyorum izninizle: Halk gücü! İşte demode solun bundan sonra ulaşması mümkün olmayan şey budur ve yeni ve daha iyi sol onlara "halk gücü"nden yoksun olduklarını yeri geldikçe hatırlatmalıdır. Bu bana değil onlara düşer. Mamafih şurası artık herkes için çok açık olmalı, zengin demokrasilerin hepsinde, kendisini sınıfsal terimlerle tanımlayan seçmen sayısı sürekli olarak azalıyor. Ve sürekli olarak daha çok insan oylarını iyi yönetim kıstasına -yani kaliteli okullar, etkin bir sağlık hizmeti, düzenli çalışan trenler vb- bağlı olarak yönlendiriyor. Yeni ve daha iyi sol bu tabloda yerini almalıdır çünkü onun yokluğunda boşluğu aşiretçilik veya ırkçılık gibi berbat bir isyan biçiminin tamamiyle işgal etmesi söz konusu. Bu da başımıza irili ufaklı, türlü felaketlerin gelmesine sebep olabilir.

Sosyalizm Broşür Dizisi: 4

Kitlesel ve Sosyalist Bir

EMEK PARTİSİ

Bitmeyen tarih

ERSEN OLGAÇ

> "Burjuvazinin çığırtkanları şu deyimi pek severler: 'ölenler hakkında ya laf etmeyin, ya da iyi şeyler söyleyiniz.' Fakat proletaryanın, ister yaşasın isterse ölmüş olsun siyasete girenler hakkında gerçeği bilmeğe ihtiyacı vardır." (Lenin)

Yıl 1996! 'Yüzyılın geceyarısı' denen dönemde, 1936'da başlayan ünlü Moskova duruşmalarının tam 60. yıldönümünü yaşıyoruz. Fransız ihtilalinden günümüze kadar gelen ve neredeyse kurumlaşan demagojik bir deyiş vardır: "her devrim kendi evlatlarını yer." Bunu şöyle değiştirmek yerinde olacaktır: **kendi evlatlarını yiyen her devrim, en azından politik bir karşı-devrime dönüşmüştür.** Ekim devriminin evlatları Bolşeviklerin yokedildiği ve artık tarih olduğu düşünülen bir döneme altmış yıl sonra yeniden dönmek, 1930'ların "tozlu arşivler"ini karıştırmak gerekli miydi? Sovyet bürokrasisini Moskova duruşmalarına götüren ideolojik ve politik hat, başta Rusya olmak üzere bir dizi ülkede hala ayakta olduğuna, hatta taze kan kazanmaya bile başladığına ve Rus Devrim tarihi çağımız Marksizminin temel unsurlarının oluşturulduğu bir laboratuvar olduğuna göre, olayın politik yanı tarihsel öneminin bile önüne geçmektedir. Troçki'nin ünlü bir deyişi vardı: "Avrupa en ileri ekonomik sistemini Amerika'ya, en ileri ideolojisini de Rusya'ya ihraç etti." Türkiye'ye Moskova'dan taşınan ideolojik ve politik hattın tarihsel ve pratik misyonu anımsanacak olursa, Avrupa'nın Rusya'ya ihraç ettiği ideolojinin en dejenere edilmiş biçiminin de ülkemize ihraç edildiği unutulmamalıdır. Bu yüzden 1936 duruşmalarıyla başlayan dönem "geçmişin acı anıları", ya da "tozlu tarih sayfaları" değil, günümüzde de yaşanan bir çeşit **Bitmeyen Tarih**'tir.

Bu yazıda Stalinizmin en kaba ve vahşi bir yönüne değineceğiz. Bunun pek zevkli bir iş olmadığını da itiraf etmeliyiz. Esas olarak eski Bolşevik kuşağın yokedilmesi sürecini vurgulamakla birlikte, konunun çok geniş bir alanı kapsaması nedeniyle, kimi yerlerdeki açıklamalar genel ve sınırlı bir düzeyde kaldı. Tek bir yazıyla bu konuya nokta konulabileceğini düşünmediğimizden, yazıdaki değişik alanları daha sonra ayrıntılı olarak ele alacağız. Bu arada İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Avrupa'da kurulan işçi devletlerinde 1936-38 Moskova duruşmalarının bir tekrarı olan 1950-52 mahkemelerinin de ayrıca ele alınması gerektiğine inanıyoruz. Yazıda birçok eksikliklerin olduğunun bilincindeyiz. Konuyu farklı boyutlarla kitap halinde yayınladığımızda bu eksikliklerin bir ölçüde de olsa giderileceğini umuyoruz. Kulaktan duyma ve yazılı kaynağı olmayan tek bir satırın bile yazıya dahil edilmemesine özel bir itina gösterilmiştir. Buna rağmen, dipnotlarla okuyucuyu boğmak yerine, kaynakları yazının sonundaki bibliyografyada sıralamayı daha uygun bulduk. Bu alanda oldukça bol olan literatür arasından özellikle Sovyet kaynaklı olan araştırmalardan yararlanmayı tercih ettik. Bu arada ilginç bulduğumuz ama kaynakları konusunda kuşkuya düştüğümüz kimi olguları da yazının dışında bıraktık. Yabancı dildeki kaynakların eskiden olduğu kadar çok sınırlı bir azınlığın tekelinde olmaması da ayrı bir avantaj teşkil ediyor.

Bürokratik dejenerasyondan Rus Termidoru'na

Ünlü Moskova duruşmalarıyla başlayan temizliklerin kökenleri Ekim devrimi sonrasına uzandığından, olayın siyasal ve toplumsal nedenlerine bir kez daha dönmeyi özellikle yeni yetişmekte olan sosyalist kadrolara karşı bir görev sayıyoruz. İçinde bulunduğumuz dönemde bu konuların neredeyse hafızalardan silinmeye bile yüz tutması dolayısıyla bu yaptığımız kimilerince belki de bir çeşit nostaljik romantizm olarak nitelendirilebilir.

* * *

Ekim Devrimi insanlığın düşlediği yeni toplumu yaratma yolunda büyük bir adım olduğu için, tüm dünyanın çalışan ve ezilen yığınlarının önemli bir kesiminde coşkuyla karşılandı. Devrimin amacı, sınıf sömürüsünü ortadan kaldırmak ve sosyalist temeller üzerine oturan yeni bir toplum biçimi yaratmaktı. Ancak Paris Komünü'nü saymazsak proletaryanın tarihte kesin olarak ilk kez iktidarı ele geçirdiği bu toplum tarihsel bir geriliği de temsil ediyordu. Oysa ki, düşlenen yeni toplumun kuruluşuna geçmek için ileri bir kapitalizm, yüksek bir teknoloji ve gelişmiş bir proletaryanın varlığı gerekiyordu. Bu koşullar ise, Rusya'da değil, Batı Avrupa ülkelerinde vardı. Rusya'nın tecritten kurtulması , devrimin Batı Avrupa'ya yayılmasına bağlıydı. Rusya, dünyada ilk sosyalist devrimi başlatma gibi, cesur bir adım atmıştı; Başta Almanya'da olmak üzere Fransa'da,

İngiltere'de ve diğer Avrupa ülkelerinde, işçiler daha ileri adımlar atarak, kendi ülkelerinde iktidarı ele geçirecekler ve Rus işçilerinin yardımına koşacaklardı. Böylece Batı Avrupa'nın üstün teknolojisi ve yüksek kültürü Rus devrimini tecrit çemberinden kurtaracak ve sosyalizmin kuruluşunu kolaylaştıracaktı. Gelişmiş ülkelerin proletaryası sadece Rusya'nın yardımına koşmakla kalmayacak, fakat aynı zamanda Çin, Hindistan gibi diğer geri kalmış ülkeleri de sosyalist devrime yöneltecekti. Rusya başlamıştı, Avrupa devam edecekti ve ezilen ülkeler devrime yetişecekti. Böylece dünya ölçüsünde yeni bir sosyalist toplumun kuruluşuna doğru adımlar atılacaktı. Başta Lenin ve Troçki olmak üzere, Bolşevik önderlerin değerlendirmeleri böyle bir öngörüye ve umuda dayanıyordu.

En başta, İkinci Enternasyonal'in geleneksel Sosyal Demokrat partileri ve bunlara bağlı sendikaların bürokratik önderliklerinin burjuva toplumlarıyla bütünleşmeleri ve üyelerinin büyük kısmı Sosyal Demokrasiden gelen tecrübesiz, genç komünist partilerinin Rus devriminden gerekli dersleri çıkaramamaları nedeniyle, Avrupa devrimi her cephede yenilgiye uğradı. Macar Sovyeti ezildi, Polonya ayaklanması yenilgiye uğradı, İtalyan Komünist Partisi tereddütler geçirerek kritik momenti kaçırdı ve en önemlisi Alman devrimi iki kez bastırıldı. Kısacası Avrupa proletaryası ileri teknoloji ve yüksek kültür düzeyini Rusya'ya taşıyamadı, Rus işçilerinin yardımına koşamadı.

Avrupa devriminin yenilgisi, Sovyetler Birliği'nde bir başka oluşumun ortaya çıkmasına da katkıda bulunmuş oldu: **bürokratikleşme**. Bu oluşumu iyi kavrayabilmek için, devrimden sonraki devlet cihazı sorununun çözümüne nasıl yaklaşıldığına, kısaca da olsa bakmak gerek. Lenin, **Nisan Tezleri** ile sosyalist devrim perspektifine geçince, devlet ve devrim ilişkisini aydınlığa çıkarmak için çalışmaya koyuldu. Ekim devriminden hemen önce sonuçlanan bu çalışmanın ürünü **Devlet ve Devrim** oldu. Burada Lenin, proletaryanın sadece devrimi gerçekleştirmekle kalmayıp, egemen sınıfların devlet cihazını da yok edeceğini vurguladı. Devrimle, devletsiz komünist toplum arasındaki geçiş döneminde özel bir devlet biçimi olacaktı. Lenin buna "yarı devlet" adını verdi. Burjuva devletinin yerine geçecek olan bu yeni "yarı devlet" biçimi ise, Paris Komünü biçiminde örgütlenecekti: mevcut ordu dağıtılacak, yerine silahlı halk örgütlenmesi geçecek; yüksek devlet memurları ve polisler seçimle işbaşına gelecek ve seçmenlerce görevden alınabilecekti. Devlet sektöründe çalışanlarla işçiler arasında gelir farkı olmayacaktı. Hiç kimseye kalifiye bir işçiden daha yüksek maaş ödenmemesi ilkesini Lenin bu "yarı devlet"in en açık ve önemli ilkelerinden biri olarak görmekteydi.

Gerek Lenin'in **Devlet ve Devrim**'i, gerekse Komintern'in proleter devleti ve Sovyet sistemine ilişkin değerlendirmeleri, sorunu genel planda ele alan teorik metinlerdir. Devrimin hızla diğer ülkelere özellikle de sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerine yayılacağı varsayımından hareket edildiği için metinlerde, ekonomik olarak geri, tecrit edilmiş, düşman kapita-

list ülkelerce kuşatılmış bir Rusya'da Sovyet sisteminin mükemmel bir örneğinin nasıl oluşturulabileceği ele alınmamıştır. Sovyet sisteminin bu anlamda yaşama geçirilmesinin ancak Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde mümkün olabileceği düşünülüyordu. Uygarlık düzeyinin düşük olduğu geri Rusya'da eski devlet cihazıyla uzlaşmalara girmek zorunlu hale geldi. Ekonomik planlama, diplomasi ve idari alanlarda önemli bir bilgi birikimine sahip olan burjuva uzmanlar 1918'de geri çağırıldı. Bunun karşılığında ödenen bedel, ilk planda farklılaştırılmış bir ücret sistemini ve imtiyazları geri getirmek oldu. Lenin, bu yeni tedbirlerle "bir adım geri" atıldığını itiraf etmekte tereddüt geçirmedi:

> "Şimdi eski burjuva yöntemine başvurmak ve hizmetleri için üst burjuva uzmanlara çok yüksek ücret ödemeyi kabullenmek zorundayız....Çok açıktır ki, bu tedbir bir uzlaşmadır; her türlü ücretin ortalama işçinin düzeyine indirilmesi ve kariyerizmle lafta değil eylemde savaşma çağırısında bulunan Paris Komünü ve herçeşit proletarya iktidarı ilkelerinden ayrılmaktır.... Bu, başından beri yüksek gelirlerin ortalama işçilerin ücretleri düzeyine düşürülmesi politikasını ilan eden ve izleyen bizim sosyalist Sovyet iktidarımız açısından bir adım geri atmaktır." (V.I.Lenin, **Selected Works,** c. 2, s. 655)

Lenin'e göre yüksek gelirlerin hem Sovyet yöneticileri ve hem de işçi yığınları üzerinde yozlaştırıcı etkileri kaçınılmazdı. Bu satırların yazıldığı 1918 yılında Lenin, Sovyet sistemini henüz bürokratizme karşı en büyük güvence olarak görüyordu. Ama bundan üç yıl sonra sovyetler sadece biçimsel organlar haline gelecekti.

Daha önce Sovyet rejimi tarafından geri çağırılan teknisyenler, burjuva uzmanlar ve bürokratlar iç savaşın sona ermesiyle bu kez kendileri rejimle barış yaparak, idari ve bürokratik cihazlara yerleştiler. Eski devlet cihazı bir başka biçimde yeniden canlandı ve yeşerdi. 1921 yılında proleter bir organ olarak işleyen tek bir kurum kalmıştı: Parti. Lenin'in daha önceleri Sovyetlere verdiği önemin yerini şimdi Parti almıştı. Bürokratizm hastalığının bu organa bulaşmasını engellemek gerekiyordu. 1921'deki Onuncu Kongrede fraksiyonların yasaklanması konusunda alınan karar, NEP döneminde güçlenmesi kaçınılmaz olan burjuva unsurların partiye sızmalarını ve partinin bölünmesini engellemek gerekçesiyle alınmış geçici bir tedbirdi. Bu tedbir başka yöntemlerle de desteklendi. Ekim Devrimi gerçekleştirildiğinde partinin üye sayısı 50.000 kadardı. 1920'de üye sayısı 600.000'e yükselmişti. Bu tarihte sanayinin feci durumu ve işçi sınıfının neredeyse yokolma sınırına geldiği hatırlanacak olursa, bu sayının toplumsal kökenleri konusunda pek iyimser olunamayacağı açıktır. 1921'de yapılan temizliklerle, kariyeristlerden ve çıkarcılardan partiyi arındırmak düşünülmüştü. Bu amaçla üye sayısı 200.000'e indirildi. 1922 yılında Bolşevik Partisi'nin proleter karakteri, sınıf bileşiminden çok, partinin eski kuşağının manevi otoritesinden geliyordu.

1922 yılında yapılan Onbirinci Parti Kongresindeki konuşmasında Le-

nin, bürokrasi tehlikesine büyük ağırlık verecekti. Ülkedeki kültür düzeyinin düşüklüğünün devlet ve partiye yansımasıyla, bürokrasi yaygınlığını ve etkinliğini arttırmıştı. Kasım 1922'de yapılan Komintern'in Dördüncü Kongresinde aynı konuya yeniden dönen Lenin şöyle diyordu:

> "Biz eski devlet cihazını devraldık ve bu bizim talihsizliğimizdi. Bu cihaz daha çok bize karşı işlemektedir. 1917'de iktidarı ele geçirdikten sonra devlet memurları bizi sabote ettiler. Bu bizi korkuttu ve onlara 'bize gelin' çağrısını yaptık. Hepsi geri geldi ve bu bizim talihsizliğimiz oldu. Şimdi elimizde çok büyük bir devlet memurları ordusu var; fakat bunlar üzerinde gerçek denetim kuracak olan yeterli eğitim görmüş güçlerden yoksunuz." (Lenin, **Collected Works** (CW) c. 33, s. 428)

Ekim devriminden sonra yaşanan deney tarihte ilk kez yaşanıyordu. Bu yüzden gerek Sovyetler ve gerekse Parti içindeki gelişmelerin ne anlama geldiğini açıklıkla görmek zordu. Sovyet devletinin kuruluşunda en önemli rolü oynayan Lenin bile, başlangıçta gelişmeleri tam olarak kavramakta güçlük çekmesine rağmen, bürokratik yozlaşmayı ilk farkeden yine o oldu.

1922 sonbaharında parti yönetiminde sadece iki insan, Lenin ve Troçki bürokratizm tehlikesinin farkındaydı. Lenin bürokratizmi, Sovyet devletinin geleceği açısından bir tehlike olarak görmesine rağmen, bunun parti içine yansımasına karşı mücadele konusunda tam bir perspektif getirememişti. Troçki ise, problemi farketmekle birlikte bunun boyutları ve ciddiyeti konusunda Lenin'den daha ileri bir konumda değildi. Ancak kısa bir süre sonra, 1923 yılında bürokrasi tehlikesini bütün boyutlarıyla kavrayan Troçki, **Yeni Yol** adlı broşürüyle bu tehlikeyi sadece vurgulamakla kalmayacak, çözüm yollarını da önerecekti.

Lenin hastalığı nedeniyle pratik politikadan uzaklaşmak zorunda kaldığı dönemde, bürokrasi konusu başta gelmek üzere kimi diğer konulara yeniden eğildi. Bürokrasi tehlikesini Sovyet devlet cihazının dışında ilk kez parti düzeyinde ele almaya çabaladı. Ekonominin planlı bir temelde örgütlendirilmesi ve dış ticarette devlet tekelinin korunması; Merkez Komitesi ve İşçi-Köylü Kontrol Komisyonuna ilişkin öneriler; Genel Sekreterlik görevini yürütmekte olan Stalin'in milliyetler sorunundaki tavrı; Stalin'in özelliklerini vurgulama konularında olduğu gibi, Lenin'in son düşüncelerindeki tek kalkış noktası bürokratik yozlaşmadır. Lenin'in vardığı sonuçları kısaca özetleyelim:

> - Parti içindeki muhtemel bir bölünmeyi engellemek için Merkez Komitesinin üye sayısı birkaç düzineye ve hatta 100'e çıkarılmalıdır (Lenin, c.36, s. 593). Bunlar uzun süredir Sovyet organlarında hizmet gören işçiler olmamalıdır, çünkü bunlar da savaşılması gereken alışkanlıklara bulaşmışlardır (Lenin, **CW**, c. 36, s. 597).
>
> - İşçi ve Köylü Kontrol Komisyonunun kalitesi yükseltilmeli ve sayısı en iyi kalitedeki üç dörtyüz işçi ile sınırlandırılmalıdır (Lenin, **CW**, c.36, s.604).

> - Stalin elinde "sınırsız bir güç toplamıştır, bunu yeterli bir dikkatle kullanacağı şüphelidir" (Lenin, **CW**, c. 36. s. 594-95). Stalin genel sekreterlik görevinden uzaklaştırılmalı, bu göreve "daha toleranslı, daha sadık, daha nazik ve daha az kaprisli" bir kimse atanmalıdır (Lenin, **CW**, c. 36. s. 596).

13 Aralık 1922'de Troçki'ye yazdığı mektupta Lenin şöyle diyordu:

> "İkimiz azami bir anlaşma içindeyiz... Gelecek plenum toplantısında dış ticarette tekelin korunması ve sağlamlaştırılmasına ilişkin tartışma götürmez gereksinme konusundaki ortak görüşümüzü savunmanı rica edeceğim" (Lenin, **CW,** c. 45, s. 601).

Merkez Komitesi üyelerine iletilmek üzere 15 Aralık'da Stalin'e yazdığı mektupta, "Troçki'nin görüşlerimi benim kadar savunabileceğinden eminim" (Lenin, **CW,** c. 45, s. 603) diyordu.

Lenin bürokrasiye karşı birlikte blok oluşturmak konusunda Troçki'ye teklifte bulundu. Troçki, parti içindeki bürokratikleşmeye karşı da mücadele açılması önerisini getirdi ve Lenin bunu kabul etti. (L. Trotsky, **My Life**, s. 479). Ama bu blok Lenin'in sağlık durumunun kötüleşmesi nedeniyle kurulamayacaktı.

Lenin daha önce, Aralık ayında milliyetler politikası konusunda uzun bir yazı dikte ettirmeye başlamıştı. Bu konudaki son yazı ve mektuplarından çıkan sonuç şudur:

Lenin, Stalin'in "yöneticilik hastalığı"ndan sözederek, "çarlıktan devralınan büyük Rus cihazına esir" düşülmesinin bir sonucu olarak Gürcistan'da sosyal milliyetçilik yapıldığını belirtir (Lenin, **CW,** c. 45, s. 607). Mart ayında Lenin üç mektup dikte ettirir. Birinci mektup Troçki'ye hitaben yazılmıştır ve şu satırları içerir:

"Parti Merkez Komitesinde Gürcistan sorununun savunulmasını üstlenmeniz benim en ciddi ricamdır. Bu sorun şimdi Stalin ve Dzerjinsky'nin denetimi altındadır ve ben onların tarafsızlığına güvenemem" (Lenin, **CW**, c. 45, s. 608). İkinci mektup Gürcü komünistlerin önderlerinden Mdivani ve Makharadze'ye gönderilir. Bu mektupta Lenin yine Stalin'den yakınır (Lenin, **CW**, c. 45, s. 607-8). Üçüncü mektup ise bizzat Stalin'edir. Bu son mektupta Lenin, kendisiyle bütün ilişkilerini keseceğini bildirerek, Stalin'i uyarır (Lenin, **CW**, c. 45, s. 608). Lenin'in parti önderleri arasında en çok hangi kişinin bürokratik dejenerasyon tehlikesi içerdiğini farketmesi bir rastlantı değildi, çünkü sadece **yöneticilik** ve **idarecilik** özellikleriyle parti yönetiminde görev alan tek kişi Stalin'di.

Troçki'nin Politbüro'da çoğunluğu sağlamasını engellemek için Kamenev ve Zinovyev ile kurulan fraksiyona karşı, aralarında Troçki, Rakovski, Muralov, Antonov-Ovseenko, Radek, Piyatakov, Sosnovski, Preobrajenski'nin de bulunduğu, devrim ve iç savaşın en önde gelenlerinden 46 Bolşevik 1923'ün Sol Muhalefet'ini kurdu. Bürokrasiye karşı Lenin'in başlattığı ama sürdüremediği mücadeleye Sol Muhalefet şu istemlerle baş-

ladı:

a) partide tartışma özgürlüğünün arttırılması;

b) parti merkezinden alt parti organlarına atamalar yapılmasının durdurulması;

c) İşçi sınıfının güçlü bir toplumsal etken haline gelmesi ve parti içinde de işçi sayısının artması açısından sanayinin geliştirilmesi.

Parti merkezini oluşturan fraksiyon, Sol Muhalefetin istemlerini ve eleştirilerini yanıtlayacağı yerde, devrim öncesinde Lenin'le Troçki arasındaki kimi tartışmaları yeniden piyasaya sürme yolunu seçti. Partiye sadece Şubat-Mayıs arasındaki dönemde yapılan 240.000 kişilik kitlesel kayıtla, kariyer ve yükselme hırsı içinde toplumda sağlam bir yer arayan onbinlerce katip, küçük memur ve her türden çıkarcı unsurların, kendilerine parti yolunu açanlara hizmet yarışında kusur etmeleri beklenemezdi. Sözümona Leninizm mi, Troçkizm mi yollu suni tartışmanın momenti de iyi seçilmiş oldu.

Sol Muhalefetin haklı eleştirilerine karşı, bürokratik fraksiyon iki cepheden saldırıya geçti. Bir yandan ideolojik mücadele adı altında ilk kez bir "Troçkizm" efsanesi yaratıldı, diğer yandan da bürokrasi konusundaki eleştirilere karşı bürokratik önlemler alındı. Muhalefetin görüşlerinin basılmasının yasaklanması, iftira ve tahrifat gibi araçların yardımıyla, bürokrasi gelecekteki **yeni tip mücadele yöntemlerinin** (!) temellerini atıyordu.

Sol Muhalefetin 1923-24 yenilgisi Sovyetler Birliği için bir dönüm noktası teşkil eder. Bürokrasinin parti ve devlet cihazının belirleyici organlarına egemenliği tamamlandığı için 1925-27 dönemindeki Birleşik Sol Muhalefetin yenilgisi de mukadder oldu.

Sovyetler Birliği'nde bürokrasinin fonksiyonel bir düzeyden toplumsal bir tabakaya doğru gelişmesi iki ayrı evreye ayrılabilir: birinci evre 1920'li yılların ilk yarısını, ikinci evre ise, kollektifleştirme ve sanayileşme ertesindeki 1930'lu yılların ilk yarısını temsil eder. Troçki'nin bürokrasi tahlili de bu evrime uygun bir gelişmeye denk düşer.

Birinci Evre'de Bolşevik partisinde başlıca şu gelişmeler göze çarpar:

* Parti sekreterliği seçimle işbaşına gelmediği ve denetlenmediği halde, hızla güçlenerek Politbüro ve Merkez Komitesi'nin politik fonksiyonlarını da üzerine almaya başladı. Sekreterliği yöneten Stalin, bu konumu nedeniyle bilinçsizce de olsa sekreterliği bürokratikleşmenin odak noktası haline getirdi.

* Tüm mahalli yöneticiler ve hata illerdeki parti yöneticileri aşağıdan seçilme yerine tepeden indirildi.

* Yüksek parti organlarının muhalifleri görevden alma yetkisi vardı. 1923'de muhalefetin destek sağlamasını engellemek için bu yönteme pek sık başvuruldu.

* Kontrol Komisyonu muhalefete karşı mücadeleye daldı. Parti üyeleri muhalefetin faaliyetlerine ilişkin bilgi vermeye zorlandı; bunun tersinin

parti disiplinini bozmak olduğu ilan edildi.

* Muhalefet temsilcilerinin "otokritik" yapmaları, hataya düştüklerini ve parti çizgisine eleştiride bulundukları için objektif olarak "karşı-devrimci" nitelikte davranmış olduklarını ilan etmeleri istenmeye başlandı. İlk kez 1924'de Troçki'ye karışı Zinovyev tarafından kullanılan bu yöntem, 12 yıl sonra kendisine karşı uygulanacaktı.

* Muhalefetin görüşleri parti basınında yayınlanmıyor ve bu yüzden üyelere de ulaştırılamıyordu. 1921'de Parti'de fraksiyonlar geçici olarak yasaklandığında, Parti içindeki tartışmaları canlı tutmak amacıyla özel bir tartışma bülteni çıkarılmaya başlanmıştı. 1923'de Troçki'ye karşı kampanya başladıktan sonra, bu olanak da ortadan kalktı. Parti yönetimi basın-yayın üzerinde kesin bir tekel kurdu.

* Yeni değişikliklerin ideolojik bir yansıması olarak "**monolitik parti**" anlayışı ve terimi yerleştirildi

Bürokratik dejenerasyonun bu birinci evresinde parti devlet cihazıyla ve bürokrasiyle özdeşleşti, aynı kimliği aldı. Bu yeni birim kendi iç yasalarının yol gösterdiği yeni bir iç yapıyla yönetilecekti. Bürokrasinin bu yeni partisi kendi otoritesini, kendi hiyerarşisini, kendi dogmalarını ve kendi geleneğini kurmaya girişti. Tersine çevrilen bir parti ve devrim tarihi bu geleneğin bir ürünüdür. Bürokrasinin partisine katılmanın doğal sonucu, iktidara katılmak ve imtiyazlar elde etmekti.

İkinci Evre, zorla kollektifleştirme ve sanayileşmeyi izler. Parti bürokrasisinin **toplumsal imtiyazlar** sağladığı bu dönem, sert disipline rağmen partiyi cazip bir hale getirdi.

* Parti üyelerine daha yüksek maaş, daha iyi konut, daha iyi eğitim gibi imtiyazların yanısıra, yiyecek maddelerinin daha ucuz satın alındığı özel mağazalardan alışveriş yapma imkânı, hatta piyasada bulunmayan lüks malların temini gibi açık imtiyazlar da bu evrede ortaya çıktı.

* "**Herşeyi kadrolar ve teknik belirler**" sloganı, bürokratik diktatörlüğün imtiyazlarının ideolojik dile tercüme edilmesinden başka bir anlam ifade etmez.

* Bürokrasi terimi sadece kelimenin dar anlamında memurlar hiyerarşisi olarak değil, devlet, parti ve ekonomi alanındaki imtiyazlı kastın adı olarak anlaşılmalıdır. Gerçekte bürokrasinin önemli bir kesimi işçi sınıfı arasından çıktı, onun adına kendi siyasi iktidarını kurdu. **Toplumsal imtiyazlarını ve konumunu yasal olarak dile getirmesi ve kağıda dökmesi olanaksızdı.** İktidarını pekiştirmek için tertip, hile, tahrifat, iftira ve illegal yöntemlere başvurarak muhalefeti ezdi; gelişmesinin ikinci evresinde de Stalin'in kişisel diktatörlük görünümüne bürünen otokratik yönetimiyle tam anlamıyla bütünleşti.

Bir toplumun sınıf karakterini belirleyen o toplumdaki çürüyen unsurların yönetimdeki egemenlikleri değil, üretim ve mülkiyet ilişkileridir. Örneğin Fransız Devrimi'ndeki yeni yönetici sınıfın birçok temsilcisi haya-

tını kaybetti, birçoğu sürgüne gönderildi, ama yine de Robespiyer'in devrilmesi ve iktidarın Napolyon'un eline geçmesi Fransız toplumunun egemen burjuva karakterini değiştirmedi. 1815'de eski yönetici hanedanlığın restorasyonu, aristokrat mültecilerin ve devrim düşmanlarının Fransa'ya geri gelmeleri de toplumun egemen sınıf karakterinde bir değişikliğe yolaçmadı. Sovyetler Birliği bürokratik dejenerasyona rağmen, 1930'lu yıllarda hala bir işçi devletiydi.

Fransız Devrimi ile Rus Devrimi arasında analojik bir karşılaştırma yapan Troçki ve diğer muhalefet temsilcileri Sovyetler Birliği'nde bir Rus Termidoru'nun varlığından sözederler. Termidor sözcüğü, Fransız devrim takvimine göre, Robespiyer gibi Jakoben gibi önderlerin öldürülmesi ile sonuçlanan karşı-devrimci darbenin gerçekleştirildiği ayın adıdır. Nasıl ki, politik bir karşı-devrim olan Fransız Termidoru devrim öncesinin yarı-feodal aristokrasisini iktidara geri getirmediyse, Rus Termidoru da iktidarı kapitalistlere terketmedi. Her iki devrimde de Termidor devrimin başlıca toplumsal kazanımlarını korudu, ama kendisi bir politik karşı-devrimi temsil etmekteydi.

Bürokratik diktatörlüğün ilk evresi olan 1920'li yıllarda reformlar yoluyla Sovyetleri yeniden kurmak, partiyi bürokrasiden ve Stalin'den kurtarmak mümkündü. İkinci evreyi temsil eden 1930'lu yıllarda artık bu olanak yoktu ve bürokrasi ancak politik bir devrimle yıkılabilirdi.

Termidor'dan Bolşevik kuşağın yokedilişine

Yeni partinin, yani bürokrasinin partisinin, geçmişteki devrimci mirastan mutlaka kurtulması gerekiyordu. Ekim Devrimini gerçekleştiren eski Bolşevik kuşak, bürokrasi ve Stalinizmin geleceği açısından beklenmeyen rastlantılara gebe olan potansiyel bir tehdit ve tehlikeydi. Bu yüzden Stalin, eski Bolşeviklere karşı kin ve nefretinin ilk belirtilerini şu ince dille ifade ediyordu:

> "Biz de Rusya'da birçok eski yönetici teorisyenin, propagandistin ve siyasi şefin ortadan silinip gidişini yaşadık. Bu süreç devrimci kriz dönemlerinde yoğunlaşırken, pekişme dönemlerinde yavaşladı, ama her zaman sürüp gitti. Lunaçarskiler, Pokrocskyler, Rozhkovlar, Goldenbergler, Bogdanovlar, Krasinler v.s.: bunlar önemsiz duruma düşen bir zamanların Bolşevik şeflerinden akla gelen ilk örneklerdir" (Ruth Fischer, **Stalin and German Communism**, s. 436).

Stalin, bu satırları yazdığı yıllarda, Voroşilov aracılığıyla Kızıl Ordu'yu ve Yagoda aracılığıyla da "Güvenlik Örgütü" GPU'yu denetliyordu. Bu elverişli konuma rağmen, eski Bolşevikleri yokedecek ve kitlesel terör dalgasını başlatacak ortama kavuşmak bir on yılı daha alacaktı. Parti dışına püskürtülmüş olmasına rağmen, muhalefetin hala önemli bir etkinliği vardı ve iyice palazlanan kulaklar hatırı sayılır bir toplumsal tehdit oluş-

turuyordu. "**Tarihsel Misyon**"un ertelenmesi gerekiyordu.

1929'da terörist yöntemlerle başlatılan ve tüm ülkeyi sarsan kollektifleştirme hareketi, bir yandan muhalefetin bir kesiminin Stalinizme teslimiyetinin maddi koşullarını hazırlarken, diğer yandan da "İkinci Terör"ün yolunu açıyordu. Muhalefetin bir kesiminin teslimiyetinde önemli rol oynayan Stalinist ekonomi politikası, gerçekte muhalefetin önerilerinden çok farklıydı. Buharin, ağır işleyen bir sanayileşme ile beraber, kulaklar ve 'sosyalizmin kuruluşu' arasında ahenkli bir bütünleşmeden yanayken, Stalin maceracı bir sanayileşme ile, NEP'in vahşice tasfiye edildiği zorla kollektifleştirmeyi temsil ediyordu. Bunlara karşı Sol Muhalefet hızlı bir sanayileşmeye paralel olarak, yoksul köylülerin desteği ile tarımın gönüllü kollektivizasyonu ve NEP'in dereceli tasfiyesini savunuyordu. Ama Sol Muhalefetin idari tedbirlerle yenilgiye uğratılması ve Bolşevik geleneğin partiden tasfiyesi, fiziki tasfiyenin de ön koşullarını ve ön hazırlığını oluşturuyordu.

Troçki 1927'den itibaren, Rus Termidoru'nun teröre yönelmek zorunda olduğunu birçok kez tekrarlamıştır. Daha 1929'da Uluslararası Muhalefet Bülteni'nin ilk sayısında, Stalin'in muhalefeti tamamen yokedebilmek için atacağı adımı şu önseziyle açıklamıştı:

> "...cinayet teşebbüsleri, silahlı ayaklanma hazırlıkları ile muhalefet arasında bir bağ kurmak mutlaka gerekecektir...Yükselen ekonomik zorluklara, sallanan ve dalgalanan bir iktidarsızlık politikasıyla yaklaşım ve partinin yönetime karşı gelişen güvensizliği, Stalin'i büyük bir oyun sahneye koyarak Partiyi serseme çevirmek zorunda bırakacaktır... **Bir darbe, bir sarsıntı, bir felaket gereklidir**....Ve sadece bu tür bir şeyle ve bu yolla Stalin düşündüğünü sonuna kadar götürebilsin." (**Writings of L.Trotsky, 1929**, s. 60-62) (Vurgu bize ait).

Troçki'nin sözünü ettiği darbe 1 Aralık 1934'de indi. Komünist Partisi'nin Leningrad başkanı Kirov, Nikolayev adlı bir Komsomol üyesi tarafından öldürüldü. Bu cinayete ilişkin birçok karanlık nokta olmasına rağmen, çok aydınlık ve açık olan bir gerçek vardı: bu cinayet, terörün psikolojik koşullarının hazırlanmasına eşsiz bir katkıda bulunmuştur. Sadece cinayeti izleyen hafta içinde Leningrad'da 37, Moskova'da da 33 kişi kurşuna dizilir. Bunların beyazlar ve gericiler olduğu ilan edildi, ama hiçbir isim verilmedi.

Kirov'un öldürüldüğü Aralık ayında Merkez Komitesi, "yoldaş Kirov'un vahşice öldürülmesinden çıkarılacak dersler" başlığı ile bütün parti komitelerine gizli bir mektup göndererek, partide kalan eski muhalefet unsurlarının açığa çıkarılmalarını, partiden atılmalarını ve tutuklanmalarını teşvik eder. Bu mektupla beraber, kitleleri terörün hazırlığı içine çekme kampanyası da başlamış oldu. Sovyet basını, Aralık ayı boyunca gizli düşmanlara ve ülkenin çeşitli yerlerinde ortaya çıkarıldığı iddia edilen Troçkistlere saldırdı. Bu ortam içinde Zinovyev, Kamenev ve onların muhalefet dönemindeki destekçilerinden G. E. Evdakimov, A. M. Gertik, I. P. Ba-

kaev, A. S. Kuklin, V. Sharov, B. L. Bravh, S. M. Gessen ve on kişi daha tutuklandı. Ocak 1935'de başlayan duruşmalarda sanıklar, kapitalizmi geri getirmek istemekle suçlandılar. İddia edilidiğine göre, Zinovyev ve Kamenev'in daha önceki muhalefet faaliyetleri devletin ve partinin otoritesini zedelemiş ve Nikolayev de bundan dolaylı bir destek ve teşvik bularak Kirov'u öldürmüştü. Bu yüzden ahlaki açıdan cinayetten sorumlu tutuldukları için, Zinovyev'e on yıl, Kamenev'e beş yıl hapis cezası verildi. Diğer sanıklar da benzer cezalara çarptırıldılar.

1935'deki ve 36'nın ilk yarısındaki tutuklama ve partiden ihraçlar onbinlerle ifade edilebilirdi. Bunlar kitlesel olmaktan çok, seçerek yapılan temizliklerdi. Radek, Piatakov ve Buharin'in yazılarına gazete ve dergilerde henüz rastlanıyordu.

Büyük terörün başlatıldığı yıl olan 1936'da Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu objektif koşullar, kitlesel bir terör dalgasına **en az gereksinme** olan, fakat aynı zamanda da **en elverişli** döneme tekabül ediyordu.

1920'lerin sonlarındaki ekonomik sıkıntı atlatılmış; 1934'de toplam büyüme %19'a, 1935'de %23'e ve 1936'da da %29'a yükselmişti. 1932'de 5,9 milyon ton olan çelik üretimi 1936'da 16,4 milyon tona ulaşmıştı. 1920'llerin sonundaki gıda maddeleri krizi de atlatılmıştı. Kulaklar tarih sahnesinden silindiği gibi, Sol ve Sağ Muhalefetin belli başlı temsilcileri de teslim olmuşlar ve partiye geri dönmüşlerdi. Uluslararası planda Sovyetler Birliği Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmiş ve kapitalist ülkelerle yakınlaşma ve ilişkiler geliştirilmişti. 1936'da kabul edilen yeni Sovyet Anayasası'nın dünyanın en demokratik anayasası olarak ilan edildiği bir yılda, terörün başlatılması anlamlıdır. Terörün gerekliliğinin Stalinist dille ifadesi ise, "sosyalizme doğru ilerledikçe, sınıf mücadelesinin daha da keskinleşeceği" demagojisidir.

Ağustos 1936'da, Kirov'un öldürülmesinden neredeyse iki yıl sonra gazeteler, cinayetle ilgili olarak SSCB savcısının yeni bir soruşturma raporunu yayınladılar. Raporda sanıklardan birçoğunun yeniden yargılanacağı bildiriliyordu. Kirov cinayetini eşsiz bir provokasyon silahı olarak patlatmanın zamanı gelmişti.

19 Ağustos 1936'da ünlü Moskova duruşmalarının ilki başladı. Sanık olarak mahkemeye çıkarılan ve dördü daha önce "yargılanan" 16 kişiyi iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci gruptakiler, yüzyılın başından beri parti üyesi olan eski Bolşeviklerden oluşuyordu: Zinovyev, 1903 yılından beri parti üyesiydi ve sürgün yıllarında Lenin'in en yakın mücadele arkadaşlarından birisiydi; partide yönetici görevlerde bulunmuş, Komünist Enternasyonal'de başkanlık yapmıştı. Kamenev de aynı şekilde 1903'den beri parti üyesiydi; partide ve devlet yönetiminde önemli bir yeri vardı. Yevdekimov Bolşevizme ilk katılan işçilerden birisiydi. Merkez Komitesi ve Orgbüro üyeliğinde bulunmuştu. I. P. Bakaev eski Bolşevik işçilerdendi ve Merkez Kontrol Komisyonu üyeliği yapmıştı. I. N. Smirnov 1899'dan beri parti üyesiydi; Kolçak ordularına darbe indiren Kızıl Ordu'nun 5. Kesi-

mini yönetmişti. Merkez Komitesi ve hükümet üyeliği yapmıştı. S. V. Mratchkovski, ailesi devrimci mücadele nedeniyle hapis cezası çekerken doğmuştu; işçiydi ve 1918-21 döneminde iç savaş kahramanı olmuştu. Ter-Vaganyan eski Bolşeviklerdendi ve Komintern'in teorik organı Unter dem Banner das Marksizmus'un kurucusuydu. Golzman eski bir Bolşevikti ve Sovyet devletinin ekonomik planlamasında önemli roller almıştı. Pikel, 1917'den beri parti üyesi ve Zinovyev'in sekreteriydi. Dreitzer, 1917'den beri parti üyesiydi ve iç savaşta önemli görevlerde bulunmuştu. Reingold, 1917'den beri parti üyesiydi ve devlet cihazında önemli görevler üstlenmişti.

Bu insanların tümü, ya 1920'li yılların başında ya da ortasında Birleşik Sol ya da Muhalefet'e mensuptu. Ancak 1928-29'da örgütsel ve ideolojik olarak hepsi teslim olmuş ve birçoğu hapis ya da sürgüne gönderilmişti.

İkinci grup ise, E. S. Holtman, David Fritz, V. Polberg, Y. Berman, M. Lurye ve Nathan Lurye gibi daha genç, tanınmamış kişilerden oluşuyordu. Bunlar hiçbir zaman muhalefete katılmamış, politik olarak da aktif olmayan kimselerdi.

Yargılananların suçluluklarını gösteren hiçbir maddi delil ve belge yoktu. Delil olarak kullanılan tek malzeme ünlü "itiraflar"dı. En geç ve en kısa "itiraf"da bulunanlar eski Bolşevikler oldu.

Yargılananların tümü, Ekim Devriminden beri İngiliz, Alman ve Japon gizli servisleri hesabına çalışmakla suçlandılar. Beş gün süren duruşmalardan sonra tümü ölüm cezasına çarptırıldı ve birkaç gün sonra da, cezaların infaz edildiği açıklandı.

Ağustos 1936'da "Troçkist-Zinovyevist Terörist Merkez" suçlamasıyla açılan sözkonusu duruşmalar sürerken, yıllarca Sendikalar Birliği Merkez Konseyi Başkanlığında bulunan M. P. Tomski intihar etti. Ekim devrimine, iç savaşa katılan, 1936'da Politbüro üyesi ve Ağır Sanayi Komiseri olan Sergey Ordjonikidze de aynı şekilde çareyi intihar etmekte buldu. Aynı günlerde Rikov'un intihar teşebbüsü yakınlarınca engellendi. Ama aynı yakınları iki yıl sonra Rikov hakkında verilecek kararın infazını engelleyemeyeceklerdi.

Bu duruşmalarla beraber toplumun bütün alanlarında ve düzeylerinde "temizlikler" başladı. Duruşmalardan birkaç hafta sonra, 1920'lerin sonlarından beri hapislerde olan gerçek muhalefet temsilcilerinin katline başlandı. Onbinlerce insan, temelsiz ve delilsiz gerekçelerle tutuklandı, mahkum edildi ya da öldürüldü.

1937 yılı büyük bir siyasi "yargılama" ile açıldı. 1936'daki "Troçkist-Zinovyevist blok"un yerini, bu kez "Paralel Merkez" deyimi almıştı. Bu kez artık eski Bolşeviklerin esas gövdesi sanık sandalyesine oturtulmuştu. Sanıkların büyük bir çoğunluğu devrimci mücadeleye çok erken yaşlarda girmiş, Ekim devrimine ve iç savaşa katılmış, 1920'lerin ortalarında da hemen hemen hepsi Troçki'yi desteklemişlerdi. Bu yüzden partiden atıl-

mışlar, 1930'ların başlarında Stalinist bürokrasiye teslim oldukları için partiye geri alındıkları gibi, önemli görevlere de getirilmişlerdi. Örneğin Piatakov 1910'dan beri parti üyesiydi. Devrimden sonra Sovyet devletinin ekonomik ve idari alanlarında yönetici duruma gelmişti. Lenin'in vasiyetinde söz konusu edilen beş kişiden biriydi. 1921'den sonra Merkez Komitesi üyeliğine getirilen Piatakov, 1930'lardaki Sovyet sanayileşmesinin beyni durumundaydı. Radek, devrimden önce Polonya partisinde üyeydi ve Rosa Luxemburg'un fraksiyonunda aktifti. 1919'da Bolşevik Partisi Merkez Komitesi üyeliğine getirildiği gibi, Komintern yöneticileri arasında da bulunuyordu. Partinin önde gelen sözcü ve yazarlarındandı. Sokolnikov Bolşevik Partisinin ilk üyelerinden olup, 1905 devrimine katıldı; Lenin'in en yakın mücadele arkadaşlarındandı; 1917'de Merkez Komitesi'ne girdi. Serebriakov partinin ilk işçi üyelerindendi. Merkez Komitesi sekreteri ve Ulaştırma Komiser yardımcısıydı. Muralov 1905 devrimine aktif olarak katılan bir işçiydi. 1905-1917 dönemini Çarlık zindanlarında geçirdi. İç savaşta Moskova'nın savunmasından sorumluydu. Drobnis 1906'dan beri aktif bir devrimciydi. Altı yılını Çarlık hapisanelerinde geçirdi ve daha sonra iç savaş yöneticilerinden biri oldu. Boguslavski eski bir Bolşevik olup, Küçük Halk Konseyi'nin eski başkanlarındandı. Ayrıca Kniazev, Rataichek, Norkin ve Shestov gibi Bolşevikler de sanıklar arasında yer alıyordu. Yargılananların hepsi casusluk, sabotaj, terörizm, faşist Almanya'ya karşı savaş kışkırtıcılığı yapmak ve böyle bir savaşta da Sovyetler Birliği'nin yenilgisini hazırlamakla suçlanıyorlardı.

Moskova duruşmalarının ikincisi bir hafta içinde sonuçlandı. Piatakov ve Serebriakov ölüm cezasına, diğer sanıklar ise, 10 ile 18 yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldılar. Sokolnikov 1941'de kurşuna dizildi. Hapis cezasına çarptırılan sanıklardan hiçbiri sağ olarak dışarı çıkamadı.

1938 yılının Mart ayında büyük final başladı. Bu kez sanık sandalyesinde 1920'li yılların "Sağ Muhalefet"inin temsilcileri de oturuyordu. Sanıklar arasında en fazla tanınmış olan, Lenin'in "partinin gözbebeği" diye nitelendirdiği Buharin'di. Buharin, Bolşevizmin önde gelen teorisyenlerinden biri olup, Komintern başkanlığı, Merkez Komitesi üyeliği, **Pravda** ve **İzvestiya**'nın sorumlu müdürlüğünü yapmış, uluslararası kimliği olan bir Marksistti. Sanıklar arasında bulunan Rikov, eski bir Politbüro üyesiydi. Lenin'in ölümünden sonra Halk Komiserleri Başkanlığı'na getirilmişti. Krestinski, Dışişleri Komiserliği yardımcılığında bulunmuştu ve 1903'den beri parti üyesiydi. 1890'dan itibaren Bulgaristan, İsviçre, Fransa ve Rusya'daki sosyalist hareketler içinde aktif olan Romanyalı Kristian Rakovski, 1919'da Rus Komünist Partisi Merkez Komitesine seçilmiş; Ukrayna Halk Komiserleri Konseyi Başkanlığı da yapan Rakovski, Troçki'nin görüşlerini benimsediği için, görevden alınarak Paris'e Sovyet elçisi olarak atanmıştı. Kapitalist ülkelerdeki işçi ve askerleri kışkırtarak, diplomatik sıfatını kötüye kullandığı gerekçesiyle Fransa'dan, Sol Muhalefet'in önderlerinden birisi olduğu için de 1928'de Parti'den atıldı. Entel-

lektüel kapasitesi ve yetenekleri büyük olan Rakovski, Troçki'den sonra Sol Muhalefet'in önde gelen teorisyeniydi. Stalinist terörün ilk tezgahlayıcılarından Yagoda ve devrimden sonra ekonomik gelişmeye katkılarda bulunan Menşevik Çernov da sanıklar arasındaydı. Sanıklar arasındaki diğer isimler ise şöyleydi; A. Rosengolts, V. İvanov, G. F. Grinko, S. A. Bessonov, A. Zelenski, A. Ikramov, F. Hodjayev, V. F. Sharangovich, P. T. Zubarev, P. P. Bulanov, L. Levin, D. D. Pletnev, İ. Kazakov, V. Maksimov-Dıkovski, P. P. Kryuchkov. Bunların hepsi dönemin bilinen isimleriydi. Rakovski ve Krestinski dışındakiler, eski "Sağ Muhalefet"in başlıca sözcüleri ve sadık Stalinistlerdi. Rakovski ve Bessonov dışındaki tüm sanıklar kurşuna dizildi. On yıl hapis cezasına çarptırılan Rakovski hapiste öldürüldü; Bessonov ise, 1941'de kurşuna dizildi.

1938'in ortalarına gelindiğinde, o sıradaki görüşleri ne olursa olsun, tüm eski muhalifler ya tutuklanmış, ya da kurşuna dizilmişlerdi. Eğer toplumun bütün alanlarındaki terör hesaba katılırsa, 20-30.000 kişilik muhalefetin katliamı nicelik olarak fazla birşey ifade etmez. Moskova'daki **duruşmalar** sadece küçük bir komünist azınlık için söz konusuydu. Öldürülen, hapse atılan, ya da kamplara gönderilen büyük kitle için böyle bir **"lüks imtiyaz"** hakkı yoktu.

Üç yıl peşpeşe süren üç ünlü duruşmanın yanısıra "temizlikler"in kurbanı olan kimi ünlü kişilerden sözederek, bu tatsız yazıyı sürdürelim:

V. A. Antonov-Ovseenko, Ekim Devriminde Devrimci Askeri Komite'nin üyesiydi. Kışlık Sarayı ele geçiren birliğin komutanı olduğu gibi, Geçici Hükümeti tutuklatan da oydu. Kızıl Ordu'da kumandanlık ve siyasi şeflik de yapmış olanAntonov Ovseenko, 1923-27 yılları arasında Troçki'nin muhalefet hareketine katıldı. Sol Muhalefet'in ezilmesinden sonra teslim oldu. 1930'ların ortalarında Troçkistleri tasfiye etmek için Stalin tarafından İspanya İç Savaşı'nda görevlendirildi. Ancak geçmişteki muhalif kişiliği nedeniyle 1937'de tutuklandı ve kurşuna dizildi.

Sovyet Askeri İstihbarat Servisi'nin kurucusu ve yöneticisi olan K. Berzin, Çarlık dönemindeki devrimci mücadelesi nedeniyle iki kez ölüm cezasına çarptırılmıştı. O da 1937 yılında kurşuna dizildi. Böylece Berzin için Çarlık mahkemesinin verdiği ölüm cezasını Stalinist bürokrasi infaz etmiş oldu. Aynı Berzin, emperyalist saflarda faaliyet gösteren birçok gizli savaşçıyı yetiştirmişti. Bunlar arasında Almanların Sovyetler'e saldıracağı tarihi öğrenerek Moskova'ya ileten Richard Sorge de vardı. Sorge daha sonra Moskova'ya çağırıldı; fakat başına gelecekleri tahmin edebildiğinden, bu talimata uymadı. Moskova'da bulunan karısı Ekaterine Maksimova tutuklandı ve daha sonra da öldürüldü. Sorge ise, Sovyet casusluğu suçlamasıyla Japonya'da kurşuna dizildi.

Ekim Devrimi'ne ve Kafkaslarda iç savaşa katılan E. Eshba 1926'daki Birleşik Muhalefet'in içindeydi. Daha sonra Stalinist bürokrasiye teslim olunca, Dış Ticaret ve Ağır Sanayi Komiserliğine getirildi. Troçkist geçmişi nedeniyle 1937'de tutuklandı ve ardından kurşuna dizildi.

1 Numaralı parti kartının sahibi G. F. Fedorov'u da aynı akıbet bekliyordu. 1917 Konferansında Parti Merkez Komitesi'ne seçilen ve Ekim Devrimi'nde aktif yer alan Fedorov 1937'de kurşuna dizildi. Merkez Yürütme Komitesinde sürekli sekreterlik görevinde bulunan, Sverdlov, Dzerzhinski, Kirov ve uzun süre Stalin'in arkadaşı olan A.Enukidze 1935'de partiden atıldı, iki yıl sonra da kurşuna dizildi. 1929'dan 1937'ye kadar Rusya Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nde Eğitim Komiserliği yapan A. S. Bubnov, Çarlık döneminde onüç kez tutuklanarak sürgüne gönderilmiş, her seferinde de kaçmayı başarmıştı. 1937'de ondördüncü kez tutuklanmış, ama bu kez kaçamayarak Stalinist bürokrasi tarafından kurşuna dizilmiştir.

NKVD eski muhalefet gruplarının tüm temsilci ve üyelerini temizlemekte kararlıydı. Örneğin, 1898'den beri Parti üyesi olan A. S. Kiselev, 1920-22'lerin "İşçi Muhalefeti"ndendi. 1924'den 1938'e kadar Sovyet hükümetinin Merkez Yürütme Kurulu sekreterliğini yaptı. Ancak bu uzun hizmet süresi, geçmişteki "İşçi Muhalefeti" üyeliğini unutturmaya yetmediğinden, kurşuna dizildi. Politbüro üyesi ve Komiserler Konseyi Başkanlık Temsilcisi V. Chubar önce Solikamsk'a atandı, daha sonra tutuklandı ve kurşuna dizildi. Karısı da aynı akibete uğradı.

Terörün zirveye ulaştığı 1938-39 yıllarında ölüme gönderilenlerden birkaçını sıralamakla yetinelim:

Ukrayna Komünist Partisi birinci sekreteri S. V. Kosior; Politbüro ve Ukrayna Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi P. P. Postyshev; Batı Sibirya Parti Komitesi birinci sekreteri ve Politbüro aday üyesi E. Rudzutak; Merkez Komitesi Orgbüro eski sekreteri, daha sonra Merkez Komitesi Bilim Seksiyonu başkanı K. Bauman; eski Tarım Komiseri, daha sonra Merkez Komitesi tarım seksiyonu başkanı A. Yakovlev; Merkez Komitesi basın-yayın komitesi başkanı B. M. Tal; Merkez Komitesi ajitasyon ve propaganda seksiyonu başkanı A. I. Stetski; Lenin'in tavsiyesi üzerine 1922 yılında Stalin'in yardımcılığına getirilen A. M. Nazaratian. Bütün bu adını saydığımız yöneticiler 1934 yılındaki 17. Kongrede Merkez Komitesi üyeliğine, ya da aday üyeliklere seçilmişlerdi.

Lenin'in güvendiği birçok insan tutuklandı. 1917 yazında Razliv'de Lenin'i saklayan Petrogradlı işçi N. A. Emelianov daha 1935'lerde tutuklanmıştı. Ve 1921'de Lenin, aynı Emelianov'la ilgili olarak şöyle diyordu: "Yoldaş Emelianov'a tam bir güven gösteriniz ve mümkün olan bütün yardımları yapınız. Kendisini Ekim devriminden önceleri tanıyorum; eski bir partili ve St. Petersburg işçi sınıfı öncüsünün liderlerindendir." Ancak Stalin bürokrasisi için bu tür ölçüler geçersiz olduğundan, Emelianov tutuklandı. A. V. Snegov anılarında, Emelianov'un bağışlanması için Krupskaya'nın gözyaşları içinde Stalin'e nasıl yalvardığını anlatır. Emelianov, karısı ve iki çocuğu ile birlikte, Stalin'in ölümüne kadar hapiste kalır.

1917 yılında Lenin'in muhafızlığını yapan ve onun Razliv'den Finlandiya'ya geçişini örgütleyen eski Bolşevik Shotman da tutuklandı ve

1939'da öldürüldü.

İsviçreli tanınmış Sol sosyalist ve sonra komünist olan, Üçüncü Enternasyonal'in önderlerinden Fritz Platten de terörün kurbanı oldu. F. Platten, 1917'de Lenin ve arkadaşlarına Almanya'dan Rusya'ya geçiş yolunu hazırlamıştı. Onlarla birlikte Rusya'ya giderek, Ekim devrimine katıldı. 1 Ocak 1918'de Simienovski köprüsünde Lenin'e karşı düzenlenen bir suikastte, kendisinin yaralanması pahasına Lenin'in hayatını kurtarmıştı. Bunun karşılığını Stalinizmin zindanlarında ölerek ödedi.

Polonya işçi hareketinin önderlerinden S. Ganetski, Lenin tarafından Rus Komünist Partisi'ne salık verilmişti. 1914'de Rus ajanı suçlamasıyla Avusturya makamlarınca tutuklanan Lenin'in salıverilmesini Genetski sağlamıştı. Lenin'in Rusya'ya dönüşünün örgütlenmesine yardım eden Ganetski, Lenin'le İsveç'de buluşarak, Petrograd'a kadar sürecek seyahatın güvenliğini temin etmişti. Ekim devriminden sonra Sovyetler Birliği'nde önemli diplomatik ve ekonomik görevler üstlendi. Lenin'in bu yoldaşı da Eylül 1937'de kurşuna dizildi.

1918'de Lenin'in ilk hükümetinde Adalet Komiseri ve kısa bir süre yaşayan Letonya Sovyet Cumhuriyeti'nin başı olan S. I. Gusev öldüğünde büyük bir askeri törenle Kızıl Meydan'a gömülmüştü. Daha sonra adı Parti tarihinden çıkarıldı.

Yeraltı çalışmasında adı destanlaşan Kamo, az da olsa terörden payına düşeni aldı. Tiflis'de mezarının üzerinde bulunan büstü kaldırıldı ve kızkardeşi tutuklandı.

Sverdlov'un kardeşi Veriamin Sverdlov kurşuna dizildi.

Krasin, Nogin, Çiçerin, Lunaçarski gibi ünlü Bolşeviklerin adları tarih sayfalarından silindi.

E. N. Egerova, 1917'de Sendikalar Birliği Konseyi sekreterliği görevinde bulunuyordu. Bu devrimci kadın, 1917'de Vyborg parti komitesinin sekreteriydi. Lenin'in parti üyeliği kartını da o doldurmuştu. Krupskaya'nın eski bir arkadaşı olan Egerova, Temmuz 1917'de Lenin'in saklanmasına da yardımcı olmuştu. Anti-Sovyet faaliyetle suçlanarak öldürüldü.

Okuyucuyu bıktırmak pahasına buraya kadar sıraladığımız birkaç düzine isim, dünyanın ilk işçi devletini kuran ve daha sonra Stalinist bürokrasinin terörü ile yokedilen Bolşevik kuşağın en önde gelenleridir. Biraz ileride terörün genel bilançosuna bakıldığında, verilen örneklerin **nicelik** olarak bir **"hiç"** olduğu görülecektir.

Toplumun bütün alanlarında "Temizlik"

1930'lu yılların sonuna doğru başlayan terör, devlet çarkını ele geçirmiş olan bürokratik kastın, sadece eski muhalefetin temsilci ve izleyicilerine karşı bir sindirme eylemi değildi. Terörün uygulayıcıları genellikle

NKVD memurları olsa bile, onbinlerce insan "halk düşmanları" adı altında, olmayan bir hedefe karşı kampanya içine sokuldu. Milyonlarca insan zan altına sokuldu. Herkesin en yakınından bile kuşku duyduğu bir endişe ortamı yaratıldı. Yabancı ülkelerin gizli servislerinin Sovyetler Birliği'nin her yerine sızdığı, emperyalist ajanların uzaklarda değil, en yakın çevrede aranması gerektiği düşüncesi beyinlere işlendi. Parti organları kanalı ile bu şüphe ve endişe ortamı sürekli olarak geliştirildi ve derinleştirildi. Bu sayede terör toplumun bütün katlarına yayıldı ve kurumlaştı.

Terörün psikolojik hazırlığı ve birikimi öyle bir noktaya ulaşmıştı ki, "temizlikler"in savunucu ve uygulayıcıları bile temizlenebiliyorlardı. Örneğin terörün ilk uygulayıcılarından Yagoda kurşuna dizilebiliyordu. Devletin başında, karısı yedi yıl hapis cezasına çarptırılan bir insanın (Kalinin) oturduğu traji-komik bir yapı oluşmuştu.

Muhalefetin temizlenmesiyle başlayan bürokratik terörün ulaşmadığı hiçbir alan kalmadı. Örneklerle devam edelim:

Parti tarihi enstitüsünün yöneticisi ve Merkez Komitesi üyesi V. G. Knorin kurşuna dizildi. İlk Lenin biyografisini yazan, Lenin'in eserlerinin ilk toplu yayınını gerçekleştiren, Marx - Engels - Lenin Enstitüsünün yöneticilerinden V. G. Sorin hapiste öldü. **İzvestiya**'nın ilk yayımcılarından ve önde gelen tarihçilerden M. Steklov ile Bilimler Akademisinde Tarih Enstitüsü yöneticisi N. M. Lukin de terörün kurbanları arasındaydı.

1920'lerde en üstün felsefeciler arasında sayılan Jan Sten, Stalin'e diyalektik konusunda özel dersler vermişti. 1928'de Sten bir yıl süreyle partiden atıldı ve Akmalinsk'e sürgüne gönderildi. 1937 yılında Stalin'in doğrudan emriyle tutuklandı ve Menşevikleşen idealistlerin önderlerinden birisi olarak ilan edildi. O sıralarda Sten'in "Diyalektik Materyalizm" adlı geniş bir yazısının da içinde olduğu Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nin ciltlerinden birisi baskıdan daha yeni çıkmıştı. O dönemdeki olağan çözüm yolu, basılan tüm kopyaların yokedilmesiydi. Ancak ansiklopediyi yayınlayanlar daha ucuz bir çözüm yolu buldular: sadece Jan Sten'in adının bulunduğu sayfayı değiştirdiler ve yazı M. B. Mitin adıyla çıktı. Sten 19 Haziran 1937'de daha sonra öleceği Lefortova hapisanesine gönderildi.

Sovyet dil bilimcileri de kayıp verdi. 1919'da parti üyeliği başvurusu Lenin tarafından benimsenen Kiev'deki Linguistik Enstitüsü yöneticisi N. M. Siiak ve parlak bir Şark bilimcisi olan ve Tangut hiyografilerini çözen N. A. Nevski tutuklanıp ölenler arasındaydı. 1936'da Pravda, Moskova matematik okulunun kurucularından büyük matematikçi N. N. Luzin'i 'karşı-devrimci', 'Kara Yüzler çetesi üyesi' sıfatlarına layık gördü. Tüm Moskova matematik okulu gerici ilan edildi.

Yönetici durumundaki kimi biyologlar, Troçkizm, casusluk ve yıkıcılıkla suçlanarak tutuklandılar. Bunlar arasında Ukrayna Bilimler Akademisi sekreteri ve uzman yönetici genetikçi Agol, Tıbbi Genetik Enstitüsü yöneticisi Levit, ünlü Darvinist ve bilim tarihçisi Uranowski de vardı.

Biyoloji ve ziraat bilimlerinin önderlerine karşı iftira kampanyasına başlayan T. D. Lysenko, bu tutuklamalardan sonuna kadar yararlandı. Dünya bilimi hakkında ciddi bilgiden yoksun olan, Darwin ve Mendel yasalarına karşı olmakla tanınan Lysenko ve yardımcısı Prezent, bilimsel cehaletlerini, bilim dalındaki muhaliflerine temelsiz politik çamur atmalarla örtmeye çalıştılar. Sonuç olarak da, biyologlar ve ziraatçılar arasındaki tutuklamalar özellikle yoğunluk kazandı.

Tıp bilimi de terörün dışında kalmadı. Merkezi tüberküloz enstitüsü yöneticisi olan dünyaca tanınmış uzman V. S. Kholtzman ve ünlü tıp operatörü K. Kokh kurşuna dizildi. Birçok tıp doktoru altın madenlerinde çalışmaya zorlandı.

Binlerce teknik uzman, mühendis, yönetici ve hatta mağaza müdürleri ya kurşuna dizildi, ya da çalışma kamplarına gönderildi. Silah sanayiindeki birçok planlamacı tasfiye edildi.

1937 Haziran'ında Kızıl Ordu'ya ağır darbeler inmeye başladı. En deneyimli, en yetenekli 82.000 komutan ve siyasal görevli tasfiye edildi. Troçki ve Frünze'den sonra Sovyetler'in en üstün askeri stratejisti olarak nitelenen M. V. Tuhaçevski tutuklandı; "yargılandıktan" sonra kurşuna dizildi. İç savaş kahramanı, Merkez Komitesi üyesi, askeri yetenekleri ile uluslararası planda tanınan I. E. Yakir; Vladivostok'un kurtarıcısı ve Denikin'e karşı büyük zaferin komutanı I. P. Uborevich; iç savaşta "Kızıl Kazaklar"ın ünlü komutanı V. M. Primakov kurşuna dizildi. Savunma Komiserliği temsilcisi ve ordu siyasi şefi B. Gamarnik ise intihar ederek aynı kaderi paylaştı.

Kızıl Ordu'daki temizliğin komutanlar düzeyindeki bilançosu ise şöyleydi: beş mareşalden üçü, dört orgeneralden üçü, ikinci derecedeki oniki orgeneralin tümü, altmışyedi korgeneralin altmışı, 199 tümen komutanından 136'sı, 397 tugay komutanından 221'i; Deniz Kuvvetlerindeki her iki donanma oramirali, ikinci derecedeki altı amiralin tümü, birinci derecedeki iki amiral, ikinci derecedeki 15 ordu komiserinin tümü, 28 kolordu komiserinin 25'i, 97 tümen komiserinin 79'u, 36 tugay komiserinin 34'ü tutuklandı ya da kurşuna dizildi.

Askeri bir deha olarak kabul edilen Tuhaçevski, kurşuna dizilmeden önceki son günlerini askeri strateji konularına harcadı. Şu satırlar da ona aittir: "Faşist Almanya 1941 baharında 200 hareketli tümenle Sovyetler Birliği'ne saldıracaktır." Gerçi 1937 yılında Faşist Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa kalkışacağını tahmin etmek için siyasi bir dehaya sahip olmak gerekmezdi. Bu tarihten daha on yıl önce Troçki, Nazi Partisi'nin iktidara gelmesinin kaçınılmaz olarak Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa yolaçacağını büyük bir açıklıkla öngörmüştü. Faşistlerin iktidara gelemeyeceğini yıllarca savunan ve 1933'de ise, faşizmin iktidara gelmesiyle düşmesinin bir olacağını iddia eden Stalinist Üçüncü Enternasyonal ve onun uzantısı Alman Komünist Partisiydi.

1930'ların sonlarına gelindiğinde Alman faşizmi karşısında Kızıl Or-

du neredeyse komutansız kalmıştı. Nürnberg duruşmalarında yapılan açıklamalara göre, 9 Ocak 1941'de Nazi generallerinin toplantısında Hitler Sovyetler Birliği'ne saldırı planını sunarken, Sovyet ordusunda iyi kumandan kalmadığını söyler. Hitler bu gözleminde pek haksız değildir, çünkü 1940 sonbaharında Sovyet piyade müfettiş generalinin raporuna göre, o yaz 225 topçu komutanından hiçbiri askeri akademide eğitim görmemiştir. Bunlardan sadece 25'i askeri okuldan mezun olmuş, geri kalanları ise asteğmenler için açılan kursları tamamlamışlardı. 1940'ın başlarında tümen komutanlarının %70'inden fazlası, alay komutanlarının %70'i, komiserlerin ve siyasi bölüm şeflerinin %60'ı sadece bir yıldır bu görevlerde bulunuyorlardı. Ve bütün bunlar tarihin en korkunç savaşının eşiğinde oluyordu.

Hava savunma dalındaki terörün sonuçları da çok ilginçtir. Radar geliştirme teorisi Sovyetlerde 1930'ların başlarında oluşturuldu. 1934'de ilk kez keşif istasyonları kuruldu. 1934'ün sonlarında beş deneme radar istasyonu yapmak için Savunma Komiserliği Leningrad fabrikası ile anlaşmaya vardı. Fakat 1937 Ağustos'unda Hava Savunma Temsilciliği'ndeki yönetici radar mühendis P. K. Oshcepkov tutuklandı. Sonuç olarak Sovyet Ordusu İkinci Emperyalist Savaşa radarsız olarak girdi.

Her alandaki yaratıcı insanlar ve kurumlar terörün gadrine uğradı. Ressamlar, müzisyenler, mimarlar, film yönetmenleri, kısacası toplumun bütün alanları terör ağının içine sokuldu.

İç savaş sırasında Odesa yeraltı hareketinin destanlaşan ismi Elena Sokolovskaya 30'lu yıllarda Mosfilm'in sanat yöneticisi olmuştu. 1937'de Moskova'da tutuklandı.

Ekim devrimini dökümanter bir seri haline getiren sinemacı A. F. Dorn'un başına da aynı şey geldi.

1936'da realizmin dar biçimde anlaşıldığından yakınan ünlü tiyatro yönetmeni V E. Meyerhold'a karşı kampanya açılmıştı. 1938'de Meyerhold'un yönetiminde bulunduğu tiyatro, 'Sovyet sanatına yabancı olduğu' gerekçesiyle kapatıldı. Sovyet gençliğinin Mayakovski kadar bağlandığı bu tiyatro yönetmeni bir yıl sonra da öldürüldü.

1936-38 dönemindeki boyutlara ulaşmasa da, 1939-40 yıllarında hapis cezaları ve kurşuna dizmelerle sonuçlanan binlerce yeni dava açıldı.

1912 Prag konferansında Bolşevik Partisi Merkez Komitesi'ne seçilen F. I. Goloshchekin de bu dönemde kurşuna dizildi.

1939-41 döneminde Batı Ukrayna, Beserabya ve Baltık bölgelerinde bir yığın yasadışı tutuklamaya girişildi. Binlerce insan ağır baskılara uğrarken, onbinlercesi de ülkenin doğusuna sürüldü. Bu durum yerli halklar arasında büyük tedirginlik ve memnuniyetsizliğe yolaçtı. Tam savaş arifesinde Lvov, Kishinev, Tallin ve Riga'nın bütün hapisaneleri ağzına kadar doluydu. Savaşın ilk günlerinde bazı bölgelerde mahkumları başka yerlere nakledemeyen NKVD, çok daha kestirme bir yol bularak tutukluları kurşuna dizdirdi. Örneğin Lvov'da, Almanlar gelmeden önce halk ölüle-

rin kimliğini öğrenebilmek için hapisaneye akın etti.

Almanlara karşı direniş hareketinin Sovyetlerin batı bölgelerinde ve özellikle ilk başlarda Ukrayna'da yavaş gelişmesinde Stalinist bürokrasinin caniliklerinin payı küçümsenemez. Hitler'in orduları bir düşman gibi karşılanmadı. Zorla kollektifleştirme döneminde bu bölgelerde yüzbinlerce insan hayatını kaybetmişti. Bunun yanısıra Sovyet bürokrasisinin milliyetçi baskısının yarattığı huzursuzluk çok büyüktü. Ukrayna halkı Hitler'in ordularını alkışlamadı, ama şikayetçi de olmadı. Ancak Alman işgalinden birkaç hafta sonra ilk partizan birlikleri Ukrayna'da kurulmaya başlandı. Çünkü Alman işgalinin sonuçları, sadece yabancı bir faşist ordunun Sovyet topraklarını işgal etmesinin ötesinde, üretim araçlarının kollektif mülkiyetten özel mülkiyete geçmesi anlamına geliyordu. Alman işgali, Ekim Devrimi'nin bütün kazanımlarının yok edilmesi demekti. Bu yüzden Ukrayna halkı Stalinist bürokrasiye rağmen, Ekim Devrimi'nin kazanımlarını korumak için silaha sarıldı. Troçki bir yazısında "Ekim Devrimi'nin sonucu olan toplumsal ilişkiler yığınların bilincinde yaşamaktadır" der.

Komintern Seksiyonlarında "Temizlik"

Sol Muhalefet'in Rusya'da ezilmesi ve partiden atılması süreci, uluslararası komünist hareket içinde de yaşandı. Rus partisinin baskı ve teşvikiyle Komintern seksiyonlarındaki Sol Muhalefet unsurları partilerden püskürtüldü. Komintern'in dünya komünist hareketinin devrimci merkezi olmaktan, Stalinist bürokrasinin uluslararası uzantısı bir organa indirgenişi, 1920'lerin ikinci yarısında tamamlanmıştı. 1935'de 7. ve ölüm kongresi yapılan Komintern'in kontrolu, sanıldığı gibi Dimitrov'un ya da Togliatti'nin değil, NKVD'nin elindeydi. Aynı kongrede polis şefi Yagoda Komintern Yürütme Kurulu'na, NKVD yöneticilerinden Mikhail A. Trilisser de Komintern Prezidyumu ve Sekreterliğine girmişti.

1930'larda illegal koşullardaki komünist partilerin yönetici kadrolarının önemli bir kesimi Sovyetler Birliği'nde bulunuyordu. İşte bu kadroların çok büyük bir kısmı terörün gadrine uğradı.

Bu dönemde Sovyetler'de sayıca en kabarık yabancı komünistler ve anti-faşistler Almanlardı. Hitler faşizminden Sovyetler Birliği'ne kaçan bu insanları orada bir başka trajik sürpriz bekliyordu. Almanya Komünist Partisi'nin en prestijli üyeleri küçük bir darbe yedi. Politbüro eski üyesi Heinz Neumann tutuklandı. Ünlü Lefortova cezaevine gönderilen Politbüro üyeleri Herman Remmele, Fritz Shulte ve Herman Schubert ortadan kayboldu.

1919'daki Komintern'in kuruluş kongresinde bulunan Almanya Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Komintern Yürütme Kurulu üyesi Hugo Eberlein, astım krizleri altında vahşice sorgulandıktan sonra 25 yıl ha-

pis cezasına çarptırıldı.

Diğer tutuklananlar arasında Almanya Komünist Partisi illegal örgütlenme ve askeri cihaz şefi Hans Kippenberger; Merkez Komitesi örgütlenme sekreteri Leo Flieg; Rote Fahne'nin (Kızıl Bayrak) yayın şefi Heinrich Susskind ve Werner Hirsch de vardı.

Sovyetler Birliği'ne iltica eden Karl Liebknecht'in oğlu partiden atıldı ve yeğeni Kurt Liebknecht tutuklandı.

Ünlü Leipzig davasındaki başlıca Alman sanık ve Reichstag'daki komünist lider Ernst Torgler'in oğlu da Sovyetlere sığınmıştı. O da Alman ajanı suçlamasıyla hapse atıldı. Nazi-Sovyet paktının imzalanmasından sonra Sovyetlere kaçan anti-faşistler ve Yahudiler Almanya'ya geri teslim edildi. Bundan sonra Nazizmin köleleştirdiği ülkelerdeki insanlara Sovyetler Birliği'nin kapıları kapandı.

Yabancılar arasında en ağır darbe yiyen ise Polonyalılar oldu. Polonya Komünist Partisi'nin Moskova ile ilişkilerinde özel bir durumu vardı. Daha 1906'da Polonya Sosyal Demokrat Partisi Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 4. Kongresi'ne kabul edilmişti. Bu gelenek nedeniyle bir Polonyalı rahatlıkla Polonya partisinden Rus partisine geçebilirdi. Bir bakıma da bu yüzden, temizlikler sırasında Polonya partisine karşı kıyım, aynen Sovyet partisindeki rahatlık ve ipotek duygularıyla yapıldı. Temizlik sadece Polonya partisini değil, Sovyetlerdeki Polonyalı azınlığı da sarstı. 1926 yıllarında Sovyetler'deki Polonyalı sayısı 792 000 olarak belirtilirken, 1939'da bu sayı 626 000'e inmişti. Polonyalı bir komüniste göre, Buharin davası sırasında sadece Moskova'da 10 000 Polonyalı kurşuna dizilmişti.

Polonya Sosyal Demokrat Partisi ve daha sonra da Polonya Komünist Partisi'nin kurucularından A.Warski Ağustos 1937'de kurşuna dizildiğinde yetmiş yaşındaydı. Polonya Komünist Partisi sekreteri Julian Leszczynski (Lenski) ve hayatının kırk yıldan fazla bir süresini devrimci mücadele içinde geçiren Wera Kostrzewa (Maria Koszutska) 1939'da kurşuna dizildi.

O sıralarda Polonya'da bulunan kimi önderler Moskova'ya "görüşme"ye çağırıldılar. Bunlar arasında Polonya Komünist Partisi Politbüro üyelerinden Jerzy Heryng (RyNg) ve Saul Amsterdam (Henryk Henrykowski) de vardı. Hepsi öldürüldü.

Polonya partisini Komintern Yürütme Kurulu ve Kontrol Komisyonu'nda temsil eden eskilerin eskisi Walecki de aynı kaderi paylaştı. 1937'den 1939'a kadar Polonya partisi Merkez Komitesi'nin Sovyetler'deki oniki üyesi ve yüzlerce partili kurşuna dizildi.

Polonya Komünist Partisi'ne karşı duyulan bu özel nefretin nedeni ne olabilir? Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 18. Kongresi'nde, Manuilski Komintern raporunu okurken, katledilen Polonyalı Komünistlerden "Polonya faşizminin ajanları" olarak sözeder. Isaac Deutscher'e göre, Stalinizmin Polonya partisine karşı daha özel bir kin duymasının nedeni, bu

partinin Luxemburist geleneğinden kaynaklanmaktaydı. Stalin'e göre Luxemburgizm Troçkizmin Polonya versiyonunun adıydı.

1939'da Polonya Komünist Partisi'nden geriye kalanların yetmiş seksen kişi kadar olduğu söylenir. Temizliklerde Polonya partisi ile yarışabilecek tek parti Ukrayna partisiydi. Fakat Ukrayna partisi tamamen yokedilemezdi, çünkü Kiev'de yöneticilik yapacak insanlara gereksinme vardı. Polonya için böyle birşey söz konusu olmadığı gibi, yaklaşan Nazi-Sovyet paktına ve Polonya'nın paylaşılmasına karşı önemli bir engel de ortadan kaldırılmış oluyordu. Bu yüzden de, Polonya partisi 1938'de anti-faşist cephe kurma yolunda önemli ilerlemeler gösterirken, Stalinist Komintern-ce dağıtılarak likide edilmiş oldu. 1944 yılında "komünist" bir hükümet kurma zorunluluğu ortaya çıkınca, Polonya zindanlarına düşebilme "şans"ına sahip Gomulka yeni kurulan partinin başına, eski NKVD sorgulamacısı Bierut devlet başkanlığına, Orta Asya'da bir enstitüde dersler veren Minc de ekonominin yöneticiliğine getirildi.

Macarların kayıpları da büyük oldu 1919 Macar ayaklanmasının önderi Bela Kun bunların başında gelir. Mayıs 1937'de yapılan Komintern Yürütme Kurulu toplantısında Manuilski Bela Kun'u Stalin'e hakaret edici davranışlar içinde bulunmak ve 1919'dan beri Romanya gizli polisi ile ilişkide olmakla suçladı. Bu konuşmadan birkaç gün sonra tutuklanan Bela Kun casusluk suçlamasıyla kurşuna dizildi. Karısı İrina da sekiz yıl hapis cezasına çarptırılırken, oğlu Macar şairi Hides çalışma kampına gönderildi. Diğer tutuklular arasında Macar komünizminin eski önderlerinden Deszö Bokanyi, F. Korikos, Farkas Gabor, teorisyen Lajos Magyar ve Joszef Rabinovicz de vardı.

Yugoslav Komünist Partisi'nin yediği darbe de hiç küçümsenmeyecek boyutlardadır. Gerici Yugoslav diktatörlüğü binlerce komünisti temizlerken, Moskova'da da Yugoslav partisi Merkez Komitesi'nin aşağı yukarı tamamı ve çok sayıda Yugoslav komünisti tutuklandı. Yüzden fazlası hapis ve kamplarda öldü.

Parti genel sekreteri Gorkic 1937 yazında tutuklandı. Karısı ise, İngiliz ajanlığı suçlamasıyla daha önce tutuklanmıştı. Yugoslav Komünist Partisi'nin Sovyetler Birliği'nde yaşayan önderlerinin kaderini, "o dönemde ben tek başıma kalmıştım" diyen Tito'nun ağzından dinleyelim:

> "Temizlikler sırasında tutuklanan yargılanan ve tasfiye edilen, ya da hapse atıldıktan sonra izine rastlanamayanlar arasında Filip Filipovic, Kamilo Horvatin, Kosta Nokakovic, Djuka ve Stjepan Cvjic, Rade ve Grgur Vujovic, Mladen Conic, Anton Mavrak ve diğerleri vardı. Hiçbir zaman işlemedikleri suçlardan ötürü üzerlerine yıkılan müthiş suçlamalarla ölüme yollanan bu insanların yaşadıkları trajedi çok büyüktür. O günler olağanüstü karmaşıktı. Partimiz tümüyle suçlama altındaydı. Komintern içinde partinin dağıtılacağı yolunda söylentiler bile dolaşıyordu." (J. B. Tito, **The Struggle and Development of the CPY Between the Two Wars,** s. 54)

Romanya Komünist Partisi'nin genel sekreteri ve Komintern yürütme kurulundaki temsilcisi Marcel Pauker ve Merkez Komitesi üyesi Aleksandru Dobrogenau 1937'de kurşuna dizildi. Rakovski ile olan eski ilişkileri casus sayılmaları için yeterliydi! Olayın trajik yanlarından biri de Pauker Moskova'da tutuklanırken, karısının da Romanya'da faşistlerce tutuklanmış olmasıydı.

Dimitrov'la birlikte Leipzig'de yargılanan Popov ve Tanev'e Sovyetler Birliği vatandaşlık vermişti. 1937'de Sovyetler'de tutuklanan bu iki Bulgar komünistine faşist Alman mahkemesinin veremediği cezayı Sovyet mahkemesi verdi.

Yüz kadar İtalyan komünisti, anarşisti ve partili olmayan işçi öldürüldü. Bunlar arasında Alman komünisti Neumann'la birlikte Kanton Komünü'ne katılmış olan tanınmış gazeteci Edmondo Peluso da vardı. Togliatti'nin üvey kardeşi Paolo Robotti tutuklandı.

Aralarında Çin Komünist Partisi'nin Komintern temsilcisi Go Şaotan'ın da bulunduğu birçok Çinli komünist tutuklandı. Komintern'deki Kore seksiyonunun tamamı tutuklandı.

O zamanlar Finlandiya Komünist Partisi birinci sekreteri olan Avo Tuominen daha sonraları, kurşuna dizilen birçok Fin'li komünistin adını açıklarken, o sıralarda Sovyetler Birliği'nde yaşayan bütün Finlilerin "halk düşmanı" olarak ilan edildiklerini belirtir.

İspanyol, Çek, Fransız, Avusturyalı, Hollandalı, Hintli ve hatta Brezilyalı ve Amerikalı birçok komünist tutuklandı ya da öldürüldü. Komintern seksiyonlarından teröre hedef olan komünistler, ülkelerinde illegal koşullarda faaliyet gösteren partilere mensup olanlardı. Olayın en dehşet verici yanlarından birisi de, aynı tarihlerde sınıf düşmanlarının iktidarda olduğu kendi ülkelerinde hapisteki komünistlerin birçoğu hayatta kalırken, Sovyetler Birliği'nde olanların büyük bir kesiminin öldürülmüş olmasıdır.

Sovyet sınırları dışında "Temizlikler"

"Temizlikler" sadece Sovyetler Birliği sınırları içine hapsedilmedi. Moskova'daki komünistlerle başa çıkmak oldukça kolay bir işti. Yabancı ülkelerde "temizlikler"e girişmek, daha gizli, daha planlı taktikler gerektiriyordu. Aralık 1936'da Yezhov, "Özel Görevler Seksiyonu" adı altında NKVD'de bir örgütlenme oluşturdu. "Seyyar Gruplar" denen bu seksiyonun görevi, Sovyetler Birliği dışında "temizlikler" gerçekleştirmekti.

Stalinist bürokrasiyi Sovyet sınırları dışında en fazla telaşlandıran gelişmelerden birisi İspanya İç Savaşı'ydı. Bu savaşın devrimci saflardaki belkemiğini POUM (Troçki'ye göre "Sol Merkezciler") ve anarşistler oluşturuyordu. İspanya'da Markos adıyla faaliyet gösteren NKVD şeflerinden Slutsky'e göre, POUM sadece Zinovyev ve Piatakov'un yargılanmalarını eleştirmekle kalmıyor, aynı zamanda Troçki'yi İspanya'ya getir-

mek için de uğraşıyordu. Daha Aralık 1936'da Sovyet basınında Katalonya'nın geleneksel Marksist partisi POUM'un tasfiyesinin gerekli olduğundan söz ediliyordu.

16 Haziran 1937'de POUM'un politik sekreteri ve Kızıl Sendikalar Enternasyonal'i eski başkanı Andres Nin NKVD görevlilerince İspanya'da tutuklanıp sorguya çekildikten sonra öldürüldü. Fakat Andres Nin'e "itiraf" türünden birşey imzalatılamadı. POUM ve anarşistleri ezebilmek için, iç savaşın en kritik bir döneminde güçlerin parçalanmasından çekinilmedi. İspanyol Komünist Partisi yönetimi Komintern direktiflerine uygun olarak hareket etmesine rağmen, Parti genel sekreteri Jose Diaz NKVD'nin faaliyetlerinden "ahlaki bir ölüm" diye sözeder. Aynı Diaz daha sonra Moskova'da karanlık bir biçimde ölmüştür.

1930'larda dış ülkelerde görevli bazı Sovyet diplomatları ve NKVD ajanları Sovyetler Birliği'ne geri dönmeyi reddettiler. Bunun en önemli nedenlerinden birisi duydukları endişeydi. Geri çağırılarak kurşuna dizilen Antonov-Ovseenko'dan daha önce sözetmiştik. Diğer bir örnek NKVD'nin Fransa'daki temsilcisi Nikolai Smirnov'dur. Moskova'ya geri çağırıldı ve döndüğünde Fransız ve Polonya ajanlığı suçlamasıyla kurşuna dizildi.

NKVD'nin üst düzeylerinde görevli olan general Krivitski, Aralık 1937'de Fransa'daki Sosyalist Parti'ye, Fransız Komünist Partisi'ne ve Dördüncü Enternasyonal hareketine birer mektup göndererek, onbinlerce suçsuz insanın tutuklanması ve kurşuna dizilmesi nedeniyle kendi konumunu feda etmek zorunluluğu duyduğunu ve kendisini, haksız yere suçlanan ve öldürülen insanların itibarlarının iadesi yolunda mücadeleye adadığını söyler. Krivitski'nin mektubu şöyle sona erer:

> "GPU'nun beni öldürerek susturacağını biliyorum. Yezhov'un emri altında herşeyi yapmaya hazır yüzlerce kişi peşime düştü bile. Devrimci bir savaşçı olarak, bu durumu uluslararası işçi sınıfının bilgisine sunmayı bir görev sayıyorum."

Krivitski'nin tahmini yanlış çıkmadı. Kurşunlanan vücudu Washington'daki bir otel odasında bulundu.

Bu mektuptan birkaç gün sonra Avrupa gazeteleri, Sovyetler'in eski Yunanistan elçisi A. G. Barmin'in benzer bir mektubunu yayınladılar. Barmin mektubunda, ondokuz yıldır komünist olduğunu, ama şimdi devrimi yapan ve ilk işçi devletini kuranların kitlesel olarak yokedilme hazırlıklarının görüldüğünü yazıyordu.

Bu arada Ekim Devrimi ve iç savaş kahramanı F.F.Raskolnikov'dan söz etmeden geçmeyelim. Raskolnikov 1917'de Kronstadt parti komitesi başkanıydı. Daha sonra donanma komiserliği temsilciliği, Volga, Hazar ve Baltık donanma komutanlığı yaptı. 1930-39 yılları arasında Estonya, Danimarka ve Bulgaristan'da Sovyet elçiliği görevlerinde bulundu. Raskol-

nikov, 17. parti kongresinden sonra kişi putlaştırma ve en iyi parti kadrolarının tasfiyesi karşısında büyük bir tedirginlik duymaya başladı. Temmuz 1939'da Fransa'da bulunduğu sırada kendisinin "halk düşmanı" ilan edildiğini öğrendi. Stalin'e yazdığı açık mektupta, eski Bolşevik kuşağın yokedilmesini, Troçkistlere, Zinovyevcilere ve Buharincilere karşı girişilen iftira ve terör kampanyasını sert bir dille protesto etti. Stalinist bürokrasinin üzerinde yarattığı sarsıntı sonucu, Raskolnikov Eylül 1939'da intihar etti.

Yüksek bir GPU görevlisi olan Ignace Reiss Temmuz 1937'de Stalin'e bir açık mektup yazarak IV. Enternasyonal hareketine katıldığını açıkladı. İki ay sonra İsviçre'nin Lozan şehrinde vücudu delik deşik edilmiş bir halde ölü olarak bulundu.

Troçki'nin sekreteri Erwin Wolf gönüllü olarak katıldığı İspanya İç Savaşı'nda sınıf düşmanlarının değil, GPU'nun kurşunlarıyla öldü. IV. Enternasyonal hareketinde yönetici bir rol oynayan Troçki'nin oğlu Leon Sedov 1 Şubat 1938'de Paris'de öldürüldü. Altı ay kadar sonra, IV. Enternasyonal'in kuruluş konferansını düzenleyen Rudolf Klement esrarengiz biçimde ortadan kayboldu. İşkence edilmiş vücudu başsız olarak Sen Nehrinde bulundu.

Artık sıra, bitirilmemiş bir hesabın görülmesine gelmişti. Moskova duruşmalarında Troçki biçimsel olarak gıyabında ölüm cezasına çarptırılmıştı. Stalinist bürokrasinin kararını infaz etme görevini NKVD subayı Leonid Eitingan örgütledi. Eitingan 1936'da Kotov adıyla İspanya'ya gönderildi. Bundan sonrası Stalinizme özgü "deneyimli" yöntemlerle tezgahlandı. 20 Ağustos 1940 tarihi Stalinizmin bayram ve şenlik günü oldu. Stalin'in emriyle Troçki'nin katili Sovyetler Birliği kahramanı ilan edildi. Katilin annesine de Lenin ödülü verildi.

Kısa bilanço

Bu yazıda sıraladığımız isimler, en önde gelen siyasetçiler, bilim adamları, askeri liderler, sanatçılar ve yöneticilerin bir kesimine aittir. 1930'ların kıyım ve temizlikleri sadece parti ve devlet cihazını değil, tüm ülkeyi baştan aşağı çatırdattı. 1937 yılına gelindiğinde 5 milyon insan çalışma kamplarında toplanmış bulunuyordu. Ocak 1937 ile Aralık 1938 arasında tutuklanan insan sayısı 7 milyon civarındaydı. Tutuklananların 1 milyonu kurşuna dizilirken, kamplardaki ağır yaşam koşullarından dolayı 2 milyon kişi yaşamını yitirdi. Temizliklerde yaşamlarını kaybedenlerin kesin bir sayısını vermek oldukça zordur. Ancak 1956 yılında İtalyan Komünist Partisi delegasyonuna Hrutşçev tarafından verilen bilgiye göre temizlikler boyunca toplam olarak yaşamlarını kaybedenlerin sayısı 8 milyondu.

Toplumda nicelik olarak bir oranlama yapılırsa Stalinist terörün en bü-

yük darbesini yiyenlerin sıradan parti neferleri, alt ve orta derecedeki parti görevlileri olduğu görülecektir. Ekim devriminin önderleri, Lenin kuşağı, sürgünlere, zindanlara, ölüm mangalarının önünde hedef olmaya layık görüldü. 1917'deki Politbüro'nun tamamı, Merkez Komitesi'nin tamamına yakını, ilk devrim yıllarının Halk Komiserleri Konseyi'nin birçok üyesi öldürüldü. Lenin'in vasiyetnamesinde adı geçen kişilerden Stalin hariç kimse hayatta bırakılmadı. Devrimci miras, Bolşevik geçmiş ortadan kaldırıldı. 1917 Ekim Devrimi'nde Lenin'in Merkez Komitesi'nin kaderini bir kez daha anımsatalım:

Lenin 1924'de öldü; **Troçki** 1940'da öldürüldü; **Rikov** 1938'de kurşuna dizildi; **Buharin** 1938'de kurşuna dizildi; **Sverdlov** 1919'da bir terörist tarafından öldürüldü; **Zinovyev** 1936'da kurşuna dizildi; **Kamenev** 1936'da kurşuna dizildi; **Milyutin** 1938'de kurşuna dizildi; **Lomov** 1938'de kurşuna dizildi; **Sjamyan** 1918'de bir İngiliz tarafından öldürüldü; **Berzin** 1939'da kurşuna dizildi; **Muranov** 1939'da tasfiye edildi, akibeti belli değil; **Artem** 1921'de öldü; **Stassova** ortadan kayboldu, akibeti belli değil; **Kollontay** 1952'de öldü (?); **Nogin** iç savaşta öldü; **Dzerjinsky** 1926'da öldü; **Uritski** 1918'de bir terörist tarafından öldürüldü; **Krestinsky** 1938'de kurşuna dizildi; **Bubnov** 1938'de kurşuna dizildi; **Sokolnikov** 1939'da hapisanede öldü; **Joffe** 1927'de intihar etti.

Şimdi de 1925-34 yılları arasındaki Merkez Komitelerinin kaderlerine bir bakalım:

Yıl	Hangi Kongre	Merkez Kom. seçilen üye sayısı	1936-38'de öldürülen M.Komitesi üye sayısı
1925	Ondördüncü	106	80
1927	Onbeşinci	121	96
1930	Onaltıncı	138	111
1934	Onyedinci	139	110

1934'de yapılan 17. Kongre sırasında partide 2.809.000 üye ve aday üye vardı. Bunlardan 900.000'i aday üyeydi ve normal olarak 1939'daki 18. Kongreden önce asil üye olacaklardı. Ancak 1935-36'da Partiye hiçbir yeni üye alınmadı. 1936 Kasım'ında yeniden üye kaydı başladı. Bu tarihten 1939 baharına kadar bir milyonun biraz üstünde insan aday üye olarak alındı. Bunların en azından üçte birinin 18. Kongre'den önce asil üye olmaları gerekiyordu. 1934'den 1939'a kadar geçen beş yıllık sürede ortaya çıkan eksilme 300-400 bin kişi civarındadır. Geniş bir hesaplamayla bile, 1939'daki toplam asil ve aday üye sayısı 3.5 milyondan az değildir. Bu sayının en azından 2.600.000'i asil üye sayısına tekabül etmektedir. Fakat 18. Kongre sayımlarına göre Parti'nin üye sayısı 2.478.000'dir ve bu sayının sadece 1.590,000'i asil üyedir. Bu muazzam azalma yaşanmış olan kitlesel kıyımın açık bir göstergesinden başka birşey değildir.

1934'de toplanan 17. Kongreye "zafer kongresi" denmişti. Beş yıl sonraki 18. Kongreye gelindiğinde, bir önceki kongreye katılan 1966 delegeden 1108'i (yani yarısından fazlası) "karşı devrimci suçlar"dan tutuklanmış bulunuyordu. 18. Kongreye katılan delegelerin de sadece %2'si bir önceki kongrede delegeydiler.

1934'deki 17. Kongre'den sonraki Politbüro'nun 10 üyesinden geri kalan sadece Stalin ve Mikoyan'dır.

Kısacası Stalinist bürokrasinin iki-üç yıl içinde komünistlere uyguladığı baskı ve katliamın faturası tüm devrimci mücadele, üç devrim (1905, 1917 Şubat ve 1917 Ekim) ve İç Savaş'daki kayıplardan daha yüksektir.

Siyasi tecrübesi, devrimci kişiliği, bağımsız ve eleştirisel bilinci olan üyeler temizlendi. Her yere "evet efendimciler", dalkavuklar, kariyeristler ve entrikaçılar dolduruldu. Birçok eski Menşevik önemli görevlere getirildi. Örneğin Amerika'daki Sovyet elçisi Troynanovski, Almanya elçisi Kintyuk eski Menşeviklerdendi. Fransa'daki elçi Potemkin bir burjuva tarihçisiydi. 1917'de Lenin ve Troçki'ye Alman ajanlığı suçlamasını yapan Serebrovski Merkez Komite'sine üye yapıldı. Menşevik Saslavski de basında önemli bir göreve atandı. Temizlikler ve kıyımlarda başrollerden birini oynayan başsavcı Vişinski'nin de eski Menşevik liderlerden biri olduğu bilinmektedir.

İddialar, "deliller" ve "itiraflar" üzerine

Eski Bolşeviklere karşı girişilen katliamlarla ilgili olarak Stalinist bürokrasi hangi gerekçelere başvurmuştu? Gerekçeler, Stalinizmin gelenekselleştirdiği ve kurumsal hale getirdiği, "kapitalizmi geri getirme" iftirası olarak özetlenebilir.

1935'de Zinovyev ve Kamenev'e karşı açılan ilk davada, sanıkların iktidarı da geçirmek için "gizli bir Moskova merkezi" kurdukları iddia edilmişti. Bu aşamada henüz, yabancı devletlerle, ya da faşizmle anlaşma iftiraları geliştirilememişti. 1936'daki yargılamada ise, sanıkların ne pahasına olursa olsun iktidarı ele geçirmek istediklerini "itiraf" ettikleri ileri sürüldü. Bu yeni "itiraf"a göre, Zinovyev ve Kamenev'in hiçbir toplumsal ve politik programları yoktu, hedefleri iktidardı. Onlar kurşuna dizildikten sonra, Eylül 1936'da Sovyet basınında Zinovyev ve Kamenev'in mahkemede yalan söyledikleri, aslında "kapitalizmi geri getirme" planlarını gizli tuttukları açıklanacaktı. Bu sayede Ocak 1937'deki yeni "yargılamalar" için yeni bir gerekçe de bulunmuş oldu. Bu kez iddianamede "yabancı devletlerin yardımıyla kapitalizmi geri getirme" gibi bir yenilik vardı. Bu yeni iddiaya gerekçe olarak da Troçki gösterildi. Siyasi olarak birbirleri ile farklı eğilimlerde olan insanları bu tezin savunucusu ve uygulayıcıları olarak sunabilmek için de "paralel Troçkist merkezler" adıy-

la, tüm sanıkları aynı suçlamanın kapsamına alabilecek olan bir "örgütler dizisi" yaratıldı. İddianameye göre, muhalefet iktidara gelemeyeceğini bildiğinden, bu işi yabancı devletlerin desteğiyle gerçekleştirecekti. Bu sayede Troçkistler iktidarı alacak, arkadan Sovyetler'in önemli kısmını yabancı devletlere peşkeş çekeccekti. Amur bölgesi Japonya'ya, Ukrayna da Almanlara verilecekti. Bu konuda Troçki ile Hitler'in en yakınlarından Hess arasında anlaşmaya varıldığını yazma cüreti bile gösterildi.

1935'deki ilk duruşmada sanıklar sadece "iktidar hırsı" içinde olmakla suçlanırken, daha sonraki yargılamalarda "kapitalizmi geri getirme" iddialarının ortaya atılmasının nedeni neydi? İşin daha başında böyle bir iddia, gerek Sovyetler Birliği ve gerekse dünya işçi sınıfı için hiç de inandırıcı olamazdı. Lenin'in yakın arkadaşlarına karşı böyle bir suçlama "zamanlama" bakımdan uygunsuz düşerdi. Önce, eski Bolşeviklere karşı psikolojik bir tepki ortamını hazırlamak gerekiyordu. Bu yüzden ilk yargılamalar "iktidar hırsı" teması ile sınırlı tutuldu. Böylece, önce eski Bolşeviklerin itibarları kırılacak, "yargılanma"ları için "haklı" ve "ölçülü" bir gerekçe bulunmuş olacaktı. İkinci aşamada "kapitalizmi geri getirmek"le suçlanabilirlerdi. Yığınlar Stalin bürokrasisi hakkında ne düşünürlerse düşünsünler, en duyarlı oldukları konuların başında, üretim araçlarının kollektif mülkiyeti geliyordu ve Ekim devriminin kazanımları mutlaka korunmalıydı. Bu yüzden sanık sandalyesinde oturan eski Bolşevikler, amaçlarının "kapitalizmi geri getirmek" olduğunu "itiraf" etmeliydiler. "Kapitalizmi geri getirmek" için başvurulacak araç da, yabancı emperyalist güçler olarak belirlendikten sonra, mizansen tamamlanmış oldu. Artık devrim tarihi yeniden yazılabilirdi.

"Yargılamalar"da üç temel yöntem üzerinde duruldu: terör, sabotaj ve casusluk. İddianameye göre muhalefet, başta Stalin olmak üzere parti yöneticilerine suikastlar düzenleyerek, onları ortadan kaldırmayı planlıyordu. Bu konuda bir tek delil bile ileri sürülemedi. En büyük dayanak noktası ve "deliller", biraz ileride üzerinde duracağımız ünlü "itiraflar"dır.

1937'deki duruşmalarda yeni bir iddia daha ortaya atıldı: ülkenin ekonomik kaynaklarına sabotaj! Böylece, maden ve tren kazalarından, ekonomideki her bozukluktan, kollektif çiftliklere karşı her direnişten sorumlu olan bir düşman bulundu: Troçkizm!

Sovyetler Birliği'nin teknik bilgi, hammadde sıkıntısı, yatırım problemleri gibi sanayileşmede karşılaştığı objektif zorluklar ve bunun yanısıra kötü planlama, işçi sınıfının içinde tabakalaşma, yüksek çalışma temposu, düşük ücretler, kalitesi düşük konutlar, uzun kuyruklar gibi 1920'lerde sanayinin geciktirilmesinin yolaçtığı ve bürokrasinin güçlendirilmesi için yararlanılan subjektif etkenlerden kaynaklanan zorluklar, Troçkistleri suçlu çıkarmak için zengin bir malzeme kaynağı olarak kullanıldı. 1938'deki "yargılamalar"da "sabotaj" suçlaması en gözde silahlardan biriydi.

İddianameye göre, Troçkistler sadece terör ve sabotajla yetinmemiş,

aynı zamanda yabancı devletlerden destek de almışlardı. Çıldıran bürokrasinin savcısı, "Troçki'nin başında bulunduğu blokun tamamı yabancı casuslardan ve çarlığın gizli polislerinden oluşmaktadır" diyerek tarihin en iğrenç iftiralarından birini yapıyordu.

Moskova duruşmalarının birincisinde, sanık sandalyesine oturtulanlara, 1932 yılından beri Gestapo ajanları oldukları "itiraf" ettirildi. Oysa ki, o tarihte Gestapo diye bir örgüt henüz kurulmamıştı. İkinci yargılamada, Troçki'nin sadece Alman ajanı değil, aynı zamanda Japon gizli servisleri ile de birlikte çalıştığı söylenecekti. Nihayet 1938'deki üçüncü Moskova duruşmalarında Polonya ve İngiliz gizli servislerinin de Troçkistlerden bilgiler aldığı açıklanacaktı!

Troçki'nin İngiliz gizli servisleriyle ilişkisi olduğu yolunda 1938'deki suçlamanın temelinde, Stalin'in İngilizlerle ilişkilerinin kötüleşmesi yatar. 1939'da Stalin Hitler ile pakt yapınca, bu kez Troçki'ye İngiliz ajanlığının yanısıra Amerikan ajanlığı da yakıştırılır. 1941'de Almanya ile Sovyetler arasında savaş başlayınca, Troçkistler tekrar Alman ajanlığı damgasını yerler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika ile Sovyetler arasındaki ilişkilerin olumsuz olarak gelişmesi nedeniyle, Dördüncü Enternasyonal'e yöneltilen Amerikan ajanlığı suçlaması göreceli bir süreklilik kazanır. Soğuk savaştan sonra Sovyetlerin Amerika ile ilişkileri iyileştiğinde Çin'le ilişkileri bozulur. Ama IV. Enternasyonal Çin ajanlığı ile suçlanmaz ve bu kez "ajanlar" ironik olarak yer değiştirirler ve Çinliler Troçkist ajanlar olmakla suçlanırlar.

1917 yılında Geçici Hükümet, Lenin ve Troçki'nin Alman ajanları oldukları yalanını tüm dünyaya yaymıştı. Aynı yöntemi yirmi yıl sonra Sovyet bürokrasisinin şefi Stalin, Ekim Devrimi'nin önderlerinden ve Kızıl Ordu'nun kurucusu Leon Troçki'ye karşı uyguluyordu. Tam burada ünlü Nazi şeflerinden Göbels'in sözlerini anımsamamak elde değil: "yalanı ne denli büyük söylerseniz ve sık tekrarlarsanız, insanları inandırmak o denli kolay olur."

Her türden ağır iftiralara uğrayan eski Bolşevik kuşağa mensup bu insanlar duruşmaların arifesinde partinin ve devletin en önemli yerlerinde bulunuyorlardı. Suçlandıkları amaçları gerçekleştirmek için en ufak bir çabada bile bulunmamaları hangi mantıkla izah edilebilir? Bu inanılması olanaksız garip durumu Troçki şu alaycı sözlerle dile getirir: "Eğer bütün kilit noktalar benim emirlerimi dinleyen Troçkistlerce tutulmuş ise, neden Stalin Kremlin'dedir ve ben yurt dışındayım?"

Herhangi bir nedenle suçlanan insanlar hakkında, suçu ispat için delil gereklidir. Peki Moskova duruşmalarında öne sürülen deliller nelerdi? Hiçbir maddi delil yoktu. Duruşmaların hiçbirinde, suçlamaları haklı çıkarabilecek tek bir maddi delil ileri sürülememiştir. İddianamelere göre, devlet ve parti yönetimine karşı korkunç bir komplo hazırlığı söz konusudur! Dört yabancı devletin gizli servisleri de bu komplonun içindedir. Ve de bu korkunç "komplo"yu yöneten sürgündeki Troçki'dir. Duruşmalarda sü-

rekli olarak sanıkların Troçki'den mektupla direktif aldıklarından sözedilmiş, fakat tek bir mektup bile gösterilememiştir. Delil olarak gündeme getirilen "mektup", Troçki'nin 1932 yılındaki "Sovyetler Birliği Komünist Partisine Mektup" adlı yazısıdır. Troçki bu yazısında partiden, Stalin'i görevden uzaklaştırarak Lenin'in vasiyetini yerine getirmesini talep eder. Menşevik savcı Vişinski'ye göre bu talep terörizme çağrıdır. Delil bulunamayışı konusunda ise, savcı şöyle diyordu:

> "Bir komplo ile karşı karşıyayız. Karşımızdaki insanlar, bir darbe yapmak için yıllardır örgütlenmiş olan, bu komplolarını geliştirebilmek için faaliyet gösteren, yabancı faşist güçlerle temasa geçen komploculardır. Bu durumda **deliller sorusu nasıl gündeme getirilebilir?**" (**Moskva Processen,** Partisanförlaget, 1971, s. 364).

Savcı Vişinsky kendi sözleri ile kendini kapana kıstırıyor. Darbe gerçekleştirecek boyutta bir komplo hazırlanacak ve hiçbir yazılı belge, ya da direktif olmayacak! En sıkı, en gizli örgüt faaliyetinde bile, tüm yazılı belgelerin yok edilebilmesi olanaksızdır. Bu kadar çok sayıda insanın içinde olduğu iddia edilen komplocu bir örgüte sızamamak olanaksızdır. Bolşevikler Ekim devriminde iktidarı ele geçirdikten sonra, en gizli saydıkları bir yığın belgeyi polis arşivlerinde bulunca, oldukça şaşırmışlardı. Aynı durumun iktidardaki bürokrasi açısından daha da elverişli olduğu bu yeni koşullarda tekrarlanamaması olanaksızdır. Hiçbir yazılı delilin ortaya konulamadığı böyle bir durumda, savcı ve yargıçların sanıkların doğru itiraflarda bulunup bulunmadıklarını incelik ve duyarlılıkla araştırmaları, en basit hukuk kurallarının da bir gereğidir. Çok sayıda tanığın ifadelerine başvurulması ve çelişkili ifadeler görüldüğünde, çapraz sorgulamalar, ya da yüzleştirmeler yapılması akla gelen ilk örneklerdir. Ama bunların hiçbirisi yapılmadı.

Moskova duruşmalarına ilişkin olarak değişik birçok kaynaklara başvurduk. Hiçbir yerde suçlananlara ilişkin olarak yazılı ve somut bir delile rastlayamadık. Duruşmalar boyunca gösterilen tek "delil", sanıkların tereddütlü, çelişkili, çürük "itiraf"larıdır. Ama yine de üzerinde çok spekülasyonlar yapılan bu "delil"e, yani itiraflara biraz değinelim.

1936'daki birinci Moskova duruşmalarında Smirnov ve Golzman "kısmi itiraflar"da bulunmuştu. Duruşmada özellikle Smirnov GPU'nun sorgulama yöntemleri ile tamamen ezilmediğini gösterdi. Suçlananlardan her birinin "itiraf" ettiği "gizli merkez" suçlamasını kabul etmedi. Hiçbir "somut ayrıntı" masalı da anlatmadı. Smirnov, Troçki'nin Sovyetler Birliği'ndeki "temsilcisi", "Troçkist örgütün başı" olarak sunulmuştu. 1933'den beri hapiste olan bir insan, iddia edilen büyük bir komployu, mahkeme önüne çıkarıldığı 1936'ya kadar yani üç yıl hapisten nasıl yönetmişti? Sadece bu olgu bile, en sıradan bir burjuva mahkemesince suçlanan kişinin lehine değerlendirilecek bir delil özelliği taşırken, gerçekte

adaletli olması gereken bir işçi devletinin mahkemesinde savcı şöyle konuşabiliyordu:

> "Merkezin faaliyetleri çok iyi örgütlenmiş bir bağlantı tekniği sayesinde sürdürülmüştür. Örneğin Smirnov gibi serbest olmayan kişiler merkezin faaliyetlerinin yönetimine katılmışlardır. Smirnov 1 Ocak 1933'den beri tutukludur. Fakat onun hapisten Troçkistlerle ilişkiler kurduğunu biliyoruz. Smirnov'un hapiste şifreler aracılığıyla yoldaşlarıyla ilişkiler kurduğu keşfedilmiştir." (Lögnens Renassans. s. 83).

Sözü edilen şifrelerden hiçbirisi mahkemede ortaya konmadı. Şifrelere ilişkin spekülasyonun piyasaya sürülmesi ile çekilmesi bir olmuştur. Aslında Smirnov'un kısmi "itiraf"ı tezgahın tertiplenmesinde bir terslik yarattı. Komplo ile suçlanarak mahkeme önüne çıkarılanların sayısı sınırlıydı. Çünkü sebatla suçlamaları reddedenler daha işin başında ayrı tutulmuşlardı. Smirnov'u ayıramamalarının nedeni, onun daha baştan en temel sanık ilan edilmiş olmasından geliyordu. Onun "yarım itiraf"ına razı olmaları gerekiyordu.

Radek de 1937'deki ikinci Moskova duruşmalarındaki tanıklığı sırasında, hesapta olmayan konuşmalar yapmıştı. Uyanık bir kişi onun suçlamaları nasıl boşa çıkardığını rahatlıkla farkedebilirdi.

Krestinski 1938'de, duruşmaların daha ilk gününde iddianamenin okunmasından sonra "itiraflar"ını şöyle geri aldı:

> **Krestinsky:** "Ben suçlu değilim, Troçkist değilim. Sağların ve Troçkistlerin blokuna hiçbir zaman üye olmadım; böyle bir bloğun varlığından da haberim yoktu. Bana yüklenen suçları da işlemiş değilim. Alman gizli servisleri ile hiçbir ilişkim olmadı."
>
> **Mahkeme Başkanı:** "İlk sorgudaki itirafınızı mı kastediyorsunuz?"
>
> **Krestinsky:** "Evet, ilk sorguda itirafta bulunmuştum, fakat hiçbir zaman Troçkist olmadım."
>
> **Mahkeme Başkanı:** "Casusluk yaptığınız ve terörist eylemlere katıldığınız yolundaki iddiaları kabul ederek, suçlu olduğunuzu açıklayacak mısınız?"
>
> **Krestinski:** Hiçbir zaman Troçkist olmadım. Sağların ve Troçkistlerin blokuna katılmadım ve hiçbir suç işlemedim." (R. Conquest, s. 499)

İlk günkü duruşmada savcı, diğer sanıkların Krestinski'den söz etmelerini sağlayabilmek için bir dizi sorular yöneltti. Krestinsky, her türlü suçlamayı reddederek, 27 Kasım 1927 tarihinde Troçki'ye yazdığı bir mektupta onu eleştirdiğini söyledi ve savcıdan mektubu okumasını istedi. Böyle bir mektup olmadığını söyleyen savcı, **ikinci gün** mektubu ortaya çıkararak, bazı pasajlar okudu. Savcıya göre Krestinsky manevra yapıyor, parti içinde Troçkist mücadeleyi sürdürebilmek için Troçkizmle kopuşmuş gibi görünmeye çalışıyordu. Duruşmaların **ilk gününde** sorgu ifadelerini reddeden Krestinsky, **ertesi günkü** bu duruşmada iddianameyi kabul ettiğini söyleyecekti.

Krestinsky: "İlk sorgudaki itiraflarımın isabetli olduğunu kabul ediyorum."

Vişinsky: "Dünkü ifadeniz, mahkemeye karşı Troçkist bir provokasyon dışında bir anlam ifade edebilir mi?"

Krestinsky: "Dün sanık sandalyesinde oturmamla, iddianameyle ve benim iyi olmayan sağlık durumumla daha da kötüleşen etkilenme nedeniyle bir an için kendimi sahte bir utangaçlık duygusu içinde hissettim. Bu yüzden doğruyu söyleyecek durumda değildim. 'Evet suçluyum' diyeceğim yerde mekanik olarak 'hayır suçsuzum' diye yanıt verdim."

Vişinski: "Mekanik olarak mı?"

Krestinsky: "Dünya kamuoyuna karşı doğruyu, yani Sovyet iktidarına karşı daima Troçkist bir mücadele sürdürdüğümü söyleyecek gücü kendimde bulamadım. Kişi olarak bana yöneltilen bütün ağır iddialardan suçlu olduğumu ve suçlarımı tam olarak itiraf ettiğimi mahkemenin zapta geçirmesini istiyorum. Ve ihanet sorumluluğu taşıdığımı itiraf ediyorum." (Lögnens Renassans, s. 83).

Mahkemenin ilk günü olan 2 Mart'la ikinci günü olan 3 Mart'ı bağlayan gecede Krestinsky'e ne olduğunu bilemeyiz, ama tahmin edebiliriz!

Buharin'in ve hatta sadık Stalinist eski GPU şefi Yagoda'nın mahkemedeki ifadeleri, Krestinsky ile benzerlikler göstermekteydi. Örneğin Yagoda birtakım iddiaları reddetti ve hatta Maksim Gorki'nin ölüm nedeni ile ilgili olarak açıklamalarda bulunma eğilimi gösterdi. Mahkeme başkanı derhal duruşmaya ara verdi ve aradan sonra Yagoda daha fazla konuşturulmadı.

Okuyucunun da gördüğü gibi, "itiraf" sözcüğünü bu yazıda sürekli olarak tırnak içinde kullandık. İtiraf sözcüğü ne anlama gelir? Bir kimsenin işlediği suçu açıkça kabul etmesi demektir. Eğer söz konusu olan politik bir davaysa ve yargılanan kişi de politik bir bilince sahipse, Moskova duruşmalarındaki türden "itiraflar" söz konusu olamaz. Duruşmalarda suçlanan insanların kişilikleri meçhul olsaydı, yalnızca "itiraflar" denen ifadelerle varılabilecek sonuç, sanıkların politik bilinçten yoksun, acemi ve yeteneksiz komploculardan öteye bir nitelik taşımadıkları olabilirdi. Oysa ki, sanık sandalyesine oturtulan insanlar, yirmi ya da otuz yıldır dünyanın en gerici düzenlerinden birine karşı Lenin'le yan yana savaşmış, politik mücadelede pişmiş, zengin deneyim sahibi kişilerdir. Aşağı yukarı tüm sanıklar Ekim devrimine katılmış, partinin ve devletin önemli yerlerinde görevler üstlenmişti. Bu çaptaki insanların politik nitelikte bir örgütlenmenin sonucunda ortaya çıkabilecek riskleri göze alamayacakları düşünülemez. Politik bir savunma ve meydan okuma yerine, "itiraflar" adı altında mahkeme zabıtlarına geçen ifadeler, bu insanların kendi öz geçmişleri ve tüm kişilikleri ile taban tabana çelişkilidir.

Moskova duruşmaları türünden politik bir davada, böyle ünlü politik kişilerin sanık sandalyesini politik bir arena olarak kullanmalarından başka bir alternatif düşünülemez. Örneğin, eğer sanıklar iddia edildiği gibi gerçekten Stalin'i öldürmeyi planlamış ya da düşünmüş olsalardı, yapacakları şey, bunun nedenlerini açıklamak olacaktı. 1922'de Sosyalist Dev-

rimciler Lenin ve Troçki'yi öldürmek iddiasıyla mahkeme önüne çıkarıldıklarında, niyetlerinin gerekçelerini açık seçik anlatmışlardı. Devlet yönetimine karşı terör kullanmanın gerekli olduğu sonucuna vardıklarını itiraf ederek, politik amaçlarını mahkeme önünde önünde savundular. Sadece, planları gerçekleşemediği için üzüntü duyduklarını söylediler ve ideolojik bütünlüklerini korudular. Hamburg ve Gdansk'ın burjuva mahkemelerinde yıkıcı faaliyette bulunmaktan yargılanan Troçkistler de aynı tavrı aldılar. Eylemlerinin nedenlerini açıklayarak, düşüncelerini savundular. Politik "itiraf" böyle anlaşılır, böyle değerlendirilir. Ama Moskova duruşmalarında böyle birşey olmadı. İllegal mücadelede uzun yılların deneyimlerine sahip olan eski Bolşevikler, sadece ezik bir suçluluk psikozu içinde "itiraflar"da bulunmakla kalmadılar, aynı zamanda kendilerini yargılayanların değer yargılarını ve terminolojilerini de kullandılar. "İtiraflar" gerçeklerin dile getirilmesi olarak değil, boyun eğdirilme, teslim alınma olarak algılanmalıdır. Birçokları kendilerini savunmanın gereksiz olduğunu söyleyerek avukat istemedikleri gibi, ölüm cezasına çarptırılmalarını da istediler. Teslimiyet ve eziklik o denli dehşet vericiydi ki, örneğin Piatakov şöyle diyebiliyordu:

> "Birkaç saat sonra bizim hakkımızda karar vereceksiniz. Burada karşınızda kendi suçumun pisliği ve ezikliği altındayım. Herşeyden yoksun kalmanın borçluluk duygusu içinde partimi kaybettim, ailemi kaybettim, hiçbir arkadaşım yok, kendimi kaybettim...." (Moskvaprocessen, s. 116).

Savcı ve bizzat sanıklar, yargılananları aşağılama konusunda Rusça'daki en ağır deyimi bulabilmek için bir çeşit yarışa girdiler:

> **Vişinski:** "1933'de yazdığınız yazılar ve bildirilerde partiye sadakatiniz olduğu izlenimini vermiştiniz. Bunu nasıl değerlendirmeli? Sahtekarlık mıydı?
> **Kamenev:** "Hayır sahtekarlıktan da kötü."
> **Vişinski:** "İnançsızlık mı?"
> **Kamenev:** "Daha kötü."
> **Vişinski:** "Sahtekarlıktan, inançsızlıktan daha kötü olan sözcüğü siz bulabilir misiniz? Yoksa ihanet mi?"
> **Kamenev:** Doğrusunu siz buldunuz." (A.g.y. s. 49)

Stalin bürokrasisini yıkmayı planlamış olsalar bile, eski Bolşeviklerin mahkeme önünde bu tür bir davranış içinde olmaları inanılmaz derecede şaşırtıcıdır. En azından kendi dillerini ve terminolojilerini kullanmaları gerekirdi. Öyleyse bu trajik durumun izahı nedir? Fiziki ve psikolojik baskılara karşı büyük deneyimleri olan bu insanlar neden direnemediler ve düzmece "itiraflar"da bulundular?

Buharin'in kurşuna dizilmeden önce karısına bıraktığı mektupla başlayarak, bu sorunun yanıtını aramaya çalışalım:

> "Hayattan ayrılıyorum. Başımı, acımasız fakat aynı zamanda pırıl pırıl ol-

> masi gereken proletaryanın baltası önünde eğmiyorum. Ortaçağ yöntemlerine başvurup, muazzam bir güç ele geçirerek planlanmış iftiralar üreten, cüretli cehennem makinasının önünde kendimi çaresiz hissediyorum.
>
> Dzerzhinski öldü; Çeka'nın üstün gelenekleri geçmişin içinde solup gitti. Devrimci düşünce Çeka'nın tüm eylemlerine yön veriyordu: düşmanlara karşı adaletli sertlik, devleti her türlü karşı devrime karşı koruyordu. Çeka böyle bir özel güven, özel bir saygı, otorite ve kabul gördü. Şimdi, NKVD'nin bir çok sözüm ona organları dejenere olmuş bürokratlar örgütüdür. Düşüncesiz, yoz, iyi para alan kimseler, Çeka'nın geçmişte kaybolan otoritesini, Stalin'in hastalıklı şüpheciliğine (daha fazlasını söylemekten korkuyorum) eğlence sağlayan bir konum ve isim temin etme itiş kakışı için kullanmaktadırlar. Kendi yarattıkları mide bulandırıcı masallarla aynı zamanda kendilerini de mahvettiklerini anlıyamıyorlar. Tarih kirli işlerin tanıklarına katlanamaz.
>
> Merkez Komitesi'nin herhangi bir üyesi, partinin sıradan bir üyesi bu 'mucize yaratan' organlarca temizlenebilir, bir hain, bir dönek, bir ajan haline dönüştürülebilir. Eğer Stalin kendisi hakkında şüphelere düşecek olsa bunun doğrulanması hiç gecikmeyecektir.
>
> Parti üzerinde kasırga bulutları dolaşıyor. Benim hiçbir şeyden suçlu olmayan bir tek başım, binlerce suçsuz başı da aşağıya çekecektir. Aslında şimdi var olmayan bir Buharinist örgütün yaratılması gerekmektedir. Partiyle bir anlaşmazlığın gölgesi bile yoktur; yedi yıl önce Sağ Muhalefet yıllarında da yoktu. Ryutin ve Uglanov'un gizli örgütleri hakkında da hiçbir şey bilmiyorum. Görüşlerimi Rykov ve Tomski ile birlikte açıkça söyledim.
>
> Onsekiz yaşımdan beri partideyim. Hayatımın amacı, herzaman işçi sınıfının çıkarları, sosyalizmin zaferi için savaşmak olmuştur. Son günlerde saygıdeğer Pravda, Nikolay Buharin'in Ekim'in zaferlerini yok etmeyi, kapitalizmi restore etmeyi amaçladığı yolunda en iğrenç yalanları yaymaktadır. Bu eşi görülmemiş bir aşağılamadır; bu, halka karşı sorumsuzluk içinde söylenen öyle bir yalandır ki, Romanov'un tüm yaşamını kapitalizme ve monarşiye karşı mücadeleye, proletarya devrimine ulaşılması için mücadeleye harcadığını keşfetme gibi aşağılık bir yalanla eşittir. Eğer sosyalizmi kurma yöntemleri konusunda bir kereden fazla yanıldıysam, gelecek nesiller beni Vladimir İlyiç'ten daha sert yargılamasın. İlk kez izsiz bir yolda tek bir hedefe doğru yürüyorduk. O zamanlar başkaydı, başka gelenekler vardı. Pravda'nın tartışma sayfası vardı, herkes düşüncesini söylüyor, yolları ve yöntemleri arıyor, tartışıyor, birlikte oluşturuyor ve ilerleniyordu.
>
> Gelecek neslin parti önderleri! Sizlere sesleniyorum! Bu dehşetli günlerde daha da büyüyen, alevlerle kaplı ve partiye nefes aldırmayan korkunç suç bulutlarının dalgasından uzak durmak zorunluluğu tarihsel görevlerinizin içindedir.
>
> Bütün parti üyelerine sesleniyorum! Belki de yaşamımın sonu olan şu günlerde, bana bulaştırılan iğrenç pisliği tarih filtresinin kaçınılmaz olarak ergeç temizleyeceğine inanıyorum. Hiçbir zaman bir hain olmadım; Lenin için tereddüt etmeden hayatımı verebilirdim; Kirov'u seviyordum, Stalin'e karşı birşeye başlamadım. Parti önderlerinin yeni, genç ve dürüst neslinden, Parti Plenumunda benim mektubumu okumalarını, beni temize çıkarmalarını, bana partideki eski yerimi vermelerini istiyorum.
>
> Şunu biliniz ki yoldaşlar, komünizme doğru muzaffer yürüyüşte taşıyacağınız sancağın üzerinde benim de bir damla kanım vardır. N. Buhari " (Ken Coates, **The Case of Nikolai Bukharin,** s. 76-77)

Bu mektupta oldukça ezik ama düzmece "itiraflar"a imza atan bir Buharin'i bulmak olanaksız. Sorgulamalarda baskı yöntemlerinin kullanıldığı tartışma götürmez, ancak "itiraflar"ı sadece işkence zoruyla alınan ifa-

delere indirgemek soruna son derece basit bir yaklaşım olur. Fiziki baskı yöntemleri, yönetici durumdaki Bolşeviklerden çok, tabandaki "sıradan" insanlara uygulanan bir yöntemdi. "İtiraf" elde etmek için psikolojik baskıların yanısıra, birçok durumlarda rehin alma yöntemine de başvuruluyordu. 30 Mart 1935 tarihinde Sovyet yasalarında yapılan değişikliğe göre sanık aileleri tutuklanabileceği gibi, yurt dışına kaçan sanıkların ailelerine, eğer sanık ordu mensubuysa on yıl hapis, sivilse yedi yıl sürgün cezası verilebilecekti. 7 Nisan 1935'de çıkarılan bir yasayla da ölüm cezası, 12 yaşındaki çocuklara kadar genişletiliyordu. Bu yasalardan "itiraflar" elde etmek için azami derecede yararlanıldı. Bunun yanısıra eski Bolşevikler'in derin dayanışma ve birlik ruhu sonuna kadar kullanıldı: "eğer 'itiraf' etmezsen ya da 'itiraf'ını geri alırsan, sanık sandalyesinde oturan 30 yıllık arkadaş ve yoldaşların büyük darbe yer. Onlarla dayanışma içinde olmak ve daha hafif cezalara çarptırılmalarını istiyorsan cezayı paylaş!."

Sorgulamalar ne kadar ustaca planlanmış da olsa, Bolşevizmin Sovyetler'deki beynini yalnızca bu yöntemlerle ezmek mümkün olamazdı. Duruşmaların ve "itiraflar"ın gerçek nedenlerini anlayabilmek için o dönemin politik ilişkilerine yönelmek gerekmektedir.

Yazının başlarında da vurguladığımız gibi, genç Sovyet devletine musallat olan bürokrasi, parti içinde de mevzilenmekte gecikmedi. Bürokrasi 1930'larda parti üzerindeki egemenliğini tartışmasız kurmuştu. Bürokrasi Sovyet toplumu üzerinde egemenliğini kurarken, Marksist teoriyi darmadağın etmiş, Marksizmi kopuk ve parçalara ayrılmış elemanlar haline getirmişti. Dağıtılan teori, basitleştirilmiş ve ilkelleştirilmiş biçimde bir araya toplandı. Eğer bir benzetme yapacak olursak, Marksizm, İngilizce'de puzzle denen parça toplama oyunundaki kaybolan bazı parçaların yerine uymayan başka parçaların ite kaka sokulup sıkıştırılarak aslına uymayan ama benzeyen yeni bir biçim ortaya çıkarılmasına indirgendi. Terminolojideki sulandırmalar, marksist ideolojinin reel politikaya uydurulması için biçimsizleştirilmesi ve dejenerasyonu, sadece Sovyetler Birliği'ne özgü değil, Komintern aracılığıyla dünya işçi hareketine bulaştırılan ideolojik mikroplardı. Kominterne bağlı partilerde ise, Sovyetlerdeki teorik-pratik "orijinallikler" daha minyatür ve karikatürize haliyle sahneleniyordu. 1930 yıllarında Stalinist partilere giren binlerce genç komünist içinden bu vulger Marksist teori-pratiğe uyum sağlayamayan en iyi unsurlar kısa sürede dışarı püskürtüldüler. Sovyetler'deki püskürtme ise, vahşice yaşandı.

Bürokratik çürüme içindeki cihaza karşı potansiyel olarak bir alternatif, ya da tehlike oluşturabilecek onbinlerce komünistin yaşamlarını yitirdiğini, ya da çalışma kamplarına sürüldüklerini yazmıştık. **Muhalefet hareketlerinin önde gelen temsilcileri, eleştirilerini yumuşatarak, uzlaşmacı bir yolla parti ilişkilerini doğru bir raya sokabileceklerini sanmışlardı. Bu dev bürokratik cihazın karşısında değil, içinde barışçıl bir konumda bulunmanın mantığı, boyun eğme ve teslimiyetle sonuç-**

landı.

Daha 1920'lerin sonlarına doğru, sürekli hakaret ve aşağılama ile başlayan psikolojik terörün etkisini küçümsememek gerekir. Büyük yazma yeteneği olan Radek seviyesiz bir polemik makalecisi oldu. **Pravda**'nın 1934 yılındaki ilk sayısında şöyle yazabiliyordu. "Stalin'e şükran borçluyuz. Eğer biz yani muhalefet Fransız devrimi zamanında yaşasaydık, çoktan kellelerimizi kaybetmiştik." (Medvedev, s.258). Değerli teorisyen Buharin, kendinde artık kalemini tutacak güç bulamadı. Bir zamanlar Sol Muhalefet'in en önde gelen teorisyenlerinden olan Rakovski, Zinovyev ve Kamenev'in 1936'daki duruşmaları sürerken "Acımak Yok" adı altında Pravda sütunlarında çıkan yazısında, sanıkların ölüm cezasına çarptırılmaları gerektiğini yazabiliyordu. Herbiri uluslararası çapta teorisyen olan bu insanların düştükleri, ya da düşürüldükleri bu trajik durumun izahı nedir?

1920'li yıllarda Stalinist bürokrasi, parti içinde yeni bir kurum yerleştirdi: "otokritik" Daha önceleri parti, devrimci politikanın oluşturulması için bir forum görevini de yerine getiriyordu. Düşünceleri söz ya da yazıyla açıklama ve eğilim oluşturma özgürlüğü vardı. Herhangi bir konu gündeme geldiğinde, yoğun bir tartışma ortamına girilir ve değişik gruplar değişik önerilerin arayışı içine girerlerdi. Devrimin uzun vadeli sorunlarının çözümünde, fraksiyonların işleyişi görülebilirdi. Bolşevikler'in bizzat kendileri de, parti çerçevesi içindeki bir fraksiyondan gelişip güçlenen politik bir akımdı. Bolşevizm, 1903-12 yılları arasında Sosyal Demokrat parti içinde bir fraksiyon olarak kaldı. Eğilim ve fraksiyonlar oluşturma demokratik merkeziyetçilikle bütünleşen açık bir kurumdu. 1921'de geçici olarak fraksiyonların yasaklanması, daha sonra partinin bürokratlaşmasının aracı haline getirildi. Farklı görüşte olan parti üyelerinin eğilim ya da fraksiyon oluşturmalarına karşı sadece baskı tedbirleri geliştirmekle yetinilmedi, aynı zamanda bir **yenilik** daha getirildi: farklı görüşte olan insanlar hata içinde olduklarını açık olarak ilan edeceklerdi. Buna da **otokritik** adı veriliyordu. **Otokritik** denen kurum, parti yaşamının sürekli ve kalıcı bir parçası oldu. **Otokritik**'in kapsamı, bürokrasinin kendi yönetimini de kucaklayacak derecede genişletildi. 1930'lu yıllarda **otokritik** kurumu, üst düzeydeki kararlardan kaynaklanan siyasi hataların sorumluluğunun alt düzeydeki görevlilere yüklendiği bir uygulamaya dönüştürüldü. **Otokritik,** muhalefet unsurlarını susturmak ve parti yönetimini de kendi siyasetinin sorumluluğundan kurtarmak için eşi bulunmaz bir disiplin aracı oldu.

Eski Bolşevikler partide kalabilmek için bu disiplin aracının önünde boyun eğdiler ve "**otokritik**" yaptılar. Tüm yaşamları parti çatısı altında geçen bu insanlar, partiyi kaybetmemek için hertürlü fedakarlığı yapmaya hazırlardı.

Parti üyeleri partinin yanılmazlığına inandırıldılar. Parti herşeyin doğrusunu bilirdi, partiden hiçbirşey gizlenmezdi. Tanrı önünde nasıl herşey itiraf edilirse, parti önünde de herşey açıklanmalıydı. Parti için herşey gö-

ze alınmalı, partinin ve partiyle özdeşleştirilen devletin çıkarları için herşey yapılmalıydı.

Yaptıkları "**otokritik**"lerle belki de farkında olmayarak Stalinist bürokrasiye teslim oldular. Bu teslimiyet biçimsel olarak partide kalmalarına, ya da partiye geri dönmelerine yardımcı oldu. Ama o dönemde yapılan **otokritik**ler aynı zamanda daha sonraki **itiraflar**'ın tohumlarını da içinde taşıyordu. 1920'lerin sonlarındaki **itiraflar**'ın adı **otokritik**'di.

Bir zamanların muhalefet sözcüleri olan eski Bolşevikler'in **otokritik** yaparak Stalinist bürokrasiye teslim olmaları, hepsinin kişiliklerinde derin yaralar açmıştır. Sanık sandalyesine oturtulduklarında hepsinde ortak olan yan, direniş gücünü tüketmiş olmak, ezilmişlik ve yıkıntıydı.İnsanları tecrit etmek ya da yok etmek yeterli değildi. Bu insanların kişilikleri ezilmeli, bunlar aşağılanmalı, kendilerini **halk düşmanları** olarak ilan etmeleri sağlanmalı ve çeşitli suç ve gizli faaliyetleri itiraf etmeye zorlanmalıydılar. Legal soruşturma yöntemleri tıkandığında, bizzat Stalin'in 1937'de açıkladığı, **fiziki etki yöntemlerine** başvurulmalıydı. Boyun eğmeyen gerçek muhalifler ise, kamplarda ve zindanlarda katledildi.

İddianamelerin sürekli olarak bir "yargılama"dan bir sonrakine doğru aşama aşama geliştirilmesi bir rastlantı değildir.

1935 yılında Zinovyev ve Kamenev Kirov'un öldürülmesindeki **manevi sorumluluğu** üstlenmekle işe başladılar. Böylece ilk **soyut itiraf** elde edilmiş oldu

Daha önce yapmak zorunda bırakıldıkları **otokritik** düşünülürse, yeni adım pek zor bir gelişme sayılmaz. Verdikleri ödünlerin gerekçelerini kendi içlerinde bulmuşlardı: ülkedeki huzursuzluk ve memnuniyetsizlikten en azından kendileri de sorumlu değillller miydi? Kendi sendelemeleri yüzünden, partinin monolitik yapısını zedelememişler miydi? Şimdi yargı önünde, partinin ve devletin otoritesini güçlendirmek gerekmiyor muydu? Bu mantık silsilesi içinde **moral sorumluluğu** yüklendiler. Bir sonraki adım birbuçuk yıl sonra atıldı. Bu kez Kirov cinayetini doğrudan üstlendikleri gibi, değişik muhalefet merkezleriyle birlikte parti yönetimine karşı suikast planladıklarını **"itiraf"** edeceklerdi. Bu adımın çok daha zor atılmış olması gerekir. Ancak çok zorlu bir ikna uğraşısı, parti çıkarlarına ve parti disiplinine uyma çağrısı onları bu noktaya kadar çekebilirdi.

Onlardaki derin aşağılanma duygularını tahmin etmek pek zor olmasa gerek. Artık ülkenin bürokrasi egemenliği olmadan, halkın kendi özyönetim organlarıyla yönetilebilmesi olanaklarının var olabileceğini düşünemezlerdi. Böyle bir adım ülkenin zayıflaması anlamına gelirdi! Huzursuzluğu, zorla kollektifleştirmenin yarattığı derin memnuniyetsizliği biliyorlardı. Ama onların düşünce sistemine göre, hangi gerekçelerle olursa olsun devletin zayıf düşürülmesine yolaçabilecek olan düşünce ve tavırlar, kulakların ayaklanmasına ve kapitalizmin dirilişine neden olmaz mıydı? Devletin zayıf düşmesi sonucunda ortaya çıkabilecek kaos ve karışıklık yabancı işgaline yol açmaz mıydı? Eğer partinin ve devletin çıkarları ön

planda gelecekse, kendilerini feda etmek pahasına da olsa, "itiraflar"da bulunmak onların görevi değil miydi? Mahkemelerde suçlamaları reddederlerse, partinin ve devletin otoritesi sarsılmış olmayacak mıydı? "İtiraf" etmemek karşı-devrimcilik sayılmaz mıydı? Yaşamlarını sosyalizme adamışlardı, şimdi kendilerinden son bir fedakarlık bekleniyordu: Parti'ye ve devlete yardımcı olmak için "itiraf"da bulunmaları! Stalinist bürokrasinin engizisyon organları, istediği "itiraflar"ı elde etmekte son derece başarılı oldu. Araştırma olanağı bulabildiğimiz bütün kaynaklar, "itiraflar"ın elde edilişine ilişkin olarak açıklamaya çalıştığımız mantığı doğrulamaktadır. Nitekim, 1938'de yargılanan Krestinsky, bu mantık yöntemini sonunda benimseyerek şöyle demişti:

> Kendimin suçlu olduğunu itiraf etmeyi reddetmemin, objektif olarak karşı-devrimci bir adım atmak olduğunu itiraf ediyorum." (Lögnens Renassans, s. 82)

Eski Japon toplumlarında imparator için harakiri denen intihar kurumunun bir benzerine, 1930'ların Sovyetler'inde yeni ve orijinal bir içerik kazandırıldı. **İtiraflar** aynı zamanda bir **entelektüel harakiri** anlamına geliyordu.

Neden?

1930'lu yılların başında Sovyetler Birliği'nde ekonomik, politik ve sosyal bir kriz vardı. NEP'in vahşice tasfiyesi, zorla kollektifleştirme ve sanayileşmedeki uzun gecikme nedeniyle alınan şiddet tedbirleri halk yığınları arasında büyük bir huzursuzluk yaratmıştı. Genç komünistler arasında parti yönetimine karşı memnuniyetsizlik büyük boyutlara ulaşmıştı. Partinin üst kademelerinde de benzer huzursuzluklar vardı. 1932'de partide dağıtılan Ryutin Platformu'nda ekonomik reformlar, parti ve devlet cihazının yeniden düzenlenmesi talep ediliyor, Stalin'in parti yöneticisi olarak yetersiz ve yeteneksiz olduğu vurgulanıyordu. Daha önce de söylediğimiz gibi, 1934 Kongresi'nde Merkez Komitesi'ne seçilen adaylar arasında Stalin en az oyu almıştı. Kongrenin seçim komitesi başkanı Vertjociç'in açıklamasına göre, 1960 delegeden 270'inin Stalin'e karşı oy kullanması nedeniyle oy pusulaları yok edildi ve Stalin'e karşı sadece üç oy çıktığı açıklandı. (**Let History Judge,** s. 156)

Duruşmaların ve temizliklerin ilk hedefi, kitlelerdeki bu muhalefet eğilimlerinin kökünü kazımaktı. Bu konuda şu yöntem izlenecekti: Önce duruşmalara çıkarılan sanıklar ülkedeki sorunların sorumluluğunu üzerlerine alacaklardı. İtiraflar bunu fazlasıyla yerine getirdi. Ekonomi politikasının planlanmasından sorumlu olan üst düzeydeki görevlilerden bir kaçı da feda edilirse, iddianame daha inandırıcı olacaktı. Örneğin 1930'lardaki sanayi atılımının en önde gelen planlayıcılarından Piata-

kov'un sanık sandalyesine oturtulmasının nedeni budur.

Ama herşeye rağmen, inandırıcı olmak en başta gelmiyordu. En önemlisi terör yoluyla halk yığınları arasındaki sosyal bağlantı ve ilişkileri paramparça etmek, işçi sınıfını atomize etmekti. Toplum o denli derin yaralar aldı ki, varlığının son dönemlerine kadar Sovyetler Birliği bu yaraları sarabilmiş değildi.

Tek amaç ülkedeki huzursuzluğu bastırmak olsaydı, temizliklerin ağırlık merkezinin parti ve devlet cihazı dışında kalmış olması gerekirdi. Beklenmeyen zamanda yeniden gelişebilecek olan eski muhalefet merkezleri bürokrasi için son dereceli tehlikeli bir potansiyel tendit teşkil ediyordu. İşte bu yüzden temizliklerin en büyük kurbanları eski Bolşevikler oldu. Benzer girişimler Komintern içinde de yaşandı. Alman Komünist Partisi'nin tarihsel ve ideolojik mirası ve geleneği silindi. Rosa Luksemburg Komintern kararıyla mahkum edildi. Onun geleneğinde bağlı ideolojik ve entellektüel parti beyni tasfiye edildi. Aynı uygulamalar Komintern'in bütün seksiyonlarına yayıldı. Eski ve tecrübeli yöneticilerin temizlenip yerlerine genç kariyeristlerin, işgüzarların ve her kılığa girebilecek görevlilerin getirilmesi, nihai hedef olan Komintern'in tasfiyesine doğru atılan ön adımlardı. Stalin 1952 yılında yaptığı son konuşmalarından birinde burjuvazinin vatanseverlik bayrağını geminin bordasından denize attığından yakınır. Sovyet bürokrasisi 1943'de enternasyonalizm bayrağını resmen geminin bordasından denize atarak, yani Komintern'i feshederek sadece vatanseverlik değil, milliyetçilik bayrağını çoktan direğe çekmişti.

Komintern'in tasfiyesinden daha önce yapılan temizlikler uluslararası planda gerekli fonksiyonu yerine getirmişti. Temizliklerle aynı döneme rastlayan Halk Cephesi stratejisi, Batı Avrupa ve Amerikan burjuvazisine, Sovyetler Birliği'nin artık 1917 yıllarındaki gibi devrimci bir merkez olmadığını gösteren anlamlı jestlerdi.

Temizliklerde sadece eski Bolşevikler değil, aynı zamanda Stalin savunucuları da darbe yedi. Bunun nedenleri üzerinde durmak gerek. Devlet cihazının her türü belirli sınırlar içinde gelişme ve değişmeye izin verecek bir araç da bulur. Ama egemen ekonomik ve politik ilişkilerle büyük ölçüde uyum içinde olmak zorundadır. Sistemi garanti altına alacak, gelişmeye, evrime ve dereceli reformlara yolaçacak bir kurum gereklidir. Kapitalist toplumda bu görevleri parlamenter rejim yerine getirmektedir. Çok partili sistem ve "serbest tartışma", egemen sınıfların kendi gelişmeleri için gerekli olan hareket alanını da sağlar. Sovyet tipi bir sistemde daha geniş ve derin bir özgürlük ortamında bunun karşılığı olacak bir fonksiyon gereklidir. Yığınların çıkarlarına tabi olacak olan devlet, baskıcı fonksiyonunu kaybedecek, bunun yerine idari fonksiyonlar öne geçecektir. Fakat bürokratik Sovyet sisteminde böyle bir kurum yoktu. Siyasi iktidarı elinde tutan Bonapartist rejim, toplumun üretim ilişkilerinden bağımsız bir nitelik kazanan bu rejim, bürokrasinin yönetimi altında geniş bir demokrasi kuramazdı. Bürokratikleşen bir partide ise, parti üyeleri için demokrasi

düşünülemezdi. Bu durumda sistemin çerçevesi içinde değişiklikler gerçekleştirebilecek iki araç kalıyordu: entrikalar ve temizlikler. Böylece moral açıdan düşük unsurlara cazip gelecek ilişkiler ortaya çıktı. 1930'lu yıllarda önemli devlet görevleri ve hatta belirli bir dönem için reel iktidar Yagoda, Yezhov, Beria gibi seviyesiz kişilerin elinde toplandı. Bu bir rastlantı değildi. Egemen ilişkilere en kolay uyum sağlayabilecek unsurlar bunlardı. Fakat aynı zamanda da bu tür ilişkiler, genel planda bürokrasinin kendi durumunu da sarsabilirdi. Yönetici durumda olan görevliler, kendi başlarına buyruk davranarak, belirli tertip ve entrikalara bulaştıklarında, devlet cihazı desantralize olma tehlikesiyle karşılaşabilirdi. Bu yüzden devlet çarkının aksamadan yürüyebilmesi için belirli aralıklarla kendini "arındırması", kendi içinde temizlikler yapması gerekiyordu. Bu konudaki somut bir örnekle bu dönemi kapayalım: 13 Kasım 1938'de Parti Merkez Komitesi ve Halk Komiserleri Konseyi'nin yayınladığı gizli kararname, ceza organlarının düzenlenmesini emrediyordu. 8 Aralık 1938'de de Moskova gazetelerinin arka sayfalarında küçük bir haber yayınlanıyordu: "N. E. Yezhov kendi isteğiyle İç İşleri Komiserliği görevinden ayrılmıştır." Yezhov'un yeni görevi Su Taşımacılığı Komiserliği idi. Kısa bir süre sonra da Yezhov ortadan kayboldu. Pravda'nın "büyük örgütsel yetenek, çelik iradeli proleter devrimcisi" diye takdim ettiği Yezhov, 1939'ların başlarında tutuklandı, 1940'ların yaz aylarında da kurşuna dizildiği söylenir. Yezhov'un selefi Yagoda ve halefi Beria'nın da aynı akıbete uğradıkları düşünülürse, bu kendini temizleme atılımlarının bizce icat edilmediği daha iyi anlaşılır. **Kendini temizleme sürecine işlerlik ve meşruiyet kazandıran da itiraflar kurumudur.**

Sonuç yerine

Bürokrasi için terim olarak kendi yarattığı Troçkizm en büyük düşmandı. Moskova duruşmalarının en önemli hedeflerinden birisi Troçkizmi politik bir hareket olarak ezmek, eski ve yeni tüm kadrolarını fiziken yoketmekti. **Bolşevik Partisi'nin eski deneyimli kadroları ve manevi geleneği pratikte fiziken ezildikten sonra, Troçkizm Partinin devrimci geçmiş ve geleneğinin temsilciliği gibi bir politik vasiyet görevini de objektif olarak yüklenmiş oldu.** Bürokrasi, Avrupa burjuvazisiyle uzlaşabileceğini ve hatta faşizmle bile anlaşma yapabileceğini göstermiştir. Sağdan gelen bu tehlikeleri anlaşma ve uzlaşmalarla kısa vadeli olarak bertaraf etmek mümkün olmuştur. Fakat soldan gelen tehlikeye karşı ateşkese hiçbir zaman yanaşamazdı. Potansiyel bir tehlike olan Troçkizm, genel huzursuzluğun etkisi ve Bolşevik kuşağın müdahalesiyle pekala gerçek bir tehlikeye dönüşebilirdi. On yıllık bir iftira kampanyasına rağmen Sol Muhalefet'in programına halk yığınları arasında belirli bir sempati vardı. Bu sempatiyi fiili bir politik devrime dönüştürebilecek olan güç par-

tiydi ve onun da en büyük devrimci özünü oluşturan unsur muhalefetti. Bu yüzden muhalefet parti dışına sürüldü. Ama bu yeterli değildi. Troçkizmin itibarını kırmak, onu gözden düşürmek de gerekiyordu. Bu amaca da Moskova duruşmalarıyla varıldı. Büyük kaynaklar ve olanaklar, işçi sınıfı üzerindeki etkinlik ve denetim de hesaba katılırsa, Troçkizmin "kapitalizmi geri getireceği ve emperyalist ülkeler hesabına casusluk yaptığı" yolundaki iftiraların etkinliği inkar edilemez. Böylece Troçkizmin gerek Sovyetler Birliği'nde ve gerekse dışarıda karantinaya alınması başarıldı. Vahşice iftira kampanyası dünya ölçüsünde uygulandı. Troçkizmle en ufak bir temasın büyük riskler taşıdığı izlenimi sistemlice beyinlere yerleştirildi. Troçkizmle işçi sınıfı arasında gedik açıldı, hareket tecrit edildi. Bu kampanya, Troçkist hareketin önderlerinin dünya ölçüsünde fizik olarak ortadan kaldırılmalarıyla sürdürüldü.

Ama Troçkizmi politik bir hareket olarak yoketme hedefi başarıya ulaşamadı. Troçki öldürüldüğünde bu hedefe ulaşıldığı sanıldı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Gestapo Avrupa'da Dördüncü Enternasyonal seksiyonlarının kökünü kazımaya kalkıştığında da bu hedefe ulaşıldığı sanıldı. Savaş sonrası dönemde Dördüncü Enternasyonal tecrit çemberi içine hapsedilerek küçücük bir örgüt olarak kaldığında da bu hedefe ulaşıldığı sanıldı. Geçen yıl Ernest Mandel'in aramızdan ayrılmasıyla da bu hedefe ulaşıldığını sananlar olmuştur.

Yazının sonunu Troçkist olmayan batılı bir marksistin bu geleneği değerlendirmesiyle bitirelim:

> "Bir gün, bu aforoz edilmiş, sövülmüş, yalnız bırakılmış ve bölünmüş geleneğin içindeki görünmeyen kanalların ve akımların bütün çeşitliliğiyle incelenmesi gerekecektir. Geleneğin zenginliği geleceğin tarihçilerini şaşırtabilir... Troçki'ye bağlı gelenek, birçok temel noktalarda Batı Marksizmi geleneğinin kutupsal karşıtı oldu. Felsefeye değil, politika ve ekonomiye ağırlık verdi. Kesinlikle enternasyonalistti, ilgi alanını ya da ufkunu hiçbir zaman tek bir kültürle ya da ülkeyle sınırlandırmadı. Hem açık, ivecen bir dille konuştu, hem de verdiği en parlak düzyazı örnekleriyle (Troçki ya da Deutscher) her geleneğin en iyi yazarlarının düzeyinde ya da onlardan daha üstün bir edebi değer kazandı. Üniversite kürsülerinde çalışmadı. Temsilcileri kovuşturmaya uğradı, yasa dışı sayıldı. Troçki Meksika'da öldürüldü. Polonya'ya ve Ukrayna'ya dönemeyen Deutscher ile Rosdolski sürgünde yaşadılar. Mandel'e Fransa, Batı Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde bugüne kadar barınma hakkı tanınmadı. Bunlara başka adlar da eklenebilir. Teoriyle pratiğin Marksist birliğini korumak için harcanan çabanın bedeli, bu çabadan sonunda vazgeçildiği durumlarda bile yüksek olmuştur. Ama karşılığında, sosyalizmin geleceği yönünden elde edilen kazanç da çok yüksek olmuştur. Bu politik ve teorik miras, bugün, devrimci Marksizmin uluslararası düzeyde yeniden doğuşunun en önemli ögelerinden birini sağlıyor." (Perry Anderson, **Batı'da Sol Düşünce,** s.154, Birikim yay.)

Geleceğin neler göstereceğini bilemeyiz, ama birşeyi çok iyi biliyoruz: Troçkizm artık karantina altında değildir.

Bibliyografya

- **Report Of The Court Proceedings in the case of Trotskite-Zinovyevite Terrorist Centre.** 1936, Moscow.

Victor Serge, **Memoirs of a Revolutionary,** 1963 London.

Ruth Fischer, **Stalin and German Communism,** Cambridge 1948.

Ken Coates, **The Case of Nikolai Bukharin,** Great Britain 1978.

- Robert Conquest, **The Great Terror,** Great Britain 1971.

- Anton Antonov Ovseenko, **The Time of Stalin,** 1981 New York.

- Roy Medvedev, **Let History Judge,** New York, 1973.

Kent-Ake Anderson, **Lögnens Renassans,** Fourth International, 7-8 1972.

- Paola Spriano, **Stalin and The European Communists,** Verso, London 1985.

- Josip Broz Tito, **The Struggle and Development of the CPY Between the two Wars,** Belgrade 1979.

W. Lerner, **Karl Radek: The Last Internationalist,** Stanford University Press, California 1970.

Stephen Cohen, **Bukharin and the Bolshevik Revolution,** Oxford University Press,1980.

M. M. Drachkovitch and B.Larich, **The Comintern: Historical Highlights,** New York 1966.

- Joel Carmichael, **Stalin's Masterpiece,** London 1976.

Tarık Ali, **The Stalinist Legacy,** Penguin Books 1984.

- G. Haupt and Jean J. Marie, **Makers of the Russian Revolution: Biographies of Bolshevik Leaders,** Ithaca, N.Y. 1974.

Jean Elleinstein, **Stalin Fenomonets Historia,** Arbetarkultur, Lund 1977.

Sosyalizm Broşür Dizisi: 3

EMEK ve ÖZGÜRLÜK CEPHESİ

"Patronsuz, Generalsiz, Bürokratsız Sosyalizm olarak biz, Türkiye işçi hareketine ve sosyalist soluna "Emek ve Özgürlük Cephesi"nin oluşturulması için mücadele etmeyi öneriyoruz. Önerimizin açık seçik belirlenmiş bir içeriği var. Savunduğumuz cephe, Türkiye'nin poli-

İhya ve İhata: RP karşısında ideolojik mücadele*

EVREN ASENA

Her şeyden önce, sosyalistlerin, özellikle de legal partili mücadeleyi benimsemiş olanların, DYP destekli RP hükümetinin doğasını tahlillerinde insanı eni konu keyiflendiren bir yan var: Hemen hiçbir devrimci gruplaşma kendisini RP'nin yerinde farzetmedi, RP'nin kelamı ve fiili arasındaki vahim zıtlaşmadan kendi geleceğine ilişkin hazır sonuçlar çıkartmadı. Oysa pekala olabilirdi: önceleri, ortalama RP karşıtı seçmenin de zihnini bulandıran illüzyonların etkisinde kalınarak ortada neredeyse sistem karşıtı bir tür devrimci hareket, bir "yeşil komünizm" olduğuna vehmedilmiş olabilir; sonra da yeni hükümetin pratiğinden hareketle kapitalizmin ehlileştirici potansiyeline iman pekiştirilir; ve kimbilir, bazıları buradan kendi geleceklerine dönük yeis devşirebilirlerdi. Hiçbirinin olmamış olması, en azından bu noktada Türkiye devrimci hareket(ler)inin ferasetini gösteriyor. Maddiyata ilişkin analiz dağarcağı RP'nin "palazlanmış taşra burjuvazisinin" sözcülüğünü yaptığını söylemekten fazlasına elvermeyen, RP'nin Türkiye'nin üzerine çöreklenmiş ceberrut devlete karşı merkezkaç (ne demekse) güçleri temsilinden demokrasi için sigorta imal eden liberallerin ve "demokrasinin gerekleri" faslı hariç, onların RP'nin merkezdışılığı saptamalarıyla hemfikir olan kemalistlerin asla göremediklerini görmüştü çünkü sosyalistler; RP'nin gelişmesinin ve son dönemde de iktidar

* Aşağıda okuyacağınız, 27 Temmuz 1996 tarihli **Söz** dergisinde yayınlanmış bir yazının değiştirilmiş ve elbette bir miktar da genişletilmiş halidir. **Söz**'deki versiyonunu okumuş olanlarda yaratabileceği "déjà vécu" durumdan ötürü özür diliyorum.

basamaklarını tırmanışının devletin kendi bekasını koruma yönelimiyle ne ölçüde kucak kucağa gerçekleştiğini.

Bundan sonrası kolaydı: RP'nin emperyalist kampla yapılmış anlaşmaları en azından belirleyici bölümüyle muhafaza ederken, bir taraftan da genişlemesini savaş sayesinde alabildiğine sürdüren silah ve mühimmat sanayiinin gereksinimlerine denk düşen yayılmacı siyasetlere en uygun vasıfları taşıdığı konusunda tereddüt gösterilmedi; bazılarının Türkiye'yi çağdaş dünyaya bağlayacak köprü olarak gördüğü Gümrük Birliği'nin içeride daha az sopa anlamına gelmediği zaten biliniyordu; nihayet RP'yi ve onun "fukaradan yana" söylemini candan desteklemiş, şimdiyse yavaştan hüsrana uğramaya başlamış; yakın dönem siyasi dengelerin yeniden biçimlenmesinde de şu ya da bu şekilde ağırlıklı rol oynayacağa benzer emek yanlısı militan bir müslüman kesimin varlığının hiçbir biçimde RP'nin emekçilere yönelik politikalarını yönlendiremeyeceği, hem de hayli önceden söylendi, yazıldı, çizildi. Özcesi, sermayenin bugüne kadar politik mekanizmalara ağırlığını koymuş olanlardan farklı bir fraksiyonunun iktidarı, beraberinde getirdiği özgün üstyapının kafa bulandırıcı etkilerine meydan verilmeksizin hak ettiği yere oturtuldu.

Serbest vezin kaleme alınmış bu küçük deneme yukarıda söylenenlere katılmakla birlikte, onları tekrar etmeyi amaçlamıyor. En başta, Türkiye'de yükselmekte olanın RP değil, bir bütün olarak İslami hareket ve ideoloji olduğu şeklinde bir vurgu kaydırmasının daha doğru olduğunu düşünüyorum. Böylelikle, gündelik yaşamın, devletten topluma doğru uzanan bir hatta, en genel anlamıyla islamileşmesi olgusunun altını çizmek mümkün olabilecek. Dolayısıyla RP'nin Türkiye'nin bunalımına çare olamayıp "gitmek" zorunda kalması, haldeki ideolojik atmosfer egemenliğini koruduğu takdirde, yerine gelenin daha az islami bir söylemi benimseyeceği anlamına gelmiyor. İslami yükselişe karşı temel mücadelenin politik düzlemde verileceği tartışma götürmeyecek kadar açık olmalı olmasına; ama kimi kez politik savaşımla elele yürüyecek, kimi kez onun lehine ortalıktan çekilecek ve kimbilir, kimi kereler de onun önünü açabilecek ideolojik düzeyde de bir mücadele vermenin anlamlı olup olmadığını aşağıda tartışmaya çalışacağım. Bu tür bir "çubuk bükme" operasyonu ister istemez ele alınan konunun diğer boyutlarının kasti ihmalini de beraberinde getirecek.

Ne oluyor?

Sahi ne oluyor? Ali Şevki Erek kurdukları koalisyon için DYP'lilere çatanlara neden "Allah'tan korkun" diye feveran ediyor? Engin Noyan neden gözümüzün ta içine bakarak bizi kainatla kucaklaşmaya davet ediyor? Maliye profesörü Osman Altuğ neden STV'deki panelde söylediklerini gerekçelendirmek için İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye referans yapıyor? La-

le Müldür neden "aptal ve banal olacak ama huzur İslam'da" şeklinde bir saptamaya ihtiyaç duyuyor? **Nokta** dergisi Salman Rüşdü hırsız çıktı gibi asparagas kokulu haberleri neden kapağa çıkartıyor? Neden herkes birden hidayete eriyor ya da en azından **avami tabir**le bu kadar aşikar "yelken mayna ediyor"?

Aslında bu hep böyle olmamış mıdır? Toplumsal - siyasi hareketlerin yükselişleri ile çevrelerinde ördükleri çekim ağı arasında handiyse yasalarca koşullanmış bir ilişki var: Yükseldikçe güzelleşiyor, güzelleştikçe daha da yükseliyorlar. Söylemlerini, sembol ve değerlerini adım adım kendilerini izleyenlerin kılıyor, pozitif bir geri beslemenin sürükleyiciliğinde kendi doruklarına kanatlanıyorlar, ta ki bu mutlu kısır döngü bir **boom noktası**nda kırılıncaya dek...

Bir zamanlar sosyalistlerin çevrelerinde yarattıkları toplumsal onay ve meşruiyetin o efsunlu halesinin şimdilerde islamcıları çevreliyor olmasında bu açıdan şaşırtıcı bir şey yok. Bu halenin nasıl parçalanacağına gelince; öncelikle söylemlerin ve onların içinde hareket ettikleri ideolojilerin, kendilerini temsil iddiasındaki politik aktörlerden çok daha uzun bir ömüre sahip olduklarını unutmamak lazım. Az önce de belirtildiği gibi, "inananları rencide etmeme furyası" bütün siyasi merkezi kucaklamış durumdadır ve DYP'den DSP'ye, hiçbir "kirli parti"den kısa vadede bu furyayı karşıya alma cesareti beklenmemelidir.

Seküler kavrayışın Türkiye'nin egemen dinsel ideolojisiyle ilişkilerinde bugüne dek üzerinden yürüdüğü iki tarihsel patika ayrıştırabileceğimizi, buradan da iki ayrı mücadele kipinin türetilebileceğini düşünüyorum: aydınlanmacı ve yorumsamacı olmak üzere iki kol.

Aydınlanmanın toyluğu

Türkiye sosyalist geleneğinin kendine muhatap aldığı kitlelerin manevi dünyalarına en nazik tabirle mesafeli kalmış olmasının kökenleri, cumhuriyetin kuruluşuna tanıklık etmiş devrimci kadroların sınıfsal aidiyetlerinde bulunabilir. Dönemin en etkin devrimci örgütü TKP'nin, Kemalist önderlikte çok da fazla sorunu olmamış olmasını, Komintern'in ulusal burjuvazilerle ittifak politikalarında olduğu kadar, dönemin sosyalist entelijansiyasının yetişme koşullarında da aramak gerekiyor galiba. Nedenleri ayrıca tartışılabilecek bir sürecin nihayetinde sosyalist aydınlar, en azından tayin edici kısmı, Kemalizmin ve onun batıcı reformlarının kıyısında saf tuttular. Ne bir siyasal devrimin hazırlayıcısı olarak görülebilecek; ne de onu takip etmesi arzulanan bir toplumsal devrimin hedef ve vaadlerinin "yarından bugüne" uzanan **emareleri** olarak yorumlanabilecek; kılık kıyafetten alfabeye bir dizi Kemalist reformun, zaten o reformların içeriğine denk düşen, kentli sosyalist aydınlar tarafından itirazla karşılanmaması hem bir kaçınılmazlıktı, hem de sonraki kuşaklar için tam bir talihsizlik

olarak yaşandı. Kültürel olana böyle sırt çevirmiş olmanın sosyalistlere faturası, kendilerinin Kemalizmden kopamayışlarının nişanelerinden biri olarak zikredilegelmiş ve son zamanlarda yanlışlığı mahçupça teslim edilen bir tür laiklik kavrayışından ibaret değildir kesinlikle. Daha önemlisi, sözgelimi Batı Avrupalı devrimcilerin kendi Hıristiyan , pagan kültürleriyle olan sıkı-fıkılıkları, Hindistan komünistlerinin Hindu geleneklerle olan organik bağları, ya da Çin devrimcilerinin kültürlerinin mitolojik renkleriyle bezenmiş söylemleri bizim topraklarımızda yaşanmamış, yaratılamamıştır. Sözkonusu tarihi uçurumun, dini kaynakların batıl ve gayri akli dayanaklarını "fiş etme" doğrultusundaki ardı arkası kesilmez çalışmalara zemin hazırladığından da ne yazık ki sözedemeyiz. Nihayetinde "kutsal olana" karşı bir muhalefeti örgütlemekle yükümlü olan marksist/sosyalist geleneğin, 1980'lere dek sadece dinin genel geçer afyonluğuna yoğunlaşmış bir entellektüel çizgi izlemiş olması, özgül olarak İslam'a derli toplu materyalist bir mercekten bakmayı buncasına becerememiş olması gerçekten iç burkucu. 1980'lerden sonra ise kimi zaman İlhan Arsel gibi Kemalizmin ta göbeğinden, kimi zaman da Turan Dursun gibi onun daha sosyalist bir varyantından isimlerin çalışmalarıyla giderek zenginleşen aydınlanmacı ve pozitivist bir kanal açıldı. Bu iki isim dahil, İslam'la bir hesaplaşmaya girme ihtiyacını hisseden gerek sosyalist gerekse Kemalist her iki varyantın kesiştiği nokta, dinin kendi dışındaki aydınlanmacı/maddeci bir söylemle içeriklendirilmesiyle yetinilmesiydi. Belirtmek şart: problemli olan, bu "öte dünya"nın maddeci bakışla gizeminden soyulması (demistifikasyonu) ve uygarlıkların tarihsel serüveninde hak ettiği yere teslim edilmesi değil, yalnızca bununla yetinilmesiydi. Gözü önündeki toplumsal hareketlenmelerin biçimlenişini kavramaktan aciz bu yaklaşım, yöneldiği kitlelerin dilini konuşmak istediğinde de "kaynak kitaplara" başvurmakla bunun altından kalkabileceğini düşünmüştü. Son yılların İslami kabarışıyla hareketlenmiş **pozitivist kanalın;** her ne kadar yakın dönem faaliyeti kutsal metinlere yoğunlaşmakla sınırlı kalmış, dolayısıyla İslamcıların şimdilerde ilham aldıkları yapıt ve metinlerin kapsamlı bir eleştirisine doğru henüz açılamamış olsa da, yeni Marksist/sosyalist İslamologların yetişeceğinin haberini verdiğini geçerken -sevinçle- belirtelim.

Sosyolojinin boşluğu

"Dinsel olan"ın biraz önce andığımız biçimdeki tahayyülünün en gözde ürünlerini 1980'lerle vermeye başladığını söylemiştik. Yine de, 12 Eylül'le açılan döneme temelleri bir yandan İdris Küçükömer'de diğer yandan da Şerif Mardin'de bulunabilecek bir diğer hattın damga vurduğu su götürmez. Yorumsamacı bir sosyolojiyi odağa alan bu kavrayış kalıbı, "dinsel olan"ı bir yalan ve yanlışlar topağı olarak teşhirden ileri gidememiş aydınlanmacı kavrayıştan yöntemsel olarak daha sofistike, daha in-

ceydi kuşkusuz. En başta İslami tabanı güdüleyen başlıca motivasyonları anlamak için Kur'an'a değil, o tabanın günlük hayatında karşılaştığı sorunların çözümü için hangi saiklerle dini yardıma çağırdığına bakmayı öneriyordu. Bu anlamda daha az uhrevi (manevi değil), daha çok hayatın "içindendi"

Marksizmle sosyoloji arasındaki sorunlu ilişkinin muhasebesi bu yazının konusu değil. Yine de söylenebilecek bir iki şey var. Sosyolojinin bir bilim olarak bugün sahip olduğu anlamı Weber ve Durkheim'la kazandığı söylenebilir. Dolayısıyla sosyolojinin, marksizmin payandalarından sayılabilecek iktisat ve felsefenin tersine daha geç bir doğuma sahip olması ve toplumu yalnızca kendine yapılacak referanslarla anlaşılabilen bir kümelenme olarak kabul etmesi anlamında her zaman "anti" olmasa bile "non-marksist" bir tarihsel içerikle yüklü olduğu da söylenebilir. Bu, marksizm ile bazı sosyoloji ekolleri arasında gerçekleştirilebilecek verimli bir ilişkiye bigane kalmayı haklı göstermiyor kanımca. Yorumsamacı bir bakışın marksizme katabileceği zenginliği görmezden gelmenin devrimciler açısından sonucu, muhataplarını yüreklerinden kavrayabilecek bir dilin oluşturulmasında bunca gecikilmesi olmuştur en başta. "Gramsci ve Lukacs'in araştırmaları, Brecht, Piscator ya da 1920'lerin Sovyet avant-garde'nin yeni estetiği, Frankfurt Okulu'nun birçok girişimleri (örneğin WalterBenjamin'in çalışmaları, ya da Adorno'nun Yeni Müzik Felsefesi) ve son olarak da, Marksist yazın incelemeleriyle Goldmann ve okulunun çabaları, bütün bunlar, böylesine hakiki bir Marksist "kültür yorumsamasının", ne ölçüde, yeni perspektifler açabileceğini ortaya koymaktadır."[1] Aynı metodun İslam özelinde ne verebildiğine biraz eğilmeden önce, marksizm-yorumsamacılık ilişkisi hakkında burada söylenebilecekleri yukarıdaki alıntı sahibi marksistin hoş bir tanımıyla tamamlayalım: "iyi bir diyalog ortağı bize söyleyecek ilginç şeyleri olan kimsedir; ama, bizleri, bizim gerçekten ne söylediğimiz ve ne düşündüğümüz hakkında sürekli düşünmeye zorlayan bir ortak daha da iyidir."[2]

"Türk-İslam" anlam evreninin sözünü ettiğimiz kaşifleri, farklı dinsel ideolojilerin alıcılarının da farklı olduğunun bilinciyle, ilk olarak islamiyetin homojenliğine dair inancı yıkmakla çıktılar yola. Sonra farklı dinsel yorumların köken incelemesine girişildi, aynı mukaddes kaynakların hangi saiklerle başka ortamlarda başka değerler kazandığı, hangi motivasyonların hangi vurguları beslediği araştırıldı, havası ve avami tasavvuflar arası çizgiler netleştirildi, saraydan ve şeyhülislamlardan uzakta, ayrı bir medeniyeti yüzyıllardır teneffüs edegelmiş Mardin'in deyimiyle "halk İslamı"nın hoşgörüden patlayacak hale gelmiş deneyim birikimine özel önem verildi vb. Marks'in "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı"da yer almış metaforlarından yararlanırsak; aydınlanmacılığın "din halkın af-

1 Derek J. Siemek, **Marksizm ve Yorumsamacı Gelenek,** Defter, sayı 15, Mart 1990, s. 23
2 Aynı yerde, s. 25.

yonudur" şiarını benimsediğini, buna karşılık sosyolojinin "kalpsiz dünyanın kalbi, ruhsuz koşulların ruhu" olarak anlaşılabilecek bir din kavramsallaştırılmasına yakın durduğu söylenebilir.

Yorumsamacı sosyolojinin dini aleme ilişkin çıktıları biraz abartılıydı belki, ama sosyalist bir zaviyeden değerlendirilebilecek yanları da yok değildi. Gerçekten de, toplumsal atmosferin devrimcilerin soluğuyla belirlendiği dönemlerde dinsele ait genel sembolik alemi kendi söylemi içinde mündemiç kılmaya dönük cesur adımlar atılsa, daha da ötede kimbilir, o dönemin müslüman entelijansiyası ile bazı polemiklere tenezzül edilseydi, sosyalistler bugünkü canlanışlarını daha yerli bir gövdeyle yaşayabilirlerdi. Geçmişte yokluğu yüzünden kaçırılmış fırsatlar ne denli büyük olursa olsun, bu tür bir yaklaşımın bugün pek de hayırlı yerlere götürmeyeceğini düşündüğüm birazdan görülecek.

İşin başında kabataslak bir tasnif yaparken, dinsel olanın "dışından içine" yönelen iki anlama çabasından, kendilerinden iki ayrı siyaset tarzı doğuracak iki ayrı optikten sözetmiştik. Belki bir düzeltme yapmak ve dinsel tahayyüle yaklaşımının ana hatlarını az önce özetlediğimiz "anlam okulu"nun bizim bildiğimiz manada -hele devrimci- siyasetle pek ilgisi bulunmayan ve müdahil olmamanın rasyonalizasyonuyla iştigal eden bir salt gözlemcilik olduğu söylenebilir. Gözlemci, gözlediğinden o kadar etkileniyor, o derece hayran oluyor ki ona, bir de tutup değiştirmeye kalkarak bu güzelliği bozmaya kıyamıyor! İslami semboller, değer ve anlamlar dünyasının bu yerli çözümleyicilerinin hemen tümü yollarının başında kendilerini sol cenahta tarif etmişlerdiyse de, bugün pekçoğu "orada" durmuyor. Üstüne üstlük, yorumsamacı yaklaşım yarım ağızla sola sempatilerini belirten eski kuşağın da elinden çıktı artık. Sosyolojinin dili; Smith'in klasik liberalizminden ve Chicago ekolünün neoliberalizminden farklılıklarını vurgulamak üzere, kendilerinin kao-liberalizm (katolitik liberalizm) olarak vaftizini önereceğim bir avuç liberalin iler tutar yeri olmayan laf kalabalıklığının "bilimsel" payandası olmuştur ve oradan geri kazanılması da çok güçtür. Açıkçası bugün için gereksizdir de. Aşağıdaki nedenden dolayı:

(Bu sözünü ettiğim kao-liberalizm de son dönem Türkiye'sinin yükselen ekollerinden biri olma yolunda epey mesafe katetti. Kendileri pek o kanıda olmasalar ve hatta bu ithamları toy ve ufuk yoksunu bulsalar da hiçbir zaman unutmamakta yarar var: "Asri Zamanlar"ın bu yeni erbab-ı kaleminin toplumsala dair analizlerinin imlediği politik yönelimler, burjuvazinin belki şu an için hacimce dar, ama özgül ağırlığı bakımından hafife alınamayacak bir kesiminin beklenti ve arzularıyla uyum içinde.

Dolayısıyla postmodern burjuva sosyolojisinin bu soy akımıyla ideolojik düzlemde bir hesaplaşma sosyalistlere de ufak ufak sirayet etmeye başlayan kafa karışıklığını dağıtabilir. Tümüne değinmenin yeri değil burası, ama en azından bizim bağlamımızı da ilgilendiren ve liberal tasarı ile modernizm karşıtı islami ekolleri aynı çatı altına toplamaya başlayan bir

inanış o derece moda oldu ki; iki satır değinmezsem içimde kalacak: ilerlemenin ölümü.

Buna göre; tarih içinde ilerlemeye, insanın yükselişine ilişkin inanç 19. yüzyılın sanayileşmeci ideolojilerinin artığı bir mistisizmdir, hepsi o kadar. Nedir yani, bir durumun öncekinden daha ileri olduğuna ilişkin çocukça inanışlar beslememize yol açan kerterizler? İnsanın mutluluğu mu huzuru mu yoksa içinde bulunduğu ana ilişkin güven duygusu mu, hangi kantara gelir bütün bu değerler? Böyle böyle, kao-liberal Etyen Mahçupyan ve Medinett-ün nebi saadetinin kadim sözcüsü Ali Bulaç kendilerini modernizmin batağından postmodernizmin özgürlük ve kuralsızlıklar diyarına taşıyacak gemide buluşuyorlar işte.

Heyhat! Liberaller, insanın değişmeyen bir doğasının olmadığını Hegel'den bu yana anlamadılar. Bir kez bu anlaşılmadı mı, o değişimin dinamiklerini kavramak da olanaksızlaşıyor. "İnsanlığın gerçek tarihinin sınıfsız toplumla başlayacağı" yönündeki meşhur saptama anlamını burada kazanıyor işte. "Gerçek tarihinin" öncesinde, tatmin edilmemişliklerden, dünyevi alıkonulmuşluklardan (frustrations) ibaret eksik, zavallı bir doğaya sahip olan insanın, bir "tür" olarak içine doğduğu sınır ve kısıtlılıkları parçalaması gerçek kurtuluşunun da başlangıcı anlamına gelecektir. Genetik manipülasyondan sanal gerçekliğe bir dizi teknolojik sıçrayış, sadece kapitalist üretim ilişkileri bir müddet daha sürdüğü takdirde insanı bugüne dek eşine rastlanmamış ne gibi felaketlerin beklediğini haber vermiyor; aynı zamanda bugüne kadar bilip tanıdığımız insanın "ötesinde", daha yetkin bir "şey"in doğabilirliğine ilişkin yeni olanakları da muştuluyor. Ancak Nazım Hikmet'in "Makinalaşmak istiyorum" dizeleri ısrarla "Makinalaşma istiyorum" diye anlaşılınca, işte bunları anlamak mümkün olamıyor.)

Çünkü biz politika yapıyoruz!

İslami hareketin yükselişi, faşizmle kendisi arasında paralellikler aramaya meyyal bir ortam yarattı. Bu da faşizme karşı geçmişte devreye sokulmuş, kimi başarılı olmuş, kimi de sosyalist bir siyasal devrimin yenilgisine neden olmuş politik stratejilerin ders çıkarma babında yeniden anılmasına yol açıyor.

Kısaca hatırlarsak: henüz yeşerme döneminde faşizmin önünü yargısal mercilerin devreye sokulmasından demokratik içerikli kitlesel mobilizasyonlara uzanan bir eylem çerçevesi kesebiliyor. Aynı faşizmin, bir kere emekçiler nezdinde dahi meşruiyetini tesis etmeye başladığı yükselme durumlarında ise sonuç almak ancak devrim şiarının gündeme sokulmasıyla mümkün oluyor. Faşizmin kapitalizmin dibe vurduğu bunalım dönemlerinin çözümü olduğu akıldan uzak tutulmadığında zamanlamaya ilişkin ilk anda edinilebilecek paradoksallık izlenimi ortadan kalkmakta: Her buna-

lım, yığınların radikalleşmesi ve şu ya da bu doğrultudaki devrimci ve karşı devrimci alt üst oluşlar karşısında burjuva parlamentarizminin üçüncü bir seçenek olarak tutunamayacağı momentleri de beraberinde getiriyor. Klasik devrimci marksist geleneğin faşizme bu iki evreli taktik yaklaşımının Alman devriminin yenilgisi üzerinden kuramsallaştırılmasını sahibinden aktarırsak: "Komünist Enternasyonal liderliği, ulusal seksiyonlara, özünce "ikinci dönem"in çizgileri ile (yani burjuvazinin durumunun sağlamlaşması, devrimin geri çekilmesi ve düşüşü) belirlenen bir dönemde (1928) "üçüncü dönem" taktiklerini, yani ani devrimci ayaklanma taktiklerini zorla kabul ettirmiştir. 1930'da yapılan dönüş "üçüncü dönem" taktiğinin reddedilmesine ve "ikinci dönem" taktiğine geri dönüşe işaret etmekteydi. Oysa politika değişikliği bürokratik mekanizma yoluyla gerçekleşirken, çok önemli belirtiler, en azından Almanya'da "üçüncü dönem"in gerçekten yaklaştığını haber veriyordu. Bu, yeni terkedilmiş olan "üçüncü dönem" taktiği yönünde yeni bir dönüş yapmanın gerekliliğini göstermez mi?"[3]

Türkiye'de İslami yükselişin önünü alabilmek için, devrimci geleneğin faşizme ilişkin biriktirilmiş deneyim dağarcığına yapılan referansların arttığı az önce söylenmişti. Bambaşka bir sınıflar dengesinin, apayrı bir sermaye birikim bunalımının meyvesi olan faşizmle, "Türk tipi" İslami tırmanış arasında analojiler kurarken temkinli olmakta elbette yarar var. Yine de, uygun taktiğin belirlenmesinde kitlelerin devrimci heyecanlarının payını gözardı etmeyen bu yaklaşımın ideolojik ve kültürel alanlara taşınması, Türkiye'de olup bitenleri anlama açısından ufuk açıcı olabilir. Şöyle ki; yükselen söylemlere ve onların içinde oluşturulduğu tahayyül dünyasına karşı onların zemininde kalarak, "içeriden" mücadele vermek pek mümkün gözükmüyor. Neredeyse "söylemin düzeni"nin gizli yasası böyle. Bu açıdan örneğin, Türkiye'de tanık olduğumuz vehamette bir milliyetçi tırmanışın karşısına, farklı milliyetçi alt-yönelişlerden ehven-i şer olduğu düşünülen birinin şubeliğine soyunarak çıkmak, beyhude olacaktır. Zira böylesi bir politik ve ideolojik tavır, farklı milliyetçi söylemlerin birbirlerini karşılıklı olarak besleyişlerini ve genel bir milliyetçi tırmanışın bileşenlerini teşkil ettiklerini ıskalar.

Koparıştuğumuz bağlama geri dönersek; dinsel akımların hegemonyalarını geniş kitlelerin üzerinde henüz kurmadığı dönemlerde ulusal ya da ümmete ait türlü sembol ve değerlerin sosyalist/marksist bir çerçeveye içerilmesine dönük çabaları, aynı akımların yükseliş dönemlerinde tersine çalışmaktadır formülünü elde edebiliriz. Şöyle somutlaştıralım: Devrimci hareketlerin yalnızca siyasetten değil, toplum nezdinde gördükleri onay bakımından da tırmanışa geçtikleri bir dönemde eşitlikçi, demokratik, dinsel ve etnik azınlıkların haklarını gözeten bir toplum projesinin (maddi temelleri taktik olarak bulanık bırakılmış bir sosyalist toplum) Medine vesi-

3 Trotskiy, **Faşizme Karşı Mücadele,** Yazın Yay., 1993, s. 68.

kası özelinde tartışılması ve sosyalistlerin kendi tasarımlarını kendilerine yabancı bir dilin kelimeleriyle tarif etmeleri (şüphesiz mümkün olabildiği ölçüde), özgürlükçü tarihsel/dinsel/mitolojik geleneklerle rabıtalarını sıklaştırmak yoluyla yerelleşmeleri bakımından anlamlı olabilirdi. Aynı şekilde, Asr-ı Saadette profesyonel ordu ve savaşçının yokluğu, düzenli ordunun lağvedildiği sosyalizmin toplumsal meşrulaştırılmasında bir basamak olarak değelendirilebilirdi. İslamcı yükselişin kendi kabarışının hazzını yudumladığı bir güncellikte ise aynı manevralarla yeltenmek, o kabarışı katmerleyecek ve islamcı hareketin ekmeğine yağ sürecektir. Ne yazık ki, kişisel temennilerden bağımsız olarak bu böyle olacaktır. En başında sözünü ettiğimiz yasayı hatırlatmanın yeri belki de: Güzelleşene yaklaşmak yaklaşanı değil, yaklaşılanı güzelleştirir.

Bu denemenin hipotezi de böylelikle telaffuz edilebilir sanırım: Bütünsel bir politik mücadele perspektifinden ayrı düşünülmediğinde, İslami söyleme karşı ideolojik planda da bugüne dek olduğundan daha cüretkar bir tarz izlemenin kendini dayattığı bir evreye girmiş bulunduğumuza inanıyorum. Az önce dinseli sosyolojik mercekten temaşanın kendisinden evvel tecrübe edilmiş kısır maddeci kavrayıştan üstün olduğu belirtilmişti, ama insanın dönüştürücü faaliyetine inananlar için 11. tezden bu yana politik işlevsellik akademik gradonun önünde gitmeli, öyle değil mi?

Sosyalistler ve ideolojik mücadele

Yaşanacak süreçte daha ayrıntılı görülecek bir ayrımı şimdiden vurgulamak gerekiyor: RP'nin kendi politik, ekonomik mülahazalarını bir yana bırakması, en azından onları eskisi kadar ısrarla savunmaması, kimilerince teslim, kimilerince o yaklaşımların sağlam temellerden yoksunluğunun bizzat RP tarafından tescilinin işareti olarak yorumlanabilir; ancak RP'nin ideolojik mülahazalarını aynı kolaylıkla elden çıkaracağına dair bir belirti yok. Bu, toplumsal yaşamın söylemsel ve kültürel düzeylerinde **islamileşmenin** devam edeceği anlamına geliyor.

"Türkiye'de, İslamın kendisini tartışmak, asıl olarak dinci gericiliğe kan taşıyacaktır; oysa tüm pislikleriyle yobazlığı karşıya almak, müslüman olduğunu düşünmekle birlikte (nasıl yani? - E.A) bu pisliklere tepki duyan veya tepki duyması sağlanabilecek daha geniş kesimleri kızıl bayrağa yaklaştırma, ya da en azından karşı-devrim cephesine yaklaştırmama olanağını yaratacaktır."[4] Koraltan'dan yaptığım alıntı, şu ya da bu parti veya harekete mensup hemen tüm sosyalistleri sardığına inandığım, İslamcı yükseliş karşısındaki bir tür ekonomist indirgemeciliği bir kere daha özetlemesi açısından anlamlı olmanın ötesinde bir özgünlük ihtiva etmiyor. Buradaki mantığı izlersek: 1980'den sonra devrimci muhalefetten arındı-

4 Nadir Koraltan, **Dinci Gericiliğe Karşı Sosyalist Politika,** Gelenek, sayı 47, Eylül 1994, s. 77-89.

rılmış ortamı boş bulan RP, halihazırdaki cemaat ilişkilerinin de yardımıyla yoksul ve emekçi kesimler nezdinde küçümsenemeyecek bir meşruiyet kazanıyor. Adil düzen vaadinin ne kadar sıkı bir palavra olduğunu zaten bilen sosyalistlerin yapması gereken ise RP'nin politikalarının teklemeye başladığı yerde devreye girerek kitleleri uyandırma misyonunu üzerine almak, ortada dönen ikiyüzlülükleri teşhir etmek vb. Kısaca, bir kere dirayetli olundu mu "verilen" aynı ölçüde kolaylıkla geri alınabiliyor, hatta bir kere hatasını anladığı taktirde kendiliğinden bile geri dönebilir!

Galiba burada ilk düzeltilmesi gereken "alınması gereken"in hiç de "verilen" olmadığı. Türkiye'nin demografik gerçeklerine gözlerini kapamanın yararı yok: Genç nüfusun bu oranda büyüdüğü bir toplumun her köşe bucağında düşünsel hegemonyasını pekiştirme peşinde koşacak hakiki marksist-materyalist bir söylemin taşıyıcılarının -biraz da kendilerine yüklenemeyecek nedenlerden dolayı- sırra kadem bastığı son onaltı yılda, yetişen bütün potansiyelin meydanı boş bulmuş ve kafa kafaya vermiş liberalizmle İslamcılığın insafına kalacağı belliydi. Kısaca hem işin, yani sosyalist bir hegemonyayı yeni kuşaklar nezdinde an be an örme mücadelesinin başındayız; hem de karşımızda sıraya dizilmiş menemen testileri gibi doldurulmayı bekleyen "tabularasa" lar bulunmamakta.

İkincisi; İslami ideoloji ile, ekonomik ve kültürel ezilmişliklerinin sürükleyiciliğinde onun çekim alanına kaymış "kitle"si arasındaki karşılıklı ilişkileri, ekonomist tek yanlı belirlenimciliğin çerçevesine sıkıştırmamak ve ilahi makamlara ilmeklenmiş hülya üretiminin sinirleri uyuşturucu etkisini bu denli hafife almamak lazım. Devrimci hareketlerin bu etkiye bilinçli kayıtsızlıklarının altında, zaten kısıtlı olan enerjilerini bir de teolojik cangılın labirentlerinde heba etme korkusu yatıyor. Deplasmanda, üstelik de uzun süredir çıkılmamış bir sahada oynamanın barındırabileceği risklere ilişkin bir çekimserlik. Ama işte; İslamcı hareketin son yıllardaki şahlanışı her türlü sosyalleştirme mekanizmasının tasfiye edilmesinden ortaya çıkmış boşluğu -devlet-i ali'lerinin engin müsamahasının da yardımıyla- doldurabilmiş olmasından ötede, bütün pratiğini uhrevi kudsiyyetin şalıyla sarmalayabilmiş olmasında yatıyor. Toplumsal ve bireysel örselenmişliklerin seviyesine inildiğinde adil düzenden İslam Enternasyonaline, ortalığa saçılan bütün o hezeyanlar silsilesi, gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceklerinden bağımsız olarak kazanıyor anlamını. Sonuçta, RP'nin uygulamaya koyabileceği popülist politikaların da yardımıyla, İslami ideolojinin ve onun yetinmeci söyleminin önümüzdeki dönemde hakimeyitini perçinleyeceği şimdiden söylenebilir.

Hele Türkiye'de, yani Kemalizmden bağımsız bir burjuva ideolojisi kurmanın liberallerin bütün paralanmalarına karşın olanaksız gibi gözüktüğü bu coğrafyada yakın dönemde İslami ideoloji köpeksiz köyde çomaksız gezecektir. Kendilerini gündelik olarak üretebilecekleri hiçbir alan, kenar, köşe, bucak kendilerine karşı korunaklı değildir. Bir düşünürsek: İslam'a susamış nurlu galaksilerin müjdesini getirdiğine inanılan ufo-

ların varlığına hadislerden "kanıt" derleyecek müfessirler şimdiden ortaya çıkmıştır; televizyon falcılarından hava durumu spikerlerine kadar işi geleceğe dair kelam etmek olan hiç kimsenin "yaradan"ın tayin edici varlığını anmaksızın lafını bitiremeyeceği günler kapıdadır; Gulyabani'ye rahmet okutacak türlü dalavere elbet ortalığa serilecektir, üfürükçülerin toplum içi saygınlığı zaten su götürmeyecek boyutlardadır (alternatif tababet ehline bin selam!), nihayet her türlü muhalif hareketin iblis'le olan ittifakları da bu arada ifşa edilecektir vb. Tümü de imkan dahilindedir. Ne yazık ki metropol İslami'nin iğrenç dünyeviliği ve işini bilir pragmatizmiyle gözleri bağlanmış kimi sosyalistlerin muhayyilesindekinden çok daha az şerbetlidir bütün bu sayılanlara taşraların ve varoşların kalabalığı. Pek çok başka yerde görece otokton dinin nüfuz sahası dışında kalmış, daha doğrusu tarihsel olarak o noktaya ulaşmış batınî alemin yeniden dinin sesiyle konuşması sanılabileceğinden de önemli bir kültürel göstergenin çalışmaya başladığı anlamına geliyor. Siyasi hareketlerin gaybın diliyle konuşmaya başlaması hayra alamet değildir. İslami hareketin "a la turca" yükselişiyle İran deneyimi arasında kurulan analojiler çoğu zaman bir kolaylığa işaret etseler de bir noktaya dek örnek almayı bilmekte de fazilet var.[5]

Şüphesiz bütün bu tadad edilenlere; ekonomik ve politik yönelimleri, "sistem"in aktüel çıkarlarıyla ciddi biçimde ters düşecekmiş izlenimini arzetmeyen bir iktidarın toplumsal düzeydeki etkisinin abartıldığı söylenerek itiraz edilebilir. Hatta bunlardan yola çıkarak, devrimciler için asıl önem taşıyanın "muhteva" olduğuna, eşitlik, özgürlük propagandalarının ladin metinlere mi, yoksa peygamber kıssalarına mı dayandırılacağının tali bir mesele olduğuna da varılabilir. Açıkçası bu son "genişliğin" sözkonusu olabileceğini düşünmek bile istemiyorum. Türkiye'nin sahip olduğu iyi kötü devrimci potansiyel; propaganda ve bilinçlendirme çalışmaları için öyle bugünden yarına, İran'da olduğu gibi camilere taşınacak durumda değildir. Gerektiği yerde kuşkusuz bu da yapılmalıdır, yapılacaktır, ancak henüz o noktaya gelinmiş değil; şu ana kadar İslami hegemonyanın uzağında kalabilmiş, ancak uzun vadeli bir karşı hegemonya oluşturmaya derhal başlanmazsa bir biçimde kaydedilecek "aradakiler" hala var. Olanak mevcut olduğu sürece de, dindışı en küçük mevzinin bile sosyalist ve devrimci fikirlerin ulaşabilmeleri için daha az muhkem olduğu su götürmez.

İşte bütün bunlardan dolayı lafa kendilerinin Suud değil Anadolu tipi inanan olduklarını izahla giren Toktamış Ateş ve diğer Kemalistlerin "Ramazanda orucunu tutan, bayram tebriğini ihmal etmeyen, ama akşama da rakısını çeken medeni Anadolu Müslümanı" söylemleri; sözkonusu kitle İslami ideolojinin baskı ve alternatifsizliği ile "demek ki bugüne dek dini akidelerimizi ihmal etmişiz, bari bundan sonra..." demeye başlayacakları

---

5 Kanaatkarlık zihniyetinin tedirgin edici sonuçlarını İran örneği üzerinden görmek için, bkz, Bahman Nirumand, **İran'da Soluyor Çiçekler,** Belge Yay., 1988.

oranda yenilgiye mahkumdur. İsteyenin istediği niyete yiyebileceği bu gibi "İslam" tanımlarının ardından efsane mertebesine yükseltilmiş şu "halk islamı" duruyor. Tasavvuf ve tarikat geleneğinin büyük ölçüde geride kalmış bir evresinin nostaljik ve anakronik yaklaşımlarla bugüne taşınmasının kaçınılmaz sonucu, bir müsamaha ve medeniyet vahasını temsil ettiğine inanılan "halk islamı"nda; İslam'ın "bağnaz ve yobaz" yorumlarına karşı barınak arama türünden yanılsamalar olmakta. Oysa bugün tarikatlar; akid-mürid ilişkisinin safiyyetine yuvalık etmek şöyle dursun, sağladıkları ciddi parasal girdilerle İslami sermayeyi ihya etme gibi bir işlev görüyor.

Yine bu yüzden, devrimcilerin televizyondan radyoya, kahve konuşmalarından bildirilerinin içeriklendirilmesine kadar, her türden kamusal temasta RP ve İslamcılara karşı tepkilerini Alevilerin temel hak ve özgürlüklerinin muhafazasına indirgemeleri, sosyalistler Aleviler dışından da bir devrimci tabana hitap etmeyi umuyor oldukları ölçüde yetersiz olacaktır. RP zaten Alevilere yönelik bir manevranın işaretlerini vermeye başlamıştır; o halde "tek ata oynamak" artık aynı zamanda tehlikelidir de. Hazin bir örnek olarak, İran Kürtleri'ni 1979 devrimini "tabii ki sünniyiz ama herşeyden önce Müslümanız" diyerek selamlamaları verilebilir. Söylemek bile gereksiz, bundan kastedilen sosyalistlerin müttefiki kılınabilecek bir ezilenler bölüğünün düzenin insafına terkedilmesi değil, kendisini sadece bununla sınırlandıran bir muhalefetin bundan böyle imkansız olanaksızlığıdır.

Sonuç

"Muhterem vatandaşlarım! Sevgili işçi kardeşlerim!

"Bugün, Müslüman İstanbul'umuzun, İstanbul'dan önce Müslüman olan Eyüp bölgesinde Vatan Partisi'nin sesini duyurmaya geldik.

"Sevgili vatandaşlarım!.. Vatan Partisi iş ve işçi partisidir... Bunu söy-

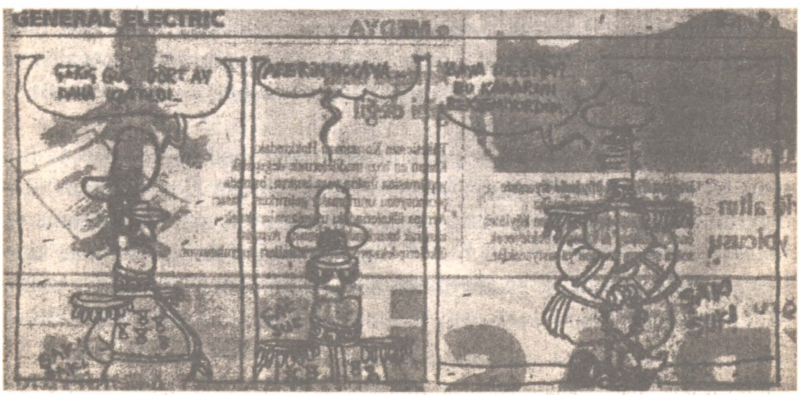

2 Ağustos 1996 Cuma, Demokrasi

lerken elimde olmayarak, Müslümanlığın büyük bir hizmetini hatırlatm. O büyük söz der ki: "Kıyamete kadar yaşayacakmış gibi çalış, yarın ölecekmiş gibi ibadet et" der. **Vatandaşlar!.. İbadet:** HAK önünde konuşmak, halk önünde hakkı teslim etmek manasına gelir... Bugün V tan Partisi'nin kendi prensiplerini HAK ve ÇALIŞMAK gibi iki prensip üzerine kurduğunu açıkça ortaya koymak lüzumunu duyuyorum."[6]

Yukarıdaki satılar, Türkiye devriminin yılmaz ve usanmaz bir savaşçısına, sevgili Dr. Hikmet'e ait. Yeri geldiğinde, Marksizmi nasıl beceriyle Kur'an'ın dilivle konuşturduğuna hayran olmamak hakikaten elde değil. Ne var ki, devrimci bir siyasetin içinde devineceği söylemlerin de o siyaseti belirleyen koşullar arasında değişmesi gerektiğini görmek gerekiyor. Bundan otuz sene önce Kemal tahir'in Osmanlıcılık özlemi ya da Atilla İlhan'ın resmi ideolojinin tanımladığından farklı bir Türk-İslam sentezi formülasyonu, Türkiye'nin doğu ile batı arasındaki parçalanışına merhem bir girişimin hangi gerekçelerle şüpheyle karşılanması gerektiğine değindiğime inanıyorum. Kemalizmin sırtımıza yüklediği batıcı şempanzenin yükünden (ki bir gün mutlaka bir tarafa bırakılması gereken) kurtulmak için bugün fazla aceleci davranmak çok ciddi tehlikeler barındıracaktır.

İçinde yasadığımız dönemin tuhaf cilvesidir ki farklı Türkiye tasarımlarına sahip oldukları inancıyla, 1980'lerin başından beri gazete köşelerinden televizyon oturumlarına, dergilerden panellere karşılıklı kapışıp duran Kemalistler ve liberaller gelip bir noktada, RP'nin önünü alabilmek ve radikalizmini damıtabilmek noktasında birleşiyor. İslam'ın "kötü" yorumlarına karşı "iyi"sini ihya ediyorlar. Her ikisini de "toplumsal mutabakatın hasıl olması" için gösterdikleri cansiperane çabalala oyalanmaya terk etmek gerek. Sınıflar ve farklı kesimler arası dengelerin, sağa sola demokratik yeniden inşa tasarımları vaaz ederek değil, ekonomik, politik, ideolojik alanlarda herkesin kendi hesabına alabildiğine mücadele etmesinin sonucunda oluştuğunu sosyalistler iyi biliyorlar, öyleyse yapılması gereken ne göze kestirilen mutedil bir İslami yorumu güzellemek, ne de üzerine basabileceğimiz bütün zeminleri kemirmeye girişmiş mevcut saldırıyı yok saymak; ama düşmandan ders alarak yaşamın her alanında materyalist bir kuşatmayı örgütlemeye şimdiden başlamak. Şüphesiz uzun soluklu bir hegemonya savaşımı, güncelliğin yakıcı gereklerinin uzağında kalmayı zorunlu kılmıyor.

Bilinir; görece seküler toplumlarda nüfuz sahasını genişletmek isteyen dini akımların üzerine en fazla yoğunlaştıkları, yanlışlığını ortaya çıkartmak için en fazla uğraştıkları konulardan biridir evrim teorisi. Son yıllarda AİDS'i günahların diyeti olarak görmekten başta fizik bütün pozitif bilimleri secdeye vardıran bir çizgide ilerlemesini sürdürmektedir bu çalışmalar. Bu nedenle de o toplumların sosyalist neşriyatında "bilim serileri",

---

6 Dr. Hikmet Kıvılcımlı, **Eyüp Sultan Konuşması,** Diyalektik Yay., 1994, s. 188-224, vurgular metinde.

özellikle de evrim teorisi bağlamında ağırlıklı yere sahiptir. Peki acaba, Türkiye'deki dinci yayıncılığın ilgi göstermediği mevzular mıdır bunlar? Öyle olmadığını İslami tefekkür alemiyle üstünkörü de olsa temasını koruyanlar biliyor. Karşı atak vakti hala gelmemiş midir?

Türkiye'nin sosyalistleri tarihleri boyunca bir yandan demokrasinin asgari gerekleri için savaşırken, bir yandan da bu savaşı vermek için burjuva-liberal olmak gerekmediğini, devrimci perspektifi muhafaza ederek de demokrat olunabileceğinin kanıtını verdiler. Bugün de aslen kendilerinin olmayan bir mücadeleyi, dini söylem ve düşüncenin tahakkümüne karşı -kim ne derse desin- bilimsel düşünce ve söylemin mücadelesini, bütünsel bir devrim programına eklemleyerek sürdürmekle yükümlüler.

SINIF BİLİNCİ